

Μουσεία και Αισθήσεις

Σχεδιάζοντας και δρώντας με συμπεριληπτικές
μεταβλητές και συντεταγμένες

Επιστημονική επιμέλεια:

Βασίλης Αργυρόπουλος, Νίκος Παπαδημητρίου, Μαρίνα Πλατή, Ελένη Μάρκου

Μουσεία και Αισθήσεις

Σχεδιάζοντας και δρώντας με συμπεριληπτικές
μεταβλητές και συντεταγμένες

Επιστημονική επιμέλεια:

Βασίλης Αργυρόπουλος, Νίκος Παπαδημητρίου, Μαρίνα Πλατή, Ελένη Μάρκου

Μουσεία και Αισθήσεις

Σχεδιάζοντας και δρώντας με συμπεριληπτικές
μεταβλητές και συντεταγμένες

—

Επιστημονική επιμέλεια:

Βασίλης Αργυρόπουλος, Νίκος Παπαδημητρίου, Μαρίνα Πλατή, Ελένη Μάρκου

—

ISBN: 978-960-9439-95-4

© **Copyright:** ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ΒΟΛΟΣ 2025

Ψηφιακή Ζωγραφική: Άννα Εμμανουήλ

**Πανεπιστημιακές
Εκδόσεις Θεσσαλίας**

Παγασών 99 - Κωνσταντά
Τηλ.: 2421041842, 2421074641
<http://press.uth.gr>
e-mail: press@uth.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	7
---------------	---

ΕΝΟΤΗΤΑ I

Συμπεριληπτικό Μουσείο: μια νέα τοπολογία στη σύγχρονη κοινωνία.....	9
--	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Μουσεία χωρίς αποκλεισμούς. Από την πρόσβαση στη συμπερίληψη.....	10
---	----

Ανδρομάχη Κατσελάκη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Μουσειακές δράσεις για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες.....	19
--	----

Γιώργος Χρίστου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Προσβασιμότητα και καλές πρακτικές των ατόμων με ακουστική αναπηρία σε πολιτιστικούς χώρους.....	32
--	----

Γεώργιος Στάθης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Μουσείο και άτομα με αναπηρία όρασης: η ενίσχυση της προσωπικής εμπλοκής μέσω πολυτροπικών μεθόδων.....	45
---	----

Βασίλης Αργυρόπουλος, Άννα Εμμανουήλ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Βασικές αρχές και πρακτικές για την πρόσβαση και τη συμπερίληψη κωφών ή βαρήκων ατόμων σε μουσειο-εκπαιδευτικά προγράμματα	59
--	----

Μάγδα Νικολαραϊζή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Προσβασιμότητα σε ιστοσελίδες μουσείων και άλλων πολιτιστικών φορέων για άτομα με αναπηρία όρασης.....	69
--	----

Αινείας Μάρτος

ΕΝΟΤΗΤΑ II

Μουσειακές δράσεις για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες.....	75
--	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Εκπαιδευτικές δράσεις για την Ακρόπολη σε ομάδες μαθητών με προβλήματα όρασης και ακοής.....	76
--	----

Ειρήνη Καϊμάρα, Ασημίνα Λεοντή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8**Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο για όλους** 82*Παναγιώτα Κουτσιανά, Μαρία Σελέκου, Νεκταρία Ρουμελιώτη***ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9****ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΦΗΣ: Ένα μουσείο διαφορετικό από τα άλλα! Μία διαφορετική προσέγγιση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς** 99*Γεωργία Μήλα, Καλλιόπη Γκίκα***ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10****Σε επαφή με τον Κυκλαδικό Πολιτισμό - Το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης** 113*Μαρίνα Πλατή, Ελένη Μάρκου***ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11****Εξερευνώντας την έννοια της συμπερίληψης. Μουσείο Κανελλοπούλου και αισθήσεις** 125*Νίκος Παπαδημητρίου***ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12****Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, ένα μουσείο για όλους: οι καινοτόμες δράσεις και το πρόγραμμα “SignGuide”** 142*Αγγελική Κουκουβού, Ευανθία Παπαδοπούλου, Αγγελική Μονέδα, Χαράλαμπος Τσούγγαρης, Φώτης Υφαντίδης, Δημήτρης Κοσμόπουλος***ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13****Για ένα «ανοικτό» Μουσείο Μπενάκη: πρωτοβουλίες και προκλήσεις** 164*Μαρία Χριστίνα Δεστούνη-Γιαννουλάτου***ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14****Εκπαιδευτικές δράσεις για επισκέπτες με αναπηρίες όρασης στο Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου** 176*Αιμιλία Καλογιάννη***ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15****Απαιτήσεις χρηστών για συστήματα ξενάγησης κωφών σε μουσεία με χρήση Νοηματικής Γλώσσας και η περίπτωση του έργου «SignGuide»** 191*Δημήτρης Κοσμόπουλος, Ιάσοντας Οικονομίδης, Φώτης Υφαντίδης, Ανδρέας Μενύχτας***ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16****Ποιος απουσιάζει; Αγγίζοντας εκθέματα στο Βυζαντινό Μουσείο** 205*Νικόλας Κωνστάντιος***ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΡΩΝ** 221**ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ ΤΟΜΟΥ** 224

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο παρών συλλογικός τόμος αποτυπώνει έναν αντικατοπτρισμό σκέψεων, δράσεων και ερευνών, μέσα στο πλαίσιο της έντονης ώσμωσης που λαμβάνει χώρα μεταξύ των μουσείων, άλλων πολιτιστικών/εκπαιδευτικών φορέων και όλων των κοινωνικών στρωμάτων τις τελευταίες δεκαετίες. Από τις αρχές του 21ου αιώνα, τα μουσεία έχουν περάσει σε μια νέα «εποχή», κατά την οποία αναστοχάζονται, εξωτερικεύονται και επικοινωνούν το αφήγημα ή/και το περιεχόμενο που έχουν να δώσουν, παίρνοντας το ρόλο του διαμεσολαβητή της γνώσης ή του «αγγελιοφόρου», διεκδικώντας ενεργό ρόλο στον αγώνα για κοινωνική ισότητα και την άρση των κοινωνικών αποκλεισμών.

Σύμφωνα με το νέο ορισμό (2022) του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων ICOM (βλ. <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition>), τα μουσεία είναι ανοιχτά και προσβάσιμα στο κοινό, χωρίς αποκλεισμούς, και προάγουν την ποικιλιομορφία και την αειφορία. Λειτουργούν και επικοινωνούν με τη συμμετοχή των κοινοτήτων, προσφέροντας ποικίλες εμπειρίες.

Τα μουσεία πλέον έχουν υιοθετήσει ένα πολυδύναμο και αλληλεπιδραστικό πλαίσιο λειτουργίας και αναζητούν συνεχώς νέους τρόπους διάδρασης με το κοινό και τύπους συνεργασίας με άλλους κοινωνικούς φορείς/εταίρους. Το δίκτυο αυτό των συνεργασιών μπορεί να περιλαμβάνει σχολεία, πανεπιστήμια, καλλιτεχνικούς φορείς, εταιρείες, οργανισμούς και πολλούς άλλους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς δημιουργώντας ένα ανοιχτό σύστημα αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας.

Η ενεργοποίηση αυτού του δικτύου φαίνεται να εξασφαλίζει σε μεγάλο βαθμό αφενός ένα ελκυστικό «κάλεσμα» του Μουσείου προς Όλους και αφετέρου μια προσπάθεια αναγωγής της απλής επίσκεψης σε μια δημιουργική σχέση μέσα από τον πολιτισμό και μέσα από τη δυνατότητα ουσιαστικής «επικοινωνίας» και διάδρασης με τα πολιτιστικά αγαθά. Παράλληλα, το ίδιο το Μουσείο διακρίνεται από μια διεπιστημονικότητα και πολυτροπικότητα, καθώς στο προσωπικό του εμπλέκονται πολλές ειδικότητες με στόχο να μπορέσουν να «μιλήσουν» σε όλες τις διαφορετικότητες και τις ποικίλες πληθυσμιακές ομάδες, όπως τα παιδιά, τους εφήβους, τις οικογένειες, τους ηλικιωμένους, τα άτομα με αναπηρίες, με μαθησιακές και άλλες δυσκολίες, τα άτομα με χρόνιες παθήσεις, των επαυξημένων τεχνολογιών, τις μειονότητες κ.λπ. Επίσης, η συστηματική ένταξη των εφαρμογών των υποστηρικτικών και επαυξημένων τεχνολογιών (assistive & augmentative technologies) καταδεικνύει από την πλευρά του Μουσείου την έντονη προσπάθεια για την ενίσχυση της πρόσβασης ειδικών πληθυσμιακών ομάδων στο πολιτιστικό τους περιεχόμενο.

Η ημερίδα **«Μουσεία και αισθήσεις: σχεδιάζοντας για όλους»**, που πραγματοποιήθηκε το 2022 σε συνεργασία του Μουσείου Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου με το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, αποτέλεσε τη βάση του παρόντος τόμου. Η ημερίδα είχε ως στόχο να διερευνήσει την πολυδιάστατη συνεισφορά των αισθήσεων στη μουσειακή εμπειρία και τις δυνατότητες που δίνουν για τη βελτίωση της συμπερίληψης και της συμμετοχικότητας του κοινού. Στην ημερίδα κλήθηκαν αρχαιολόγοι και μουσειολόγοι από πολλά μουσεία της χώρας, παιδαγωγοί με εμπειρία στην ειδική αγωγή, αρχιτέκτονες που έχουν ασχοληθεί με το σχεδιασμό μουσείων και ειδικοί στην πολιτισμική επικοινωνία για να συζητήσουν τις έννοιες του «σχεδιασμού για όλους» και των πολυαισθητηριακών προσεγγίσεων και για να αξιολογήσουν την εμπειρία των τελευταίων είκοσι ετών από προγράμματα προσβασιμότητας σε μουσειακούς χώρους.

Οι παρουσιάσεις ανέδειξαν τις βασικές στρατηγικές που ακολουθήθηκαν από τα μουσεία τις προηγούμενες δύο δεκαετίες, συζητώντας τα πλεονεκτήματα της κάθε δράσης αλλά και τα προβλήματα που προέκυψαν. Η πλειονότητα των δράσεων αφορούσε τη δημιουργία απτικών διαδρομών και την οργάνωση εργαστηρίων και ξεναγήσεων με διερμηνεία στη νοηματική. Ιδιαίτερα σημαντικός ήταν ο διάλογος μεταξύ ειδικών από διαφορετικά επιστημονικά πεδία.

Ο τόμος περιλαμβάνει τις περισσότερες από τις ομιλίες που έγιναν στην ημερίδα καθώς και μερικά άρθρα από επιστήμονες που δεν συμμετείχαν στην ημερίδα αλλά έχουν παρουσιάσει σημαντικό έργο στον συγκεκριμένο τομέα. Ο τίτλος του τόμου **«Μουσεία και Αισθήσεις: Σχεδιάζοντας και δρώντας με συμπεριληπτικές μεταβλητές και συντεταγμένες»** αναδεικνύει τη σύγχρονη τάση της συμπερίληψης από την πλευρά του Μουσείου, μέσα από δράσεις που απευθύνονται σε άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες. Ταυτόχρονα, αντανακλά τη μεθοδικότητα και τη διεπιστημονικότητα που πλέον διακρίνει όλους τους σχεδιασμούς και τις δράσεις του. Το πλήθος των επιστημόνων, των ερευνητών, των καλλιτεχνών και γενικότερα των επαγγελματιών του χώρου, που συμμετείχαν στη συγγραφή του παρόντος τόμου, αποδεικνύει έμπρακτα την ανάγκη μιας πολυτροπικής, πολυμεσικής και διεπιστημονικής προσέγγισης στη δημιουργία ενός «Μουσείου για Όλους». Εκπαίδευση, έρευνα, καλλιτεχνική δημιουργία, αξιολόγηση, καθολική συμμετοχικότητα και βιωματικότητα αποτελούν πλέον τις βασικές μεταβλητές στις εξισώσεις των προγραμμάτων και των δράσεων του Μουσείου.

Το περιεχόμενο του τόμου αναπτύσσεται σε δύο βασικές ενότητες. Η πρώτη ενότητα έχει τίτλο «Συμπεριληπτικό Μουσείο: μια νέα τοπολογία στη σύγχρονη κοινωνία» και ο τίτλος της δεύτερης ενότητας είναι «Μουσειακές δράσεις για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες». Στην ουσία αυτές οι δυο ενότητες αποτελούν νησίδες θεωρητικών, ερμηνευτικών και πρακτικών προσεγγίσεων. Η γεφύρωση αυτών των νησίδων είναι σημαντική, γιατί στην ουσία δημιουργεί νέους τύπους συνεργασίας εμπλουτισμένους με σύγχρονα κοινωνικο-ανθρωπολογικά ερμηνευτικά πλαίσια και μοντέλα, όπως είναι ο καθολικός σχεδιασμός για τη μάθηση, η συμπεριληπτική κοινωνία, οι οικοσυστημικές προσεγγίσεις, η πολυτροπική και η πολυμεσική μεταφορά της πληροφορίας και του περιεχόμενου, κ.ά.

Ευχόμαστε ολόψυχα, ως επιμελητές του παρόντος τόμου, καλό ταξίδι στις σελίδες του με την ελπίδα να μεταφέρει ιδέες, μεθόδους και πρακτικές που μπορεί να αποτελέσουν εφαλτήρια για τους δικούς σας χώρους, για τα δικά σας πολιτισμικά μονοπάτια.

Βόλος – Αθήνα, Νοέμβριος 2024

Οι επιμελητές του τόμου

Β. Αργυρόπουλος, Ν. Παπαδημητρίου, Μ. Πλατή, & Ε. Μάρκου

ΕΝΟΤΗΤΑ Ι

Συμπεριληπτικό Μουσείο: μια νέα τοπολογία στη σύγχρονη κοινωνία

Ψηφιακή Ζωγραφική: Άννα Εμμανουήλ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Μουσεία χωρίς αποκλεισμούς. Από την πρόσβαση στη συμπερίληψη

Ανδρομάχη Κατσελάκη

Δρ. Αρχαιολόγος-ΜΑ Ιστορικός Τέχνης
Προϊσταμένη Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας, Διεύθυνση Αρχαιολογικών
Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Υπουργείο Πολιτισμού,
akatselaki@culture.gr

1. Η έννοια της προσβασιμότητας

Η προσβασιμότητα αποτελεί μία έννοια η οποία το τελευταίο διάστημα όχι μόνον κυριαρχεί στον προβληματισμό και τη συζήτηση που έχουν αναπτυχθεί αναφορικά με την άρση του αποκλεισμού των ΑμεΑ τόσο από το περιβάλλον –κυρίως το δομημένο– αλλά και από το σύνολο των δραστηριοτήτων που συνθέτουν τον ανθρώπινο βίο, αλλά επιπλέον έχει αποκτήσει πολλαπλά και πολυεπίεδα νοήματα (Μιζαμτσό κ.ά., 2012).

1.1. Χαρακτηριστικά και ερμηνευτικά πλαίσια

Ανάλογα και η έννοια της αναπηρίας, σε επίπεδο ορισμού, κατανόησης και διαχείρισης έχει πολλές διαστάσεις και προσεγγίσεις (Στρογγυλός, 2015). Πράγματι, και καθώς η ιστορία της αναπηρίας ταυτίζεται και συμπορεύεται με την ιστορία του ανθρώπου, η προσβασιμότητα αρχικά ταυτίστηκε με τη δυνατότητα της φυσικής πρόσβασης του ατόμου σε έναν δημόσιο χώρο ή κτήριο και κατ' επέκταση με τα εμποδιζόμενα άτομα και/ή με αυτά με κινητικά προβλήματα, μόνιμα ή περιστασιακά.

Τις τελευταίες δεκαετίες με άξονα τη φυσική πρόσβαση όλων στον δημόσιο χώρο και σε συνέχεια τόσο των διεθνών συμβάσεων¹ όσο και των ευρωπαϊκών οδηγιών², καλλιεργήθηκε

1. Καθοριστική για το θέμα είναι η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία [Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRDP), το πρώτο νομικά διεθνές δεσμευτικό κείμενο για τα δικαιώματα του ανθρώπου. Η Σύμβαση περιλαμβάνει 50 άρθρα με διατάξεις που βασίζονται στις κυρίαρχες και βασικές αρχές της ελευθερίας, της ισότητας, της δικαιοσύνης, της αξίας και της αξιοπρέπειας για όλους. Ο ΟΗΕ υιοθέτησε τη Σύμβαση τον Δεκέμβριο του 2006, ενώ τον Μάρτιο του 2007 υπεγράφη από 82 κράτη-μέλη του Οργανισμού. Τη Σύμβαση αλλά και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες, η Ελλάδα κύρωσε το 2012 με τον Νόμο 4074 (Νάσκου-Περράκη 2015. Χριστοφί 2021, XIX).

2. Για την ευρωπαϊκή στρατηγική βλ. *Union of Equality Strategy for the Rights of Persons with*

και αναπτύχθηκε στα συμβαλλόμενα κράτη-μέλη ένα ευρύ θεσμικό πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων σε όλες τις εκφάνσεις του βίου με ποικίλα μέτρα και πολυεπίπεδες πολιτικές. Στόχος όλων αυτών των μέτρων, είναι η διασφάλιση της πρόσβασης στο δομημένο περιβάλλον για όλους, καθώς αυτή, με την επικράτηση του κοινωνικού μοντέλου θεώρησης της αναπηρίας, θεωρείται πλέον υποχρέωση της κοινωνίας, ενώ αντίθετα η μη πρόσβαση δεν αποτελεί μία ατομική και προσωπική αδυναμία (Στρογγυλός, 2015: 14-15).

Παράλληλα, η ανάπτυξη και ενδυνάμωση του αναπηρικού κινήματος, του οποίου προμετωπίδα είναι η αρχή «τίποτα για μας χωρίς εμάς» επιτάχυνε τις εξελίξεις και τις αλλαγές σε νομοθετικό, ιδεολογικό και κοινωνικό επίπεδο (Βαρδακαστάνης, 2004). Πράγματι η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω της «Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την αναπηρία 2010-2020: Ανανέωση της δέσμευσης για μια Ευρώπη χωρίς Εμπόδια» δεσμεύτηκε να στηρίξει τις όποιες πρωτοβουλίες σε εθνικό επίπεδο των μελών της, προκειμένου οι στόχοι της Σύμβασης να βρουν εφαρμογή χάρη σε κατάλληλες ρυθμίσεις και εύλογες προσαρμογές (Χριστοφή, 2013: 56-62). Η ευρωπαϊκή στρατηγική αναπτύσσεται σε οκτώ κύριους τομείς, ένας από τους οποίους είναι και αυτός της προσβασιμότητας. Οι στρατηγικές αυτές αντανακλούν ουσιαστικά μία μεγάλη ιδεολογική στροφή που πηγάζει από την ανάγκη μετάβασης σε μία κοινωνία χωρίς αποκλεισμούς στην οποία θα μπορούν να συμμετέχουν όλοι, με ίσες ευκαιρίες, χωρίς εμπόδια και διακρίσεις, σε όλες τις δραστηριότητες. Πρόκειται δηλαδή για μία αλλαγή νοοτροπίας της ίδιας της κοινωνίας, η οποία καλλιεργεί την ενσυναίσθηση, προωθεί την ισότητα, εδραιώνει τη συμπερίληψη³.

1.2. Θεσμικά πλαίσια, τεχνικές οδηγίες και προδιαγραφές

Ειδικότερα στη χώρα μας, και προς την κατεύθυνση να ανταποκριθεί στο δικαίωμα όλων σε προσβάσιμες υποδομές, των οποίων ο σχεδιασμός έως πρόσφατα βασιζόταν στις ιδανικές αναλογίες του «μέσου χρήστη», χαρακτηριστικά παραδείγματα σε νομοθετικό επίπεδο αποτελούν οι Οδηγίες Σχεδιασμού «Σχεδιάζοντας για όλους» του Γραφείου Μελετών ΑμεΑ του ΥΠΕΧΩΔΕ και τα άρθρα 26 και 27 του Νόμου 4067/2012 (ΦΕΚ 79/Α/2012) όπου περιγράφεται ο «Νέος Οικοδομικός Κανονισμός», όπως τροποποιήθηκε και ισχύει έως σήμερα. Πιο πρόσφατα ο Νόμος 4759/2020 (ΦΕΚ 245/Α/09-12-2020) αφορά στον *Εκσυγχρονισμό της Χωροταξικής και Πολεοδομικής Νομοθεσίας*, ενώ ανάλογα η Υπουργική Απόφαση ΥΠΕΝ/ΔΕΣΕΔΠ/65826/699/2020 (ΦΕΚ 2998/Β/20-7-2020) περιλαμβάνει *Τεχνικές οδηγίες προσαρμογής υφιστάμενων κτηρίων και υποδομών για την προσβασιμότητα αυτών σε άτομα με αναπηρία και εμποδιζόμενα άτομα σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία* (Χριστοφή, 2013: 39-50). Οι οδηγίες αυτές στοχεύουν να καταστήσουν εφικτή την προσέγγιση και την είσοδο του ανάπηρου ή εμποδιζόμενου ατόμου στον εκάστοτε δημόσιο χώρο (π.χ. ειδικοί χώροι στάθμευσης, κατάλληλα διαμορφωμένη προσβάσιμη είσοδος κ.λπ.) αλλά και στην καλύτερη κυκλοφορία του στο εσωτερικό του κτηριακού κελύφους, ορίζοντα (π.χ. επίστρωση δαπέδου με κατάλληλα υλικά) και κάθετα (π.χ. ράμπες, ανελκυστήρες, αναβατόρια κ.λπ.). Αξίζει να σημειωθεί ότι σταδιακά οι τεχνικές οδηγίες και οι νέες προδιαγραφές επεκτάθηκαν και συμπεριέλαβαν και άλλες κατηγορίες ατόμων με αναπηρία, κυρίως άτομα με οπτική αναπηρία (π.χ. επιδαπέδιοι οδηγοί

Disabilities 2021-2030, Βρυξέλλες 2021. Χριστοφή, 2013: 28.

3. Για το θέμα <https://www.blod.gr/speakers/katselaki-andromahi/> (τελευταία επίσκεψη 2 Νοεμβρίου 2024)

τυφλών, ηχητική σήμανση σε ανελκυστήρες και φωτεινούς σηματοδότες κ.λπ.). Καθοριστική βέβαια, ακόμα και για την φυσική πρόσβαση σε μία υποδομή, είναι η εξασφάλιση της φιλικής αλυσίδας διακίνησης και μεταφοράς, η οποία επιτρέπει στο άτομο με αναπηρία ή στο εμποδιζόμενο άτομο να κυκλοφορεί με αυτονομία και αυτοδυναμία στο σύνολο του δημόσιου χώρου (Λεβέντη, 2004).

Είναι προφανές ότι για ορισμένες κατηγορίες κτηρίων, οι κατάλληλες κτηριακές υποδομές και οι σημειακές αρχιτεκτονικές διαρρυθμίσεις είναι ενδεχομένως επαρκείς και εξασφαλίζουν την απρόσκοπτη είσοδο και κυκλοφορία στους χώρους τους. Εξασφαλίζουν δηλαδή τη φυσική προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία στο δομημένο περιβάλλον και κατά συνέπεια στις υπηρεσίες που αυτό παρέχει. Ωστόσο, για ορισμένες κατηγορίες χώρων (Χριστοφή, 2004) ή κτηρίων και των αντίστοιχων χρήσεων τους, η φυσική προσβασιμότητα αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση για την καθολική πρόσβαση σε αυτά. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα εμπόδια δεν είναι μόνο φυσικά ή αρχιτεκτονικά, αλλά μπορεί να είναι τεχνολογικά, επικοινωνιακά ή ακόμα και συμπεριφορικά. Η διαπίστωση αυτή αφορά κυρίως στους χώρους πολιτισμού, όπως τα μουσεία, οι πινακοθήκες, οι υπαίθριοι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία, όπου ο επισκέπτης-χρήστης θα πρέπει να αναπτύξει μία σχέση αλληλεπίδρασης, που βασίζεται σε μία πολυαισθητηριακή πρόσληψη, όχι μόνον με το κτήριο, αλλά κυρίως με το περιεχόμενό του, προκειμένου να απολαύσει ισότιμα το πολιτιστικό αγαθό (Νησιώτου-Μαντέλου, 2015). Προϋποθέτει δηλαδή και περιλαμβάνει όχι μόνον την κίνηση στον χώρο, αλλά και την επικοινωνία, την ενημέρωση-πληροφόρηση ή ακόμα και την ενεργή συμμετοχή σε δρώμενα.

Πράγματι, μολονότι ο δομημένος χώρος αποτελεί καταρχάς μία υλική πραγματικότητα η οποία έχει σχεδιαστεί και δημιουργηθεί από τον άνθρωπο, επειδή ακριβώς απευθύνεται σε αυτόν, αποκτά μέσα από τη χρήση του, μία ανθρωποκεντρική διάσταση, την οποία συνθέτουν πέραν της υλικής της ποιότητας και άλλες μη υλικές, όπως η ψυχολογική, η κοινωνική και παιδαγωγική (Σακαλή, 2023). Ειδικότερα επομένως για τους χώρους πολιτισμού και κυρίως τα μουσεία, ο σχεδιασμός τόσο ο κτηριολογικός όσο και ο εκθεσιακός, έχει ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα και σημασία, καθώς θα πρέπει να ανταποκρίνεται και να εξυπηρετεί ένα ευρύτερο φάσμα επισκεπτών-χρηστών με ποικίλα και διαφορετικά χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα η ηλικία, το φύλο, η θρησκεία, η εθνικότητα, το μορφωτικό επίπεδο (Βαρδακαστάνης, 2004), ανάμεσα στους οποίους και τα άτομα με αναπηρία. Θα πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι όλες οι παραπάνω παράμετροι ισχύουν και για τα άτομα με αναπηρία, τα οποία επιπλέον δεν αποτελούν μία ενιαία ομάδα που μοιράζεται κοινά χαρακτηριστικά, αντίθετα υπάρχουν πολλές διαβαθμίσεις και διαφοροποιήσεις τόσο στα είδη όσο και στον βαθμό αναπηρίας, και επομένως στις δυνατότητες και τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία (Βαρδακαστάνης, 2004).

2. Η υπόθεση του καθολικού σχεδιασμού

Ήδη από τη δεκαετία του 1980, και κυρίως στον τομέα της αρχιτεκτονικής, διατυπώθηκαν οι απόψεις για τον «καθολικό σχεδιασμό» ή αλλιώς τον «σχεδιασμό για όλους» (Ciaccheri, 2022· Χριστοφή, 2013: 26-28) που αφορά στον εξ αρχής σχεδιασμό των υποδομών προκειμένου ο δημόσιος χώρος να εξυπηρετεί το σύνολο των χρηστών, χωρίς διακρίσεις και ανισότητες (Νανιόπουλος & Τσαλής, 2017· Τζαναβάρα, 2013)⁴. Επιπλέον αναπτύχθηκαν ποικίλες

4. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο καθολικός σχεδιασμός δεν αφορά μόνο το δομημένο περιβάλλον, αλλά ακόμα και προϊόντα ή υπηρεσίες, οι οποίες θα πρέπει να είναι σχεδιασμένες με τέτοιο

στρατηγικές που εκπορεύθηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση, με πιο χαρακτηριστική αυτήν που αφορά στο Ευρωπαϊκό Βραβείο μεμονωμένων Προσβάσιμων Πόλεων (Access City Award)⁵, που θεσμοθέτησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Ιούλιο του 2010 (Χριστοφή, 2013: 95).

Πρόσφατα δύο ελληνικές πόλεις, τα Χανιά το 2020 και η Κομοτηνή το 2021, έλαβαν ειδική μνεία για τις πρωτοβουλίες που σχεδίασαν και εφάρμοσαν προκειμένου ο αστικός τους ιστός να διασφαλίσει την πρόσβαση σε όλους⁶. Ιδιαίτερα η Κομοτηνή αναφέρθηκε ως «η πόλη που αντιμετώπισε την προσβασιμότητα σαν ευκαιρία»⁷, μία διάκριση επιστέγασμα των ενεργειών που ξεκίνησαν ήδη από το 1990 και εντάθηκαν στις αρχές του 2000 από τις δημοτικές αρχές σε στενή συνεργασία με αρμόδιους τοπικούς φορείς και εκπροσώπους του αναπηρικού κινήματος (Χούλια-Καπελώνη & Μπουτοπούλου, 2004). Σήμερα, είναι πλέον φανερό στους κατοίκους της Κομοτηνής ότι οι ενέργειες αυτές ωφελούν όχι μόνον τους αναπήρους, αλλά το σύνολο των πολιτών και μάλιστα σε πολλαπλούς τομείς, όπως κοινωνικούς, οικονομικούς, τουριστικούς κ.ο.κ.

Ανάλογα, στο πλαίσιο αυτό οι περισσότεροι φορείς που εμπλέκονται στον τομέα του πολιτισμού ανταποκρίθηκαν αρχικά και σχετικά άμεσα σε αυτήν τη νέα πρόκληση, και αφού πρώτα έγινε μία καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης (Χούλια-Καπελώνη & Μπουτοπούλου, 2004), προχώρησαν και σε κατάλληλες παρεμβάσεις προσαρμογής των υποδομών (Αθανασιάδου, 2004· Πολυχρονίου, 2004)⁸, δηλαδή των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων (Καραντζά, 2004· Νανιόπουλος & Τσάλης, 2017· Τζαναβάρα, 2013), οι οποίες δεν ήταν πάντα εύκολες ή εφικτές κυρίως για τις περιπτώσεις στις οποίες η έκθεση φιλοξενείται σε μνημείο με άλλη από τη σημερινή του χρήση. Ενδεικτικά σημειώνεται η περίπτωση του Λευκού Πύργου στη Θεσσαλονίκη που φιλοξενεί τη μόνιμη έκθεση αφιερωμένη στη μακραίωνη ιστορία της πόλης. Το κέλυφος του μνημείου, εμβληματικού τοπίου της πόλης, λόγω της αρχιτεκτονικής του διαμόρφωσης που υπαγορεύτηκε από τον οχυρωματικό χαρακτήρα του, δεν προσφέρει τις δυνατότητες εγκατάστασης μηχανικών συστημάτων κάθετης κυκλοφορίας ατόμων με κινητικές αναπηρίες ή δυσκολίες (Βρανίκας, 2004), καθώς το κτήριο αναπτύσσεται καθ' ύψος σε έξι ορόφους, περιορισμένης επιφάνειας, αδυναμία που αντιμετωπίστηκε με την αξιοποίηση της τεχνολογίας⁹. Πιο πρόσφατα στον ιστότοπο «Αρχαιολογικά Μουσεία της Ελλάδας» που σχεδίασε η Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Υπουργείου Πολιτισμού καταγράφονται αναλυτικά όλες οι δυνατότητες φυσικής πρόσβασης στα 207 μουσεία της χώρας, προκειμένου οι ενδιαφερόμενοι επισκέπτες να οργανώσουν σωστά την επίσκεψή τους¹⁰.

τρόπο ώστε να είναι κατανοητές και εύχρηστες από τους περισσότερους και μάλιστα χωρίς άλλες προσαρμογές (Χριστοφή, 2013).

5. Για τον θεσμό βλ. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1141> (τελευταία επίσκεψη 21 Ιουνίου 2023).

6. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1141&intPageId=5378&langId=en> (τελευταία επίσκεψη 21 Ιουνίου 2023).

7. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=88&langId=en&furtherEvents=yes&eventsId=1604> (τελευταία επίσκεψη 21 Ιουνίου 2023).

8. Για άλλα σχετικά παραδείγματα στον ελληνικό αλλά και τον ευρωπαϊκό χώρο βλ. πρόχειρα Τσιτούρη, 2004: 101-157.

9. http://odysseus.culture.gr/h/1/gh151.jsp?obj_id=18701&theme_id=41 (Ναλπάντης Δ.) (ανακτήθηκε στις 27 Ιουλίου 2023).

10. <https://archaeologicalmuseums.culture.gov.gr/el> (τελευταία επίσκεψη 15 Ιουλίου 2023).

2.1. Η σημαντικότητα της καθολικής πρόσβασης στα πολιτιστικά αποθέματα

Εκτός όμως από την φυσική πρόσβαση στο μουσείο, ακόμα πιο σημαντική και δύσκολη είναι η καθολική πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στο πολιτιστικό απόθεμα και μάλιστα ως μόνιμη και σταθερή πολιτική των φορέων πολιτισμού. Η ανάγκη αυτή κρίθηκε επιτακτική καθώς το μουσείο τις τελευταίες δεκαετίες έχει αποκτήσει έναν σημαίνοντα ρόλο στο κοινωνικό γίγνεσθαι, το οποίο σύμφωνα και με τον νέο ορισμό του ICOM θα πρέπει να προσφέρει «...ποικίλες εμπειρίες με σκοπό την εκπαίδευση, την ψυχαγωγία, τον αναστοχασμό και τη διάδοση της γνώσης» σε όλες τις ομάδες κοινού¹¹. Σύμφωνα με την αρχή αυτή το μουσείο, σε συνδυασμό με τα πολιτιστικά αγαθά που εκτίθενται σε αυτό, θα πρέπει να είναι προσβάσιμο όχι μόνο σε φυσικό επίπεδο αλλά και σε αντιληπτικό, συναισθηματικό, πνευματικό και διανοητικό και παράλληλα να προάγει την ενεργή συμμετοχή όλων (Καλεσοπούλου, 2015), να είναι δηλαδή ένα μουσείο για όλους και όλες (Κάλου, 2015). Στο πλαίσιο του ολιστικού σχεδιασμού (Design for all) και της ανακήρυξης του έτους 2003 ως Ευρωπαϊκού Έτους ΑμεΑ αναπτύχθηκε το πρώτο Εθνικό Σχέδιο Δράσης του Υπουργείου Πολιτισμού στον κεντρικό στόχο του οποίου τέθηκε ο σχεδιασμός και η υλοποίηση εκπαιδευτικών δράσεων για ΑμεΑ σε μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους αλλά και άλλους πολιτιστικούς φορείς όλης της επικράτειας, προκειμένου να ενισχυθεί ο κοινωνικός ρόλος του μουσείου¹². Για τον καλύτερο συντονισμό του Εθνικού Σχεδίου Δράσης συγκροτήθηκε μία διεπιστημονική ομάδα, ενώ το σύνολο των εκπαιδευτικών και επικοινωνιακών δράσεων που είχαν υλοποιηθεί έως τότε, καταγράφηκε και αποτυπώθηκε σε έναν καλαίσθητο τόμο¹³.

Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε ένα διεθνές συνέδριο κατά τις εργασίες του οποίου αναπτύχθηκε ένας γόνιμος διάλογος μεταξύ των επαγγελματιών των μουσείων, των φορέων και των θεσμικών παραγόντων¹⁴. Έκτοτε οι εκπαιδευτικές δράσεις που απευθύνονται σε άτομα με αναπηρίες συστηματοποιήθηκαν και ποσοτικά αυξήθηκαν. Αλλά και σε θεωρητικό-ακαδημαϊκό επίπεδο ο σχετικός προβληματισμός διευρύνθηκε και εμπλουτίστηκε (Κανάρη, 2021). Παράλληλα η αρχή του ολιστικού σχεδιασμού είναι σε άμεση πλέον συνάρτηση με τον μουσειολογικό και μουσειογραφικό σχεδιασμό των νέων μόνιμων ή περιοδικών εκθέσεων (Black, 2009). Έτσι σε αρκετά μουσεία της χώρας υπάρχει πρόβλεψη για την τοποθέτηση των εκθεμάτων σε κατάλληλο ύψος, την κατασκευή προθηκών με δυνατότητα προσέγγισης από αμαξίδια ή άλλες κατάλληλες για επισκέπτες με αναπηρία όρασης. Ανάλογα το εποπτικό υλικό και η συνοδευτική κειμενική πληροφορία ακολουθούν ειδικές προδιαγραφές ως προς το μέγεθος της γραμματοσειράς, τις χρωματικές αντιθέσεις, την τοποθέτησή τους σε μη αντανakλαστική επιφάνεια, την μεταγραφή τους στον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille κ.ο.κ. Επιπλέον, σε πολλά μουσεία της επικράτειας υπάρχει πρόβλεψη για απτικές ή/και ηχητικές διαδρομές στους εκθεσιακούς τους χώρους¹⁵.

11. <http://bit.ly/4fGriXd> (τελευταία επίσκεψη 20 Ιανουαρίου 2025).

12. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι ανάλογες δράσεις εφαρμόζονται ήδη από το 1985 από το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας της Διεύθυνσης Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του ΥΠΠΟ (Εθνικό Σχέδιο Δράσης ΥΠΠΟ, 2004: 4-5).

13. Εθνικό Σχέδιο Δράσης ΥΠΠΟ, 2004.

14. Εθνικό Σχέδιο Δράσης ΥΠΠΟ, 2004.

15. Για παράδειγμα αναφέρουμε την περίπτωση του Νομισματικού Μουσείου στην Αθήνα (Κακαβάς, 2021) και του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη (Τσιλιπάκου, 2021), ενώ άξιος

Αντίστοιχα, οι σχετικές επικοινωνιακές και ενημερωτικές δράσεις έχουν αυξηθεί σημαντικά, καθώς το ενδιαφέρον τόσο των επαγγελματιών των μουσείων, όσο και του ευρύτερου κοινού είναι ιδιαίτερα ζωηρό. Από τις πιο σημαντικές των τελευταίων ετών είναι η διεπιστημονική διημερίδα που οργάνωσε και υλοποίησε στο πλαίσιο μίας συστηματικής στρατηγικής κατά του αποκλεισμού, το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας της Διεύθυνσης Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του ΥΠΠΟ τον Νοέμβριο του 2018, κατά τη διάρκεια της οποίας συζητήθηκαν θέματα που αφορούν σε όλες τις κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες, όπως οι πρόσφυγες και μετανάστες, οι κρατούμενοι σε καταστήματα κράτησης, οι τοξικοεξαρτώμενοι κ.λπ. (Κατσελάκη & Σακαλή, 2021).

Παράλληλα στο πλαίσιο του νέου τριετούς Εθνικού Σχεδίου Δράσης ΑμεΑ 2021-2023, όπως αυτό συγκροτήθηκε με τον νόμο 4622/2019, που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην πολιτιστική ζωή, την ψυχαγωγία, τον ελεύθερο χρόνο και τον αθλητισμό, σημαντικός αριθμός των υπηρεσιών του ΥΠΠΟ προχώρησαν στο σχεδιασμό και την εφαρμογή δράσεων με στόχο τη βελτίωση των υποδομών τους και την αύξηση της συμμετοχής σε δράσεις (Κατσελάκη, 2023).

Σε θεσμικό επίπεδο πιο συστηματική και οριζόντια παρέμβαση για το σύνολο των δημόσιων μουσείων της χώρας είναι το Ελληνικό Σύστημα Αναγνώρισης και Πιστοποίησης Μουσείων, σύμφωνα με τον νόμο 4584/2021¹⁶. Πρόκειται για ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα αναβάθμισης των ελληνικών μουσείων, με κύριο στόχο την προσαρμογή τους με στοχευμένες παρεμβάσεις, στις ανάγκες, στις απαιτήσεις και τις κάθε είδους προκλήσεις του 21ου αιώνα σε όλους τους τομείς, όπως η δομή, η λειτουργία, η εξωστρέφεια, η προσβασιμότητα, η επικοινωνιακή πολιτική κ.ο.κ., ώστε να καταστούν ελκυστικά, βιώσιμα και κυρίως συμπεριληπτικά¹⁷. Η υλοποίηση της ενταγμένης στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Μεταρρύθμιση Δημόσιου Τομέα 2014 - 2020» - που χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης- Πράξης «Ελληνικό Σύστημα Αναγνώρισης και Πιστοποίησης Μουσείων», εκτελείται σε συνεργασία του ΥΠΠΟ με την Κοινωνία της Πληροφορίας. Πρόσφατα τα πρώτα τέσσερα αρχαιολογικά μουσεία¹⁸, αυτά στην Περιφέρεια Ηπείρου, παρέλαβαν τα σχετικά σήματα πιστοποίησης σε ειδική τιμητική εκδήλωση.

αναφοράς είναι και οι σχετικές πρωτοβουλίες της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πιερίας που έχουν υλοποιηθεί στους αρχαιολογικούς χώρους και τα αρχαιολογία πάρκα αρμοδιότητάς της (Αλβανού και συν. 2021). Σύντομα τέλος θα υλοποιηθούν ανάλογες δράσεις και σε άλλα μουσεία της χώρας, όπως στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πατρών, όπου άμεσα ολοκληρώνεται η απτική διαδρομή στις μόνιμες εκθέσεις.

16. Η αναγνώριση αφορά στα μη δημόσια μουσεία, τα οποία αριθμούν περί τα 300 στη χώρα μας, ενώ η πιστοποίηση αφορά στα 200 περίπου δημόσια μουσεία του Υπουργείου Πολιτισμού (Λαζαρίδου κ.ά., 2022: 41-42).

17. Γενικά για το θέμα βλ. <https://culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=2807>. Για την πρόσφατη εκδήλωση ενημέρωσης που πραγματοποιήθηκε το Σεπτέμβριο του 2023 στην Εθνική Πινακοθήκη βλ. <https://www.blod.gr/events/3i-enimerotiki-synantisi-gia-tin-anagnorisi-kai-pistopoiisi-ton-ellinikon-mouseion-sympertilptika-elkystika-kai-biosima-mouseia/> (τελευταία επίσκεψη 2 Νοεμβρίου 2024).

18. Πρόκειται για τα αρχαιολογικά μουσεία Άρτας, Ηγουμενίτσας, Ιωαννίνων και Νικόπολης (Γλύτση, 2024: 33-37) (<https://www.blod.gr/lectures/g-meros-ta-mouseia-tis-ipeirou-stin-poreia-gia-tin-pistopoiisi-tous-stroggyli-trapeza/>) (τελευταία επίσκεψη 2 Νοεμβρίου 2024).

3. Συμπεράσματα και αναστοχασμοί

Αναμφισβήτητα, οι πολιτικές για την προσβασιμότητα στα μουσεία και τους χώρους πολιτισμού, όπως αυτές αναπτύχθηκαν τα τελευταία χρόνια, σε επίπεδο κυρίως φυσικής πρόσβασης αλλά και αισθητηριακής, συναισθηματικής ή νοητικής, παρουσιάζουν σημαντική εξέλιξη. Ωστόσο η έννοια της προσβασιμότητας, όπως διαφάνηκε και από τα παραπάνω στοιχεία, είναι εντέλει μία έννοια διαρκώς εξελισσόμενη σε περιεχόμενο, δυνατότητες και ευκαιρίες. Επιπλέον, για την εφαρμογή της έχει καταστεί πλέον σαφές ότι οι συνέργειες μεταξύ ειδικών, θεσμών και φορέων είναι όχι απλώς χρήσιμη, αλλά επιτακτική και απαραίτητη.

Τα μουσεία και οι επαγγελματίες τους έχουν εξάλλου κατανοήσει την αναγκαιότητα αλλά κυρίως τα οφέλη που προκύπτουν από την παροχή προσβάσιμων υποδομών και υπηρεσιών που απευθύνονται σε όλους και όλες. Τα θεωρητικά και μεθοδολογικά εργαλεία για τον Καθολικό Σχεδιασμό έχουν εμπλουτιστεί και πλέον καλύπτουν ένα μεγάλο εύρος δράσεων και παροχών που ανταποκρίνονται στις ανάγκες ατόμων με διαφορετικές αναπηρίες. Πράγματι η κοινωνία μας έχει πλέον κάνει σημαντικά βήματα ώστε τα μουσεία και οι χώροι πολιτισμού να μην είναι απλώς προσβάσιμοι αλλά να είναι πραγματικά συμπεριληπτικοί, καθώς ακόμα και οι μεικτές ομάδες κοινού θα μπορούν να μοιραστούν την απόλαυση του πολιτιστικού αγαθού χωρίς άλλες εξαρτήσεις. Μολονότι, λοιπόν, το πεδίο της προσβασιμότητας παραμένει ανεξάντλητο, ας αποτελέσει για όλους, πολιτική ηγεσία, θεσμούς, φορείς, υπηρεσίες, πολίτες, μία ελκυστική, διαρκής και συνάμα δυναμική πρόκληση για να βελτιώσουμε ποιοτικά την ζωή όλων μας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αθανασιάδου, Α. (2004). Μουσεία και πολιτιστικά κτίρια του Υπουργείου Πολιτισμού-Η πρόσβαση των ΑμεΑ. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 139-141). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Αλβανού, Α. [και συν.]. (2021). «Καλώς τους». Βιωματικές δράσεις χωρίς αποκλεισμούς στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας. Στο Α. Κατσελάκη & Ο. Σακαλή (Επιμ.), *Πολιτισμός για όλους. Μουσεία και μνημεία χωρίς αποκλεισμούς. Πρακτικά Διεπιστημονικής Διημερίδας* (σσ. 87-93). Αθήνα: ΥΠΠΟΑ-ΔΑΜΕΕΠ.
- Βαρδακαστάνης, Γ. (2004). Η δικαιωματική προσέγγιση της αναπηρίας: από τον πατερναλισμό στην ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ζωή. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 22-26). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Βρανίκας, Ν. (2004). Μελέτη προσβασιμότητας για άτομα με αναπηρία στο Λευκό Πύργο. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 181-183). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Γλύτση, Έ. (2024). Νικόπολη, εν έτει 2024: Η απονομή του σήματος του πιστοποιημένου μουσείου στα αρχαιολογικά μουσεία της Ηπείρου, *Ενημερωτικό Δελτίο ICOM*, 21, 33-37.
- Εθνικό Σχέδιο Δράσης ΥΠΠΟ (2004). Εκπαιδευτικές δράσεις, ΥΠΠΟ, Αθήνα.
- Κακαβάς, Γ. (2021). «Είμεθα ένα κράμα εδώ Σύριοι, Γραικοί, Αρμένιοι, Μήδοι». Οι δράσεις

- του Νομισματικού μουσείου ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό. Στο Α. Κατσελάκη & Ο. Σακαλή (Επιμ.), *Πολιτισμός για όλους. Μουσεία και μνημεία χωρίς αποκλεισμούς. Πρακτικά Διεπιστημονικής Διημερίδας* (σσ. 143-152). Αθήνα: ΥΠΠΟΑ-ΔΑΜΕΕΠ.
- Καλεσοπούλου, Δ. (2015). Καθολική πρόσβαση ατόμων με ΑνΕΕΑ σε μουσεία & αρχαιολογικούς χώρους: από το «ανάπηρο μουσείο στο μουσείο για όλους. Στο Β. Αργυρόπουλος, Σ. Χαμονικολάου, & Χ. Κανάρη (Επιμ.), *Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή. Η πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων* (σσ. 192-203). Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Κάλου, Α. Α. (2015). Το σύγχρονο μουσείο: ένα μουσείο ανοικτό προς όλους. Στο Β. Αργυρόπουλος, Σ. Χαμονικολάου, & Χ. Κανάρη (Επιμ.), *Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή. Η πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων* (σσ. 204-212). Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Κανάρη, Χ. (2021). Θεωρητικές αρχές σχεδιασμού και εφαρμογές διαφοροποιημένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε μουσεία για Άτομα με Αναπηρία. Στο Α. Κατσελάκη & Ο. Σακαλή (Επιμ.), *Πολιτισμός για όλους. Μουσεία και μνημεία χωρίς αποκλεισμούς. Πρακτικά Διεπιστημονικής Διημερίδας* (σσ. 1-9), Αθήνα: ΥΠΠΟΑ-ΔΑΜΕΕΠ.
- Καραντζά, Μ. (2004). Δυνατότητες και εφαρμογές προσβασιμότητας για ΑμεΑ σε αρχαιολογικούς χώρους. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 148-151). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Κατσελάκη, Α. (2023). Πολιτικές και δράσεις συμπερίληψης του Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού: το Εθνικό Σχέδιο Δράσης ΑΜΕΑ 2021-2023. Στο Α. Λενακάκης & Χ. Κανάρη (Επιμ.), *Πολιτισμός, τέχνες και συμπερίληψη: Θεωρητικές προσεγγίσεις και εφαρμογές* (σσ. 185-206). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σοφία.
- Κατσελάκη, Α. & Σακαλή Ο. (Επιμ.) (2021). *Πολιτισμός για όλους. Μουσεία και μνημεία χωρίς αποκλεισμούς, Πρακτικά Διεπιστημονικής Διημερίδας 29-30 Νοεμβρίου*. Αθήνα: ΥΠΠΟΑ-ΔΑΜΕΕΠ.
- Λαζαρίδου, Α., & Δούμα, Ε., Γλύτση, Ε. (2022), Μετά την Αναγνώριση, η Πιστοποίηση. Προχωρώντας στην αναβάθμιση του μουσειακού τοπίου της χώρας, *Ενημερωτικό Δελτίο ICOM*, 19, 41-42.
- Λεβέντη, Α. (2004). Σχεδιάζοντας με φροντίδα για όλους χωρίς αποκλεισμούς. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 29-33). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Μιζαμτσό, Σ., Νικολαΐδης, Ε., & Μουρούζης Α. (2012). Συγκριτική μελέτη θεσμικού πλαισίου για την «προσβασιμότητα» και τα άτομα με αναπηρία, Αθήνα.
- Νάσκου-Περράκη, Π. (2015). Η προσβασιμότητα: ένα νέο δικαίωμα στο διεθνές νομικό πλαίσιο προστασίας των ατόμων με αναπηρία. Στο Μ. Δάρρα, Π. Αγαλλοπούλου & Λ. Άννινος (Επιμ.), *Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Παναγιώτη Ι. Κανελλόπουλο*, (σσ. 543-584). Αθήνα: Σάκουλας.
- Νανιόπουλος, Α. & Τσάλης, Π. (2017). Προσβασιμότητα μνημείων και αρχαιολογικών χώρων. *Museum Edu*, 5, 15-34. Διαθέσιμο στο: <https://museumedulab.ece.uth.gr/wp-content/>

- uploads/2023/04/A.-1.pdf
- Νησιώτου-Μαντέλου, Ι. (2015). Άτομα με κινητικές δυσκολίες στο χώρο του μουσείου. Προ-άγοντας μια διαφορετική μορφή εκπαίδευσης. Στο Β. Αργυρόπουλος, Σ. Χαμονικολάου, & Χ. Κανάρη (Επιμ.). *Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή. Η πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων* (σσ. 122-140). Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Πολυχρονίου, Ι. (2004). Σχεδιασμός προσβάσιμων δημόσιων και πολιτιστικών κτιρίων. Στο Α. Τσιτούρη, (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 80-85). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Σακαλή, Ο. (2023). Μουσείο και ετερότητα. Μουσειοπαιδαγωγικές δράσεις συμπερίληψης. Στο Α. Λενακάκης & Χ. Κανάρη (Επιμ.), *Πολιτισμός, τέχνες και συμπερίληψη: Θεωρητικές προσεγγίσεις και εφαρμογές* (σσ. 463-488). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σοφία.
- Στρογγυλός, Β. (2015). Ένταξη ατόμων με Αναπηρία ή /και Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες. Στο Β. Αργυρόπουλος, Σ. Χαμονικολάου & Χ. Κανάρη Χ. (Επιμ.). *Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή. Η πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων* (σσ. 13-27). Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Τζαναβάρα, Α. (2013). *Μουσείο και άτομα με αναπηρίες: προσβασιμότητα - εκπαίδευση - κοινωνική ενσωμάτωση. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου* (προσβάσιμο στο: <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/28536?lang=el#page/1/mode/2up>).
- Τσιλιπάκου, Α. (2021). Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού: ένα ευρωπαϊκό, δημόσιο μουσείο προσβάσιμο σε όλους. Στο Α. Κατσελάκη & Ο. Σακαλή (Επιμ.), *Πολιτισμός για όλους. Μουσεία και μνημεία χωρίς αποκλεισμούς, Πρακτικά Διεπιστημονικής Διημερίδας* (σσ. 189-195). Αθήνα: ΥΠΠΟΑ-ΔΑΜΕΕΠ.
- Τσιτούρη, Α. (Επιμ.) (2004). *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003*. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Χούλια-Καπελώνη, Σ. & Μπουτοπούλου, Σ. (2004). Υφιστάμενη κατάσταση και προοπτική πρόσβασης ΑμεΑ σε κρατικά αρχαιολογικά μουσεία και συλλογές. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 142-145). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Χριστοφή, Μ. (2004). Προσβασιμότητα ολυμπιακών και παραολυμπιακών εγκαταστάσεων - Η άλλη διάσταση στο σχεδιασμό. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και Αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 169-171). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Χριστοφή, Μ. (2013). *Συνδικαλιστική εκπαίδευση στελεχών αναπηρικού κινήματος / 4. Προσβασιμότητα και αναπηρία*, Αθήνα.
- Χριστοφή, Μ. (2021). Χαιρετισμός. Στο Α. Κατσελάκη & Ο. Σακαλή (Επιμ.) *Πολιτισμός για όλους. Μουσεία και μνημεία χωρίς αποκλεισμούς* (σσ. XIX-XX). Αθήνα: ΥΠΠΟΑ-ΔΑΜΕΕΠ.
- Black, G. (2009). *Το ελκυστικό μουσείο: Μουσεία και επισκέπτες*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
- Ciaccheri, M. C. (2022). *Museum Accessibility by Design. A Systemic Approach to Organizational Change*. Lanham: American Alliance of Museums / Rowman & Littlefield.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Μουσειακές δράσεις για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες

Γιώργος Χρίστου

*BSc Κοινωνικές και Συμπεριφορικές Επιστήμες, ΜΑ Ειδική/Ενιαία Εκπαίδευση,
Λειτουργός Αποκατάστασης,
Ιδρυμα Χρίστου και Στέλιου Ιωάννου, christougeorge2@gmail.com*

1. Το Μουσείο ως συμπεριληπτικός χώρος δράσης

Ο χαρακτηρισμός «προσβάσιμος χώρος» δεν αφορά μόνο στις κτιριακές του εγκαταστάσεις, αλλά επεκτείνεται και σε τομείς φιλοξενίας και παροχής κοινωνικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων. Η προετοιμασία, η κατανόηση και ο σχεδιασμός εξατομικευμένων προγραμμάτων είναι εξίσου σημαντικός όσο η ύπαρξη ραμπών και χώρων στάθμευσης για τα άτομα με αναπηρίες. Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα με αισθητηριακές δυσκολίες μπορούν να αποτελέσουν ένα πολύ πιστό και τακτικό κοινό, καθώς το αίσθημα ενός φιλόξενου χώρου και της ρουτίνας είναι πολύ σημαντικά για αυτά (Ayres, 1979).

Τα μουσεία παρέχουν ένα μέρος που μπορεί να φιλοξενήσει ομάδες ατόμων με διαφορετικό υπόβαθρο, αγκαλιάζοντας τη διαφορά και προωθώντας την κατανόηση και τον σεβασμό μεταξύ των ανθρώπων. Ως εκ τούτου, έχουν μια ξεχωριστή ευθύνη απέναντι στο κοινό να εξασφαλίσουν δίκαιη πρόσβαση στις συλλογές τους μέσω μοναδικών προγραμμάτων και υπηρεσιών.

Τα τελευταία χρόνια, τα μουσεία τέχνης και αρχαιολογίας είναι όλο και πιο αφοσιωμένα στο να διατυπώσουν την κοινωνική τους αξία ως φορείς ένταξης στον πολιτιστικό τομέα. Ενώ στοχεύουν στην διεξαγωγή προσαρμοσμένων εμπειριών, λαμβάνοντας υπόψη τις εξατομικευμένες ανάγκες των επισκεπτών, συμπεριλαμβανομένων και αυτών με αισθητηριακές δυσκολίες, αυτά τα προγράμματα ωφελούν επίσης το μουσείο ως οντότητα. Το μουσείο γίνεται πιο προσιτό ως χώρος ενώ οι δραστηριότητές του υποστηρίζονται όλο και περισσότερο από την κοινότητα. Με αυτό τον τρόπο μετατρέπεται σε ένα περιβάλλον χωρίς αποκλεισμούς που υποστηρίζει τη δια βίου μάθηση, προωθεί το αίσθημα της συμπερίληψης και παράλληλα προσφέρει ουσιαστικές εμπειρίες οι οποίες βοηθούν στην καλλιέργεια κριτικής σκέψης, εξερεύνησης, φαντασίας και παρατηρητικότητας (Langa et al., 2013).

1.1. Εμπόδια για επισκέπτες

«Όταν μπαίνεις στο μουσείο, γίνεσαι επισκέπτης, καλεσμένος των έργων τέχνης. Ξεχάστε ετικέτες όπως ασθενής, φροντιστής, διαταραχή και παθολογία. Κάθε μέτρο θα πρέπει να διασφαλίζει ότι η επίσκεψη θα εξελιχθεί ομαλά, χωρίς να στιγματιστούν οι συμμετέχοντες. Απαιτείται μια λεπτή προσέγγιση.» (Pascaline Bonnaville, εμψυχώτρια στο Palais des Beaux-Arts de Lille)

Η διαδικασία της μουσειακής εμπειρίας και γενικά οποιασδήποτε δραστηριότητας μάθησης θα πρέπει αρχικά να αναγνωρίσει και να καλύψει τις ανάγκες του πληθυσμού που εξυπηρετεί. Η πυραμίδα της ιεράρχησης των αναγκών (Maslow, 1943) είναι ένα πολύ σημαντικό εργαλείο για τους μουσειοπαιδαγωγούς, η οποία τους βοηθά να προσαρμόσουν το πρόγραμμά τους με βάση τις ανάγκες της εκάστοτε ομάδας (βλ. Εικ. 1).

Εικόνα 1. Η πυραμίδα του Maslow.

Τα άτομα με αισθητηριακές δυσκολίες συνήθως βρίσκονται μεταξύ των επιπέδων ασφάλειας (2^ο επίπεδο) και κοινωνικών αναγκών (3^ο επίπεδο), γι' αυτό και οι δράσεις στους πολιτιστικούς χώρους θα πρέπει να δίνουν έμφαση σε αυτούς τους συγκεκριμένους τομείς. Καθοριστικό ρόλο σε αυτό το σημείο έχουν οι μουσειοπαιδαγωγοί και το προσωπικό του μουσείου, οι οποίοι είναι τα άτομα κλειδιά για το γεφύρωμα και την αποφυγή των δυσκολιών που μπορεί να προκύψουν σε μια μουσειακή εμπειρία. Τα μουσεία θα πρέπει να επενδύουν στην εκπαίδευση και τον εξοπλισμό του προσωπικού ώστε όχι μόνο να παρουσιάζουν εκθέματα και γεγονότα, αλλά να προσφέρουν μια παρουσίαση γεμάτη νόημα και εμπειρία στο κοινό.

Οι επισκέπτες των μουσείων μπορούν να αντιμετωπίσουν μια σειρά από εμπόδια όπως:

- η επιλογή ή η διαθεσιμότητα του κατάλληλου μεταφορικού μέσου,
- η μετατόπιση σε ένα καινούριο πλαίσιο στο οποίο δεν ξέρουν τι θα συναντήσουν και τι να περιμένουν,

- η είσοδος σε ένα χώρο γεμάτο με αισθητηριακά ερεθίσματα,
- πλοήγηση σε μεγάλους και μπερδεμένους φυσικούς χώρους, όπου δεν υπάρχουν εμφανείς σημάνσεις ή κατάλληλοι χάρτες,
- πολυκοσμία και αναμονή στην είσοδο του κτιρίου,
- μη κατάλληλη εκπαίδευση και ενημέρωση του προσωπικού του μουσείου,
- απουσία χώρων χαλάρωσης και αυτορρύθμισης.

Όσον αφορά τις ατομικές τους δυσκολίες με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, αυτές μπορεί να αφορούν:

- απουσία ή μειωμένη βλεμματική επαφή, η οποία δυσκολεύει την επεξεργασία οπτικών ερεθισμάτων και την επαφή με την ομάδα,
- δυσκολία στο φιλτράρισμα ακουστικών ερεθισμάτων η οποία μπορεί να οδηγήσει σε ακουστική υπερφόρτωση,
- δυσκολία στη συγκέντρωση λόγω των πολλών εκθεμάτων στον χώρο,
- υπερβολική προσκόλληση σε συγκεκριμένα αντικείμενα ή θεματολογίες,
- ακαμψία στη σκέψη και σε εκτέλεση εντολών,
- δυσκολία στην αλληλεπίδραση με άλλα άτομα,
- άγχος και φοβίες,
- άρνηση στη χρήση υλικών λόγω της αισθητηριακής τους δυσκολίας.

Οι μουσειακές εμπειρίες και τέχνες βοηθούν τους συμμετέχοντες να δείξουν αυτά που μπορούν να κάνουν, όχι αυτά που τους δυσκολεύουν. Μέσω αυτών, έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν την προσωπικότητα και το γνωστικό τους επίπεδο. Θα ήταν σφάλμα να δίνεται έμφαση στους περιορισμούς που επιφέρει μια αναπηρία και να μην προβάλλονται και πολύ περισσότερο να μην ενισχύονται δεξιότητες, κλίσεις και ταλέντα. Ένας έμπειρος μουσειοπαιδαγωγός είναι σε θέση να εντοπίζει τις δεξιότητες μιας τέτοιας ομάδας και να προσαρμόζει με επαγγελματισμό και ευελιξία το πρόγραμμα του ώστε να ανταποκρίνεται στα «δυνατά» της στοιχεία.

Πιο συγκεκριμένα, άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες μπορούν να έχουν πολλές και ποικίλες δεξιότητες, όπως:

- να δίνουν έμφαση στην λεπτομέρεια,
- ολιστική και αναλυτική μέθοδο προσέγγισης ενός θέματος,
- εντοπισμός μοτίβων στην εξεύρεση λύσεων,
- εξαιρετική οπτική ή/και ακουστική μνήμη,
- ειλικρίνεια,
- δέσμευση στην ολοκλήρωση δραστηριοτήτων που είναι προσαρμοσμένες σε αυτά,
- εξειδίκευση και υπερβολικό όγκο πληροφοριών σε θέματα που είναι στα ενδιαφέροντά τους.

Η δημιουργία ισχυρών συνδέσεων στους νευρώνες του εγκεφάλου προϋποθέτει οι εμπειρίες να είναι προσαρμοσμένες στο προφίλ των συμμετεχόντων, οι δραστηριότητες να είναι βιωματικές και να δίνουν νόημα και σύνδεση με το περιβάλλον (Garber & Dodge, 1991).

Σημαντικό επίσης είναι να επισημανθεί πως όταν στο σώμα υπάρχει εισροή καινούριων εμπειριών τα άτομα με αισθητηριακές διαταραχές συγκρατούν περισσότερες πληροφορίες οπτικά ή/και ακουστικά, ενώ οι εμπειρίες τους και το γνωστικό τους υπόβαθρο αυξάνεται όταν γίνονται μέρος μιας δραστηριότητας (Greenough et al., 1987). Ακολουθώς, η καινούρια εμπειρία και γνώση θα πρέπει να γίνεται σε επανάληψη ώστε να αφομοιωθεί από το άτομο και να δημιουργήσει μια ισχυρή σύνδεση στον εγκέφαλο (Pribram, 1973). Η προσαρμογή του προγράμματος θα πρέπει να δίνει έμφαση στα εξής:

Στον νοητικό και γνωστικό επίπεδο: Λαμβάνουμε υπόψη ποιο είναι το σωστό σημείο εκκίνησης της δραστηριότητας με βάση τις γνώσεις και δυνατότητες των συμμετεχόντων.

Τον αισθητηριακό τομέα: Οι δράσεις και τα εργαλεία να βοηθούν τους συμμετέχοντες να έχουν την κατάλληλη εισροή ερεθισμάτων και γνώσεων μέσα από τις αισθήσεις τους.

Τον ψυχοκοινωνικό τομέα: Ανάπτυξη δραστηριοτήτων που να συμπεριλαμβάνουν κίνηση αλλά και αλληλεπίδραση μέσω των αισθήσεων, όπου αυτό είναι εφικτό (αγγίγματα, αλληλεπίδραση μέσω κίνησης στον χώρο κ.ά.).

Τον κοινωνικό τομέα: Έμφαση στην ανάπτυξη κοινωνικών δεσμών και δεξιοτήτων μέσα από την αλληλεπίδραση της ομάδας.

1.2. Προετοιμάζοντας μια μουσειακή εμπειρία για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες

Το πιο σημαντικό σημείο για να είναι εφικτή και παραγωγική μια μουσειακή εμπειρία αποτελεί η κατάλληλη προετοιμασία της. Αυτή αποτελεί μια σειρά από βήματα που θα πρέπει να λάβουν μέρος πριν η ομάδα έρθει στις εγκαταστάσεις του χώρου που θα επισκεφτούν. Θα πρέπει να συζητηθούν από όλους τους εμπλεκόμενους οι παράμετροι και τα σημεία που θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή, ώστε την ώρα της δραστηριότητας οι συμμετέχοντες, οι φροντιστές τους, το προσωπικό του μουσείου αλλά και οι εκπαιδευτές/μουσειοπαιδαγωγοί να μπορούν να απολαύσουν την παρουσίαση της με όσο το πιθανό λιγότερες ανεπιθύμητες παρεμβολές (Recupero et al., 2019).

Αρχικά χρειάζεται μια πρώτη επαφή μεταξύ των ανθρώπων του χώρου, τον μουσειοπαιδαγωγό και τους συνοδούς/φροντιστές των ατόμων με αισθητηριακές διαταραχές. Στη γνωριμία αυτή θα συζητηθούν οι ιδιαιτερότητες της ομάδας, το γνωστικό τους επίπεδο, τι πρέπει να αποφευχθεί στο πρόγραμμα, η προετοιμασία του πλαισίου, ο χρόνος και ο χώρος διεξαγωγής του προγράμματος και η ενημέρωση του προσωπικού του μουσείου (Recupero et al., 2019).

Στη συνέχεια, θα πρέπει οι συμβαλλόμενοι να προχωρήσουν με μια **αξιολόγηση ρίσκου** όπου θα ληφθούν όλες οι πιθανές αιτίες που μπορεί να αποτελέσουν κίνδυνο κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Στην αξιολόγηση αυτή θα πρέπει να συμπεριληφθούν τα πιθανά εμπόδια διεξαγωγής του προγράμματος, τα άτομα που είναι σε ρίσκο, η πιθανότητα και το μέγεθος της βλάβης που μπορεί να προκύψει και τα μέτρα αντιμετώπισης. Νοείται πως σε περίπτωση που το ρίσκο είναι αυξημένο καλό θα ήταν να ακυρωθεί η δραστηριότητα. Στην αξιολόγηση επίσης λαμβάνουμε υπόψη τις καιρικές συνθήκες, την καταλληλότητα του οχήματος που θα μεταφέρει τα άτομα, την ετοιμασία κατάλληλου εξοπλισμού πρώτων βοηθειών και την ύπαρξη επαγγελματιών νοσηλευτών σε περίπτωση που στην ομάδα συμπεριλαμβάνονται άτομα με προβλήματα υγείας.

Πίνακας 1. Καταγραφή πιθανών εμποδίων και ρίσκων.

Εντοπισμός εμποδίων που θα μπορούσαν να προκαλέσουν βλάβη/ ατύχημα	Εντοπισμός ατόμων που είναι σε ρίσκο	Πιθανότητα για ατύχημα (σπάνια, πιθανόν, σχεδόν σίγουρο)	Μέγεθος πιθανής βλάβης (μικρή βλάβη, σοβαρή βλάβη)	Μέτρα αντιμετώπισης ατυχήματος

Πηγή : National Autistic Society Risk Assessment Form.

Στην περίπτωση όπου μετά την αξιολόγηση ρίσκου αποφασιστεί πως το πρόγραμμα θα διεξαχθεί κανονικά τότε προχωράμε στον προγραμματισμό και την υλοποίηση του προγράμματος. Τα επόμενα βήματα αφορούν:

- τον ορισμό του θέματος της επίσκεψης (επιλογή χώρου και συλλογής σύμφωνα με τους στόχους μας, καθορισμός χρόνου επίσκεψης),
- την στοχοθεσία του προγράμματος (γνωστική ανάπτυξη, κοινωνικές δεξιότητες),
- την επιλογή μεθόδου αλληλεπίδρασης μεταξύ μουσειοπαιδαγωγού και ομάδας (συζήτηση, παρατήρηση, βιωματικό εργαστήριο, εικαστικά κ.ά.),
- τη διευθέτηση πρακτικών ζητημάτων (μεταφορικό μέσο, διαδρομή, εισιτήριο, είσοδος, χώρος στάσης του λεωφορείου, χώροι χαλάρωσης, τροφή, νερό κ.λπ.),
- τον έλεγχο και προσαρμογή υλικοτεχνικών υποδομών (αποφυγή έντονου φωτισμού, ήσυχος και προσβάσιμος χώρος, ενδείξεις προσανατολισμού, ράμπες, χώροι υγιεινής κ.ά.),
- εκπαίδευση μουσειακού προσωπικού, ώστε να μπορούν να κατανοούν και να διαχειρίζονται τη διαφορετικότητα των επισκεπτών τους.

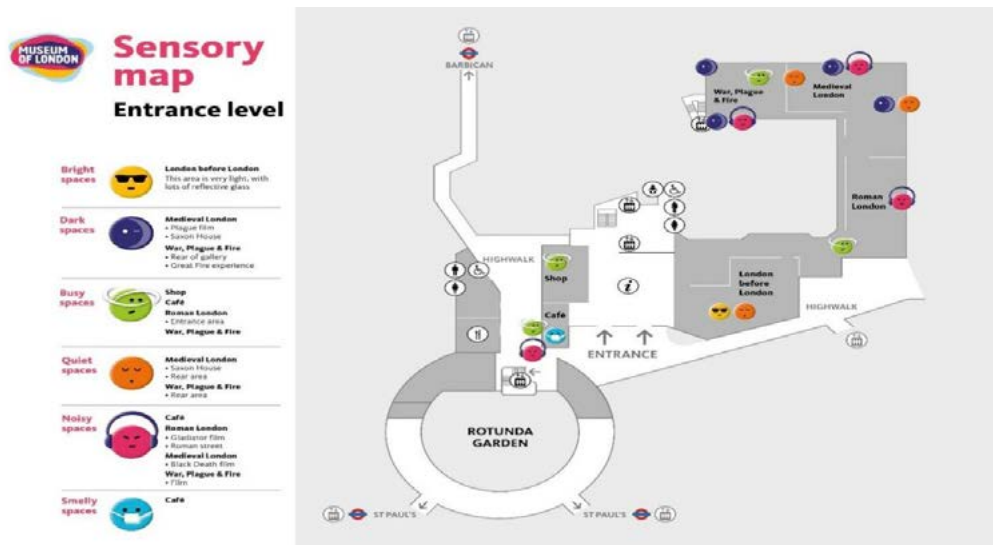
Όσον αφορά την ομάδα των επισκεπτών του μουσείου, η προετοιμασία του κρίνεται εξίσου σημαντική τόσο για να ενημερωθούν για τον λόγο και τον χώρο της επίσκεψης όσο και να μειωθούν οι εκπλήξεις που θα συναντήσουν στον χώρο της επίσκεψης. Τον ρόλο αυτό μπορούν να αναλάβουν οι δομές ή τα κέντρα ημέρα που τους φιλοξενούν, οι φροντιστές, οι συνοδοί ή ακόμη και οι γονείς εφόσον υπάρχει διαθέσιμο το κατάλληλο υλικό για να το πράξουν.

Αρχικά, είναι πρωτίστης σημασίας τα μουσεία και οι πολιτιστικοί χώροι να παρέχουν ένα εύρος πληροφοριών για το κοινό, ώστε να μπορεί να γίνει σωστός προγραμματισμός και ενημέρωση για την επικείμενη επίσκεψη σε ένα χώρο. Υπάρχουν πολλοί τρόποι χαμηλού κόστους που τα μουσεία μπορούν να παρέχουν μια πιο υποστηρικτική ατμόσφαιρα και ο ιστότοπος ενός μουσείου μπορεί να αποτελέσει βασικό εργαλείο επικοινωνίας για την παροχή πληροφοριών πριν από την επίσκεψη:

- αισθητηριακούς χάρτες που μπορούν να δείχνουν ήσυχες και θορυβώδεις περιοχές ή ακόμη και αυτές με λιγότερο ή περισσότερο φωτισμό,
- λεπτομέρειες σχετικά με τις ήσυχες στιγμές της ημέρας για επίσκεψη ή πρόωρα ανοίγματα για συγκεκριμένες ομάδες,
- δυνατότητα αγορά εισιτηρίων και κράτησης του χώρου για την συγκεκριμένη ομάδα,
- στοιχεία για την προσβασιμότητα του χώρου,

- οπτική παρουσίαση, όπου μπορεί να γίνει μια εικονική ξενάγηση του χώρου και να αποφασιστεί σε ποια δωμάτια/εκθέματα θα δοθεί έμφαση στο μουσείο,
- διαδραστικοί χάρτες/ πικτογράφημα εκθεμάτων, όπου «πατώντας» πάνω σε συγκεκριμένο αντικείμενο εμφανίζει την πραγματική του εικόνα με σημαντικές πληροφορίες που το αφορούν,
- δυνατότητα εγγραφής μέλους, όπου ένα άτομο θα μπορεί να απολαμβάνει εκπτώσεις αλλά και να ενημερώνεται για δραστηριότητες που τον ενδιαφέρουν,
- ακουστικούς και οπτικούς οδηγούς,
- podcasts, εκπομπές όπου γίνονται συζητήσεις και παρουσιάσεις για εκθέματα και δράσεις του μουσείου. (βλ. Εικ. 2).

Εικόνα 2. Αισθητηριακός χάρτης.

Πηγή: Μουσείο του Λονδίνου, αισθητηριακός χάρτης.

Όλα τα πιο πάνω θα βοηθήσουν τους συνοδούς/φροντιστές/γονείς αλλά και τα ίδια τα εμποδιζόμενα άτομα από μόνα τους να προετοιμάσουν κατάλληλα την επίσκεψή τους. Οι πιο συνήθεις τρόποι προετοιμασίας αφορούν την παρακολούθηση εικονικής παρουσίασης (του μουσείου μέσω εφαρμογών ή της ιστοσελίδας του) και τη χρήση κοινωνικών ιστοριών (παρουσίαση ενός συγκεκριμένου θέματος με τη χρήση εικόνων και απλού λεξιλογίου, το οποίο έχει ως στόχο την εκμάθηση δεξιοτήτων και συμπεριφορών που πρέπει να κατέχει ένα άτομο σε μια συγκεκριμένη κατάσταση ή χώρο). (Παράδειγμα - <http://prosvasimo.iep.edu.gr/el/koinwnikes-istories-sxolikes-episkepseis>).

Το επόμενο στάδιο είναι να γίνουν όλες οι εύλογες προσαρμογές εντός του μουσείου που θα το κάνουν φιλικό ως προς τα άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες. Η διαδικασία αυτή προϋποθέτει την προετοιμασία τόσο του χώρου αλλά και των ατόμων που εργάζονται εκεί, ώστε να ελαχιστοποιηθεί η πιθανότητα να βρεθεί μια ομάδα ατόμων σε μια δύσκολη κατάσταση.

Για την εξυπηρέτηση μια ευάλωτης ομάδας είναι σημαντικό να επενδυθεί σημαντικός χρόνος για την εκπαίδευση του προσωπικού. Αυτό αφορά όλα τα άτομα που παρευρίσκονται στον χώρο, από τον φύλακα που θα πρωτοσυναντήσει η ομάδα μέχρι και την υπηρεσία καθαριότητας του χώρου. Η ύπαρξη ενός φιλόξενου προσωπικού, το οποίο είναι εξοικειωμένο και αναγνωρίζει την διαφορετικότητα είναι το κλειδί για την δημιουργία ενός κλίματος ασφάλειας και εμπιστοσύνης σε ένα καινούριο χώρο που θα επισκεφτεί κάποιος. Το αίσθημα της ασφάλειας είναι σημαντικό όχι μόνο για ένα άτομο με αναπηρία ή διαταραχή, αλλά για όλες της ομάδες πληθυσμού.

Σε ότι αφορά τις προσαρμογές στον χώρο, αυτές αφορούν:

- *Ρυθμιστές αυξομειώσης της έντασης του φωτός*: σε περίπτωση που μέλη της ομάδας ενοχλούνται από το έντονο φως ή χρειάζονται να υπάρχει απουσία αντανάκλασης στον χώρο.
- *Αντικραδασμικό/Ηχομονωτικό δάπεδο*: βοηθά στην εξάλειψη ακουστικών παρεμβολών και προσφέρει ασφάλεια στην κίνηση.
- *Χώροι στάθμευσης*: Να είναι όσο πιο δυνατό πιο κοντά στην είσοδο για αποφυγή μεγάλης διάρκειας περπατήματος προς τον μουσειακό χώρο, να είναι είναι καλυμμένος για αποφυγή κακών καιρικών συνθηκών και να βρίσκεται κοντά στον φύλακα ο οποίος θα μπορεί να τους καθοδηγήσει με ασφάλεια εντός μουσείου.
- *Χώρος χαλάρωσης/Αισθητηριακή γωνιά*: αφορά την ύπαρξη ενός στείρου χώρου με επιλογές από αισθητηριακά βοηθήματα (χαλαρή μουσική και φωτισμός, προβολή αισθητηριακής εικόνας), όπου το άτομο μπορεί να καταφύγει μετά από μια αισθητηριακή υπερφόρτωση και να τον βοηθήσει να αυτορυθμιστεί (βλ. Εικ. 3).

Η χρήση ενός τέτοιου χώρου δεν πρέπει να χρησιμοποιείται αλόγιστα και θα πρέπει να υπάρχει όριο στον χρόνο που μπορεί ένα άτομο να παραμείνει εκεί. Στόχος είναι να δοθεί ο κατάλληλος χρόνος στο άτομο να επανέλθει στην ομάδα και να συνεχίσει την δραστηριότητα του.

Εικόνα 3. Χώρος χαλάρωσης/Αισθητηριακή γωνιά.

- *Easy-to-read Method*: σύντομες περιγραφές των εκθεμάτων του χώρου, οι οποίες εστιάζουν στις σημαντικές πληροφορίες του (<https://www.acceasy.eu/>). Υπάρχει απουσία εξειδικευμένου λεξιλογίου για να μπορεί να ανταποκρίνεται σε όλο το κοινό και συνοδεύεται με εικόνες για να γίνεται η σύνδεση του με την ύπαρξη του (χρονολογική περίοδος, υλικό, χώρος που βρέθηκε κ.λπ.).

Ενδείξεις/Χαρτογράφηση χώρου: οι ενδείξεις αυτές βοηθάνε στον προσανατολισμό και την ασφάλεια του ατόμου ως προς τον χώρο που βρίσκεται. Για τη χαρτογράφηση/ένδειξη των χώρων μπορούν να χρησιμοποιηθούν χρώματα, τα οποία διαχωρίζουν τους εκθεσιακούς χώρους και ορόφους. Το κάθε χρώμα μπορεί επίσης να χρησιμοποιείται και στο πάτωμα, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο τον προσανατολισμό στα άτομα που έχουν κάποιες δυσκολίες είτε κατά την πλοήγηση τους μέσα στο μουσείο είτε στην διατήρηση οπτικής επαφής με τον χώρο στον οποίο βρίσκονται (βλ. Εικ. 4).

Εικόνα 4. Χαρτογράφηση χώρων μέσω ενδείξεων.

- *Απτικά εκθέματα και περιγραφές στον κώδικα γραφής και ανάγνωσης Braille*: χρήσιμα για τα άτομα με οπτική αναπηρία ή δυσκολία ή για όσους προτιμούν την επεξεργασία πληροφοριών μέσω αφής (βλ. Εικ. 5).

Εικόνα 5. Απτικά εκθέματα και braille

- *Ακουστικοί και οπτικοί οδηγοί*: Δυνατότητα να σκανάρουν (bar codes) και να ακούσουν ή να δουν (νοηματική γλώσσα) τις περιγραφές εκθεμάτων με τη χρήση έξυπνης συσκευής (βλ. Εικ. 6).

Εικόνα 6. Έξυπνες συσκευές με απόδοση περιεχομένου σε μια νοηματική ή ομιλούμενη γλώσσα.

- Τσαντούλες με αισθητηριακά βοηθήματα: μπορεί να περιέχουν ακουστικά ηχομόνωσης, αισθητηριακά παιχνίδια, εργαλεία για στοματική αποφόρτιση κ.ά. (<https://museumofcornishlife.co.uk/>) (βλ. Εικ. 7).

Εικόνα 7. Τσαντούλες με αισθητηριακά βοηθήματα.

- Πίνακες εναλλακτικής επικοινωνίας: μπορούν να υπάρχουν στα πιο σημαντικά σημεία του χώρου. Είναι χρήσιμα για άτομα που δεν έχουν λεκτική επικοινωνία αλλά και για αυτά που έχουν δυσκολία στην έκφραση αναγκών και συναισθημάτων (βλ. Εικ. 8).

Εικόνα 8. Πίνακες εναλλακτικής επικοινωνίας.

(Πηγή: <https://eu.thedailyjournal.com/story/news/2021/07/16/nj-pittsgrove-non-verbal-communication-board-green-branch-park-gofundme-bright/7962203002/>).

- *Κατασκευαστικές προθήκες για βιωματικές εμπειρίες:* μπορεί να περιέχουν αντίγραφα εκθεμάτων, μικρούς χώρους εκσκαφής και εξερεύνησης, κατασκευές κ.ά. (βλ. Εικ. 9).

Εικόνα 9. Διάφορα είδη προθηκών για βιωματικές εμπειρίες.

- *Τεχνολογία:* Η συμβολή της τεχνολογίας στα μουσεία έχει δώσει μια ώθηση στην προσέλκυση νέου κοινού σε αυτά. Εργαλεία όπως η εικονική πραγματικότητα, η χρήση εφαρμογών και ολογραμμάτων είναι ευρέως διαδομένα σε διάφορες χώρες, ελκύνοντας με αυτό τον τρόπο ένα νέο τρόπο παρουσίασης των μουσείων και διεξαγωγής προγραμμάτων που απευθύνονται στις νεότερες γενεές (Recupero et al., 2019).

Εικόνα 10. Η ενσωμάτωση της τεχνολογίας στα μουσεία.

2. Πορεία μιας μουσειακής δραστηριότητας

Αφού το πλαίσιο και οι συμμετέχοντες έχουν προετοιμαστεί όσο το δυνατό καλύτερα και οι πιο πιθανές παράμετροι έχουν ληφθεί υπόψη, την δράση αναλαμβάνει ο μουσειοπαιδαγωγός και η διεξαγωγή της προσαρμοσμένης δραστηριότητας που έχει ετοιμαστεί για την ομάδα. Όπως κάθε δραστηριότητα, θα πρέπει να υπάρχει μια σωστά δομημένη πορεία της με αρχή-μέση-τέλος η οποία θα παρουσιαστεί από τον μουσειοπαιδαγωγό στον χώρο που θα μαζευτεί η ομάδα. Στις πληροφορίες που θα δοθούν θα παρουσιαστούν ο σκοπός, οι στόχοι και οι δραστηριότητες του προγράμματος, η χρονική διάρκεια, οι χώροι επίσκεψης και οι εναλλακτικές επιλογές.

Είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη πως η προσαρμογή και αξιολόγηση του προγράμματος είναι συνεχής καθ' όλη τη διάρκεια του προγράμματος. Η ευελιξία ενός επαγγελματία να προσαρμόζεται και να κάνει τις απαραίτητες αλλαγές σε οποιοδήποτε σημείο της δραστηριότητας αποτελεί μεγάλο προσόν και προσφέρει υπηρεσίες υψηλής ποιότητας σε άτομα που τις χρειάζονται.

Λαμβάνοντας υπόψη τις αισθητηριακές ιδιαιτερότητες του κοινού μας, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στα εξής:

- Χρήση κατάλληλης ενδυμασίας (μονοχρωμία, αποφυγή έντονων χρωμάτων και μοτίβων).
- Απουσία κοσμημάτων, έντονου μακιγιάζ και αρώματος.
- Η χρήση του λόγου θα πρέπει να είναι απλή και αργή, ώστε να δίνεται ο κατάλληλος χρόνος επεξεργασίας των πληροφοριών.
- Ο χώρος που βρίσκεται ο μουσειοπαιδαγωγός να είναι στείρος (αποφυγή πολλών οπτικών ερεθισμάτων) και χωρίς έντονο φωτισμό και αντανάκλαση.
- Διατήρηση βλεμματικής επαφής προς το κοινό (βοηθάει στην διατήρηση της προσοχής και στη χειλεανάγνωση).
- Αποφυγή κινήσεων του σώματος και χειρονομιών.
- Χρησιμοποιούμε εναλλακτικούς τρόπους παρουσίασης του προγράμματος (οπτικοποιημένο διδακτικό υλικό).

2.1. Έναρξη της συνεδρίας

Γίνεται το καλωσόρισμα της ομάδας, κατά προτίμηση σε ήρεμο χώρο. Η πρώτη επαφή της ομάδας είναι σημαντική και γι' αυτό θα πρέπει να δοθεί έμφαση στη γνωριμία και το δέσιμο των συμμετεχόντων πριν προχωρήσουν στο κύριο μέρος της δραστηριότητας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με παιχνίδια γνωριμίας και ομαδικότητας που θα βοηθήσει στην απομάκρυνση της αρχικής ανασφάλειας, στην ενεργοποίηση του σώματος και στο σπάσιμο του πάγου.

Τα παιχνίδια θα πρέπει να στοχεύουν στο να εκλάβουμε και κάποια προσωπικά στοιχεία των συμμετεχόντων, ώστε να ακουστεί η ποικιλομορφία της ομάδας και να γνωρίζουν κάποιες ατομικές ιδιαιτερότητες για το κάθε μέλος. Με τον τρόπο αυτό θα μπορούν να αποφευχθούν αρκετές αμήχανες στιγμές και παρεξηγήσεις στο κύριο μέρος της δραστηριότητας, αφού θα οδηγηθούν σε ένα πλαίσιο κατανόησης, σεβασμού και αποδοχής μεταξύ τους.

2.2. Κύριο μέρος της δραστηριότητας

- Επιλέξτε έργα που σχετίζονται με τους στόχους του προγράμματος. Τοποθετήστε τα σε σημεία με ελάχιστες οπτικές παρεμβολές για διατήρηση της προσοχής.
- Επιλέξτε χώρους με στείο πλαίσιο όταν κάνετε λεκτική παρουσίαση.
- Παρουσιάστε τα έργα με απλούς, διασκεδαστικούς όρους.
- Ενθαρρύνετε τους συμμετέχοντες να κάνουν χρήση κριτικής σκέψης και συζήτηση.
- Χρησιμοποιήστε το σώμα και το εκφράσεις. Ενθαρρύνετε το παιχνίδι, ώστε να μην αισθάνονται καταπονημένοι στη γκαλερί (π.χ. κυνήγι ζώων, μιμείστε τις φιγούρες στους πίνακες).
- Μοιράστε μόνο τα απαραίτητα υλικά, βήμα προς βήμα, για να αποφύγετε την υπερφόρτωση πληροφοριών και να αυξάνετε την συντηρούμενη προσοχή σε κάθε δραστηριότητα.
- Εντοπίστε τις δυσκολίες, παρέχετε βοήθεια και υποστήριξη.

2.3. Τέλος συνεδρίας

- Κάντε μια σύντομη επανάληψη της πορείας της δραστηριότητας.
- Παρουσιάστε τις δημιουργίες των συμμετεχόντων και επικροτήστε την προσπάθεια τους.
- Ζητήστε να σας πουν κάτι που τους άρεσε και κάτι που δεν πήγε καλά (βοηθά στην ανατροφοδότηση του προγράμματος).
- Συνοδέψτε την ομάδα στην έξοδο, ενημερώστε τους για μελλοντικά εργαστήρια που μπορεί να τους αφορούν και πείτε αντίο.

Σε αυτό το σημείο είναι η κατάλληλη στιγμή να κρατηθούν σημειώσεις για την πορεία του προγράμματος και τις πιθανές δυσκολίες που μπορεί να προέκυψαν, ώστε να παρατηρηθούν εάν η εφαρμογή εναλλακτικών πλάνων βοήθησαν στην διεξαγωγή του. Σε περίπτωση που αυτά δεν ανταποκρίθηκαν όπως υπολογίσαμε θα πρέπει να προστεθούν άλλες εναλλακτικές οι οποίες θα είναι έτοιμες προς χρήση στο επόμενο εργαστήρι με μια παρόμοιου τύπου ομάδα.

3. Εν κατακλείδι

Είναι βέβαιο πως το μουσείο δεν πρέπει να είναι ένας απλός χώρος παρουσίασης και συντήρησης εκθεμάτων. Θα πρέπει να αποτελούν χώρους που με τις κατάλληλες προσαρμογές και εμπειρίες μπορούν να συμβάλουν στην κοινωνική μέριμνα, την ένταξη και την συμπερίληψη ατόμων με διαφορετικότητα. Ο κοινωνικός και ψυχαγωγικός χαρακτήρας του μουσείου αποτελεί μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για όλους να βελτιώσουν τις κοινωνικές τους δεξιότητες και να αναπτύξουν το γνωστικό τους υπόβαθρο, δημιουργώντας ένα αίσθημα πληρότητας και ικανοποίησης και αναπτύσσοντας παράλληλα του αίσθημα του «ανήκειν» σε μια συμπεριληπτική κοινωνία χωρίς φραγμούς.

«Μερικές φορές, το λατρεύουν και θέλουν περισσότερα. Εγώ τους ζητώ να δουλέψουν περισσότερο με τα σώματα τους. Τους κάνω να είναι ενεργοί μιμούμενοι τα έργα. Δίνω περισσότερη έμφαση στη δημιουργική διαδικασία και όχι στο αποτέλεσμα. Είναι σχεδόν σαν μια ολοκληρωμένη καλλιτεχνική παράσταση.»

Vincent Herlemont, εικαστικός καλλιτέχνης

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ayres, A. J. (1979). *Sensory integration and the child*. Los Angeles: Western Psychological Services.
- Garber, J., & Dodge, K. A. (Επιμ.). (1991). *The development of emotion regulation and dysregulation*. Cambridge: University Press.
- Greenough, W. T., Black, J. E., & Wallace, C. S. (1987). Experience and brain development. *Child development*, 58(3), 539-559. <https://doi.org/10.2307/1130197>
- Langa, L. A., Monaco, P., Subramaniam, M., Jaeger, P. T., Shanahan, K., & Ziebarth, B. (2013). Improving the museum experiences of children with autism spectrum disorders and their families: An exploratory examination of their motivations and needs and using Web-based resources to meet them. *Curator: The Museum Journal*, 56(3), 323-335.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.
- Pribram, K. H. (1973). The primate frontal cortex: Executive of the brain. Στο K. H. Pribram & A. R. Luria (Επιμ.), *Psychophysiology of the frontal lobes* (σσ. 293-314). New York, NY: Academic Press.
- Recupero, A., Talamo, A., Triberti, S., & Modesti, C. (2019). Bridging museum mission to visitors' experience: Activity, meanings, interactions, technology. *Frontiers in Psychology*, 10, 2092. doi: 10.3389/fpsyg.2019.02092

Χρήσιμοι σύνδεσμοι

- <https://3dprinting.com/news/visually-impaired-can-feel-art-3d-printed-paintings/>
- <https://advisor.museumsandheritage.com/features/technology-museums-introducing-new-ways-see-cultural-world/>
- <https://museumofcornishlife.co.uk/>
- <https://sensorynook.co.uk/>
- <https://www.acceasy.eu/>
- <https://www.museumoflondon.org.uk/museum-london/plan-your-visit/museum-accessibility/dementia>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Προσβασιμότητα και καλές πρακτικές των ατόμων με ακουστική αναπηρία σε πολιτιστικούς χώρους

Γεώργιος Στάθης

Υποψήφιος διδάκτορας Ιονίου Πανεπιστημίου,
Ιδρυτής και Πρόεδρος HandsUp Agency,
Πρόεδρος του Σωματείου Διερχομένων Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας
giorgos.stathis88@gmail.com

1. Εισαγωγή

Η πολιτιστική ποικιλία και ο πλούτος αποτελούν βασικά στοιχεία της ανθρώπινης εμπειρίας, ανοίγοντας παράθυρα σε διαφορετικές προοπτικές, αντιλήψεις και εκφράσεις. Ωστόσο, αυτή η εμπειρία δεν είναι προσβάσιμη με τον ίδιο τρόπο για όλους. Η προσβασιμότητα σε πολιτιστικούς χώρους αποτελεί ένα ζήτημα που αναδεικνύει την ανάγκη για πλήρη και ισότιμη συμμετοχή όλων των ατόμων, συμπεριλαμβανομένων των κωφών και βαρήκων ατόμων, στην πολιτιστική ζωή της κοινωνίας μας.

Οι κωφοί και βαρήκοοι άνθρωποι αντιμετωπίζουν μοναδικές προκλήσεις όταν πρόκειται για την πρόσβασή τους σε πολιτιστικούς χώρους. Η αναπηρία τους επηρεάζει την αντίληψη και την επικοινωνία τους με τον περίγυρό τους, καθιστώντας αναγκαία τη δημιουργία περιβάλλοντος που να εξυπηρετεί αυτές τις ξεχωριστές ανάγκες. Πολλοί πολιτιστικοί χώροι, όπως μουσεία, θέατρα, αίθουσες εκθέσεων και πολιτιστικά κέντρα, μπορεί να μην έχουν σχεδιαστεί αρχικά με γνώμονα την προσβασιμότητα για αυτά τα άτομα, δημιουργώντας εμπόδια στη συμμετοχή τους.

Οι πολιτιστικοί φορείς αναδεικνύονται ως ισχυροί παράγοντες κοινωνικής αλλαγής, ενσωμάτωσης και εκπαίδευσης του κοινού στη σύγχρονη κοινωνία. Μέσω της προώθησης των τεχνών, του πολιτισμού, της ιστορίας και της δημιουργικότητας, αυτοί οι φορείς δημιουργούν πλούσιες εμπειρίες που ενισχύουν τη συναισθηματική, πνευματική και πολιτισμική εμπλοκή του κοινού.

Αλλά ο ρόλος των πολιτιστικών φορέων δεν περιορίζεται μόνο στην ψυχαγωγία και την προώθηση της τέχνης. Έχουν τη δυναμική να διαμορφώνουν αντιλήψεις, να επηρεάζουν αξίες και να ανοίγουν διάλογο για σημαντικά κοινωνικά θέματα. Είναι κεντρικοί παράγοντες στην προώθηση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και της συνείδησης της πολυμορφίας και

της πολιτισμικής πολυμορφίας.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ενσωμάτωση της προσβασιμότητας για τους κωφούς και βαρήκοους αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σημασία. Οι πολιτιστικοί φορείς έχουν τη δυνατότητα και την ευθύνη να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον που θα προσφέρει ίσες ευκαιρίες σε όλους τους ανθρώπους, ανεξάρτητα από τις αναπηρίες τους. Μέσω προγραμμάτων προσβασιμότητας, εκπαιδευτικών προσπαθειών και ευαισθητοποίησης, μπορούν να διαμορφώσουν έναν περιβάλλον που θα είναι προσβάσιμο, ενδεχομένως και καινοτόμο, για όλους τους ανθρώπους.

2. Η έννοια της προσβασιμότητας: πλαίσιο και συντελεστές διαμόρφωσης

Η προσβασιμότητα στον πολιτισμό δεν είναι απλά μια υποχρέωση, αλλά μια ευκαιρία να δημιουργήσουμε έναν πιο πολυμορφικό, περιεκτικό και ανοιχτό πολιτισμικό χώρο που θα αντικατοπτρίζει και θα αντανakλά την ποικιλία της κοινωνίας μας.

Σύμφωνα με τον Sandell (1998), τα μουσεία χρειάζεται να αναθεωρήσουν τον ρόλο τους και να επανακαθορίσουν τον ρόλο τους ως φορείς προώθησης της κοινωνικής ένταξης. Σε αυτό το πλαίσιο, τα μουσεία πρέπει να προσεγγίσουν και να απευθυνθούν σε όσο το δυνατόν ευρύτερο κοινό. Ο αποκλεισμός μπορεί να έχει διάφορες διαστάσεις, όπως οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές.

Όσον αφορά την πολιτιστική διάσταση του αποκλεισμού, μπορούμε να τον εξετάσουμε σε τρία επίπεδα:

Εκπροσώπηση: Αυτό σημαίνει την αναγνώριση και την αντιμετώπιση των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων που μπορεί να οδηγούν σε αποκλεισμό ορισμένων ομάδων από την πολιτιστική συζήτηση και αναπαράσταση.

Συμμετοχή: Τα μουσεία μπορούν να αναπτύξουν προγράμματα και εκδηλώσεις που απευθύνονται σε συγκεκριμένες ομάδες, ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή και την ενεργό συνεισφορά τους. Αυτό μπορεί να ενισχύσει την κοινότητα και να αυξήσει την αυτοεκτίμηση των ατόμων.

Πρόσβαση: Προγράμματα που δίνουν τη δυνατότητα σε περισσότερους ανθρώπους να έχουν πρόσβαση στα μουσεία. Μέσω αυτών των προγραμμάτων, τα μουσεία μπορούν να διασφαλίσουν ότι οι πόροι τους είναι προσβάσιμοι σε όλους.

Ο όρος «προσβασιμότητα» συνδέεται στενά με την έννοια της «συμμετοχικότητας», καθώς η αλληλεπίδραση μεταξύ τους διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ενσωμάτωση των ατόμων στην κοινωνία. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω υπηρεσιών και υποδομών που παρέχονται με τρόπο που διασφαλίζει ασφάλεια και αυτονομία, χωρίς διακρίσεις βάσει ηλικίας, φύλου και άλλων χαρακτηριστικών (Πολυχρονίου, 2004).

Στην εποχή της πληροφορίας και της γνώσης, οι έννοιες της ασφάλειας, της αυτονομίας, της επικοινωνίας, της λειτουργικότητας και της πληροφόρησης είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την έννοια της προσβασιμότητας. Παρόλα αυτά, η απομόνωση και ο κοινωνικός αποκλεισμός εξακολουθούν να υφίστανται λόγω προβλημάτων στην πρόσβαση και τη συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες (Χριστοφή, 2013).

Οι δυσκολίες αφορούν σε διάφορους τομείς όπως:

- Αναπηρίες
- Οικονομική κατάσταση (χαμηλό εισόδημα, ανεργία)
- Μη προσβάσιμοι πολιτιστικοί χώροι λόγω απόστασης

- Αδυναμία χρήσης νέων τεχνολογιών
- Απομόνωση (εγκλεισμός στις φυλακές)
- Κοινωνική απομόνωση λόγω φτώχειας και ανισοτήτων (Μπούνια, 2015)

Στην ίδια κατεύθυνση, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναλάβει δράσεις για την προώθηση της προσβασιμότητας και των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία. Η νέα 10ετής στρατηγική (2021-2030) προτείνει μέτρα για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, την ενσωμάτωση, και την ισότιμη συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία. Παράλληλα, η στρατηγική προωθεί τη δράση «Σχεδιασμός για όλους» με στόχο την ενίσχυση συνεργασιών και ανταλλαγών μεταξύ εθνικών αρχών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021).

Σύμφωνα με τους MacDonald και Alsford (2005:77), το κοινό των σύγχρονων μουσείων έχει αλλάξει τη στάση του από απλό αποδέκτη εκθεμάτων σε ενεργό συντελεστή στη διαμόρφωση της εμπειρίας του. Η συμμετοχή των επισκεπτών στην ερμηνεία των παρεχόμενων πληροφοριών στο μουσείο, σύμφωνα με αυτούς, βελτιώνει την ικανότητα τους για προσωπική κρίση.

Επιπλέον, επιτρέπει στους επισκέπτες να συνδεθούν μεταξύ τους και να κοινωνικοποιηθούν μέσω του περιεχομένου που προσφέρεται. Οι διαλογικές συζητήσεις και οι δημιουργίες προσανατολίζονται προς τα τεκμήρια, τα αντικείμενα και τις ιδέες που ο πολιτιστικός οργανισμός θεωρεί ως κύρια σημεία εστίασης.

Ένα παρόμοιο ιδρυματικό περιβάλλον συλλέγει και διανέμει μια ποικιλία περιεχομένου, προσωποποιημένου και συλλογικού, το οποίο δημιουργείται συν-παράλληλα με τους ίδιους τους επισκέπτες. Αυτή η προσέγγιση λειτουργεί σαν μια ενεργή πλατφόρμα, όπου οι συμμετέχοντες συνεισφέρουν και συνδημιουργούν το περιεχόμενο, ανταλλάσσοντας απόψεις και αντιλήψεις και ενισχύοντας την κοινότητα του μουσείου (Simon, 2010: ii – iii).

Η Kreps αναφέρθηκε στην ενσωμάτωση της συμμετοχικότητας στον τομέα των μουσείων, η οποία αντικατοπτρίζει την εξέλιξη των μουσείων από παραδοσιακούς χώρους παρουσίασης σε δυναμικά περιβάλλοντα διαλόγου και συμμετοχής. Ο εκδημοκρατισμός του μουσείου αναφέρεται στην διαδικασία με την οποία τα μουσεία διευρύνουν τον ρόλο τους από απλούς φύλακες των καλλιτεχνικών και ιστορικών αντικειμένων σε κέντρα διαλόγου, συμμετοχής και ενασχόλησης με το κοινό. Η Kreps επισημαίνει ότι η συμμετοχικότητα μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, ανάλογα με τους χρήστες και το περιβάλλον της συμμετοχικής δράσης. Αυτή η ευελιξία καθιστά δυνατή την προσαρμογή του συμμετοχικού μοντέλου στις ανάγκες και τις προτεραιότητες κάθε μουσείου και κοινότητας (Kreps, 2013: 85).

Ο εκδημοκρατισμός του μουσείου, όπως αναφέρεται, συνδέεται στενά με την ενσωμάτωση της τεχνολογίας και των Νέων Τεχνολογιών. Η ψηφιοποίηση και η χρήση ψηφιακών μέσων έχουν δημιουργήσει νέες δυνατότητες για την αλληλεπίδραση με το κοινό, τόσο μέσα στο μουσείο όσο και απομακρυσμένα. Οι νέες τεχνολογίες επιτρέπουν τη δημιουργία διαδραστικών εμπειριών και την συμμετοχή των επισκεπτών σε διάφορες δραστηριότητες.

Ωστόσο, η ενσωμάτωση των Νέων Τεχνολογιών στο μουσείο φέρνει και προκλήσεις, όπως η διασφάλιση της προσβασιμότητας για όλους, καθώς όχι όλοι έχουν την ίδια πρόσβαση σε τεχνολογία. Επίσης, το μουσείο πρέπει να βρει τον τρόπο να διατηρήσει την αυθεντικότητα και την εμπειρία της επίσκεψης, παράλληλα με τη χρήση της τεχνολογίας. Συνολικά, η ενσωμάτωση των Νέων Τεχνολογιών στα μουσεία αντικατοπτρίζουν μια μεταστροφή στη φιλοσοφία και τη λειτουργία τους, καθώς προσπαθούν να εξυπηρετήσουν και να εμπλέξουν το ευρύ κοινό με πιο δυναμικούς και ανοικτούς τρόπους (Jewitt, 2012:79-82).

Η ψηφιοποίηση των μουσειακών συλλογών και η παροχή ψηφιακού περιεχομένου μέσω των ιστοσελίδων των μουσείων έχει ανοίξει νέους ορίζοντες στον τρόπο που το κοινό αλληλεπιδρά με τις μουσειακές εμπειρίες. Αυτές οι πρακτικές επιτρέπουν στο κοινό να ανακαλύπτει και να επικοινωνεί με τη συλλογή πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την επίσκεψή τους στο μουσείο.

Οι ιστοσελίδες των μουσείων προσφέρουν πλούσιο ψηφιακό περιεχόμενο όπως εικόνες, βίντεο και κείμενα, σχετικά με τις εκθέσεις και τις συλλογές. Αυτό δίνει τη δυνατότητα στο κοινό να εξοικειωθεί με το υλικό πριν αλλά και μετά την επίσκεψή τους στο μουσείο.

Επιπλέον, κατά τη διάρκεια των εκθέσεων, χρησιμοποιείται υποστηρικτικό οπτικοακουστικό υλικό όπως βίντεο και ταινίες μικρού μήκους. Αυτό εμπλουτίζει την εμπειρία των επισκεπτών, παρέχοντας πρόσθετες πληροφορίες και συνδέσμους που σχετίζονται με τις εκθέσεις.

Μέσω αυτών των πρακτικών, το κοινό συμμετέχει ενεργά στη μουσειακή εμπειρία. Έχει την ευκαιρία να εξερευνήσει τη συλλογή με βάθος, να μάθει περισσότερα για τα έργα τέχνης και να συμμετάσχει προετοιμασμένα. Ταυτόχρονα, αυτές οι προσεγγίσεις ενθαρρύνουν την ελευθερία και την προσωπική ερμηνεία της μουσειακής εμπειρίας (Natusch, 2015: 81, 83, 96).

3. Η ενεργός συμμετοχή ειδικών ομάδων: η περίπτωση κωφών και βαρήκων ατόμων

Τα τελευταία χρόνια, τα μουσεία επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους και προωθούν τη συμμετοχή όλων των κοινωνικών ομάδων. Έχουν επικεντρωθεί στις ανάγκες των διάφορων ομάδων κοινού και, μέσω ερευνών, προσπαθούν να κατανοήσουν καλύτερα και να ικανοποιήσουν κάθε δυνητικό επισκέπτη, είτε ανήκει στο ευρύ κοινό είτε ανήκει σε ειδικές ομάδες. Αυτές οι ειδικές ομάδες μπορεί να περιλαμβάνουν ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, ηλικιωμένους, άτομα με δυσκολίες μάθησης ή αναπτυξιακές δυσκολίες, άτομα από διαφορετικές εθνικές κοινότητες, κοινωνικά μειονεκτούντα άτομα κ.ά..

Η εκπαιδευτική αξία του μουσείου έχει ιδιαίτερη σημασία για τους κωφούς, αποτελώντας πρόκληση για τους υπεύθυνους των μουσείων. Η ανεπάρκεια ακουστικής αντίληψης ενισχύει την όραση και, μέσω αυτής, το κωφό παιδί «ακούει». Ο μουσειακός χώρος, όπου οι οπτικές ενασχολήσεις κυριαρχούν, αποτελεί το ιδανικό περιβάλλον για σκέψη, έρευνα και δημιουργική φαντασία για το μέλλον.

Για να διασφαλιστεί η ενεργή συμμετοχή των ατόμων με ακουστική αναπηρία στο περιβάλλον του μουσείου και στις δραστηριότητές του, απαιτούνται πρακτικά μέτρα και προετοιμασία. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι ιδιαίτερα σημαντικές οι πληροφορίες και η υποστήριξη που προσφέρεται από την ίδια την ομάδα που απευθύνεται, προκειμένου να αναγνωριστούν οι ξεχωριστές επικοινωνιακές ανάγκες των μελών της. Είναι σημαντικό να γίνει διάκριση μεταξύ διαφορετικών ατόμων, όπως για παράδειγμα ανάμεσα σε κωφά άτομα και άτομα που είναι κωφά-βαρήκοα.

Άτομα κωφά-βαρήκοα μπορούν να συμβάλλουν στην αξιολόγηση και τη βελτίωση των διάφορων επιλογών που παρέχονται, προκειμένου να προσαρμοστούν καλύτερα οι υπηρεσίες στις ανάγκες τους. Μέσα από αυτήν τη συμμετοχή, ενδυναμώνεται η προσωπική εμπλοκή του κοινού, καθώς αισθάνεται ότι συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που το αφορούν (Eikelenboom, 2019:53).

Η Νικολαράιζη (2011) υπογραμμίζει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία κώφωσης και βαρηκοΐα όσον αφορά την προσβασιμότητά τους σε πολιτιστικούς οργανισμούς. Οι βασικές προκλήσεις συνδέονται με το θέμα της επικοινωνίας, καθώς η όραση αποτελεί κύριο μέσο επικοινωνίας για τα άτομα αυτά.

Για τη διασφάλιση απρόσκοπτης επικοινωνίας, υποστηρίζεται ότι θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ορισμένες παράγοντες. Καταρχάς, είναι σημαντικός ο κατάλληλος φωτισμός στο περιβάλλον ώστε να διευκολύνεται η οπτική επαφή του κοινού με τους ομιλητές κατά τη χρήση της χειλεανάγνωσης ή της νοηματικής γλώσσας. Επιπλέον, η απουσία θορύβων που μπορεί να εμποδίσουν την πρόσβαση σε ακουστικά ερεθίσματα είναι σημαντική, ιδίως για τους επισκέπτες με μερική απώλεια ακοής.

Επιπλέον, η ενσωμάτωση των νοηματικών γλωσσών στο σχεδιασμό και ανάπτυξη τεχνολογιών που συμβάλουν στην καλύτερη επικοινωνία στο πολιτιστικό τομέα αλλά και εν γένει, σημαίνει αναγνώριση του δικαιώματος της αυτονομίας και του σεβασμού της κουλτούρας των Κωφών. Υπό αυτή την έννοια, όπως δήλωσε ο Llamazares de Prado (2021), η χρήση των τεχνολογιών χωρίς αποκλεισμούς ευνοεί τον εκδημοκρατισμό του πολιτισμού και πρόσβαση σε πληροφορίες ανεξάρτητα από το πού στον κόσμο ζει ο εκάστοτε επισκέπτης, μια πιο παγκοσμιοποιημένη κοινωνία με πολλαπλές μορφές επικοινωνίας. Για το λόγο αυτό, είναι πολύ σημαντικό οι κωφοί και βαρήκοοι πολίτες σε όλο τον κόσμο, να έχουν πρόσβαση σε χαμηλό κόστους ή δωρεάν τεχνολογίες χωρίς αποκλεισμούς.

Διατηρώντας την οπτική επαφή και εξασφαλίζοντας συγκέντρωση, μπορούν να τηρούνται ορισμένες βασικές αρχές που διευκολύνουν την επικοινωνία με τα άτομα κωφά-βαρήκοα. Παραδείγματα αυτών των αρχών είναι η χρήση φράσεων μικρού μεγέθους και απλού ύφους, η ρύθμιση του ρυθμού ομιλίας χωρίς διακυμάνσεις και η χρήση παύσεων για ενίσχυση της κατανόησης. Επιπλέον, η χρήση εικόνων, βίντεο και γραπτού λόγου αποτελεί οπτικά μέσα που είναι προσβάσιμα και κατανοητά, λαμβάνοντας υπόψη το γλωσσικό επίπεδο του κοινού.

Συνολικά, οι παραπάνω αρχές και παράγοντες συμβάλλουν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που είναι προσβάσιμο και φιλικό προς τα άτομα με ακουστικές αναπηρίες, διευκολύνοντας την απρόσκοπτη πρόσβασή τους σε πολιτιστικούς χώρους. Οι σημάνσεις προσβασιμότητας για κωφά και βαρήκοα άτομα αποτελούν κρίσιμο μέρος της επικοινωνιακής και περιβαλλοντικής διαμόρφωσης του μουσείου. Αυτές οι σημάνσεις βοηθούν στην παροχή πληροφοριών και κατευθύνσεων σε άτομα με αναπηρίες στην ακοή, προσφέροντας τους τη δυνατότητα να απολαύσουν και να επωφεληθούν πλήρως από την εμπειρία στο μουσείο. Οι σημάνσεις αυτές μπορούν να καλύπτουν διάφορες πτυχές της προσβασιμότητας, όπως η επικοινωνία, η οδήγηση, η πρόσβαση, σε υπηρεσίες και δραστηριότητες, καθώς και η αναγνώριση σημαντικών σημείων εντός του μουσείου.

Συγκεκριμένα, οι τρεις κύριες κατηγορίες σημάνσεων που αναφέρονται έχουν τους εξής ρόλους στη διευκόλυνση της επίσκεψης σε ένα μουσείο:

1. Νοηματική Γλώσσα: Η χρήση νοηματικής γλώσσας στις σημάνσεις επιτρέπει την απευθείας επικοινωνία με τους κωφούς - βαρήκοους επισκέπτες. Οι σημάνσεις αυτές μπορούν να παρέχουν κατευθύνσεις, πληροφορίες για εκθέματα, περιγραφές και εξηγήσεις σχετικά με το περιεχόμενο του μουσείου.

2. Βρόχοι Επαγωγής: Οι βρόχοι επαγωγής (induction loops) παρέχουν ακουστική υποστήριξη σε άτομα που φορούν ακουστικά βαρηκοΐας, επιτρέποντάς τους να λαμβάνουν ήχο απευθείας στα ακουστικά τους. Αυτό βοηθά στην καλύτερη αντίληψη του ήχου και την εξυπηρέτηση των ατόμων με ακουστικές αναπηρίες.

3. Υπότιτλοι: Οι υπότιτλοι σε προβολές ή εκδηλώσεις επιτρέπουν στα άτομα με ακουστικές αναπηρίες να αντιλαμβάνονται τον προφορικό λόγο. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε περιβάλλοντα όπου υπάρχει αναπαραγωγή ή παρουσίαση περιεχομένου με ήχο.

Η σωστή τοποθέτηση των σημάτων, η διασφάλιση κατάλληλου φωτισμού και η ευδιάκριτη θέση τους σε όλο το μουσείο είναι ζωτικής σημασίας προκειμένου να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική προσβασιμότητα για όλους τους επισκέπτες, ανεξαρτήτως των αναπηριών τους.

Εικόνα 1. Σύμβολο νοηματικής γλώσσας.

Πηγή: <https://socialwelfare.upatras.gr/2019/09/16/noimatiki-mia-glossa-gemati-noima/>

Εικόνα 2. Βρόχοι επαγωγής.

Πηγή: <https://www.hearinglink.org/technology/hearing-loops/what-is-a-hearing-loop/>

Εικόνα 3. Open Captions.

Πηγή: <https://clarencebrowntheatre.com/open-captioning-faq/>

4. Καλές πρακτικές προσβασιμότητας

Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναλύσουμε τις πρωτοποριακές προσεγγίσεις και τις εξαιρετικές πρακτικές που υιοθετούν διάφορα μουσεία προκειμένου να εξασφαλίσουν την πλήρη προσβασιμότητα για άτομα με ακουστικές αναπηρίες. Επικεντρωνόμαστε σε μουσεία που ξεχωρίζουν για την ενδιαφέρουσα προσέγγισή τους και τα ειδικά προγράμματα που προσφέρουν για κωφά και βαρήκοα άτομα.

Κατά την επιλογή των μουσείων, λάβαμε υπόψη μας το περιεχόμενο που παρέχουν διαδραστικά σε ψηφιακή μορφή. Προσεγγίσαμε κάθε ιστοσελίδα με την οπτική γωνία ενός ατόμου με ακουστικές δυσκολίες, εξετάζοντας πώς θα αντιληφθεί την πληροφόρηση και πώς αυτή η επαφή με το μουσείο μπορεί να είναι θετική και ενδιαφέρουσα.

Στη συνέχεια, εξετάζουμε τις πρακτικές που εφαρμόζονται στον πραγματικό χώρο του μουσείου. Αναλύουμε πώς οι μουσειακοί χώροι είναι διαρρυθμισμένοι για να προσφέρουν βέλτιστη προσβασιμότητα και ευκολία στην κίνηση, με ενδεικτικές σημάνσεις για κωφά και βαρήκοα άτομα. Εξετάζουμε τη χρήση νοηματικής γλώσσας, την ύπαρξη βρόχων επαγωγής για ακουστικά βοηθήματα και τη χρήση υποτίτλων σε προβολές και εκδηλώσεις.

Εξαιρετικής σημασίας η προσφορά ποιοτικών εμπειριών στους επισκέπτες με ακουστικές αναπηρίες, εξασφαλίζοντας πλήρη αξιοποίηση του πολιτιστικού περιεχομένου που προσφέρουν τα μουσεία.

4.1. Το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στη Νέα Υόρκη (MoMA)

Το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης στη Νέα Υόρκη (MoMA) αποτελεί ένα ανοικτό προς όλους χώρο, που προσφέρει διάφορα προγράμματα και υπηρεσίες για να καλύψει τις ανάγκες μιας ευρείας κοινότητας. Στόχος του είναι να εξασφαλίσει πλήρη προσβασιμότητα για όλους τους επισκέπτες.

Για τους ενήλικες επισκέπτες με ακουστικές προκλήσεις, το MoMA προσφέρει το πρόγραμμα «Ερμηνεύοντας το MoMA». Πρόκειται για μια σειρά ξεναγήσεων που παρέχονται με διερμνεΐα στη νοηματική γλώσσα, επικεντρωμένες σε διάφορες εκθέσεις του μουσείου. Όλοι οι χώροι διαλέξεων του MoMA είναι εξοπλισμένοι με βρόχους επαγωγής και ακουστική περιγραφή. Επιπλέον, υπάρχουν διαθέσιμες συσκευές υποτίτλων για τις ταινίες και η δυνατότητα διερμνεΐας σε πραγματικό χρόνο, αρκεί να υποβληθεί σχετικό αίτημα δύο εβδομάδες πριν.

Το μουσείο έχει αποδώσει μεγάλη προσοχή στην κατάρτιση του προσωπικού του, προκειμένου να διασφαλίσει τη σωστή συμπεριφορά και επικοινωνία με τους επισκέπτες που αντιμετωπίζουν δυσκολίες ακοής. Με τις πρωτοποριακές πρακτικές του, τις εξειδικευμένες υπηρεσίες και την εκπαίδευση του προσωπικού του, το MoMA δημιουργεί ένα περιβάλλον φιλόξενο που σέβεται τις ιδιαίτερες ανάγκες και δυνατότητες κάθε επισκέπτη.

4.2. Το Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης της Νέας Υόρκης (MET)

Το Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης της Νέας Υόρκης (MET) αναδύεται ως ένας λαμπρός αστέρας στον κόσμο της τέχνης και του πολιτισμού. Πέρα από την απίστευτη συλλογή έργων τέχνης που φιλοξενεί, το MET διακρίνεται για την αφοσίωσή του στην προσβασιμότητα και την πλήρη συμμετοχή κάθε επισκέπτη, ανεξάρτητα από τις αναπηρίες του.

Με προνοητικότητα και δέσμευση για την προσφορά εμπειριών που ξεπερνούν τα όρια των φυσικών προκλήσεων, το MET δημιουργεί μια πραγματικότητα όπου η τέχνη γίνεται

προσβάσιμη για όλους. Με ξεναγήσεις στην Αμερικανική Νοηματική Γλώσσα, διερμνεύει σε πραγματικό χρόνο και ακουστικές συσκευές, το μουσείο εξασφαλίζει ότι ο καθένας μπορεί να επικοινωνήσει με τα αριστουργήματα της τέχνης και να ανακαλύψει το βάθος και την ομορφιά που προσφέρουν.

Ενσωματώνοντας την πολυφωνία των αναγκών, το MET δείχνει τον δρόμο για έναν πιο προσβάσιμο, πλουραλιστικό και δικαιοότερο πολιτισμό. Από την ποικιλία των προσφερόμενων υπηρεσιών προκύπτει μια εμπειρία που αφορά όλες τις αισθήσεις και αφήνει ανεξίτηλο αποτύπωμα στις καρδιές και στις ψυχές όσων περιηγούνται στα αίθρια αυτού του καλλιτεχνικού θησαυρού.

Ορισμένες από τις προσφερόμενες υπηρεσίες περιλαμβάνουν:

1. Met Signs Tours: Ξεναγήσεις στην Αμερικανική Νοηματική Γλώσσα (ΑΝΓ), παρέχοντας πληροφορίες για τα έργα τέχνης χωρίς διερμνεύει για ακούοντες.
2. Διερμνεύει στην ΑΝΓ: Δυνατότητα προγραμματισμένων συνεδριών διερμνεύει στην ΑΝΓ για τα προγράμματα του μουσείου, με προειδοποίηση τουλάχιστον δύο εβδομάδων.
3. Ακουστικές συσκευές ξενάγησης (audio guide): Διατίθενται δωρεάν και συνοδεύονται από το απομαγνητοφωνημένο κείμενο (transcript) σε διάφορες μορφές.
4. Υποτιτλισμός σε πραγματικό χρόνο: Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να ζητήσουν υποτιτλισμό σε πραγματικό χρόνο για τις διαλέξεις του μουσείου.
5. Βοηθητικές ακουστικές συσκευές: Για βαρήκοους επισκέπτες, υπάρχουν βοηθητικές συσκευές και βρόχοι επαγωγής σε ορισμένες αίθουσες με την αντίστοιχη σήμανση.

Αυτές οι προσφερόμενες υπηρεσίες αποσκοπούν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που είναι προσβάσιμο και προσαρμοσμένο στις ανάγκες των ανθρώπων με αναπηρίες, επιτρέποντάς τους να απολαύσουν τον πολιτισμό και την τέχνη που προσφέρει το μουσείο.

4.3. Το Μουσείο του Βαν Γκογκ στο Άμστερνταμ

Το Μουσείο του Βαν Γκογκ στο Άμστερνταμ έχει καθιερώσει την προσβασιμότητα ως έναν κύριο στόχο της λειτουργίας του. Μέσω στενής συνεργασίας με το ειδικό κοινό που απευθύνεται, προσπαθεί συνεχώς να βελτιώσει τις υπηρεσίες του στον τομέα της προσβασιμότητας.

Στο πλαίσιο αυτό, το μουσείο έχει αναπτύξει διάφορες πρωτοβουλίες. Για τους επισκέπτες με δυσκολίες ακοής, το αμφιθέατρο του μουσείου είναι εξοπλισμένο με επαγωγικό σύστημα βρόχων (loop system), και παρουσιάζεται μια εισαγωγική ταινία στην Ολλανδική Νοηματική Γλώσσα για τη ζωή του καλλιτέχνη. Επιπλέον, η εκπαιδευτική πλατφόρμα «Van Gogh at School» περιλαμβάνει πολλά βίντεο σε νοηματική γλώσσα.

Το μουσείο παρέχει επίσης ξεναγήσεις σε νοηματική γλώσσα (και διεθνή και ολλανδική) από κωφούς ξεναγούς, αλλά η κράτηση πρέπει να γίνει εκ των προτέρων. Επιπλέον, υπάρχει η επιλογή για συνοδεία κωφών επισκεπτών από διερμνεύει. Παρόλο που η πολυμεσική ξενάγηση σε νοηματική γλώσσα δεν είναι ακόμα διαθέσιμη, οι πληροφορίες για τα σημαντικότερα έργα της πολυμεσικής ξενάγησης προσφέρονται σε γραπτή μορφή και διατίθενται σε πολλές γλώσσες.

Η ιστοσελίδα του μουσείου παραπέμπει σε ένα άρθρο με τίτλο «Listening with your

eyes», στο οποίο παρουσιάζονται οι προσπάθειες του μουσείου για τη βελτίωση της προσβασιμότητας. Μια αξιοσημείωτη πτυχή είναι η συνεργασία του μουσείου με την εταιρεία «Wat Telt!», που ιδρύθηκε από δύο κωφές αδελφές με σκοπό την αύξηση της προσβασιμότητας για τα κωφά άτομα. Μέσα από αυτήν τη συνεργασία, πραγματοποιήθηκε έρευνα που παρείχε σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τις ανάγκες και προσδοκίες του ειδικού κοινού. Συγκεκριμένες πρωτοβουλίες που απορρέουν από αυτήν την έρευνα περιλαμβάνουν την εκπαίδευση του προσωπικού, τη γραπτή παροχή πληροφοριών, την επαρκή φωτισμό, τις ξεναγήσεις σε νοηματική γλώσσα από κωφούς ξεναγούς και την πολυμεσική ξενάγηση.

Αναφορικά με την ελληνική πραγματικότητα και τα ελληνικά μουσεία μπορούμε να πούμε ότι δείχνουν ενδιαφέρον και δράση προς την κατεύθυνση μιας ανοικτής και προσβάσιμης μουσειακής κοινότητας, που καλωσορίζει και εξυπηρετεί με ισότιμες υπηρεσίες όλους τους επισκέπτες, συμπεριλαμβανομένων αυτών με κώφωση και βαρηκοΐα.

4.4. Το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης στην Αθήνα

Ένα από τα ελληνικά μουσεία που ξεχωρίζει στο θέμα της προσβασιμότητας είναι το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης στην Αθήνα. Το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης σε συνεργασία με το πρακτορείο Διερμηνέων Νοηματικής γλώσσας «HandsUp», έχοντας ως στόχο την προσβασιμότητα και συμπερίληψη όλων των κωφών και βαρήκοων επισκεπτών του, προσφέρει μια ξεχωριστή εμπειρία στον 1ο και στον 4ο όροφο με ειδικά διαμορφωμένα βίντεο (αυτοματοποιημένης ξενάγησης) στην Ελληνική νοηματική γλώσσα, αλλά και διεθνή νοήματα για τους επισκέπτες από το εξωτερικό. Επιπλέον στον 2ο και 3ο όροφο οι κωφοί επισκέπτες μπορούν μέσω εφαρμογής στο κινητό τους να σκανάρουν ειδικά QR codes και να παρακολουθήσουν όλες τις περιγραφές των εκθεμάτων σε βίντεο στη νοηματική μέσω της κινητής τους συσκευής. Στα βίντεο υπάρχει και ταυτόχρονος υποτιτλισμός σε Ελληνικά και Αγγλικά. Παράλληλα το μουσείο παρέχει και προσβάσιμα βίντεο στην ιστοσελίδα του μουσείου, με διερμηνεία στη νοηματική και υπότιτλους.

Στο μουσείο προσφέρεται επίσης η δυνατότητα ξενάγησης στους χώρους με ζωντανή διερμηνεία στη νοηματική γλώσσα από επαγγελματίες διερμηνείς της HandsUp. Στην είσοδο του μουσείου μπορεί κανείς να δει το πρόγραμμα, τα προγράμματα του μουσείου και άλλες βασικές πληροφορίες σε βίντεο με διερμηνεία στην ελληνική νοηματική αλλά και διεθνή νοήματα.

Τέλος, το μουσείο θέλοντας να παρέχει μια ξεχωριστή εμπειρία στους κωφούς και βαρήκοους επισκέπτες, εκπαιδευσε το προσωπικό του για να μπορεί να έχει μια βασική επικοινωνία με τους κωφούς επισκέπτες στη νοηματική γλώσσα αλλά και στους σωστούς τρόπους προσέγγισής τους.

Τα βίντεο αυτά δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Erasmus+ με τίτλο «ToMiMEUs: Towards a Multisensory and Inclusive Museum for Individuals with Sensory Disabilities», με χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το έργο ToMiMEUs στοχεύει στην ευαισθητοποίηση του μουσειακού προσωπικού, τη δημιουργία ευκαιριών για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες, τη συνεργασία μεταξύ μουσείων και πανεπιστημίων, καθώς και την ανάδειξη καλύτερων πρακτικών για τη δημιουργία ενός προσβάσιμου, πολυαισθητηριακού και συμμετοχικού μουσείου. Το έργο έχει διεθνείς συνεργάτες από Ρουμανία, Τουρκία και άλλες χώρες, συμπεριλαμβανομένου του Πανεπιστημίου της Θεσσαλίας από την Ελλάδα.

Συνολικά, το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης αποτελεί ένα ενδιαφέρον παράδειγμα ενθάρρυνσης της προσβασιμότητας και της ενσωμάτωσης, προσφέροντας πλούσιο περιεχόμενο για τον πληθυσμό των κωφών και βαρήκων ατόμων. Το έργο ToMiMEUs αντικατοπτρίζει την ανάγκη για διαρκή βελτίωση και καινοτομία στον τομέα της προσβασιμότητας στην πολιτιστική κληρονομιά.

4.5. Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης και το έργο SignGuide

Το έργο SignGuide που χρηματοδοτείται από το ΕΣΠΑ και υλοποιείται από το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, αποτελεί ένα ενδιαφέρον πρόγραμμα που αποσκοπεί στη δημιουργία ενός προηγμένου συστήματος αυτόματης ξενάγησης για κωφούς επισκέπτες, χρησιμοποιώντας νοηματική γλώσσα. Συγκεκριμένα, το έργο αποσκοπεί στη δημιουργία ενός διαδραστικού συστήματος ξενάγησης σε μουσείο, που θα επιτρέπει στους κωφούς επισκέπτες να κάνουν ερωτήσεις στη νοηματική γλώσσα και να λαμβάνουν απαντήσεις σε αυτήν τη γλώσσα. Επιπλέον, το σύστημα θα παρέχει επιπλέον περιεχόμενο στη νοηματική γλώσσα, χρησιμοποιώντας avatar ή βίντεο, και θα αξιοποιεί τεχνικές από τον τομέα της υπολογιστικής όρασης και της μηχανικής μάθησης.

Επίσης, ανατρέχοντας σε προηγούμενες δράσεις του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης, βρέθηκαν δύο περιπτώσεις που απευθύνονταν στο κοινό των κωφών και βαρήκων επισκεπτών.

Το 2016, πραγματοποιήθηκαν ξεναγήσεις στη νοηματική γλώσσα στο πλαίσιο της Διεθνούς Ημέρας Μουσείων με θέμα «Πολύγλωσσο μουσείο με μουσικές συναντήσεις». Το 2018, πραγματοποιήθηκε εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο «Η Θεσσαλονίκη μας ταξιδεύει. Μικρά μυστικά της καθημερινής ζωής μιας αρχαίας μεγαλόπολης», που απευθυνόταν σε σχολικές ομάδες κωφών-βαρήκων.

Αν και τα παραπάνω προγράμματα αποδεικνύουν την προσπάθεια του μουσείου για προσβασιμότητα, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν παρέχονται πληροφορίες σχετικά με τη συνέχιση τέτοιων δράσεων στην παρούσα περίοδο.

4.6. Το Μουσείο της Ακρόπολης

Η έλλειψη αναφοράς σε κωφούς και βαρήκοους επισκέπτες στις πληροφορίες περί προσβασιμότητας στο Μουσείο της Ακρόπολης μπορεί να υποδεικνύει ότι δεν υπάρχουν συγκεκριμένα προγράμματα ή πρωτοβουλίες που να έχουν σχεδιαστεί για αυτό το κοινό. Εντούτοις, η διαθεσιμότητα της υπηρεσίας ακουστικής ξενάγησης παρέχει μια μορφή προσβασιμότητας για άτομα με ακουστικές αναπηρίες.

Προφανώς, θα μπορούσε να γίνει μια ενίσχυση της προσπάθειας για προσβασιμότητα, προσαρμόζοντας τις εκθέσεις και τα προγράμματα του μουσείου ώστε να εξυπηρετούν και το κοινό των κωφών και βαρήκων επισκεπτών.

4.7. Το Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου

Η αναπηρία, ως ένα σημαντικό θέμα της σύγχρονης κοινωνίας, αναδύεται σε νέο πνεύμα και βάθος μέσα από την έκθεση «An Archaeology of Disability / Μια Αρχαιολογία της Αναπηρίας», που φιλοξενήθηκε στο Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου μεταξύ Ιουνίου και Οκτωβρίου 2023. Αυτή η εκθεσιακή πρωτοβουλία εγκαίνιασε ένα νέο κεφάλαιο

στον προβληματισμό γύρω από την αναπηρία, με στόχο να δημιουργήσει βαθύτερη κατανόηση και σύνδεση μεταξύ της ιστορίας, της τέχνης και της σύγχρονης ανθρώπινης εμπειρίας.

Μεταφέροντας τον επισκέπτη σε μια αρχαιολογική ανασκαφή, η έκθεση εξερευνούσε την ιστορία και την αναπαράσταση της αναπηρίας στην τέχνη, τον πολιτισμό και την κοινωνία. Μέσα από τον διαλογισμό αυτό, προέκυπτε μια ευρύτερη αντίληψη για τον ρόλο και την αξία των ανθρώπων με αναπηρίες στην ανθρώπινη πορεία.

Η έκθεση παρουσιάστηκε από τις 28 Ιουνίου έως τις 30 Οκτωβρίου 2023, αναδεικνύοντας τη σημασία της συνεχούς εξέλιξης και της προσαρμογής των μουσείων στις σύγχρονες ανάγκες. Οι εβδομαδιαίες ξεναγήσεις στην ελληνική γλώσσα και την ελληνική νοηματική γλώσσα συνέβαλαν στη διεύρυνση της κοινότητας των επισκεπτών που συμμετείχαν σε αυτό.

4.8. Η Νομισματική Συλλογή της Alpha Bank

Η Νομισματική Συλλογή της Alpha Bank, ένας θησαυρός από νομίσματα που αποτελεί μία από τις σπουδαιότερες συλλογές στον κόσμο, γιόρτασε τα 50 της χρόνια με μία εντυπωσιακή έκθεση. Αυτή η έκθεση αποκαλύπτει μια νέα διάσταση του νομίσματος, αναδεικνύοντας το ως έναν καταγραφέα στιγμών και μηνυμάτων. Μέσα από 150 σπάνια νομίσματα, η έκθεση μετατρέπει το νόμισμα σε έργα αρχαίας ελληνικής τέχνης. Ωστόσο, η έκθεση δεν παραβλέπει την προσβασιμότητα. Αντιθέτως, εξασφαλίζει ότι όλοι θα έχουν πρόσβαση σε αυτή την πλούσια εμπειρία. Διοργανώνονται ξεναγήσεις με διερμηνεία στη νοηματική γλώσσα, δημιουργώντας ένα περιβάλλον που είναι προσβάσιμο για όλες τις ανάγκες. Αυτή η πρωτοβουλία ενσωματώνει την πολυμορφία των επισκεπτών και δημιουργεί μια αυθεντική εμπειρία που αναδεικνύει το ρόλο του νομίσματος ως πηγή αισθητικής και ιστορικής πληροφορίας.

4.9. Η εφαρμογή aiD (artificial intelligence for the deaf)

Η εφαρμογή aiD (artificial intelligence for the deaf) αντιπροσωπεύει μια επαναστατική πρωτοβουλία που ανατρέπει τα δεδομένα στην επικοινωνιακή στήριξη των ατόμων με προβλήματα ακοής. Το aiD δεν αποτελεί απλά ένα τεχνολογικό εργαλείο, αλλά σηματοδοτεί μια πραγματική αλλαγή στην κοινωνική ενσωμάτωση και επικοινωνία αυτών των ατόμων.

Η εφαρμογή αυτή εκμεταλλεύεται τις πρόσφατες εξελίξεις στην Τεχνητή Νοημοσύνη και την επεξεργασία γλώσσας. Συγκεκριμένα, αναπτύσσει αλγορίθμους που μπορούν να μετατρέπουν αυτόματα την ομιλία και το κείμενο σε νοηματική γλώσσα μέσω ενός άβαταρ. Το αντίστροφο επίσης είναι εφικτό, μετατρέποντας τη νοηματική γλώσσα σε κείμενο ή ομιλία.

Η εφαρμογή αναδεικνύει τη σημασία της προσβασιμότητας στην τεχνολογία και την επικοινωνία. Με τη συμμετοχή πολλών εταιρειών και οργανισμών, συμπεριλαμβανομένης της HandsUp, του πρώτου πρακτορείου διερμηνέων νοηματικής γλώσσας στην Ελλάδα, η εφαρμογή συνδυάζει την τεχνολογία με την εκπαίδευση και την κοινωνική ευαισθησία. Επιδιώκει να προσφέρει ολοκληρωμένη λύση για την επικοινωνία των ατόμων με προβλήματα ακοής, βοηθώντας στην κοινωνική τους ενσωμάτωση και διευκολύνοντας την πρόσβαση τους στον πολιτισμό και την πληροφορία.

5. Καταλήγοντας...

Στον επίλογο αυτής της ενότητας, προκύπτει μια εμφανής ανάγκη για ενίσχυση της προσβασιμότητας και ενσωμάτωσης στα μουσεία της Ελλάδας για άτομα με κώφωση και βαρ-

κοΐα. Οι προκλήσεις είναι πολλές και ποικίλες, αλλά η σημασία της διασφάλισης ίσων ευκαιριών για όλους τους επισκέπτες είναι αδιαμφισβήτητη.

Παράλληλα, όμως, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι υπάρχει ακόμα πολλή δουλειά προς την επίτευξη της πλήρους προσβασιμότητας. Τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία είναι πολλαπλά, από την φυσική διαμόρφωση των κτιρίων μέχρι την παροχή κατάλληλων εκπαιδευτικών και ενημερωτικών υλικών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Eikelenboom, M., Roos, W. & De Vet, M. (2019) Listening with your eyes: An accessible museum for deaf and hard-of-hearing visitors. *The International Journal of the Inclusive Museum* 12(3), 51-64. <https://cgscholar.com/bookstore/works/listening-with-your-eyes>
- Jewitt, C. (2012). Digital technologies in museums: New routes to engagement and participation. *Designs for Learning*, 5(1-2), 74-93. <https://www.designsforlearning.nu/articles/abstract/46>
- Kreps, C. (2013). Participation, museums and civic engagement. Στο A. Nicholls, M. Pereira, & M. Sani (Επιμ.), *New trends in museums of the 21st century. The Learning Museum Network Project*. (σσ. 85-102). Rome: Regione Emilia-Romagna. <https://catalogus.boekman.nl/pub/P13-0367.pdf>
- Llamazares de Prado, J. E. (2021). Sign language teaching technological advances and differences in international contexts. *Int. J. Inform. Learn. Technol*, 38, 433–453.
- MacDonald, G. F. & Alsford, S. (2005) The museum as information utility. Στο R. Parry, (Επιμ.), *Museums in a digital age*, London. New York: Routledge
- Natusch, B. (2015). The role of technology in participatory museum experiences. *Research Bulletin*, 77, 79-99. <https://www.eco.nihon-u.ac.jp/wp-content/uploads/2023/05/77-10.pdf>
- Sandell, R. (1998) Museum as agents of social inclusion. *Museum Management and Curatorship*, 17(4), 401-418.
- Simon, N. (2010) The participatory museum, *MUSEUM 2.0*, <https://tomskmuseum.ru/content/editor/Posetitel%20kolleg/Muzej-v-kontekstekultury-uchastiya.pdf>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2021). *Στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία 2021-2030*.
- Νικολαραϊζή, Μ. (2011). Εκπαίδευση κωφών/βαρήκοων παιδιών. Στο Σ. Παντελιάδου & Β. Αργυρόπουλος (Επιμ.), *Ειδική αγωγή: από την έρευνα στη διδακτική πράξη* (σσ. 135-184). Αθήνα: Πεδίο.
- Χριστοφή, Μ. (2013) Προσβασιμότητα και Αναπηρία, Ε.Σ.Α.μεΑ.

Σύνδεσμοι

MoMA: <https://www.moma.org/visit/accessibility/> (22/08/2013)

Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης: <https://www.metmuseum.org/events/programs/access/visitors-who-are-deaf> (22/08/2013)

Βαν Γκογκ στο Άμστερνταμ: Disabled visitors - Van Gogh Museum (22/08/2013) Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης:

A) <https://hands-up.org/pf/prosvasimotita-sto-mouseio-kykladikis-technis/> (23/08/2013)

B) <https://cycladic.gr/page/epikinonia-prosvasi> (23/08/2013)

SignGuide: <https://www.amth.gr/research/programs/signguide> (23/08/2013)

Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου: <https://camu.gr/an-archaeology-of-disability-mia-archaiologia-tis-anapirias/> (24/08/2013)

Νομισματική Συλλογή της Alpha Bank: <https://meallamatia.gr/i-nomismatiki-syllogi-tis-alpha-bank-me-diermineia-sti-noimatiki/> (24/08/2013)

Εφαρμογή aiD (artificial intelligence for the deaf): <https://aideaf.eu/> (24/08/2013)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Μουσείο και άτομα με αναπηρία όρασης: η ενίσχυση της προσωπικής εμπλοκής μέσω πολυτροπικών μεθόδων

Βασίλης Αργυρόπουλος

Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, vassargi@uth.gr

Άννα Εμμανουήλ

Ειδική Παιδαγωγός, Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, annemmanouil@uth.gr

1. Εισαγωγή

Η μάθηση αναπτύσσεται και δομείται στη ζωή κάθε ανθρώπου μέσα από μια διαδικασία μεταβάσεων και ανασυγκροτήσεων, αφού όταν λαμβάνει χώρα, σηματοδοτεί αλλαγή ή τροποποίηση σε επίπεδο γνωσιολογικό, συμπεριφορικό ή/και συναισθηματικό. Οι σύγχρονες θεωρίες μάθησης θεωρούν τον άνθρωπο ως ένα ανοικτό σύστημα αναφοράς όπου μέσα από διάφορες ωσμωτικές διεργασίες προκύπτει κάθε φορά μια κατάσταση δυναμικής ισορροπίας (Anderson et al., 2014· Bronfenbrenner, 2005· Tudge et al., 2009). Σε αυτήν την κατάσταση το κάθε άτομο μέσα από μια διαλεκτική σχέση, επικοινωνεί με την καινούργια πληροφορία η οποία ενσωματώνεται με μοναδικό τρόπο στο γνωστικό οικοδόμημά του, επιφέροντας δυναμικές αλλαγές στη συμπεριφορά και στο ψυχισμό του. Όπως είναι λογικό, για να μπορέσει το άτομο να εμπλακεί σε αυτή τη διαλεκτική σχέση με το περιβάλλον, ή με τα μηνύματα που μεταφέρει το περιβάλλον, θα πρέπει να έχει πρόσβαση σε αυτό. Η πρόσβαση δίνει τη δυνατότητα της προσωπικής εμπλοκής του ατόμου στο «γίνεσθαι». Χρησιμοποιούμε εδώ το απαρέμφατο «γίνεσθαι», με την έννοια μιας δυναμικής αλληλεπίδρασης του ατόμου με το περιβάλλον του ή με την πληροφορία ή με το μήνυμα που μεταφέρεται από το περιβάλλον, με απώτερο σκοπό την επίτευξη μια νέας κατάστασης γνωστικής και συναισθηματικής ισορροπίας. Με λίγα λόγια, το όλο θέμα τίθεται στη βάση της προσωπικής εμπλοκής του κάθε ατόμου σε αυτό που γίνεται, στο «γίνεσθαι».

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο αναφέρεται σε μια προσπάθεια δημιουργίας πρόσβασης σε εικαστικό περιεχόμενο για άτομα με αναπηρία όρασης. Το σκεπτικό αυτής της προσπάθειας ήταν η δημιουργία κατάλληλων προϋποθέσεων, για την παροχή της δυνατότητας της προσωπικής εμπλοκής ατόμων με αναπηρία όρασης στο περιεχόμενο ενός πίνακα. Το Εργαστήριο Πρόσβασης στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες του Παιδαγωγικού Τμήματος Ειδικής Αγωγής του Παν/μιου Θεσσαλίας, επέλεξε τη Γκουένικα,

έναν εμβληματικό πίνακα του Πικάσο, αποφασίζοντας την μεταφορά του σε ανάγλυφη μορφή ακολουθώντας κάποια συγκεκριμένα κριτήρια και αρχές που προσομοιάζουν με εκείνες του καθολικού σχεδιασμού (Follette, 2001).

2. Η απτική «λογική»

Η αίσθηση της αφής ή καλύτερα η απτική λογική μπορεί να περιγραφεί ως μια «κίνηση» από τα «επί μέρους» στο «όλον». Ακολουθεί δηλαδή το μοτίβο μιας επαγωγικής λογικής, ανιχνεύοντας και κατανοώντας τμήματα αντικειμένου ή ανάγλυφης επιφάνειας, με απώτερο στόχο την προσπάθεια σύνθεσης αυτών των τμημάτων για να οδηγηθεί η διαδικασία σε μια κατανόηση της «ολότητας» (Αργυρόπουλος, 2023). Ο όρος «απτική αντίληψη», σύμφωνα με τις ερευνήτριες Lederman και Klatzky (1987), αναφέρεται στην διαδικασία πρόσληψης ή απόσπασης πληροφοριών για τις διάφορες ιδιότητες των αντικειμένων, όπως μέγεθος, βάρος, θερμοκρασία, σχήμα, υφή, σκληρότητα, κ.ά., προκειμένου να αναγνωριστούν και να ταυτοποιηθούν. Επιπλέον η απτική αντίληψη, αφορά την αναγνώριση και την ανάλυση των προσλαμβανόμενων πληροφοριών, αλλά και την συγκριτική συσχέτιση και ταξινόμηση τους με βάση τις πρωθύστερες εμπειρίες του υποκειμένου. Η αφή σε συνδυασμό με την κίνηση και τη στάση του σώματος, φαίνεται να αλληλοσυμπληρώνουν τη βασική δεξαμενή πληροφοριών για ερμηνεία και κατανόηση ενός αντικειμένου ή μιας ανάγλυφης επιφάνειας (Παπαζαφείρη & Αργυρόπουλος, 2021). Το είδος του αντικειμένου, οι προϋπάρχουσες γνώσεις και εμπειρίες του ατόμου καθώς και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες επιτελείται μια δραστηριότητα, αποτελούν δευτερεύουσες πηγές πληροφοριών οι οποίες συνεπικουρικά συνεισφέρουν στην αναγνώριση και κατανόηση ενός περιεχομένου (είτε πρόκειται για αντικείμενο είτε πρόκειται για μια ανάγλυφη μορφή).

Εδώ ακριβώς είναι η μεγάλη διαφορά με την αίσθηση της όρασης, διότι η όραση κινείται από το «όλον» στα «επί μέρους» και αντιστρόφως και δεν εξαρτάται σημαντικά από το μέγεθος των πραγμάτων (Baumgartner et al., 2013). Η απτική λογική ή η απτική αντίληψη συνιστά πλέον ένα πολυπαραγοντικό πεδίο έρευνας που περιλαμβάνει μελέτες για τους τρόπους ενεργητικής αφής που εφαρμόζουν τα άτομα με αναπηρία όρασης, καθώς και για τις αντίστοιχες δεξιότητες που αναπτύσσουν κατά τη διάρκεια των απτικών ερευνητικών κινήσεων και συμπεριφορών τους (Fernandes & Albuquerque, 2013).

Καταλήγοντας, είναι σημαντικό να αναγνωρίζεται από όλους τους επαγγελματίες και ειδικά τους εκπαιδευτικούς, η αντίστροφη βασική «λογική» που διέπει τις δύο αισθήσεις, της όρασης και της αφής, διότι αυτή η αναγνώριση επιφέρει διαφοροποιήσεις τόσο στη διδασκαλία όσο και στο σχεδιασμό εκπαιδευτικών προγραμμάτων (παιδιά με ολική απώλεια όρασης ή με μερική απώλεια όρασης ή παιδιά με εκ γενετής τύφλωση ή παιδιά με προσδευτική απώλεια όρασης κ.λπ.), ενισχύοντας το ενέργημα της συνεκπαίδευσης και της ισότιμης συμμετοχής στην εκπαιδευτική πράξη (Cao et al., 2023).

3. Αγγίζοντας την Γκουέρνικα: διαδικασίες και περιεχόμενο

Με βάση τις παραπάνω αναφορές περί διαφορετικών τρόπων επεξεργασίας πληροφοριών που διέπουν τις αισθήσεις της όρασης και της αφής, επιχειρήθηκε μια δράση που είχε ως στόχο την προσέγγιση και κατανόηση του περιεχομένου της Γκουέρνικα (ή Γκερνίκα/ πίνακας του Πικάσο), μέσω της αφής. Το Εργαστήριο Πρόσβασης στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες του Παιδαγωγικού Τμήματος Ειδικής Αγωγής του

Παν/μιου Θεσσαλίας, μελέτησε τη δυνατότητα μεταγραφής του περιεχομένου του συγκεκριμένου πίνακα σε ανάγλυφη μορφή.

Ένα περιεχόμενο το οποίο περιλαμβάνει εικονικά στοιχεία (π.χ. εικόνες από σχολικά βιβλία, πίνακες από μουσεία), μπορεί μέσω της υπάρχουσας και ολοένα αναπτυσσόμενης τεχνολογίας, να μετασχηματιστεί σε μια απτικοποιημένη μορφή ή σε μια μορφή που θα μπορεί να αναγνωρίζεται μέσω αφής. Αυτός ο μετασχηματισμός θα πρέπει να ακολουθεί συγκεκριμένη διαδικασία με συγκεκριμένα κριτήρια. Μια πρώτη προσέγγιση αυτής της διαδικασίας είναι η ακολουθία της 1-1 λογικής που σημαίνει ότι όλες οι οπτικές πληροφορίες ενός περιεχομένου θα πρέπει να μετασχηματίζονται σε απτική μορφή με τη λογική της ισότιμης πρόσβασης στην πληροφορία. Όμως με βάση σχετική βιβλιογραφία, φαίνεται ότι αυτή η αντιστοιχία της 1-1 λογικής, μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα με την έννοια ότι η μεγάλη πληθώρα της απτικοποιημένης πληροφορίας μπορεί να δυσκολέψει πολύ τα άτομα με αναπηρία όρασης, γιατί ο φόρτος εργασίας της εργαζόμενης μνήμης τους αυξάνεται υπερβολικά. Αυτό με τη σειρά του μπορεί να επιφέρει αυξημένη δυσκολία στην τελική σύνθεση της νοητικής εικόνας που πρέπει να έχουν τα άτομα αυτά, μετά το πέρας της απτικής τους διερεύνησης.

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν και παραπάνω (βλ. 2), η επαγωγική λογική της αφής απαιτεί περισσότερο χρόνο επεξεργασίας των πληροφοριών για να «χτίζεται» το «όλον» από τα επι μέρους του. Κατά συνέπεια, αυτό που φαίνεται λειτουργικό και αποτελεσματικό είναι να μην ακολουθείται μια λογική πλήρους αντιστοιχίας (μια αντιστοιχία 1-1) κατά το μετασχηματισμό ενός οπτικού περιεχομένου σε απτική μορφή. Οι μετασχηματισμένες απτικές εικόνες πρέπει να έχουν μια απλή και κατανοητή μορφή, χωρίς όμως να χάνεται και το μήνυμα ή το αφήγημα του αρχικού έργου. Ο μετασχηματισμός του οπτικού περιεχομένου μιας εικόνας σε απτική μορφή, πρέπει να ακολουθεί τη λογική του «ισοδύναμου» και όχι τη λογική της πιστής μεταφοράς των οπτικών στοιχείων στην απτική τους μορφή (Hasper, 2015).

Με βάση αυτή τη λογική η Ομάδα του Εργαστηρίου Πρόσβασης στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες του Παιδαγωγικού Τμήματος Ειδικής Αγωγής του Παν/μιου Θεσσαλίας, προχώρησε στην απτικοποίηση του συγκεκριμένου έργου του Πικάσο. Η τεχνοτροπία του κυβισμού, τα έντονα γεωμετρικά σχήματα, ο βίαιος κατακερματισμός των μορφών, η έντονη αντίθεση του φωτεινού – σκοτεινού, αποτελούν ιδιосуστατικά χαρακτηριστικά της Γκουέρνικας, μέσω των οποίων ο Πικάσο απέδωσε την αγωνία, τη φρίκη και την απόγνωση των ανθρώπων όταν ένα σμήνος γερμανικών και ιταλικών βομβαρδιστικών αεροσκαφών ξεκίνησε να βομβαρδίζει την πόλη Γκερνίκα, το απόγευμα της 26ης Απριλίου 1937. Το αποτέλεσμα αυτού του βομβαρδισμού ήταν η δολοφονία 1.645 ανθρώπων και ο τραυματισμός 889.

Η ομάδα του Εργαστηρίου Πρόσβασης στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες του Παιδαγωγικού Τμήματος Ειδικής Αγωγής του Παν/μιου Θεσσαλίας, μελέτησε σχετικές αναφορές και ερμηνείες του συγκεκριμένου έργου, και ξεχώρισε εννέα μορφές οι οποίες αποτελούν σημεία αναφοράς του συγκεκριμένου πίνακα και με βάση αυτές τις μορφές/θεματικές θα μπορούσε ένα άτομο με αναπηρία όρασης να «χτίσει» έναν νοητικό χάρτη της Γκουέρνικας (<https://blogs.sch.gr/29niptrikaltri/2021/10/25/pamplopikaso-quot-gkoyernika-quot/>). Κάθε μορφή σχεδιάστηκε σε μικροκαψουλικά χαρτί διαστάσεων Α4. Για να αυξηθεί η ευκρίνεια των μορφών κάθε μορφή σχεδιάστηκε σε ξεχωριστό Α4 και σε κάθε Α4 υπήρχε ο τίτλος σε μεγαλογράμματη γραφή αλλά και στον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille. Επίσης υπήρχε ένα ανάγλυφο σημάδι (μια μικρή ανάγλυφη κουκίδα πάνω δεξιά σε κάθε μικροκαψουλικά χαρτί διαστάσεων Α4 για να δηλώνει τον τρόπο τοποθέτησης

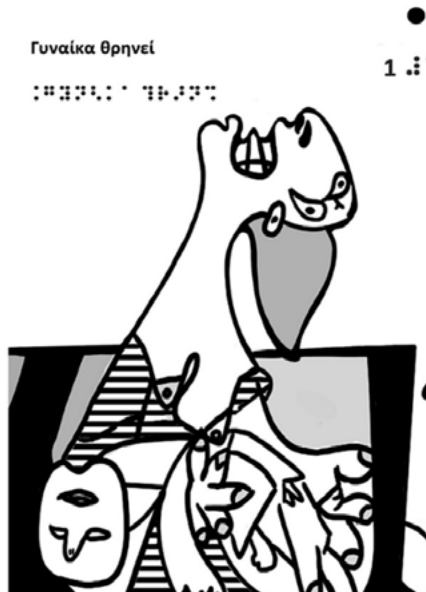
της σελίδας προκειμένου να διερευνηθεί απτικά από το άτομο με αναπηρία όρασης.

Το χαρτί με μικροκάψουλες (μικροκαψουλικό χαρτί), είναι ένα ειδικό χαρτί το οποίο περιέχει θερμοευαίσθητες κάψουλες οι οποίες σπάζουν ή ανοίγουν όταν εκτεθούν σε θερμότητα (Pike et al., 1993). Έτσι λοιπόν εάν υπάρχει ένα σχέδιο πάνω σε ένα μικροκαψουλικό χαρτί, τότε περνώντας το χαρτί αυτό από μία συσκευή που παράγει θερμότητα οι κάψουλες διογκώνονται και τα σχέδια πάνω στο χαρτί γίνονται ανάγλυφα. Ο βαθμός ανύψωσης των γραμμών του σχεδίου εξαρτάται τόσο από το πάχος των γραμμών όσο και από είδος της μοτίβου (Αργυρόπουλος, 2023· Kouroupetroglou et al., 2016· Martos et al., 2021· Watanabe & Oouchi, 2007).

Και οι εννέα μορφές που επιλέχθηκαν (βλ. παρακάτω) είχαν τα ακόλουθα απτικά χαρακτηριστικά: α. τέσσερα με πέντε είδη διαφορετικής υφής, β. έντονο περίγραμμα για το κύριο θέμα, γ. μεγαλογράμματη γραφή (τίτλος), δ. braille, ε. ανάγλυφο σημείο αναφοράς για σωστή τοποθέτηση εικόνας προς απτική διερεύνηση. Τα κριτήρια αυτά επιλέχθηκαν με βάση τη μελέτη που έχει υλοποιήσει η Braille Authority της Β. Αμερικής (BANA), στοχεύοντας σε μια λειτουργική προσβασιμότητα σε πληροφορίες που μεταφέρονται μέσω αφής (πχ braille, απτικά διαγράμματα και γραφήματα). Σε αυτή τη μελέτη υπάρχει μια συστηματική προσπάθεια παραμετροποίησης όλων των μεταβλητών που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όταν επιχειρούνται απτικοποιήσεις εικόνων και γραφημάτων, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται και οικονομία του αριθμού χρήσης απτικών συμβόλων αλλά ταυτοχρόνως να μην χάνεται και το νόημα της πληροφορίας που μεταφέρεται (BANA, 2011· Skedung et al., 2013).

Ακολουθούν οι εννέα επιλεγμένες μορφές της Γκουέρνικα με τις αντίστοιχες απτικοποιήσεις που έγιναν μέσω της στερεο-αντιγραφικής μεθόδου καθώς και με μια μικρή περιγραφή του μηνύματος που απορρέει από την κάθε μορφή (<https://www.vlioras.gr/Personal/Interests/Paint/Foreigns/PicassoPablo/GuernicaEncarta.htm>).

3.1. Η γυναίκα που θρηνεί

Η Γυναίκα - Μητέρα, η οποία κρατάει στην αγκαλιά το νεκρό παιδί της. Η σωρός του παιδιού έλκεται προς τα κάτω, σα να επιδρά ο νόμος της βαρύτητας. Η μητέρα έχει το στόμα μισάνοιχτο, κοιτάζει προς τα πάνω τα βομβαρδιστικά εκφράζοντας τον πόνο ως κραυγή, ως απόγνωση.

3.2. Άνδρας σε απόγνωση

Άνδρας (μορφή) σε εμφανή κατάσταση απελπισίας, υψώνει πρόσωπο και χέρια ψηλά.

Άνδρας σε απόγνωση ●
⠁ ⠗ ⠑ ⠃ ⠒ ⠊ ⠎ ⠞ ⠏ ⠂ ⠈

2 ⠇ ⠐ ⠘

3.3. Πληγωμένος άνθρωπος

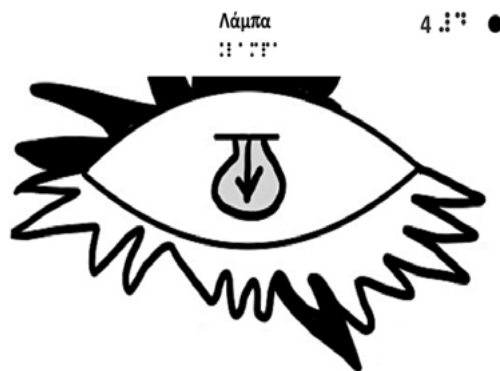
Η έρπουσα γυναίκα (πληγωμένος άνθρωπος) σε απόγνωση με βλέμμα κατακερματισμένο, απελπισμένο, στραμμένο προς τα πάνω, «εν γόνασι δρόμος»...

Πληγγωμένος Άνθρωπος 3 :.. ●

3.4. Λάμπα

Ηλεκτρικός λαμπτήρας που βρίσκεται σε αιώρηση πάνω από τη σκηνή της σφαγής. Η μαυρόασπρη αγκυλωτή του όψη ούτε φως φαίνεται να ρίχνει, ούτε παρηγοριά...

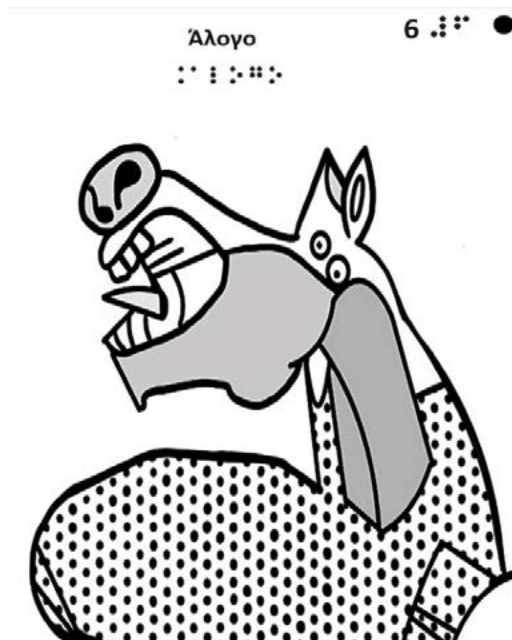
3.5. Ταύρος

Η φονική μανία της επίθεσης. Ο ταύρος προσπλωμένος στο ανίερο σκοπό του.

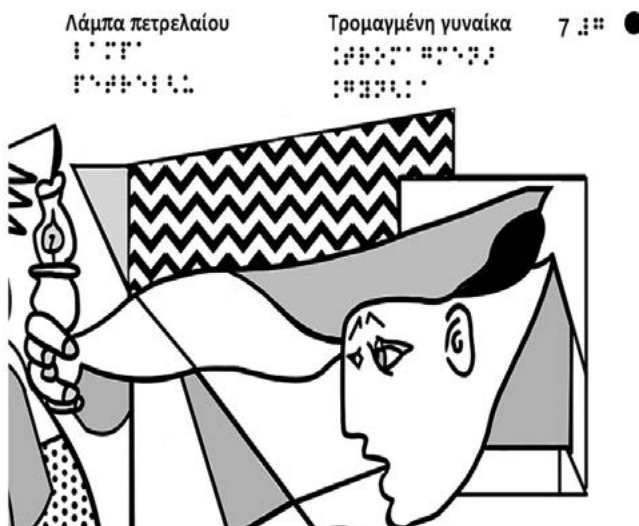
3.6. Άλογο

Το άλογο με ανοικτά τα πλευρά του καταρρέει με πόνο και τρόμο. Χλιμιντριάζει ζητώντας απεγνωσμένα βοήθεια.

3.7. Λάμπα πετρελαίου – Τρομαγμένη γυναίκα

Η γυναίκα (μορφή) που βγαίνει από το παράθυρο, κρατώντας μια λάμπα πετρελαίου. Μία μικρή σπίθα για να φωτίσει και να γνωστοποιήσει τα φρικτά συμβάντα.

3.10. Το αριστερό μέρος του πίνακα (όπως τον βλέπουμε)

Ο ταύρος, το πουλί, η μητέρα με το νεκρό παιδί της, το άλογο, ο νεκρός στρατιώτης και η λάμπα που κρατά η μορφή που βγαίνει από το παράθυρο.

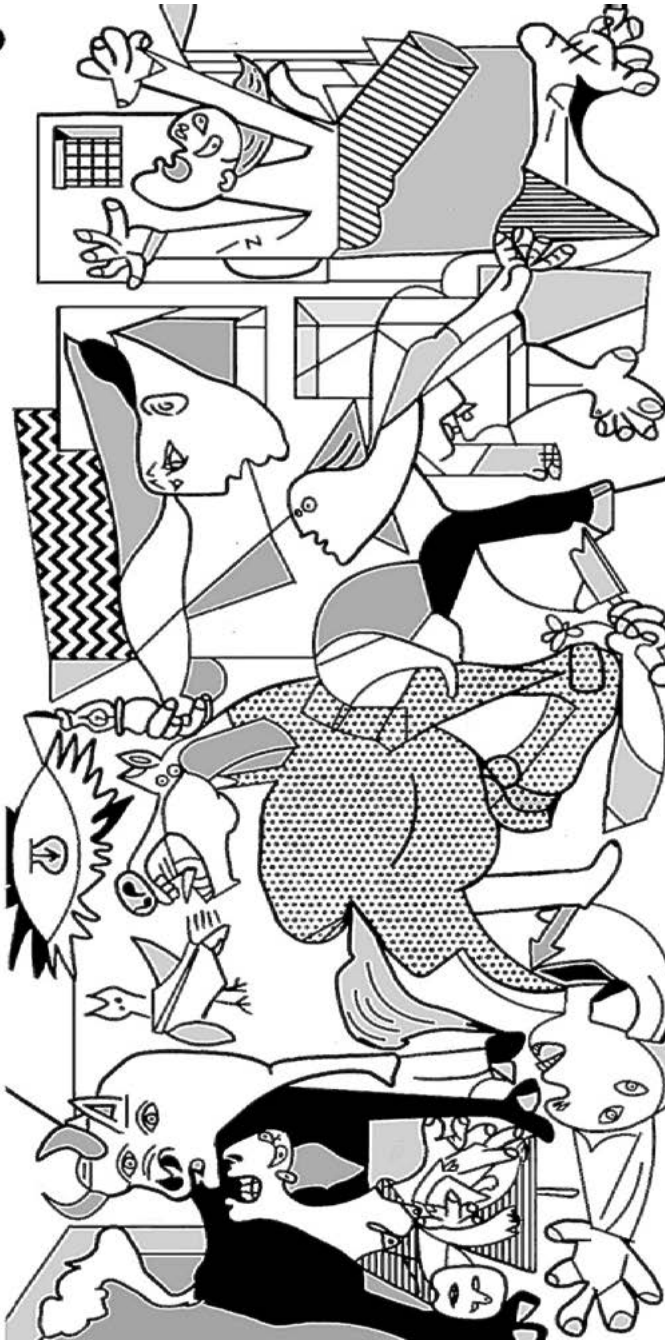

3.11. Το δεξί μέρος του πίνακα (όπως τον βλέπουμε)

Η μορφή σε απόγνωση με τα χέρια τεντωμένα προς τα πάνω, η έρπουσα γυναίκα, η μορφή που βγαίνει από το παράθυρο (η οποία κρατά μια λάμπα πετρελαίου), ένα μέρος του αλόγου.

3.12. Γκουέρνικα (όλο το περιεχόμενο του πίνακα)

....

Γκουέρνικα- Πάμπλο Πικάσο (1937)

10 :: ::

4. Συμπεράσματα και προβληματισμοί

Στην παραπάνω διαδικασία ακολουθήθηκε η επαγωγική λογική με απώτερο στόχο την σταδιακή «συνένωση» των επί μέρους με τελικό στόχο το «όλον». Για το λόγο αυτό παρουσιάστηκαν ξεχωριστά οι εννέα εμβληματικές μορφές του έργου και στη συνέχεια η Ομάδα του Εργαστηρίου Πρόσβασης, δεν προχώρησε αμέσως στην ολική σύνθεση του πίνακα αλλά ακολούθησε τη λογική της μερικής σύνθεσης παρουσιάζοντας τα δυο «μισά» της Γκουέρνικας σε απτικοποιημένη μορφή (βλ. 3.10 & 3.11), μέχρι να έρθει και η τελική σύνθεση του όλου περιεχομένου (βλ. 3.12). Η σταδιακή «αποκάλυψη» των σημαντικών μορφών του πίνακα δίνει χώρο και χρόνο στην εργαζόμενη μνήμη του ατόμου με αναπηρία όρασης να επεξεργαστεί μέσω αφής την κάθε μορφή χωριστά και στη συνέχεια να επιχειρήσει τη σύνθεση των επιμέρους (Baumgartner et al., 2013).

Η προσπάθεια αυτή που περιγράφηκε παραπάνω δεν ενέχει το στοιχείο της μοναδικότητας του τρόπου με τον οποίο έγινε η απτικοποίηση του περιεχομένου της Γκουέρνικα. Απλά υποδεικνύει την ύπαρξη τρόπων μεταγραφής κάποιου περιεχομένου σε ανάγλυφη μορφή.

Τα κίνητρα για την παραπάνω προσπάθεια εγγράφονται στη φιλοσοφία του καινούργιου πλαισίου για την έννοια και το ρόλο του Μουσείου (ICOM, βλ. <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition>). Με βάση το νέο ορισμό του ICOM, το Μουσείο θα πρέπει να προσφέρει μια μεγάλη ποικιλία δυνατότητας προσωπικής εμπλοκής του επισκέπτη με σκοπό όχι μόνο την εκπαίδευσή του, αλλά και την ψυχαγωγία και την περισυλλογή ή/και τον αναστοχασμό του. Προσωπική εμπλοκή σημαίνει με άλλα λόγια αλληλεπίδραση, διαλεκτική σχέση με το αφήγημα κάθε μουσείου, εσωτερικός διάλογος με το έκθεμα (ή με τα εκθέματα). Σε αυτήν τη νέα κατεύθυνση, το Μουσείο απευθύνεται σε όλους, στοχεύοντας σε μια καθολικού τύπου πρόσβαση όχι μόνο σε φυσικό επίπεδο αλλά και σε αντιληπτικό, συναισθηματικό, πνευματικό και διανοητικό. Με τον τρόπο αυτό ενισχύεται κατά πολύ η «προσωπική εμπλοκή/ενεργός συμμετοχή» του κάθε επισκέπτη καθιστώντας ρεαλιστική την υπόθεση «Μουσείο για Όλους» (Inclusive Museum). Για αυτό άλλωστε στην πρόσφατη διαβούλευση του ICOM για τον νέο ορισμό του Μουσείου δόθηκε έμφαση στα ζητήματα ισότητας πρόσβασης, κοινωνικής δικαιοσύνης και ανθρωπίνης αξιοπρέπειας. Τα Μουσεία μέσα από τις εκθέσεις τους έχουν τη δυνατότητα και το προνόμιο να συνδυάζουν δημιουργικά το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της ανθρωπότητας, προβάλλοντας και αναδεικνύοντας την κοινωνική πολυμορφία ως πολιτιστικό πλούτο αντιμετωπίζοντας με τον τρόπο αυτό προκαταλήψεις, στερεότυπα και κοινωνικά προβλήματα. Ο καινούργιος ορισμός της έννοιας του Μουσείου απέκτησε περισσότερα δυναμικά χαρακτηριστικά από τα στατικά που είχε προηγουμένως, αλλάζοντας αρκετά έως πολύ το πλαίσιο του σε ευέλικτο και αλληλεπιδραστικό, επιτρέποντας αμφίδρομες αλληλεπιδράσεις και δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό νησίδες επικοινωνίας.

Με βάση τα παραπάνω και με κυρίαρχο στόχο την προσωπική εμπλοκή ενός ατόμου με αναπηρία όρασης με το περιεχόμενο ενός εμβληματικού πίνακα, όπως είναι η Γκουέρνικα, επιχειρήθηκε η παραπάνω δράση. Η δράση αυτή επικεντρώθηκε στη διαφοροποίηση του περιεχομένου της Γκουέρνικα, ακολουθώντας κάποιες αρχές «οικονομίας» και κάποια βήματα, που συνάδουν με τα χαρακτηριστικά της απτικής λογικής. Ο απώτερος στόχος ήταν πάντα η δυνατότητα της προσωπικής εμπλοκής του ατόμου στο αφήγημα που πηγάζει από το περιεχόμενο του συγκεκριμένου έργου συνδυάζοντας εκπαίδευση, ψυχαγωγία και αναστοχασμό.

Η συγκεκριμένη διαδικασία μπορεί να εγείρει διάφορα ερωτήματα ή και ενστάσεις όπως για παράδειγμα: τα άτομα που διερεύνησαν την απτικοποιημένη Γκουέρνικα τελικά κατάφε-

ραν να γνωρίσουν τη Γκουέρνικα; (μπόρεσαν δηλαδή να «συλλάβουν» ολιστικά το περιεχόμενο της Γκουέρνικα); ή τα άτομα που άγγιξαν και «ξεναγήθηκαν» μέσα από την ανάγλυφη Γκουέρνικα, γνώρισαν τελικά την Γκουέρνικα ή κάποια «άλλη» Γκουέρνικα; ή πόσο διαφέρει η νοητική αναπαράσταση της Γκουέρνικα όταν διερευνάται μέσω της αφής και όταν αντίστοιχα διερευνάται μέσω όρασης;

Είναι πολλά τα ερωτήματα που μπορεί να τεθούν, αλλά ίσως η απάντηση να βρίσκεται σε εντελώς άλλη κατεύθυνση. Η κατανόηση και η επεξεργασία ενός αφηγήματος ενός μουσείου ή ενός μνημύματος που προέρχεται από ένα έκθεμα είναι προσωπική υπόθεση. Η «Ιθάκη» δεν είναι ο προορισμός, είναι το κίνητρο για το ταξίδι, είναι η προσωπική εμπλοκή στο γίνεσθαι της ζωής μας. Εάν τέτοιες προσπάθειες, όπως η παραπάνω, αποτελούν εφιαλτήριο για την εκκίνηση ενός τέτοιου ταξιδιού για ένα άτομο με αναπηρία όρασης –και όχι μόνο– τότε ας μείνουμε στο ταξίδι. Το Μουσείο και γενικότερα κάθε εκπαιδευτική παρέμβαση, θέλει να εμπλέξει το άτομο σε πολλαπλά επίπεδα και με πολλούς τρόπους (φυσικό, αντιληπτικό, συναισθηματικό, πνευματικό και διανοητικό) γιατί φαίνεται τελικά ότι η πορεία είναι αυτή που αναδεικνύει τον πλούτο του κάθε ατόμου βάζοντας την προσωπική του σφραγίδα στο τέλος μιας ξενάγησης ή μιας πλοήγησης. Τόσο το Μουσείο, όσο και το Σχολείο είναι σε θέση πια, με τα εργαλεία που έχουν σχεδιαστεί σε συνδυασμό με την απίστευτη τεχνολογία που έχει αναπτυχθεί, να διευκολύνουν το άτομο στην υλοποίηση του δικού του ταξιδιού. Ίσως η εξέλιξη αυτή να οδηγήσει με ασφάλεια στην ενσάρκωση του «Μουσείο για Όλους» ή του «Σχολείο για Όλους». Είναι καιρός πια να αφήσουμε τις «Ιθάκες» στους δημιουργούς και να «δώσουμε» τη δυνατότητα για «πορείες» στους εν δυνάμει ταξιδιώτες...

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Anderson, J., Boyle C. & Deppeler J. (2014). The ecology of inclusive education-reconceptualising bronfenbrenner. Στο H. Zhang, P. Wing, K. Chan, & C. Boyle (Επιμ.), *Equality in education: Fairness and inclusion* (σσ. 23-34), Rotterdam: Sense Publishers.
- Baumgartner, E., Wiebel, C. B., & Gegenfurtner, K. R. (2013). Visual and haptic representations of material properties. *Multisensory Research*, 26, 429–455. doi:10.1163/22134808-00002429
- Braille Authority of North America, BANA (2011). *Guidelines and Standards for Tactile Graphics*. <https://brailleauthority.org/tg/web-manual/>
- Bronfenbrenner, U. (2005). *The bioecological theory of human development. Making human beings human*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Cao, S., Kelly, J., Nyugen, C., Chow, H. M., Leonardo, B., Sabov, A., & Ciaramitaro, V. M. (2023). Prior visual experience increases children's use of effective haptic exploration strategies in audio-tactile sound-shape correspondences. *Journal of Experimental Child Psychology*, 241, 105856. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2023.105856>
- Fernandes, A. M. & Albuquerque, P. B. (2012). Tactual perception: A review of experimental variables and procedures. *Cognitive Processing*, 13(4), 285-301. doi: 10.1007/s10339-012-0443-2
- Follette, S. M. (2001). Principles of Universal Design. Στο F. E. Preiser, E. Ostroff & McGraw Hill (eds.), *Universal design handbook*, (σσ. 145-162), New York: McGraw-Hill Professional.
- Hasper, E., Windhorst, R. A., Hedgpeth, T., Van Tuyl, L., Gonzales, A., Martinez, B., Yu, H.,

- Farkas, Z., & Baluch, D. P. (2015). Methods for creating and evaluating 3D tactile images to teach STEM courses to the visually impaired. *Journal of College Science Teaching* 44(6), 92-99. <https://www.jstor.org/stable/43632001>
- Kouroupetroglou, G., Martos, A., Papandreou, N., Papadopoulos, K., Argyropoulos, V., & Sideridis, G. (2016). Tactile Identification of embossed raised lines and raised squares with variable dot elevation by persons who are blind. Στο K. Miesenberger, C. Bühler & P. Penaz (Επιμ.), *Computers helping people with special needs. Proceedings of the 15th International Conference, ICCHP 2016, Part II*, (σσ. 77-84). https://doi.org/10.1007/978-3-319-41267-2_11
- Lederman, S. J., & Klatzky, R. L. (1987). Hand movements: A window into haptic object recognition. *Cognitive Psychology*, 19(3), 342-368. [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(87\)90008-9](https://doi.org/10.1016/0010-0285(87)90008-9)
- Martos, A., Kouroupetroglou, G., Argyropoulos, V., & Papadopoulos, K. (2021). Tactile identification of embossed lines and square areas in diverse dot heights by blind individuals. *Universal Access in the Information Society*, 20. 333-342. <https://doi.org/10.1007/s10209-020-00729-4>.
- Pike, E., Blades, M., & Spencer, C. (1993). Maps on microcapsule paper: the performance of visually impaired children. *British Journal of Visual Impairment*, 11(1), 18-20. <https://doi.org/10.1177/026461969301100106>
- Skedung, L., Arvidsson, M., Chung, J. Y., Stafford, C. M., Berglund, B., & Rutland, M. W. (2013). Feeling small: exploring the tactile perception limits. *Scientific Reports*, 3, 2617.
- Tudge, J. R. H., Mokrova, I., Hatfield, B. E., & Karnik, R. B. (2009). Uses and misuses of bronfenbrenner's bioecological theory of human development. *Journal of Family Theory and Review*, 1 (4), 198-210.
- Watanabe, T., & Oouchi, S. (2007). A study of legible braille patterns on capsule paper: Diameters of braille dots and their interspaces on original ink-printed paper. <https://www.researchgate.net/publication/282120952>
- Αργυρόπουλος, Β. (2023). Η εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρία όρασης: Αποτελεσματικές πρακτικές διδασκαλίας. Στο Σ. Παντελιάδου & Β. Αργυρόπουλος (Επιμ./Νέα Διευρυμένη έκδοση), *Ειδική Αγωγή: Από την έρευνα στη διδακτική πράξη* (σσ. 263-310). Αθήνα: Πεδίο.
- Παπαζαφείρη, Μ. & Αργυρόπουλος, Β. (2021). *Παιδιά με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες ή τυφλοκώφωση*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο. ISBN:9789606353703

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Βασικές αρχές και πρακτικές για την πρόσβαση και τη συμπερίληψη κωφών ή βαρήκων ατόμων σε μουσειο-εκπαιδευτικά προγράμματα

Μάγδα Νικολαραϊζη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής,
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, mnikolar@uth.gr

1. Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες, τα μουσεία έχουν διαμορφώσει ένα διευρυνόμενο ρόλο και έχουν αναπτύξει ποικίλες σχέσεις με την κοινωνία (Gonzalez-Herrera et al., 2023· Martins, 2018) μέσα από δράσεις που συμβάλουν στην απόκτηση γνώσεων, στην κοινωνικοποίηση, στην ευαισθητοποίηση, στη ψυχαγωγία, στη δημιουργικότητα και σε διευρυνμένες μαθησιακές εμπειρίες (Brajčić & Kuščević, 2022· Falk & Dierking, 2016· Νικονάνου, 2015). Στο πλαίσιο αυτού του ρόλου, τα μουσεία επιδιώκουν να προσελκύουν και να εμπλέκουν στις δράσεις τους άτομα και ομάδες με ανομοιογενή χαρακτηριστικά, διαφορετικές κουλτούρες καθώς και άτομα με αναπηρίες (Andre et al., 2017).

Τα μουσεία υλοποιούν εκπαιδευτικά προγράμματα που περιλαμβάνουν εκπαιδευτικές ξεναγήσεις, διηγήσεις ιστοριών, επιδείξεις, παιχνίδια εξερεύνησης και αξιοποιούν ποικίλες μεθόδους όπως αφήγηση, διάλογο, βιωματικές μεθόδους καθώς και ποικίλα μέσα επικοινωνίας και εκπαίδευσης, όπως έντυπα, υλικά αντικείμενα γραπτά κείμενα, φύλλα εργασίας και ψηφιακά μέσα (βλ. Νικονάνου, 2015).

Ανεξάρτητα από το περιεχόμενο, τις δραστηριότητες, τις μεθόδους και τα μέσα που εμπλεκονται σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, μία απαραίτητη συνθήκη κάθε εκπαιδευτικού προγράμματος είναι η προσβασιμότητά του. Στόχος του κεφαλαίου είναι η ανάλυση της έννοιας της προσβασιμότητας των μουσείων και ειδικότερα της προσβασιμότητας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των μουσείων αναφορικά με άτομα που είναι κωφά ή βαρήκοα (AKB).

2. Ανομοιογένεια: μια καθοριστική παράμετρος

Ο πληθυσμός των AKB που επισκέπτονται ένα μουσείο χαρακτηρίζεται από μεγάλη ανο-

μοιογένεια, η οποία συνδέεται με τις γλωσσικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και μαθησιακές τους εμπειρίες. Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό αυτής της ανομοιογένειας αφορά στη γλώσσα ή στον τρόπο που τα AKB επιλέγουν για να επικοινωνήσουν. Για παράδειγμα, μπορεί να επικοινωνούν μέσα από μία νοηματική γλώσσα (π.χ. στην ελληνική νοηματική γλώσσα), μέσα από μία ομιλούμενη γλώσσα (π.χ. στα Ελληνικά) ή μέσα από μία ομιλούμενη γλώσσα με την ταυτόχρονη χρήση κάποιων νοημάτων (Νικολαραϊζή, 2017, 2023).

Η γλώσσα και ο τρόπος επικοινωνίας εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες. Μία ομάδα παραγόντων αφορά στα ακουσολογικά χαρακτηριστικά, όπως ο βαθμός λειτουργικής ακοής, η ηλικία εμφάνισης και διάγνωσης της απώλειας ακοής και την αποτελεσματικότητα του ακουστικού βοηθήματος που χρησιμοποιεί ένα άτομο, είτε πρόκειται για ακουστικό είτε για κοχλιακό εμφύτευμα. Κάποια άτομα που είναι βαρήκοα αξιοποιούν τη λειτουργική τους ακοή σε μεγάλο βαθμό για να επικοινωνήσουν και τη συνδυάζουν με χειλεανάγνωση ή/και νοήματα, ενώ άλλα άτομα που είναι κωφά στηρίζονται εξολοκλήρου σε οπτικούς τρόπους επικοινωνίας (Marschark et al., 2002· Leigh, 2008).

Μία δεύτερη ομάδα παραγόντων αφορά στο ρόλο του οικογενειακού, σχολικού και ευρύτερα κοινωνικού περιβάλλοντος. Η πλειονότητα των AKB μεγαλώνουν σε οικογένειες με ακούοντες γονείς που επικοινωνούν προφορικά και δεν έχουν προηγούμενες εμπειρίες με άλλα AKB (Mitchell & Karchmer, 2004). Όταν, λοιπόν, μάθουν πως το παιδί τους είναι κωφό ή βαρήκοο (KB), χρειάζονται χρόνο για να διαχειριστούν και να προσαρμοστούν στις επικοινωνιακές του ανάγκες, καθώς είναι κάτι απροσδόκητο και άγνωστο γι αυτούς (Leigh, 2008). Συνήθως, οι ακούοντες γονείς, προσπαθούν να επικοινωνούν προφορικά ή να συνδυάσουν τον προφορικό λόγο με νοήματα, ενώ σπάνια θα επιλέξουν να επικοινωνήσουν μέσα από μία φυσική νοηματική γλώσσα (Ching et al., 2018· Marschark et al., 2002· Stewart & Kluwin, 2001). Αν οι γονείς είναι Κωφοί, τότε επικοινωνούν σε μία νοηματική γλώσσα και συνεπώς το παιδί μεγαλώνει σε ένα περιβάλλον, όπου έχει πρόσβαση στη γλώσσα που ήδη χρησιμοποιούν οι γονείς χωρίς να χρειάζεται να γίνει κάποια προσπάθεια από τους γονείς ώστε να προσαρμοστούν στις επικοινωνιακές ανάγκες των παιδιών τους (Νικολαραϊζή, 2023). Αναφορικά με το ρόλο του σχολείου, τα AKB μπορεί να φοιτήσουν σε ένα γενικό σχολείο, όπου η πλειονότητα του μαθητικού πληθυσμού και του εκπαιδευτικού προσωπικού είναι ακούοντα άτομα και η γλώσσα επικοινωνίας και διδασκαλίας είναι μία ομιλούμενη γλώσσα. Η πρόσβαση στην επικοινωνία, στην κοινωνική αλληλεπίδραση και ευρύτερα στην εκπαίδευση διαφοροποιείται ανάλογα με τη λειτουργική ακοή και το γλωσσικό επίπεδο των παιδιών, τις γνώσεις και στάσεις του μαθητικού πληθυσμού και των εκπαιδευτικών καθώς και τις γενικότερες εκπαιδευτικές συνθήκες των σχολείων. Επίσης, τα AKB μπορεί να φοιτήσουν σε ειδικά σχολεία για κωφά ή βαρήκοα παιδιά, όπου ο μαθητικός πληθυσμός αποτελείται από AKB και το εκπαιδευτικό προσωπικό μπορεί να περιλαμβάνει άτομα που είναι Κωφά, βαρήκοα ή ακούοντα. Επίσης, η γλώσσα επικοινωνίας στο σχολείο μεταξύ των παιδιών ή των παιδιών με τους εκπαιδευτικούς είναι μία νοηματική γλώσσα ή άλλοι τρόποι επικοινωνίας προσαρμοσμένοι στις επικοινωνιακές δεξιότητες των κωφών ή βαρήκων παιδιών (Νικολαραϊζή, 2023).

Οι γλωσσικές, σχολικές και κοινωνικές εμπειρίες επηρεάζουν τη διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας των AKB. Ανάλογα με τις ευκαιρίες γλωσσικής και κοινωνικής αλληλεπίδρασης με άτομα που είναι Κωφά ή ακούοντα, ένα άτομο μπορεί διαμορφώνει πολιτισμική ταυτότητα Κωφού να επικοινωνεί δηλαδή σε μία νοηματική γλώσσα, να συμμετέχει σε δράσεις της κοινότητας των Κωφών και να αλληλεπιδρά με Κωφά άτομα. Επίσης, μπορεί να διαμορφώσει ταυτότητα ακούοντος, να επικοινωνεί δηλαδή σε μία ομιλούμενη γλώσσα

και να αλληλεπιδρά κυρίως με ακούοντα άτομα, μπορεί να έχει διπολιτισμική ταυτότητα και να αλληλεπιδρά άνετα τόσο με ακούοντα καθώς και με ΑΚΒ είτε σε μία ομιλούμενη είτε σε μία νοηματική γλώσσα, ή να νιώθει περιθωριοποιημένο, γιατί δεν έχει κατακτήσει μία γλώσσα ικανοποιητικά και έχει περιορισμένες δυνατότητες αλληλεπίδρασης (Nikolaraizi & Hadjikakou, 2006).

Συνολικά, ο πληθυσμός των ΑΚΒ που συμμετέχουν στα εκπαιδευτικά προγράμματα των μουσείων είναι άτομα με μεγάλη ανομοιογένεια ως προς τις εμπειρίες τους, τη γλώσσα επικοινωνίας, την κοινωνική αλληλεπίδραση και την πολιτισμική τους ταυτότητα. Επίσης, είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη πως σε κάποια εκπαιδευτικά προγράμματα μπορεί να συμμετέχουν μόνο ΑΚΒ, ενώ σε άλλα προγράμματα μπορεί να συμμετέχουν ΑΚΒ μαζί με άτομα που είναι ακούοντα. Επίσης, κάποια εκπαιδευτικά προγράμματα προσελκύουν περισσότερα ΑΚΒ χωρίς να αποκλείονται άτομα που είναι ακούοντα, όπως εκπαιδευτικά προγράμματα σε μουσεία Κωφών ή σε άλλα μουσεία με προγράμματα που επικεντρώνονται στην κουλτούρα των Κωφών ή στα βιώματα των ΑΚΒ, εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιούνται από ΑΚΒ ή που είναι προσβάσιμα σε ΑΚΒ.

Λαμβάνοντας υπόψη αυτή τη διαφορετικότητα, τα μουσεία καλούνται να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν προσβάσιμα και συμπεριληπτικά εκπαιδευτικά προγράμματα για ΑΚΒ. Μέσα από μία σύνθεση της βιβλιογραφίας αναφορικά με την εκπαίδευση και ειδικότερα την εκπαίδευση των ΑΚΒ, τη μουσειοπαιδαγωγική και την αρχιτεκτονική των μουσείων, αναλύονται βασικές αρχές και πρακτικές προσβάσιμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων για ΑΚΒ, αναφορικά με το μουσειακό χώρο, τη διαδικασία της επικοινωνίας και τα μέσα επικοινωνίας και εκπαίδευσης. Μία βασική παραδοχή στο πλαίσιο της ακόλουθης ανάλυσης είναι η αναγκαιότητα της ποικιλίας και ευελιξίας στις διαδικασίες και στα μέσα που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, ώστε να ανταποκρίνονται στην ανομοιογένεια των ΑΚΒ. Σύμφωνα με το μοντέλο του καθολικού σχεδιασμού στη μάθηση και το μοντέλο της διαφοροποιημένης διδασκαλίας, η ποικιλία και η ευελιξία στην εκπαίδευση, όπως για παράδειγμα στο περιεχόμενο και στην αναπαράσταση της πληροφορίας, στην επικοινωνία, στο μαθησιακό περιβάλλον, στον τρόπο έκφρασης και εμπλοκής των συμμετεχόντων, συμβάλλουν στην πρόσβαση και συμμετοχή των ατόμων με ανομοιογενή χαρακτηριστικά (Rose & Mayer, 2002· Tomlison et al., 2003) και ειδικότερα των ΑΚΒ στη μαθησιακή διαδικασία (Νικολαραϊζή, 2013).

3. Εκπαιδευτικά προγράμματα και παράγοντες προσβασιμότητας

3.1. Μουσειακός χώρος

Ο μουσειακός χώρος στο πλαίσιο του οποίου υλοποιείται ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, ο τρόπος με τον οποίο είναι οργανωμένα τα εκθεσιακά αντικείμενα, η ακουστική, ο φωτισμός, καθώς και η θέση των καθισμάτων προκαλούν εντυπώσεις, συναισθήματα, μαθησιακές και κοινωνικές διαδικασίες (Krukar, 2014· Νικονάνου 2015· Phillips, 2011· Tzortzi, 2014· Wineman & Peronis, 2010) και επίσης συμβάλλουν στην προσβασιμότητα ενός εκπαιδευτικού προγράμματος (Νικολαραϊζή, 2017).

Ο φωτισμός είναι ένα σημαντικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής του μουσείου, της αισθητικής του και της προστασίας των εκθεμάτων (Sylvania, 2015). Ο φωτισμός θέτει τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την οπτική επικοινωνία των ΑΚΒ, είτε επικοινωνούν μέσω μίας νοηματικής γλώσσας, είτε μέσω μίας ομιλούμενης γλώσσας αξιοποιώντας παράλληλα και τη

χειλεανάγνωση. Η χειλεανάγνωση, όπως αναλύεται και στην ενότητα που αφορά στην επικοινωνία, είναι μία απαιτητική οπτική διαδικασία και προϋποθέτει πως το πρόσωπο του ατόμου που μιλάει ή νοηματίζει να είναι πάντα ευδιάκριτο (Νικολαραϊζή, 2017, 2023). Συνεπώς, είναι σημαντικό να υπάρχει ο αναγκαίος φωτισμός ώστε όλα τα άτομα που επικοινωνούν μεταξύ τους (π.χ. διερμηνέας νοηματικής γλώσσας, προσωπικό μουσείων, επισκέπτες) να είναι ορατά καθώς μιλούν ή νοηματίζουν (Bauman, 2010· Manley, 2016· Sylvania, 2015).

Ένας άλλος παράγοντας ενός προσβάσιμου μουσειακού χώρου είναι η ακουστική του, η οποία είναι σημαντική κυρίως για άτομα που αξιοποιούν τη λειτουργική τους ακοή κατά την επικοινωνία. Οι χώροι των μουσείων μπορεί να περιλαμβάνουν υλικά που εμποδίζουν την καλή διάκριση του προφορικού λόγου ή άλλων ηχητικών πληροφοριών. Η χρήση ηχο-απορροφητικών υλικών, η εγκατάσταση σταθερών ή χρήση φορητών βοηθητικών ακουστικών συστημάτων, σε συνδυασμό με τα ατομικά ακουστικά βοηθήματα μπορούν να βοηθήσουν στην πιο ευδιάκριτη πρόσληψη του προφορικού λόγου, στην καλύτερη επικοινωνία καθώς επίσης και στην επικέντρωση ή στη διατήρηση της προσοχής (Guardino & Antia, 2012· Johnson, 2013· Stinson & Nikolaraizi, 2019). Τέλος, η τοποθέτηση και η διαμόρφωση των αντικειμένων ή άλλου συνοδευτικού υλικού μέσα στο μουσειακό χώρο σε σχέση με τον περιβάλλοντα χώρο, συμπεριλαμβανομένων των καθισμάτων, θα πρέπει επίσης να ενισχύουν την οπτική επικοινωνία (Arnold & Mills, 2001· Goss et al., 2015).

Ο Bauman (2010) στο πλαίσιο του DeafSpace Project περιέγραψε βασικές αρχές διαμόρφωσης ενός προσβάσιμου και συμπεριληπτικού μαθησιακού περιβάλλοντος για ΑΚΒ, αναφερόμενος στο ρόλο της εγγύτητας, της απόστασης, του προσανατολισμού, της κίνησης, της αντίληψης του χώρου, του φωτισμού, των χρωμάτων και της ακουστικής. Ο κοινός παρονομαστής είναι η δημιουργία ενός χώρου που επιτρέπει την οπτική πρόσβαση και ενθαρρύνει την οπτική επικοινωνία όλων των εμπλεκόμενων ατόμων (π.χ. προσωπικό, διερμηνέας ΕΝΓ και κοινό). Αν και ο σχεδιασμός αυτός αναφέρεται στην προσβασιμότητα ενός πανεπιστημίου για ΑΚΒ όπου η επικοινωνία στηρίζεται στην Αμερικάνικη Νοηματική Γλώσσα, το Gallaudet University, οι αρχές αυτές αφορούν και στο μουσειακό χώρο.

Με βάση τα παραπάνω, φαίνεται ο σημαντικός ρόλος του μουσειακού χώρου όπου υλοποιείται ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα στην πρόσβαση των ΑΚΒ. Στη συνδυασμό με το μουσειακό χώρο, στη συνέχεια του κεφαλαίου θα αναλύσουμε δύο επιπρόσθετους παράγοντες που επηρεάζουν την προσβασιμότητα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τη διαδικασία της επικοινωνίας και τα μέσα επικοινωνίας και εκπαίδευσης που χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια των εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

3.2. Επικοινωνία

Μια βασική προϋπόθεση για τη συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα είναι η πρόσβαση στην επικοινωνία. Λαμβάνοντας υπόψη τη γλωσσική ανομοιογένεια των ΑΚΒ, ένα προσβάσιμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα για ΑΚΒ πρέπει να διεξάγεται σε μία ομιλούμενη γλώσσα με ταυτόχρονη διερμηνεία σε μία νοηματική γλώσσα ή σε μία νοηματική γλώσσα με ταυτόχρονη διερμηνεία σε μία ομιλούμενη γλώσσα ώστε να ανταποκρίνεται στη γλωσσική ανομοιογένεια των ΑΚΒ καθώς επίσης και στα ακούοντα άτομα που πιθανά συμμετέχουν σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Ανεξάρτητα από τη γλώσσα και τον τρόπο επικοινωνίας απαραίτητη προϋπόθεση είναι η συνεχής διατήρηση της οπτικής επαφής όλων των εμπλεκόμενων ατόμων (π.χ. προσωπικό, διερμηνέας ΕΝΓ και κοινό) με τα ΑΚΒ καθώς και η διατήρηση της αναγκαίας απόστασης και

εγγύτητας που είναι απαραίτητη τόσο για άτομα που επικοινωνούν σε μία νοηματική καθώς και για άτομα που επικοινωνούν σε μία ομιλούμενη γλώσσα. Για άτομα που αξιοποιούν τη λειτουργική τους ακοή απαραίτητη είναι η χρήση των βοηθητικών ακουστικών συστημάτων. Για την αξιοποίηση της χειλεανάγνωσης απαιτείται επίσης κανονικός ρυθμός ομιλίας, καθαρή άρθρωση, παύσεις, μικρές προτάσεις και επαναλήψεις. Επίσης, καθώς τα ΑΚΒ διαφοροποιούνται ως προς τις επικοινωνιακές δεξιότητες είτε σε μία ομιλούμενη είτε σε μία νοηματική γλώσσα, σε επίπεδο πρόσληψης και σε επίπεδο έκφρασης μπορεί να απαιτούνται επαναλήψεις, αναδιατυπώσεις και εναλλακτικοί τρόποι επικοινωνίας (Νικολαράιζη, 2017, 2023).

Επίσης, είναι σημαντική η διαδοχική παρουσίαση των οπτικών πληροφοριών. Αν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στηρίζεται στην αφήγηση και κάποιο μέλος του προσωπικού του μουσείου αφηγείται, τότε το ΑΚΒ πρέπει να παρακολουθεί συνεχώς το άτομο που μιλάει ή νοηματίζει. Εάν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στηρίζεται στο διάλογο, τότε το ΑΚΒ πρέπει να παρακολουθεί το μέλος του προσωπικού που μιλάει ή νοηματίζει, καθώς και τα άλλα άτομα από το κοινό που συμμετέχουν στον διάλογο, είτε μιλούν είτε νοηματίζουν. Επίσης, χρειάζεται και να συμμετέχουν στο διάλογο. Σε αυτό το σημείο χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή ώστε να μην απαιτείται από ένα ΑΚΒ να παρακολουθεί ταυτόχρονα δύο οπτικές πηγές. Όταν ένα ΑΚΒ παρακολουθεί ένα άτομο που μιλάει ή νοηματίζει, δεν γίνεται ταυτόχρονα να παρακολουθεί και μία άλλη οπτική πηγή (π.χ. ένα άλλο άτομο που νοηματίζει ή μιλάει ή κάποιο εκθεσιακό αντικείμενο). Άρα, χρειάζεται να υπάρχει σωστός συντονισμός και να διατίθεται ο αναγκαίος χρόνος για να παρακολουθήσει ένα ΑΚΒ μία οπτική πηγή κάθε φορά (π.χ. προσωπικό, διερμηνέα, εκθεσιακό αντικείμενο ή άλλο οπτικό υλικό). Αφού περάσει ο αναγκαίος χρόνος και εξασφαλιστεί και πάλι η οπτική επαφή μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων σε μία δραστηριότητα τότε μπορεί να ξεκινήσει και πάλι η διαδικασία της επικοινωνίας είτε σε μία ομιλούμενη είτε σε μία νοηματική γλώσσα (Berge & Thomassen, 2015· Dye, Hauser, & Bavelier, 2008· Marschark et al., 2005· Nikolaraizi et al., 2013· Proctor, 2005).

Συνολικά, η διαδικασία της επικοινωνίας απαιτεί να ληφθούν υπόψη βασικές αρχές και πρακτικές που ενισχύουν την οπτική επικοινωνία λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τη διαφορετικότητα των γλωσσικών αναγκών των ΑΚΒ και των άλλων συμμετεχόντων σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

3.3. Μέσα επικοινωνίας και εκπαίδευσης

Στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων χρησιμοποιούνται ποικίλα επικοινωνιακά ή εκπαιδευτικά μέσα τα οποία διαφοροποιούνται με βάση διάφορα χαρακτηριστικά, όπως το είδος τους (π.χ. έντυπα, υλικά, ψηφιακά), τη μορφή τους, το περιεχόμενό τους, τη χρήση, τους στόχους και τους αποδέκτες τους. Τα μέσα αυτά συμβάλουν στην ανάπτυξη μαθησιακών και επικοινωνιακών διαδικασιών ανάμεσα στο κοινό και το περιεχόμενο του μουσείου και συμβάλλουν ευρύτερα στη μουσειακή εμπειρία ενός ατόμου (Νικονάνου, 2015). Η προσβασιμότητα των μέσων αυτών είναι πολύ σημαντικός παράγοντας, καθώς συχνά υπάρχουν χαρακτηριστικά, τα οποία μπορεί να θέσουν διάφορα εμπόδια προσβασιμότητας και να επηρεάσουν με διάφορους τρόπους την αξιοποίηση αυτών των μέσων και την ένταξη τους σε μία μαθησιακή διαδικασία (Νικολαράιζη, 2017).

Ένα από τα βασικά κοινά χαρακτηριστικά πολλών μέσων είναι ο γραπτός λόγος, καθώς τον συναντούμε σε έντυπο και ψηφιακό υλικό, όπως σε λεζάντες, σε φυλλάδια εργασίας, σε οδηγίες, ερωτήσεις και απαντήσεις πολλαπλών τύπων. Σύμφωνα με τους Papadimitriou et al. (2017) τα μουσεία συχνά θεωρούν ως δεδομένο ένα επίπεδο αναγνωστικής ετοιμότητας για

όλους τους πληθυσμούς. Ωστόσο, πολλά άτομα που επισκέπτονται τα μουσεία, συμπεριλαμβανομένων των ΑΚΒ, μπορεί να μην έχουν τις γλωσσικές ή αναγνωστικές εμπειρίες, με αποτέλεσμα να συναντούν εμπόδια κατά την πρόσβασή τους στον γραπτό λόγο και να αποκλείονται από εκπαιδευτικές δραστηριότητες που στηρίζονται στον γραπτό λόγο (Νικολαραϊζή, 2017).

Για την ενίσχυση της κατανόησης του γραπτού λόγου, μπορεί να χρησιμοποιηθούν κείμενα με ελεγχόμενο γλωσσικό περιεχόμενο ως προς το λεξιλόγιο, τη σύνταξη και τη γραμματική, τα οποία μπορούν να διαμορφωθούν για παράδειγμα με τη μέθοδο «easy to read» (Kjelden & Sensen, 2015· Nomura, Nielsen & Tronbacke, 2010). Επίσης, μπορεί να χρησιμοποιηθούν εμπλουτισμένα κείμενα δηλαδή να προστίθενται επιπρόσθετες πληροφορίες που βοηθούν στην επεξεργασία και στην κατανόηση του γραπτού λόγου, όπως εικόνες, γνωστικοί χάρτες, γλωσσάρι, μικρά βίντεο καθώς και βίντεο νοηματικής γλώσσας (Luckner et al., 2001· Nikolaraizi & Vekiri, 2012· Nikolaraizi et al., 2013). Ειδικά για τα υποτιτλισμένα οπτικοακουστικά αρχεία, εκτός από εναλλακτικούς υπότιτλους ή έμφαση σε κάποιες λέξεις, απαραίτητη είναι η δυνατότητα της εξατομικευμένης ρύθμισης της ταχύτητας ενός οπτικοακουστικού αρχείου, η προβολή των υπότιτλων σε οθόνες που δεν είναι πολύ μικρές, καθώς επίσης και η παρουσίαση των υπότιτλων και των εκθεσιακών αντικειμένων όπου αναφέρονται οι υπότιτλοι στο ίδιο παράθυρο (Chin & Reiss, 2006· Cambra et al., 2009· Fresno, 2018· Kjelden & Sensen, 2015· Nikolaraizi & Vekiri, 2012· Stinson & Nikolaraizi, 2019· Tamayo & Chaume, 2017).

Εκτός από την πρόσβαση σε γραπτές πληροφορίες εξίσου σημαντική είναι η πρόσβαση σε ακουστικές πληροφορίες. Τα ηχητικά ερεθίσματα (π.χ. φωνή, μουσική, ήχοι φύσης) διαμορφώνουν μία άλλη αίσθηση του χώρου, προκαλούν συναισθήματα, κινητοποιούν ένα άτομο να επικεντρώσει την προσοχή του, συμβάλλουν στην κατανόηση και στην απόκτηση μίας πολυαισθητηριακής εμπειρίας. Η πρόσβαση στα ηχητικά ερεθίσματα για ένα ΑΚΒ εξαρτάται από διάφορους παράγοντες όπως το είδος του ηχητικού ερεθίσματος (π.χ. φωνή, μουσική), η λειτουργική ακοή ενός ατόμου και οι περιβαλλοντικές συνθήκες. Σε συνδυασμό με την εγκατάσταση και διάθεση βοηθητικών ακουστικών συστημάτων που προαναφέρθηκαν στην ενότητα για το μουσειακό χώρο, είναι σημαντικό να δίνεται η δυνατότητα εξατομικευμένης ρύθμισης του ήχου καθώς και πρόσληψης ενός ακουστικού ερεθίσματος μέσω του ατομικού ακουστικού βοηθήματος κάθε χρήστη. Επίσης, η χρήση οπτικών οδών (π.χ. υπότιτλοι, βίντεο σε μία νοηματική γλώσσα) και κιναισθητικών οδών αποτελούν προσεγγίσεις μέσα από τις οποίες τα ΑΚΒ μπορούν να αποκτήσουν εναλλακτική πρόσβαση σε ακουστικές πληροφορίες (Baijal et al., 2012· Good et al., 2014· Tranchent et al., 2017).

Η δυνατότητα εξατομικευμένων ρυθμίσεων καθώς και εναλλακτικών επιλογών είναι επιτακτική κυρίως μέσα από την αξιοποίησης της τεχνολογίας στα μουσεία, όπως είναι οι πολυμεσικοί οδηγοί ή οι εφαρμογές για κινητά τηλέφωνα (Νικολαραϊζή, 2017). Μέσα από την αξιοποίηση των τεχνολογικών μέσων δίνεται η δυνατότητα σε κάθε άτομο να κάνει διαφορετικές επιλογές σύμφωνα με τις προτιμήσεις του (π.χ. βίντεο σε μία νοηματική γλώσσα, υπότιτλοι, γλωσσάρι ή εναλλακτικό λεξιλόγιο) (Luckner et al., 2001· Nikolaraizi & Vekiri, 2012) με στόχο τη διαμόρφωση μίας πιο προσβάσιμης και ποιοτικής εμπειρίας.

4. Συμπεράσματα

Τα τελευταία χρόνια, τα μουσεία, στο πλαίσιο του διευρυμένου ρόλου τους προσπαθούν να διαμορφώσουν και να υλοποιήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία ενισχύουν την πρόσβαση και τη συμμετοχή διαφορετικών πληθυσμών. Η προσβασιμότητα, ωστόσο, ενός εκπαιδευτικού προγράμματος είναι ένα απαιτητικό έργο λαμβάνοντας υπόψη τη μεγάλη ανομοιογένεια των διαφορετικών πληθυσμών. Στο πλαίσιο αυτού του κεφαλαίου, μέσα από μία διεπιστημονική προσέγγιση, παρουσιάστηκαν βασικές αρχές και πρακτικές που μπορούν να ενισχύσουν την προσβασιμότητα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των μουσείων για ΑΚΒ.

Αναδείχτηκε ο σημαντικός ρόλος της διαμόρφωσης του μουσειακού χώρου ώστε να υποστηρίξει της οπτική επικοινωνία καθώς και την αξιοποίηση της λειτουργικής ακοής. Παράλληλα, αναλύθηκαν βασικές προϋποθέσεις για την επίτευξη της οπτικής επικοινωνίας μέσα από μία ομιλούμενη ή μέσα από μία νοηματική γλώσσα, επισημάνθηκε η αναγκαιότητα της ευελιξίας και ποικιλομορφίας στη διαδικασία και στα μέσα επικοινωνίας και εκπαίδευσης καθώς και της αξιοποίησης της τεχνολογίας ώστε να υπάρχουν διαθέσιμες και εναλλακτικές επιλογές για τα ΑΚΒ.

Με βάση την ανάλυση αυτή επίσης, διαφαίνεται η αναγκαιότητα της συνεχούς κατάρτισης και επιμόρφωσης των προσωπικού των μουσείων και ιδιαίτερα των ατόμων που είναι αρμόδια για το σχεδιασμό και την υλοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τη διαμόρφωση του μουσειακού χώρου, την επιλογή, τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη των μέσων και εργαλείων. Επίσης, πολύ σημαντική είναι η συνεργασία με εκπαιδευτικούς σε προγράμματα που συμμετέχει μαθητικός πληθυσμός, καθώς μία τέτοια συνεργασία θα συμβάλει στην ετοιμότητα του προσωπικού των μουσείων και στην ενίσχυση της πρόσβασης και της συμμετοχής των παιδιών σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα (Αργυρόπουλος, 2019· Wright et al., 2013).

Επιπρόσθετα, παρόλο που στο επίκεντρο αυτού του κεφαλαίου είναι οι βασικές αρχές και πρακτικές που μπορούν να ενισχύσουν την πρόσβαση και συμμετοχή των ΑΚΒ στα εκπαιδευτικά προγράμματα των μουσείων, πολλές από τις πρακτικές αφορούν και σε άλλους πληθυσμούς με παρόμοιες ανάγκες με ή χωρίς αναπηρίες, καθώς και σε διάφορα προγράμματα τυπικής και μη-τυπικής εκπαίδευσης που έχουν ως στόχο την ενίσχυση της πρόσβασης και συμπερίληψης διαφόρων πληθυσμών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Andre, L., Tracy, D., Volman, M. (2017). Museums as avenues of learning for children: A decade of research. *Learning Environments Research*, 20, 47-76. doi:0.1007/s10984-016-9222-9
- Αργυρόπουλος, Β. (2019). Οπτική αναπηρία σε τυπικά και μη τυπικά περιβάλλοντα μάθησης μέσα από θεωρίες μετάβασης. Στο Α. Ζήση & Μ. Σαββάκης (Επιμ.), *Αναπηρία και Κοινωνία: Σύγχρονες Θεωρητικές Προκλήσεις και Ερευνητικές Προοπτικές* (σσ. 75-99). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Τζόλα.
- Arnold, P., & Mills, M. (2001). Memory for faces, shoes, and objects by deaf and hearing signers and hearing nonsigners. *Journal of Psycholinguistic Research*, 30, 185-195. doi.org/10.1023/A:1010329912848
- Baijal, A., Kim, J., Branje, C., Russo, F., & Fels, D. (2012). Composing vibrotactile music: A multi-sensory experience with the Emoti-chair. *IEEE Haptics Symposium*, 509-515. doi.

- org/10.1109/HAPTIC.2012.6183839
- Bauman, H. (2010). *DeafSpace Design Guidelines*. <https://www.gallaudet.edu/campus-design-and-planning/deafspace>
- Berge, S., & Thomassen, G. (2016). Visual access in interpreting-mediated learning situations for deaf and hard-of-hearing high school students where an artifact is in use. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 21, 187-189. doi: 10.1093/deafed/env057
- Brajčič, M. & Kuščević, D. (2022). Museum as a place of informal learning. *Journal of Elementary Education*, 15, 27-40. doi.org/10.18690/rei.15.Spec.Iss.27-40.2022
- Cambra, C., Silvestre, N., & Leal, A. (2009). Comprehension of television messages by deaf students at various stages of education. *American Annals of the Deaf*, 153, 425-434. doi: 10.1353/aad.0.0065
- Chin, E., & Reich, C. (2006). "Life in translation": Addressing deaf visitors in museums with an American Sign Language (ASL) multimedia tour. National Center for Technological Literacy. Museum of Science, Boston. <https://www.openexhibits.org/wp-content/uploads/papers/2006-3%20%20Life%20in%20Translation-ASL%20Multimedia%20Tour.pdf>
- Ching, T., Scrinci, N., Marnaner, V., Sjahalam-King, J., Button, L., & Whitfield, J. (2018). Factors influencing parents' decisions about communication choices during early education for their child with hearing loss: a qualitative study. *Deafness Education International*, 20, 154-181. doi:10.1080%2F14643154.2018.1512393
- Dye, M., Hauser, P., & Bavelier, D. (2008). Visual attention in deaf children and adults. Implications for learning environments. Στο M. Marschark & P. Hauser (Επιμ.) *Deaf cognition: Foundations and outcomes* (σσ. 250-263). New York, NY: Oxford University Press.
- Falk, J., & Dierking, L. (2016). *The museum experience revisited*. London: Routledge. doi:10.4324/9781315417851
- Cambra, C., Silvestre, N., & Leal, A. (2009). Comprehension of television messages by deaf students at various stages of education. *American Annals of the Deaf*, 153, 425-434. doi: 10.1353/aad.0.0065
- Goss, J., Kollmann, E., Reich, C. & Iacovelli, S. (2015). Understanding the multilingualism and communication of museums visitors who are d/Deaf or hard of hearing. *Museums and Social Issues*, 10, 52-65. doi:10.1179/1559689314Z.00000000032
- González-Herrera, A.I., Díaz-Herrera, A.B., Hernández-Dionis, P. et al. (2023). Educational and accessible museums and cultural spaces. *Humanit Soc Sci Commun* 10, 67. doi: 10.1057/s41599-023-01563-8
- Good, A., Reed, M., & Russo, F. (2014). Compensatory plasticity in the deaf brain: Effects on perception of music. *Brain Sciences*, 4, 560-574. doi: 10.3390/brainsci4040560
- Guardino, C. & Antia, S. (2012). Modifying the classroom environment to increase engagement and decrease disruption with students who are deaf or hard of hearing. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 17, 518-533. doi: 10.1093/deafed/ens026
- Johnson, K. (2013). *Accessibility for deaf and hard of hearing audiences at cultural institutions. A Project Access White Paper*. http://www.artbeyondsight.org/mei/wp-content/uploads/WP_DeafAccess.pdf.

- Kjeldsen, K., & Jensen, N. (2015). When words of wisdom are not wise: A study of accessibility in museum exhibition texts. *Nordisk Museologi*, 1, 91-111. doi: 10.5617/nm.3002
- Leigh, G (2008). Changing parameters in deafness and deaf education. Στο M. Marschark & P. Hauser (Επιμ.), *Deaf cognition: Foundations and outcomes* (σσ. 24-51). Oxford: University Press. doi:10.1093/acprof:oso/9780195368673.003.0002
- Luckner, J., Bowen, S., & Carter, K. (2001). Visual teaching strategies for students who are deaf or hard of hearing. *Teaching Exceptional Children*, 33, 38-44. doi:10.1177/004005990103300306
- Manley, S. (2016). Inclusive design in the built environment. Who do we design for? Training Handbook, March/April. https://dcfw.org/wp-content/uploads/2016/05/InclusiveDesign_traininghandbook.pdf
- Marschark, M., Lang, H., & Albertini, J. (2002). *Educating deaf students: From research to practice*. Oxford: University Press.
- Marschark, M., Pelz, J., Convertino, C., Sapere, P., Arndt, M. E., & Seewagen, R. (2005). Classroom interpreting and visual information processing in mainstream education for deaf students: Live or Memorex? *American Educational Research Journal*, 42, 727-762. doi: 10.3102/00028312042004727
- Martins, P. (2016). Engaging the d/Deaf audience in museums: A Case study at the Calouste Gulbenkian museum. *Journal of Museum Education*, 41, 202-209. doi: 10.3102/00028312042004727
- Νικολαραϊζή, Μ. (2013). Καθολικός σχεδιασμός στη μάθηση και διαφοροποιημένη διδασκαλία: η σημασία για τους μαθητές με αναπηρίες και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Στο Σ. Παντελιάδου & Α. Φιλιππάτου (Επιμ.) *Διαφοροποιημένη διδασκαλία. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εκπαιδευτικές πρακτικές* (σσ. 99-120). Αθήνα: Τόπος.
- Νικολαραϊζή, Μ. (2017). Η πρόσβαση και η συμμετοχή των κωφών και βαρήκοων ατόμων σε χώρους πολιτισμού: Η περίπτωση των μουσείων. *Museumedu*, 5, 55-66. <http://museumedulab.ece.uth.gr/main/sites/default/files/A.%203.pdf>
- Νικολαραϊζή, Μ. (2023). Η εκπαίδευση των κωφών/βαρήκοων παιδιών: Η ανάγκη για ερευνητικά τεκμηριωμένες και αποτελεσματικές εκπαιδευτικές πρακτικές. Στο Σ. Παντελιάδου & Β. Αργυρόπουλος (Επιμ.). *Ειδική αγωγή: Από την έρευνα στη διδακτική πράξη* (σσ. 225-262).
- Nikolaraizi, M., & Hadjidakou, K. (2006). The role of educational experiences in the development of deaf identity. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 11, 477-492. doi:10.1093/deafed/enl003
- Nikolaraizi, M., & Vekiri, I. (2012). The design of a software to enhance the reading comprehension of deaf children: An integration of multiple theoretical perspectives *Education and Information Technologies*, 17, 167-185.
- Nikolaraizi, M., Vekiri, I., & Easterbrooks, S. (2013). Investigating deaf students' use of visual multimedia resources in reading comprehension. *American Annals of the Deaf*, 157, 458-473. doi:10.1007/s10639-011-9152-1
- Νικονάνου, Ν. (2015). Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21° αιώνα: Εισαγωγή. Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*. Κάλλιπος. <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/712?locale=el>

- Nomura, M., Nielsen, G.S., & Tronbacke, B. (2010). Guidelines for easy-to-read materials, IFLA Professional Reports, No. 120, International Federation of Library Association and Institutions. <https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/120.pdf>
- Papadimitriou, N., Plati, M., Markou, E. & Catapoti, D. (2016). Identifying accessibility barriers in heritage museums: Conceptual challenges in a period of change. *Museum International*, 68, 33-47. doi:10.1111/muse.12134
- Proctor, N. (2005). Providing deaf and hard-of-hearing with on-demand independent access to museum information and interpretation through handheld computers. <http://www.archimuse.com/mw2005/papers/proctor/proctor.html>
- Rose, D., & Meyer, A., (2002). *Teaching Every Student in the Digital Age: Universal Design for Learning*. Alexandria, VA: ASCD.
- Stewart, D., & Kluwin, T. (2001). *Teaching deaf and hard of hearing students: Content, strategies and curriculum*. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon
- Stinson, M. & Nikolarai, M. (2019). Assisting People Who Are Deaf or Hard of Hearing Through Technology. In: Tatnall, A. (eds) *Encyclopedia of Education and Information Technologies*. Springer. doi:10.1007/978-3-319-60013-0_143-1
- Sylvania, F. (2015). Lighting for museums and galleries. <http://www.sylvania-lighting.com/documents/documents/Museums%20and%20Galleries%20-%20Brochure%20-%20English.PDF>
- Tamayo, A., & Chaume, F. (2017). Subtitling for d/Deaf and Hard-of-Hearing children: Current practices and new possibilities to enhance language development. *Brain sciences*, 7, 75. doi:10.3390/brainsci7070075
- Tzortzi, K. (2014) Movement in museums: mediating between museum intent and visitor experience, *Museum Management and Curatorship*, 29, 327-348
- Tzortzi, K. (2017). Museums architectures for embodied experience. *Museum Management and Curatorship*, 32, 491-508. doi:10.1080/09647775.2014.939844
- Tomlinson, C., Brighton, C., Hertberg, H., Callahan, C., Moon, T., Brimijoin, K., Conover, L., & Reynolds, T. (2003). Differentiating instruction in response to student readiness, interest and learning profile in academically diverse classrooms: A review of literature. *Journal for the Education of the Gifted*, 27, 119-145. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ787917.pdf>
- Tranchant, P. et al. (2017). Feeling the beat: Bouncing synchronization to vibrotactile music in hearing and early deaf people. *Frontiers in Neuroscience*, 11 doi:10.3389/fnins.2017.00507
- Wineman, J., & Peponis, J. (2010). Constructing spatial meaning: spatial affordances in museums design. *Environment and Behavior*, 42, 86-109. doi:10.1177/0013916509335534
- Wright-Maley, C., Grenier, R., & Marcus, A. (2013). We Need To Talk: Improving Dialogue Between Social Studies Teachers and Museum Educators. *The Social Studies*, 104, 207-216. doi:10.1080/00377996.2012.720308

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Προσβασιμότητα σε ιστοσελίδες μουσείων και άλλων πολιτιστικών φορέων για άτομα με αναπηρία όρασης

Αινείας Μάρτος

*MSc in Advanced Computer Science, Μηχανικός Λογισμικού,
Υποψήφιος Διδάκτορας ΕΚΠΑ, eniasmartos@yahoo.gr*

1. Εισαγωγή

Σχετικά με τον τρόπο προβολής μέσω των ιστοσελίδων των φορέων για άτομα με αναπηρία όρασης, το σίγουρο είναι ότι το να υπάρχουν κάποιες προσβάσιμες εκθέσεις, δεν είναι από μόνο του αρκετό ώστε να επιτευχθεί η προσέγγιση και η πρόσβαση του πληθυσμού των ατόμων με αναπηρίες.

Έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο, πολλοί φορείς να υλοποιούν έργα προσβασιμότητας – όπως προσβάσιμες βιβλιοθήκες– και στο τέλος να ανακαλύπτουν ότι τα έργα δεν τυχάνουν της ανάλογης αποδοχής που αναμενόταν. Πιθανές ερμηνείες μπορεί να είναι οι ακόλουθες:

Α. Το μήνυμα ότι η συγκεκριμένη υπηρεσία είναι διαθέσιμη δεν φτάνει στους τελικούς αποδέκτες

Β. Η προώθηση, με απλά λόγια η διαφήμιση της υπηρεσίας, δεν πετυχαίνει το στόχο της, δηλαδή δεν προσεγγίζει τον συγκεκριμένο πληθυσμό.

Γ. Θα πρέπει πάντα να έχουμε υπόψη ότι ο πληθυσμός που ενδιαφέρεται για μία συγκεκριμένη υπηρεσία, για παράδειγμα τις προσβάσιμες εκθέσεις, είναι ένα υποσύνολο του αρχικού πληθυσμού στον οποίον απευθυνόμαστε.

Με άλλα λόγια, αν το σύνολο των αναπήρων είναι ένα υποσύνολο του γενικού πληθυσμού, τότε οι ανάπηροι που ενδιαφέρονται για τις προσβάσιμες εκθέσεις είναι ένα υποσύνολο του υποσυνόλου. Συνεπώς δεν θα πρέπει να μας απογοητεύει η μικρή συμμετοχή, αλλά θα πρέπει να μας κινητοποιεί για το πώς να βρούμε ακριβώς αυτό το υποσύνολο του υποσυνόλου του πληθυσμού, που χρειάζεται την υπηρεσία την οποία αναπτύσσουμε.

Εδώ προσπαθώ να αναπτύξω τον προβληματισμό μου από την πλευρά τού εν δυνάμει χρήστη του μουσείου, καθώς τη λύση θα πρέπει να την αναζητήσει κανείς σε ανθρώπους

εξειδικευμένους στο marketing και ειδικότερα στο marketing που απευθύνεται στον χώρο της αναπηρίας. Συνεπώς, από την πλευρά του χρήστη των προσβάσιμων υπηρεσιών ενός μουσείου, ο προβληματισμός μου θα μπορούσε να περιγραφεί θέτοντας τα εξής ερωτήματα, που θα προσπαθήσω να απαντήσω παρακάτω.

2. Πρώτο ερώτημα

Είναι λύση να έχω μία προσβάσιμη ιστοσελίδα και να απευθύνομαι μέσω αυτής στον συγκεκριμένο πληθυσμό που θέλω να χρησιμοποιεί τις υπηρεσίες του μουσείου μου;

Το ότι ένας φορέας μουσείο ή οτιδήποτε άλλο θα πρέπει να έχει μία προσβάσιμη ιστοσελίδα, το θεωρώ βασικό και μάλιστα τόσο βασικό όσο η υπόσταση του ίδιου του φορέα. Έστω ότι το μουσείο έχει κάποια ιστοσελίδα. Το site αυτό θα πρέπει να πληροί τουλάχιστον δύο βασικά προαπαιτούμενα: α) τα γενικά και β) τα ειδικά, δηλαδή αυτά που αφορούν αποκλειστικά τους ανθρώπους στους οποίους απευθυνόμαστε. Για τα γενικά ισχύουν όσα ισχύουν για όλα τα site ανεξαρτήτως φορέα ή επιχείρησης.

«Δεν έχει σημασία το είδος της επιχείρησης ή το αν τη βρίσκουν στα social media και στο Google, αυτό που στο τέλος θα προσπαθήσει να κάνει ο δυνητικός πελάτης σας είναι να επισκεφτεί το site σας. Το site είναι ένα κατάστημα το οποίο λειτουργεί και εξυπηρετεί πελάτες σας όλο το 24ωρο και γι' αυτό είναι σημαντικό. Όλο και περισσότεροι άνθρωποι οποιασδήποτε ηλικίας χρησιμοποιούν πλέον το διαδίκτυο και ψάχνουν για προϊόντα ή υπηρεσίες μέσω των sites των επιχειρήσεων πριν ακόμα επισκεφτούν το φυσικό κατάστημα. Μέσα από το site μπορεί κάποιος να αντιληφθεί την κουλτούρα της επιχείρησης, να δει τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες που προσφέρει, αλλά και να βρει τα στοιχεία επικοινωνίας της. Το ότι κάποιος έχει site, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι το site του είναι και λειτουργικό. Είναι mobile friendly; Οι περισσότεροι πλέον χρησιμοποιούν τα κινητά τους για να σερφάρουν. Βρίσκεις εύκολα αυτό που ψάχνεις; Αν κάποιος ξοδέψει ώρα στο site σας να ψάχνει το προϊόν που θέλει να αγοράσει τότε ίσως να μην το επισκεφτεί ξανά» (Παυλόπουλος, 2021a) στο link:

<https://wefixit.gr/el/articles/2021/8-tropoi-proothisis-tis-epiheirisis-sas-sto-diadiktyo>

Επέλεξα επίτηδες την αναφορά σε ένα άρθρο δημοσιευμένο σε ιστοσελίδα επιχείρησης, διότι ενώ το ζήτημα του ποιοι είναι αυτοί οι παράγοντες που καθιστούν ένα site πετυχημένο, μπορεί να θεωρείται από πολλούς απλό, οι άνθρωποι αυτοί καταβάλουν μεγάλη προσπάθεια να πείσουν μία επιχείρηση ή έναν φορέα για την σωστή προσέγγιση στην ανάπτυξη και στην προώθηση του site. Αν χρειάζεται όμως μεγάλη προσπάθεια να πείσεις έναν φορέα για τα γενικά, η προσπάθεια που χρειάζεται αυτό να γίνει **και** προσβάσιμο **και** καταλλήλως συμπεριληπτικό που να απευθύνεται και να εξυπηρετεί και το υποσύνολο του υποσυνόλου που αναφέραμε παραπάνω, χρειάζεται πολύ μεγαλύτερη και πιο επίπονη προσπάθεια.

Σήμερα ένας άνθρωπος που δεν είναι εξοικειωμένος με την τεχνολογία και ειδικότερα που δεν είναι εξοικειωμένος με το internet θεωρείται αναλφάβητος. Άρα ξεκινάμε τον συλλογισμό μας από την θέση ότι ένα μουσείο-φορέας έχει προσβάσιμη ιστοσελίδα και θέλει να επικοινωνεί καλύτερα με το συγκεκριμένο target group (ακροατήριο). Η ιδέα του marketing μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης βασίζεται αρκετά στην **θεωρία των μεγάλων αριθμών**. Δηλαδή, αν απευθυνθείς σε πολλούς, τελικά πολλοί ή έστω αρκετοί – δηλαδή ένα υποσύνολό τους – θα γίνουν πελάτες σου.

Στην προκειμένη περίπτωση ανακύπτουν τα εξής προβλήματα:

Ο αριθμός των ατόμων με αναπηρία όρασης αλλά και γενικότερα ο αριθμός των ατόμων με αναπηρία είναι σχετικά μικρός και συνεπώς το να ακολουθήσει ένας τέτοιος φορέας την γενική πρακτική του ηλεκτρονικού marketing ίσως να φέρει μικρότερα αποτελέσματα από ό,τι θα αναμενόταν, καθώς οι ανάπηροι και ειδικότερα τα άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες, όπως τα άτομα με προβλήματα όρασης, είναι ένα μικρό υποσύνολο το οποίο δημιουργεί αναπόφευκτά ένα *niche* στην αγορά. Δηλαδή, είναι μία μερίδα της αγοράς με πολύ συγκεκριμένα και σπάνια χαρακτηριστικά.

Αυτό σημαίνει ότι η SEO (Search Engine Optimization) προώθηση (Rais, 2023) θα πρέπει να διαμορφωθεί με πολύ περισσότερη προσοχή και στόχευση. Σε γενικές γραμμές το SEO θα κάνει τη γενική δουλειά, αλλά την ειδική δουλειά με τον συγκεκριμένο πληθυσμό θα την κάνει το site ή άλλες τεχνικές προωθήσεις. Με λίγα λόγια το SEO θα κάνει τα εξής για τον σκοπό μας:

A. Θα προσελκύσει επισκέπτες στο site μας μέσω των αποτελεσμάτων αναζήτησης σε μηχανές αναζήτησης όπως το Google.

B. Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η περιορισμένη πρόσβαση των ατόμων με αναπηρίες στο internet, τα social media κ.λπ.

Συνεπώς για το συγκεκριμένο κοινό θα πρέπει, εκτός την κλασική προσέγγιση του ηλεκτρονικού marketing, να κάνει κανείς και κάτι παραπάνω.

3. Δεύτερο ερώτημα

Τι θα μπορούσε να κάνει ένας τέτοιος φορέας ώστε να προσεγγίσει το συγκεκριμένο κοινό, αξιοποιώντας το Internet και την προσβάσιμη ιστοσελίδα που εξ αρχής θεωρούμε ότι έχει; Ξεκινώντας ξανά από τη γενική πρακτική και αναπροσαρμόζοντας αυτήν για τον πληθυσμό που ενδιαφερόμαστε, θα μπορούσαμε να κάνουμε τα εξής:

3.1. Διαφημίσεις

Με τον όρο διαφημίσεις (Ads) εννοούνται διαδικτυακές: Οι διαφημίσεις στο διαδίκτυο, συγκριτικά με τα άλλα μέσα –όπως στον τύπο, στην τηλεόραση και στο ραδιόφωνο– είναι αρκετά πιο οικονομικές. Επίσης λόγω της φύσης του internet, οι διαφημίσεις μπορούν να εμφανιστούν σε πολλά μέρη όπως είναι τα sites, τα social media, το Google, σε άλλες μηχανές αναζήτησης και γενικά όπου μπορεί κανείς να φανταστεί (Παυλόπουλος, 2021). Για να κάνει κανείς διαφήμιση σε όλο το διαδίκτυο μπορεί να είναι ακριβή και πολύπλοκη διαδικασία, η χρήση πάντως της Google και των social media θεωρείται ικανοποιητική στις περισσότερες των περιπτώσεων.

3.2. E-mail marketing

Η προώθηση μέσω email θα υπάρχει πάντοτε, αν και τα τελευταία χρόνια υπάρχει αρκετός κόσμος που πιστεύει ότι το e-mail έχει «τελειώσει» και σύντομα θα αντικατασταθεί από τα social media και τα άλλα μέσα επικοινωνίας. Η αποτελεσματικότητά του δεν έχει μειωθεί τόσο πολύ με την πάροδο του χρόνου. Για την ακρίβεια 77% των ανθρώπων προτιμούν να λαμβάνουν διαφημιστικά μηνύματα μέσω email (Παυλόπουλος, 2021). Το κοινό δέχεται αρκετά email μέσα στην ημέρα και το μόνο σίγουρο είναι ότι δεν τα ανοίγει όλα. Συνεπώς, μια

πετυχημένη προώθηση μέσω email θα πρέπει να τραβήξει την προσοχή του κοινού, να μην τον αφήσει αδιάφορο. Γι' αυτό και η δημιουργία ενός σωστού email ή ενός Newsletter είναι πάρα πολύ σύνθετο και χρειάζεται να χρησιμοποιηθεί με σύνεση.

3.3. Online κριτικές πελατών

Ο κορυφαίος τρόπος προώθησης της δραστηριότητας ενός μουσείου στους επισκέπτες του και ειδικότερα σε ένα υποσύνολο αυτών όπως τα ΑμεΑ (και όχι μόνο), είναι το κλασικό: από στόμα σε στόμα. Είναι από τους παλαιότερους τρόπους προώθησης, που ακόμα και σήμερα θεωρείται αποτελεσματικός τρόπος μετάδοσης της πληροφορίας, απλά η διαδικασία αυτή έχει μεταφερθεί online. Αυτό συνήθως γίνεται μέσω κριτικών που γράφουν οι χρήστες, όχι μόνο στο site ενός φορέα, αλλά και σε μεγάλες πλατφόρμες όπως στο Facebook, στο Google και στο Booking που αφορά σε ταξίδια και διακοπές. Οι κριτικές σε αυτές τις σελίδες μπορούν να προωθήσουν αρκετά, μία προσβάσιμη έκθεση για παράδειγμα, γιατί διαθέτουν αμεσότητα και αφορούν το συγκεκριμένο υποσύνολο επισκεπτών, αλλά και επειδή διαθέτουν αξιοπιστία. Σε γενικές γραμμές, σήμερα οι άνθρωποι δείχνουν μεγάλη εμπιστοσύνη ή τουλάχιστον επηρεάζονται σημαντικά στις κριτικές που διαβάζουν. Αυτό όμως προϋποθέτει ότι ο φορέας είναι παρών online και θα απαντάει στις κριτικές, είτε αυτές είναι θετικές είτε είναι αρνητικές. Η απάντηση, για παράδειγμα, σε μια αρνητική κριτική θα προκαλέσει σίγουρα συζήτηση ανάμεσα στους ενδιαφερόμενους επισκέπτες και ενδεχομένως αποτελεί έναν έμμεσο τρόπο προώθησης.

3.4. Social Media

Η προώθηση μέσα από τα Social Media χρειάζεται αρκετή προσοχή και επιμέλεια. Ορισμένα πράγματα που θα πρέπει να λάβει κανείς υπόψη στην προσπάθεια να προωθηθεί ένα μουσείο ή έναν φορέα γενικώς, είναι η επιλογή της κατάλληλης πλατφόρμας. Για παράδειγμα σε άλλο κοινό απευθύνεται το Facebook και σε άλλο κοινό το Instagram. Το Facebook, που είναι και το μεγαλύτερο κοινωνικό (social Media) δίκτυο, απευθύνεται σε όλους, αλλά σε συγκεκριμένα αντικείμενα, όπως οι επιχειρήσεις με ρούχα, το Instagram έχει καλύτερη απόδοση (Παυλόπουλος, 2021). Άλλες ανάλογες πλατφόρμες όπως το Tiktok και το YouTube, που βασίζονται στην χρήση του βίντεο, μπορεί να είναι καταλληλότερες για έναν τέτοιο σκοπό.

Εμπειρικά και μόνο θα μπορούσα να πω ότι το YouTube και το Facebook προτιμώνται από τους τυφλούς και γενικότερα τα ΑμεΑ. Νομίζω ότι το Facebook προτιμάται επειδή είναι το μεγαλύτερο δίκτυο και το YouTube επειδή είναι κάπως πιο προσβάσιμο στους τυφλούς και στα ΑμεΑ γενικότερα, καθώς κατά γενική ομολογία είναι πιο εύκολο να παρακολουθείς βίντεο παρά να διαβάζεις. Τον τελευταίο καιρό όμως πολύ τυφλοί και ανάπηροι γενικότερα προτιμούν το Tiktok, ίσως και λόγω ηλικίας, με αποτέλεσμα να έχουμε πλέον και ανάπηρους influencers.

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι με τους παραπάνω τρόπους θα έχουμε φτάσει στον στόχο προώθησης του φορέα στο συγκεκριμένο ακροατήριο. Κατά τη γνώμη μου δεν θα το έχουμε φτάσει ακριβώς, επειδή το κοινό αυτό έχει και δυσκολίες πρόσβασης στο internet και στις πλατφόρμες, και ίσως θα ήταν καλά να επεκτείνουμε την προσπάθεια και σε κάποιες άλλες δράσεις. Για παράδειγμα ένας φορέας θα μπορούσε να ενσωματώσει στην ιστοσελίδα του διάφορα webinars που να καλύπτουν τη διασύνδεση των ατόμων με αναπηρία και τη συμμετοχή τους στον πολιτισμό. Ο πολιτισμός, ενώ θα έπρεπε να είναι αυτονόητο ότι με κάποιο τρόπο θα ήταν προσβάσιμος στα άτομα με αναπηρία, **στην πράξη όμως δεν είναι!**

Για να γίνουν προσβάσιμα τα webinars, θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν από τον ίδιο τον χώρο των αναπήρων και διάφορες άλλες τεχνικές αφήγησης που να τα καθιστούν προσβάσιμα. Η οποιαδήποτε υλοποίηση ιστοσελίδων, βίντεο και άλλου υλικού θα πρέπει να ακολουθεί τις προδιαγραφές προσβασιμότητας που έχουν οριστεί από το W3C (<https://www.w3.org/TR/WCAG22/>) ή άλλους οργανισμούς, το ISO και άλλους.

Άλλο ένα παράδειγμα που θα μπορούσε να βοηθήσει στην επικοινωνία του μουσείου μέσω Internet με το συγκεκριμένο κοινό, θα ήταν η ενσωμάτωση μίας ή περισσοτέρων υπηρεσιών (χρήσιμων ως προς τα άτομα αυτά) μετατρέποντας τη σελίδα του φορέα σε πλατφόρμα επικοινωνίας ή απλά σε εργαλείο για τα άτομα αυτά. Για παράδειγμα θα ήταν χρήσιμο στην ιστοσελίδα ενός μουσείου να ενσωματωθεί ένας κατάλληλα προσβάσιμος χάρτης (δηλαδή μία έκδοσή του χάρτη της Google) προσαρμοσμένος στις ανάγκες των τυφλών. Δηλαδή στην πράξη θα ήταν μία υπηρεσία που θα βοηθούσε τους τυφλούς ταξιδιώτες να μετακινηθούν στην πόλη ή να αναζητήσουν προσβάσιμες και χρήσιμες υπηρεσίες σε αυτούς. Ο χάρτης είναι απλώς ένα παράδειγμα που εγώ βρήκα χρήσιμο. Αν ρωτήσετε άλλους τυφλούς για το ίδιο θέμα, ενδεχομένως θα βρείτε πολλές άλλες εναλλακτικές υπηρεσίες που θα μπορούσαν να είναι χρήσιμες στον συγκεκριμένο πληθυσμό.

Ένα άλλο παράδειγμα υπηρεσίας που θα μπορούσε να ενσωματωθεί στην ιστοσελίδα ενός μουσείου θα ήταν μία ψηφιακή βιβλιοθήκη τουριστικών οδηγών, διαμορφωμένων σε προσπελάσιμη μορφή, π.χ. σε μορφή audio book (mp3), έτσι ώστε η σελίδα του μουσείου αμέσως να είναι απολύτως χρήσιμη στους τυφλούς.

Θα πρέπει να σκεπτόμαστε πάντα ότι για τα άτομα με αναπηρία όρασης και γενικότερα για τα άτομα με αναπηρία, ό,τι είναι αυτονόητο προσβάσιμο στον υπόλοιπο πληθυσμό δεν είναι απαραίτητα αυτονόητο και προσβάσιμο για αυτούς. Δηλαδή σήμερα ένας τυφλός δεν έχει πρόσβαση σε κανέναν τουριστικό οδηγό, εκτός από κάποιους οδηγούς που είναι αναρτημένοι σε κάποιες ιστοσελίδες και πάντα με την προϋπόθεση ότι είναι **και** προσβάσιμοι. Υπάρχει βέβαια η πρωτοβουλία για τον προσβάσιμο τουρισμό, αλλά χρειάζεται ακόμα πολλή δουλειά για την επίτευξη της προσβασιμότητας (για περισσότερα βλ. https://www.accessibletourism.org/resources/20180812_enat_greek_3_io3-_policy-makers_kp-20180817.pdf).

Ανάλογες ιδέες θα μπορούσαν να υπάρχουν πολλές, έτσι ώστε να γίνει η προώθηση του μουσείου στον συγκεκριμένο πληθυσμό. Πρέπει να αξιοποιηθούν αλγόριθμοι τύπου recommender (Aggarwal, 2016) που ενσωματώνουν σήμερα όλες οι μηχανές αναζήτησης, όπως η Google και η Microsoft, αλλά και όλα τα κοινωνικά δίκτυα Facebook, Instagram κ.λπ., προκειμένου να προωθηθεί με επιτυχία κάθε μήνυμα και κάθε περιεχόμενο που έχει να επικοινωνήσει ένα μουσείο. Το πλεονέκτημα που έχουν οι αλγόριθμοι της Google και όλων των υπολοίπων δικτύων είναι ότι θα μας βρουν όταν εμείς ενδιαφερόμαστε να μας βρουν. Δηλαδή όταν εμείς ενδιαφερόμαστε για πολιτιστικές εκδηλώσεις θα έρθει ο αλγόριθμος να προτείνει να επισκεφτούμε και το μουσείο με την προσβάσιμη έκθεση.

4. Συμπεράσματα - Προβληματισμοί

Σίγουρα, ακόμα και αν κάναμε σωστά και με επιτυχία όλα τα παραπάνω, δεν θα ήταν αρκετά για να προσεγγίσουμε όλους τους εν δυνάμει επισκέπτες με αναπηρία, διότι όσο και αν η ζωή μας είναι πολύ συνδεδεμένη με το internet και τα κοινωνικά δίκτυα, αυτό δεν φτάνει. Σίγουρα όμως, αν κάνουμε κάτι προς την κατεύθυνση αυτή, θα είναι καλύτερο από το να υπάρχουν απλώς κάποιες προσβάσιμες εκθέσεις.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Aggarwal, C. C. (2016). *Recommender systems: the textbook*. London: Springer.

Rais, N. (2023). *Research-Introduction to SEO*. *International Journal of Science Engineering and Technology*, 11(6), https://www.ijset.in/wp-content/uploads/IJSET_V11_issue6_601.pdf.

Παυλόπουλος, Γ. (2021). Οκτώ τρόποι προώθησης της επιχείρησής σας στο διαδίκτυο. <https://wefixit.gr/el/articles/2021/8-tropoi-proothisis-tis-epiheirisis-sas-sto-diadiktyo>

ΕΝΟΤΗΤΑ II

Μουσειακές δράσεις για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες

Ψηφιακή Ζωγραφική: Άννα Εμμανουήλ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Εκπαιδευτικές δράσεις για την Ακρόπολη σε ομάδες μαθητών με προβλήματα όρασης και ακοής

Ειρήνη Καϊμάρα

Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τομέα Ενημέρωσης και Εκπαίδευσης,
Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης, education.ysma@culture.gr

Ασημίνα Λεοντή

Αρχαιολόγος, Τομέας Ενημέρωσης και Εκπαίδευσης,
Υπηρεσία Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης, education.ysma@culture.gr

1. Στοχοθεσία και πεδίο δράσεων

Ο Τομέας Ενημέρωσης & Εκπαίδευσης της ΥΣΜΑ δραστηριοποιείται στο χώρο της μουσειακής αγωγής από το 1986 υλοποιώντας εκπαιδευτικές δράσεις σχετικές με την τέχνη και την αρχιτεκτονική των μνημείων της Ακρόπολης αλλά και με το μεγάλο αναστηλωτικό έργο που πραγματοποιείται σήμερα σε αυτά. Οι δράσεις απευθύνονται κυρίως στη σχολική κοινότητα, μαθητές και εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης αλλά και στο ευρύτερο κοινό και διεξάγονται στον Βράχο της Ακρόπολης και στους χώρους του Μουσείου Ακρόπολης, σε συνεργασία με το Μουσείο.

Σκοπός όλων των δράσεων είναι η αξιοποίηση του πολύπλευρου εκπαιδευτικού δυναμικού των χώρων πολιτισμικής αναφοράς, καθώς αυτοί αποτελούν περιβάλλοντα μη τυπικής μάθησης που προωθούν τη γνώση μέσα από τη συμμετοχή, την επικοινωνία και την ψυχαγωγία. Δημιουργούν έτσι ενεργούς επισκέπτες οι οποίοι διαμορφώνουν τα δικά τους νοήματα και ερμηνεύεις μέσα από τις προσωπικές τους εμπειρίες και τα βιώματα (Hein, 1998). Οι επιμέρους στόχοι των εκπαιδευτικών δράσεων του Τομέα αφορούν αντιστοίχως όχι μόνον τη γνωστική αλλά και τη συναισθηματική εξοικείωση των μαθητών με τα μνημεία της Ακρόπολης, την καλλιέργεια ποικίλων δεξιοτήτων καθώς και την ευχαρίστηση που θα αντλήσουν οι συμμετέχοντες ώστε να θελήσουν να επαναλάβουν την επίσκεψη.

Στο πλαίσιο αυτού του διευρυμένου εκπαιδευτικού και παράλληλα κοινωνικού ρόλου που επιτελούν οι χώροι πολιτισμικής αναφοράς, καθώς και των νέων αντιλήψεων που έχουν επικρατήσει για τη μάθηση ενάντια στον κοινωνικό αποκλεισμό ο Τομέας Ενημέρωσης και Εκπαίδευσης δεν θα μπορούσε να αφήσει αναξιοποίητη τη μεγάλη παιδευτική αξία των μνημείων για τους μαθητές με αναπηρίες.

Οι ειδικότεροι στόχοι που έχουν τεθεί γι' αυτές τις ομάδες μαθητών και μαθητριών είναι η

ισότιμη πρόσβαση και συμμετοχή τους στα πολιτιστικά αγαθά, καθώς και ο εμπλουτισμός της καθημερινής σχολικής ζωής και της διδακτικής πράξης με νέα ερεθίσματα που διευκολύνουν την αντίληψη ποικίλων εννοιών. Επιπλέον, η καλλιέργεια στάσεων και συμπεριφορών όπως η αυτοεκτίμηση, η ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών και η ανάπτυξη εναλλακτικών τρόπων επικοινωνίας αποτελεί έναν ακόμη στόχο που συμβάλλει στην κοινωνική ενδυνάμωση των μαθητών (Hansen, 2014).

Αν και υπάρχει πολύ μεγάλος αριθμός σχολικών ομάδων που επιθυμούν να λάβουν μέρος σε κάποια εκπαιδευτική δράση του Τομέα στην Ακρόπολη ή στο Μουσείο Ακρόπολης, οι ομάδες μαθητών με αναπηρίες αντιμετωπίζονται πάντα κατά προτεραιότητα. Έτσι, από το 1991 έχουν υλοποιηθεί ποικίλες εκπαιδευτικές δράσεις σε ομάδες μαθητών με αναπηρίες αισθητηριακές, κινητικές και νοητικές. Στο βιβλίο «Ακρόπολη και Εκπαίδευση» και στο Διαδικτυακό Αποθετήριο Εκπαιδευτικού Περιεχομένου για την Ακρόπολη (<http://repository.acropolis-education.gr>) έχουν παρουσιαστεί ποικίλες τέτοιες εκπαιδευτικές δράσεις που έχουν εκπονηθεί στο παρελθόν σε συνεργασία με διάφορα Ειδικά Σχολεία.

Η συνέργεια των δύο φορέων – πολιτιστικού οργανισμού και σχολείου – αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία κάθε εκπαιδευτικής επίσκεψης αλλά ειδικά για τις ομάδες μαθητών και μαθητριών με αναπηρίες είναι απολύτως αναγκαία, καθώς συντελεί στην ανάπτυξη εστιασμένων εκπαιδευτικών δράσεων με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε ομάδας και τους μαθησιακούς και παιδαγωγικούς στόχους που έχουν τεθεί τόσο από την πλευρά του πολιτιστικού φορέα όσο και από την πλευρά του σχολείου (Νικονάνου, 2015). Επομένως, στο πλαίσιο ανάπτυξης μίας τέτοιας δράσης, ο Τομέας συνεργάζεται εξ αρχής με τους εκπαιδευτικούς των Ειδικών Σχολείων και σχεδιάζεται η πορεία και η διάρκεια της περιήγησης μέσα στο χώρο, οι στάσεις-σταθμοί και το είδος του εργαστηρίου που θα πραγματοποιηθεί στο τέλος του προγράμματος. Ακολουθεί – αν χρειάζεται – η απλούστευση των παρεχόμενων πληροφοριών ως προς την ποιότητα και την ποσότητά τους και η προσαρμογή του λεξιλογίου ώστε να διευκολυνθεί η ερμηνεία των εκθεμάτων από τους μαθητές. Σε ομάδες με αισθητηριακά προβλήματα προστίθενται αναλόγως αντικείμενα για ψηλάφηση, ηχητικές ιστορίες ή άλλο εποπτικό υλικό που μπορεί να ενισχύσει το βιωματικό χαρακτήρα της επίσκεψης και να συμβάλει στην επίτευξη της εκπαιδευτικής και μουσειακής στοχοθεσίας. Παράλληλα, υπάρχει συνεχής υποστήριξη από την πλευρά του Τομέα προς το σχολείο με παροχή έντυπου και ψηφιακού εκπαιδευτικού υλικού που βοηθάει στην προετοιμασία της τάξης πριν από την επίσκεψη.

2. Εκπαιδευτικά προγράμματα και άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες

Ενδεικτικά, παρουσιάζονται στη συνέχεια κάποια εκπαιδευτικά προγράμματα που έχουν διεξαχθεί τα τελευταία χρόνια σε μαθητές και μαθήτριες με προβλήματα όρασης και ακοής μέσα στο Μουσείο της Ακρόπολης, με τη χρήση του εκπαιδευτικού υλικού των μουσειοσκευών, μακετών αλλά και αντιγράφων του Μουσείου (Χατζηασλάνη και συν. 2011: 52-59).

2.1. Εκπαιδευτικά προγράμματα και παιδιά με αναπηρία όρασης: ανακαλύπτοντας μέσω αφής

Το πρώτο πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε σε μαθητές και σε μαθήτριες Δ' και Ε' Δημοτικού από το Ειδικό Δημοτικό Σχολείο Τυφλών Καλλιθέας. Οι μαθητές είχαν μειωμένη κεντρική όραση ή περιφερειακή όραση. Το πρόγραμμα οργανώθηκε σε συνεργασία με τη Διεύθυνση

ση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δ' Αθήνας και με το Μουσείο Ακρόπολης. Οι μαθητές και οι μαθήτριες αρχικά επισκέφθηκαν το εκπαιδευτικό κέντρο του Μουσείου Ακρόπολης και εκεί μέσω απτικής διερεύνησης ποικίλου οπτικού υλικού αναπαρέστησαν με τη φαντασία τους το λαμπρό Ιερό, όπου οι Αθηναίοι λάτρευαν την προστάτιδα θεά τους. Με τη βοήθεια προπλασμάτων του βράχου της Ακρόπολης, αλλά και μιας ειδικά σχεδιασμένης μακέτας του Παρθενώνα σε κλίμακα 1:60, εστίασαν στην τοπογραφία του Βράχου, στην αρχιτεκτονική και στη γλυπτική των μνημείων και κυρίως του Παρθενώνα (βλ. Εικ. 1). Στη συνέχεια οι μαθητές γνώρισαν μερικά από τα βασικά εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι μαρμαροτεχνίτες ψηλαφώντας πρωτότυπα εργαλεία των σύγχρονων μαρμαροτεχνιτών που εργάζονται στα έργα της Ακρόπολης, καθώς και κομμάτια μαρμάρου όπου είχε λαξευθεί το αποτύπωμα του κάθε εργαλείου. Είχαν έτσι την ευκαιρία να αντιληφθούν τις μεγάλες ομοιότητες των αρχαίων και των σύγχρονων εργαλείων λιθοξοϊκής και να ανακαλύψουν τα ίχνη αυτών των εργαλείων επάνω στο μάρμαρο (βλ. Εικ. 2). Την απτική διερεύνηση των μαθητών ενίσχυσαν αντίγραφα γλυπτών από την αρχαϊκή συλλογή του Μουσείου (βλ. Εικ. 3) καθώς και αντίγραφο του κεφαλιού της θεάς Ίριδας από την ανατολική ζωφόρο του Παρθενώνα σε φυσικό μέγεθος (βλ. Εικ. 4) αλλά και αντίγραφα των λίθων της δυτικής ζωφόρου του Παρθενώνα σε κλίμακα 1:20. Επιδιώχθηκε λοιπόν, τα επιλεγμένα προς απτική διερεύνηση αντικείμενα, να διακρίνονται για την ποικιλομορφία και την αντιπροσωπευτικότητά τους ως προς το θέμα που παρουσιάστηκε.

Η εμπειρία των παιδιών (βλ. Εικ. 5) ολοκληρώθηκε με την περιήγησή τους στην αίθουσα του Παρθενώνα όπου οι μαθητές με αναπηρία όρασης, είχαν την ευκαιρία να αντιληφθούν το μέγεθος του ναού, τον πλούτο των γλυπτών του και την αίσθηση του έντονου αττικού φωτός επάνω σε αυτά.

Εικόνα 1. Γνωριμία με τον Παρθενώνα.

Εικόνα 2. Γνωριμία με τα αρχαία εργαλεία.

2.2. Εκπαιδευτικά προγράμματα και παιδιά με βαρνηκοΐα/κώφωση: νοηματική γλώσσα και πολύ-αισθητηριακή προσέγγιση

Το επόμενο (βλ. Εικ. 6) και πιο πρόσφατο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που οργανώθηκε στο Μουσείο Ακρόπολης αφορούσε σε μαθητές της Γ' Δημοτικού από το Ειδικό Σχολείο Κωφών και Βαρνηκών Αργυρούπολης. Είχε θέμα «Ολύμπια αινίγματα: αναζητώντας τους θεούς του Ολύμπου στο Μουσείο της Ακρόπολης». Οι μαθητές αναζήτησαν τους θεούς του Ολύμπου σε εκθέματα του Μουσείου Ακρόπολης με τη βοήθεια οπτικού υλικού σχετικού με τις ιδιότητες,

Εικόνα 3. Αντίγραφα γλυπτών αρχαϊκής συλλογής για απτική διερεύνηση.

Εικόνα 4. Αντίγραφο κεφαλιού θεάς Ίριδας για απτική διερεύνηση.

Εικόνα 5. Περιήγηση στην αίθουσα του Παρθενώνα.

τους μύθους και τα αγαπημένα σύμβολα των θεών. Ο προφορικός λόγος που χρησιμοποιήθηκε ήταν απλός και σύντομος, καθώς υπήρχε διερμηνεία στη νοηματική γλώσσα από τις εκπαιδευτικούς του σχολείου. Στη «μεταγραφή» του προφορικού λόγου βοήθησε επίσης η απτική διερεύνηση περιορισμένου οπτικού υλικού σε συνδυασμό με την αξιοποίηση κινητικών δραστηριοτήτων και παιχνιδιών. Ο ενθουσιασμός των παιδιών μετά το τέλος του εκπαιδευτικού προγράμματος (βλ. Εικ. 7) και η επιθυμία τους να επισκεφθούν την Ακρόπολη, οδήγησε στην προετοιμασία μίας δεύτερης επίσκεψής τους, αυτή τη φορά στην Ακρόπολη, που δυστυχώς όμως δεν πραγματοποιήθηκε λόγω κρουσμάτων κορονοϊού στους μαθητές.

3. Νησίδες συνεργασίας

Μία περίπτωση προσαρμογής και αξιοποίησης του εκπαιδευτικού υλικού από ομάδες κοινού, μαθητικού και ενήλικου, με προβλήματα όρασης, έχει επιτευχθεί και μέσω της μακροχρόνιας συνεργασίας του Τομέα με το Μουσείο Αφής του Φάρου Τυφλών της Ελλάδος. Ο Τομέας, με τη βοήθεια της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως (<https://acropolisfriends.gr/>) που στηρίζει σταθερά μέσα στα χρόνια τη λειτουργία του Μουσείου Αφής, έχει προσφέρει στο Μουσείο εκπαιδευτικό υλικό σχετικό με την τοπογραφία, την αρχιτεκτονική των μνημείων Ακροπόλεως

Εικόνα 6. Αναζήτηση των θεών του Ολύμπου με διερμηνεία στη νοηματική.

Εικόνα 7. Αναμνηστική φωτογραφία στην αίθουσα του Παρθενώνα.

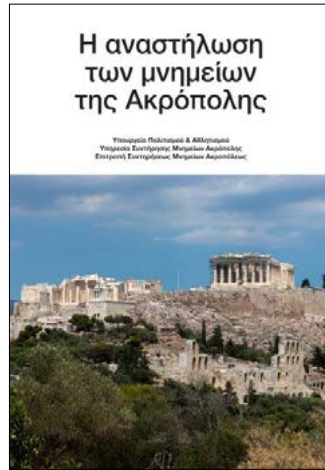

και τον γλυπτό τους διάκοσμο. Το υλικό αυτό περιλαμβάνει μεταξύ άλλων προπλάσματα του Βράχου και των μνημείων του, καθώς και μικρά αντίγραφα κιόνων του δωρικού, ιωνικού και κορινθιακού ρυθμού με σκοπό να εμπλουτιστεί η μόνιμη συλλογή εκθεμάτων του Μουσείου και η δυνατότητα απτικής επαφής των επισκεπτών του.

Μακροχρόνια ωστόσο και τακτική είναι η συνεργασία του *Τομέα* με το Μουσείο Αφής όσον αφορά και τον δανεισμό των μουσειοσκευών. Το Μουσείο δανείζεται εργαλεία και μουσειοσκευές, όπως η «Λιθοξοϊκή», που βοηθά τα άτομα με αναπηρία όρασης να κατανοήσουν θέματα της γλυπτικής τέχνης, αφού μπορούν να ψηλαφίσουν τα αρχαία εργαλεία και τα ίχνη που αυτά αφήνουν επάνω στο μάρμαρο ή μουσειοσκευές όπως η Αρχαία Ελληνική Ενδυμασία και τα Αρχαία Ελληνικά Μουσικά Όργανα που τους βοηθούν να εξοικειωθούν με καθημερινές πτυχές της ζωής των αρχαίων Ελλήνων, αφού στη μία περίπτωση μπορούν να φορέσουν τα ρούχα, αντίγραφα της αρχαίας ελληνικής, ανδρικής και γυναικείας, ενδυμασίας και να καταλάβουν τις διαφορές τους με τα σημερινά ενώ στην άλλη, να επεξεργαστούν τα διαφορετικά μουσικά όργανα που περιλαμβάνονται στη μουσειοσκευή, αντίγραφα επίσης των αρχαίων ελληνικών μουσικών οργάνων και να ακούσουν αποσπάσματα αρχαίας ελληνικής μουσικής.

Η ενημέρωση όμως ευρύτερων ομάδων κοινού σχετικά με τις αναστηλωτικές επεμβάσεις στα μνημεία της Ακρόπολης έχει απασχολήσει την ΥΣΜΑ κυρίως τα τελευταία 20 χρόνια. Έχουν λοιπόν αναπτυχθεί και αξιοποιηθεί πολλά μεθοδολογικά εργαλεία και ερμηνευτικά μέσα προκειμένου να επιτευχθεί η εμπλοκή και να αυξηθεί η διάδραση του κοινού με την πολιτιστική κληρονομιά (Eleftheriou et al., 2020). Ειδικά για ομάδες ενήλικων επισκεπτών με αναπηρία όρασης επανεκδόθηκε το 2021 το ενημερωτικό φυλλάδιο της Υπηρεσίας στον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille, (βλ. Εικ. 8), σε συνεργασία με την ΕΦΑΠΑ και το Μουσείο Αφής του Φάρου Τυφλών. Το έντυπο έχει μεταφραστεί σε 5 γλώσσες και διανέμεται στις εισόδους του Αρχαιολογικού Χώρου της Ακρόπολης σε Έλληνες και ξένους επισκέπτες. Επιπλέον, στην ιστοσελίδα της ΥΣΜΑ υπάρχει πρόβλεψη βασικών λειτουργιών πλοήγησης για άτομα με αναπηρία όρασης. Τέλος, η νέα διαμόρφωση των διαδρομών στον αρχαιολογικό χώρο της Ακρόπολης και ο νέος ανελκυστήρας έδωσαν τη δυνατότητα στα άτομα που αντιμετωπίζουν κινητικά προβλήματα να επισκέπτονται με ασφάλεια τον χώρο.

Εικόνα 8. Ενημερωτικό φυλλάδιο τυπωμένο στον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille.

4. Εξωστρέφεια και απώτερος στόχος

Ο Τομέας Ενημέρωσης και Εκπαίδευσης της ΥΣΜΑ αξιοποιεί λοιπόν τη σημαντική παρακαταθήκη που έχει δημιουργηθεί όλα αυτά χρόνια στον τομέα της προβολής των έργων αναστήλωσης της Ακρόπολης εναρμονιζόμενος με τις πολύπλευρες απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής. Μέσα από ένα πλήθος εξωστρεφών εκπαιδευτικών δράσεων ενισχύει την απρόσκοπτη πρόσβαση ποικίλων ομάδων μαθητών στα πολιτιστικά αγαθά δημιουργώντας έτσι μία νέα γενιά συνειδητοποιημένων και υπεύθυνων πολιτών, μελών μίας συμπεριληπτικής και δημοκρατικής κοινωνίας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Eleftheriou, V., Lembidaki, E. & Kaimara, I. (2020). Forty-five years in engaging the public with the restoration of the Acropolis of Athens. Στο A. Christophilopoulou (Επιμ.), *Material cultures in public engagement. Re-inventing public archaeology within museum collections* (σσ. 21-32). Oxford: Oxbow Books.
- Hansen, A. (2014). The heritage learning framework and the Heritage Learning Outcomes. Στο D. Christidou (Επιμ.), *Implementing heritage learning outcomes* (σσ. 7-24). Ostersund: Jamtli Förlag.
- Hein, G. E. (1998) *Learning in the museum*. London: Routledge.
- Νικονάνου, Ν. (2015). Μουσεία και τυπική εκπαίδευση. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 87-109). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. file:///C:/Users/ptea/Downloads/02_chapter_4-1.pdf
- Χατζηασλάνη, Κ., Καϊμάρα, Ε., & Λεοντή, Α. (2011). *Ακρόπολη και εκπαίδευση*. Αθήνα: ΥΣΜΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο για όλους

Παναγιώτα Κουτσιανά

Αρχαιολόγος, Τμήμα Εκθέσεων, Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης
Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, gkoutsiانا@yahoo.gr

Μαρία Σελέκου

Δρ. Αρχαιολόγος, Τμήμα Εκθέσεων, Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης
Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, mariaseleκου@yahoo.gr

Νεκταρία Ρουμελιώτη

Ζωγράφος Π.Ε., Τμήμα Εκθέσεων, Επικοινωνίας και Εκπαίδευσης
Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, roumeliotinectaria@yahoo.gr

1. Πλαίσιο και δράσεις

Στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο από το 1998 δημιουργούμε εκπαιδευτικά προγράμματα που απευθύνονται σε ειδικές ομάδες κοινού (Καλεσοπούλου κ.ά., 2019· Lagogianni-Georgakarakos et al., 2020· Σελέκου & Ρουμελιώτη, 2020). Σκοπός μας είναι να διευκολύνουμε τις ομάδες αυτές στην κοινωνική τους ένταξη και την ισότιμη συμμετοχή τους στα κοινά (Ιωαννίδη, 2005: 43-44).

Τα προγράμματα αυτά γίνονται πιο συστηματικά από το 2006 και αφορούν άτομα με νοητική καθυστέρηση, άτομα με αναπηρία όρασης (τυφλά ή με χαμηλή όραση), ψυχικά ασθενείς ή με χρόνιες παθήσεις, χρήστες ουσιών που είναι σε διαδικασία απεξάρτησης, έγκλειστους σε Καταστήματα Κράτησης, ομάδες παιδιών με διαφορετική εθνοπολιτισμική καταγωγή, πρόσφυγες και μαθητές/τριες με σοβαρά προβλήματα υγείας σε Νοσοκομεία. Πρόκειται για οργανωμένες δράσεις, δημιουργικής έμπνευσης και αισθητικής απόλαυσης (Ψαρράκη-Μπελεσιώτη, 2002: 35-37), μέσω των οποίων το μουσείο επικοινωνεί με τον επισκέπτη και του μεταδίδει με έναν διαφορετικό και εποικοδομητικό τρόπο τα μηνύματά του. Οι δράσεις αυτές περιλαμβάνουν επιλογή θεματικών ενοτήτων, στόχων, μεθόδων προσέγγισης και διδακτικών μέσων (Μπούνια, 2015: 145-146). Έχουν δηλαδή μια ολοκληρωμένη και συγκεκριμένη δομή που ακολουθείται για την επίτευξη των στόχων.

Το παλαιότερο από τα προγράμματά μας για ειδικές ομάδες είναι ΤΟ ΜΑΤΙ ΑΚΟΥΕΙ που διεξαγόταν από το 1998 στην Ελληνική Νοηματική Γλώσσα (ΕΝΓ) από την αρχαιολόγο Δήμητρα Κοκκέβη-Φωτίου¹ (βλ. Εικ.1).

1. Κοκκέβη-Φωτίου, Δ., 1999: 98-92. Κοκκέβη-Φωτίου, Δ., 2004: 200-203. Η συνδρομή της κας

Εικόνα 1. Στιγμιότυπο από τη διεξαγωγή εκπαιδευτικής περιήγησης στο μουσείο και συγκεκριμένα στη Συλλογή Γλυπτών από την Δήμητρα Κωκέβη-Φωτίου (2005).

Το 2022 αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου www.pamuseum.gr μια ψηφιακή εικονική περιήγηση για εμποδιζόμενα κινητικά άτομα ή άτομα με προβλήματα ακοής σε επιλεγμένες αίθουσες και εκθέματα από τις Συλλογές του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για ΑμεΑ (Άτομα με Αναπηρία). Όποιος/α επισκέπτεται την ιστοσελίδα του Μουσείου, μπορεί να περιηγηθεί ελεύθερα στις 36 αίθουσές του και να αντλήσει πληροφορίες για τα 86 επιλεγμένα εκθέματά του². Στο πλαίσιο αυτής της εξ αποστάσεως «επίσκεψης» έχουν δημιουργηθεί τέσσερις διαδρομές που είναι οι εξής: 1^η διαδρομή: Έργα μεγάλης γλυπτικής, 2^η διαδρομή: Αρχαιότητες της Μεσογείου, 3^η διαδρομή: Προϊστορικές αρχαιότητες και 4^η διαδρομή: Χάλκινα αριστουργήματα. Τα εκθέματα παρουσιάζονται με τις λεζάντες τους και με συνοδευτικά επιτοίχια κείμενα στην ελληνική και αγγλική γλώσσα.

Στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης (2023) της Πράξης «Εκσυγχρονισμός και Ανάδειξη του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου με τη χρήση Τεχνολογιών Πληροφορικής – Επικοινωνίας» του ΕΠ «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία 2014-2020» με συγχρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης της ΕΕ., εντάσσονται εκπαι-

Κωκέβη ήταν πολύτιμη στην ισότιμη πρόσβαση όλα τα χρόνια που εργαζόταν στο Μουσείο, αλλά και μετά έως και σήμερα που συνεχίζει να προσφέρει στους μικρούς επισκέπτες με προβλήματα ακοής τη δυνατότητα επίτευξης μιας πραγματικά ουσιαστικής μουσειακής εμπειρίας.

2. Πρόκειται για τριάντα έξι συνολικά αίθουσες, 86 εκθέματα και 60 επιτοίχια κείμενα του ισόγειου και του ορόφου.

δευτικές δράσεις, εικονική περιήγηση στις Συλλογές του Μουσείου, ακουστικές ξεναγήσεις, ειδικές θεματικές ξεναγήσεις³, ξεναγήσεις στην Ελληνική Νοηματική Γλώσσα (ΕΝΓ) με ειδικές συσκευές media guide που προσφέρουν τη διήγηση, αναπαράγοντας βίντεο με τον διερμηνέα της Νοηματικής, κ.ά. Επίσης, η δημιουργία πιστών αντιγράφων αρχαίων αντικειμένων (όπως, αγγείων, ειδωλίων, κ.ά.), δίνει τη δυνατότητα απτικής επαφής σε άτομα με προβλήματα όρασης (Απτική Συλλογή). Υπάρχει ήδη η δυνατότητα απτικής επαφής των επισκεπτών με προβλήματα όρασης σε 20 αρχαία εκθέματα της Συλλογής Γλυπτών του Μουσείου.

2. Εκπαιδευτικά προγράμματα του ΕΑΜ

Στο παρόν άρθρο επιλέξαμε να παρουσιάσουμε τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου που απευθύνονται σε άτομα με αναπηρία όρασης, δηλαδή μερική και ολική απώλεια όρασης (Αργυρόπουλος, 2011). Πρόκειται για ένα κοινό με ιδιαιτερότητες και σκοπός μας είναι να σχεδιάζουμε και να δημιουργούμε προγράμματα, με τα οποία το κοινό αυτό θα μπορεί να έρθει σε επαφή με το μουσείο, τις Συλλογές και τα εκθέματά του, προάγοντας τη γνώση σε όλους (Ψαρρά, 2005). Εκπαιδευτικά προγράμματα για άτομα με τύφλωση ή χαμηλή όραση αναπτύσσουμε σταθερά από το 2006 και οι υπηρεσίες αυτές είναι διαθέσιμες σε όσες ομάδες το επιθυμούν καθόλη τη διάρκεια της χρονιάς. Επιπλέον, κάθε Οκτώβριο, στο πλαίσιο του διεθνούς εορτασμού του μήνα ευαισθητοποίησης για την τέχνη πέρα από την όραση⁴, σχεδιάζονται καινούριες εκπαιδευτικές δράσεις με διαφορετική κάθε φορά θεματική.

Για παράδειγμα, ορισμένα θέματα που έχουν επιλεγεί είναι: Το 2008 πραγματοποιήθηκαν εκπαιδευτικά προγράμματα σε ενήλικες και μικρά παιδιά με προβλήματα όρασης στην Αιγυπτιακή Συλλογή του Μουσείου (βλ. Εικ. 2).

Εικόνα 2. Κατά τη διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος για τον αιγυπτιακό πολιτισμό στη Συλλογή Αιγυπτιακών Αρχαιοτήτων του μουσείου (2008). Απτική επαφή με εκθέματα της συλλογής.

3. Ορισμένες θεματικές που έχουν επιλεγεί είναι οι εξής: *Λατρεύοντας τους Θεούς και του Ήρωες, Το νησί της Αφροδίτης, Ο κόσμος του Ομήρου, Η ιστορία της γραφής, Ο πολιτισμός του θανάτου, Η εκπαίδευση στην αρχαία Ελλάδα, Ο ρόλος του γυναικείου φύλου στην αρχαία Ελλάδα, Η γέννηση του έρωτα, Αθλητισμός*, κ.ά.

4. Ο εορτασμός αυτός διοργανώνεται από τη διεθνή οργάνωση. *Η τέχνη πέρα από την όραση (Art Education for the Blind -AEB)*.

Οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να γνωρίσουν τα μυστικά του αρχαίου Αιγυπτιακού πολιτισμού και να αγγίξουν επιλεγμένα αρχαία εκθέματα καθώς και αντίγραφα αρχαίων Αιγυπτιακών αντικειμένων.

Το 2009 (βλ. Εικ. 3) πραγματοποιήθηκαν εκπαιδευτικές δράσεις για παιδιά και για ενήλικες με θέμα «Τα αγγεία πόσεως των αρχαίων». Οι ενήλικες είχαν τη δυνατότητα να συλλέξουν πληροφορίες σχετικά με τα αγγεία πόσεως των αρχαίων Ελλήνων και οι μικροί επισκέπτες για το παιχνίδι στην αρχαιότητα. Οι δράσεις περιελάμβαναν ξενάγηση/περιήγηση στους αντίστοιχους χώρους της Συλλογής Αγγείων και Μικροτεχνίας του Μουσείου και συζήτηση στο αμφιθέατρο. Επίσης, είχαν τη δυνατότητα να αγγίξουν ακριβή αντίγραφα αρχαίων αγγείων και παιχνιδιών.

Εικόνα 3. Το 2009 κατά τη διεξαγωγή του προγράμματος «Τα αγγεία πόσεως των αρχαίων». Απτική επαφή με ακριβή αντίγραφα.

Το 2010 πραγματοποιήθηκαν ξεναγήσεις/περιηγήσεις στην έκθεση των Ειδωλίων του Μουσείου, η οποία είχε εγκαινιαστεί ένα χρόνο νωρίτερα, το 2009. Μετά την περιήγηση στον εκθεσιακό χώρο, ακολούθησε συζήτηση στο αμφιθέατρο του Μουσείου. Οι συμμετέχοντες μπορούσαν να αγγίξουν ακριβή αντίγραφα των πιο χαρακτηριστικών τύπων ειδωλίων (βλ. Εικ. 4).

Εικόνα 4. Στιγμιότυπο από το πρόγραμμα του 2010 για τα ειδώλια. Απτική επαφή με αντίγραφα γύρω από ένα τραπέζι στην αίθουσα των εκπαιδευτικών του μουσείου.

Το 2011 πραγματοποιήθηκαν εκπαιδευτικές περιηγήσεις/ξεναγήσεις στην Περιοδική Έκθεση του Μουσείου με θέμα «Μύθος και Νόμισμα». Οι συμμετέχοντες άγγιξαν αρχαία εκθέματα από την Περιοδική Έκθεση (βλ. Εικ. 5) και κατόπιν στο αμφιθέατρο του Μουσείου ακριβή αντίγραφα χαρακτηριστικών τύπων νομισμάτων.

Εικόνα 5. Από το πρόγραμμα «Μύθος και Νόμισμα» με αφορμή την ομώνυμη περιοδική έκθεση (2011). Απτική επαφή με εκθέματα της συλλογής.

Το 2012 με αφορμή την Περιοδική Έκθεση στο Μουσείο «*Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων. Το πλοίο, οι θησαυροί, ο Μηχανισμός*» πραγματοποιήθηκαν ξεναγήσεις/περιηγήσεις με θέμα «*Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων*». Οι συμμετέχοντες άγγιξαν αρχαία εκθέματα της Περιοδικής Έκθεσης» (βλ. Εικ. 6), καθώς και ένα ομοίωμα του Μηχανισμού, του διασημότερου και σημαντικότερου ευρήματος του ναυαγίου των Αντικυθήρων. Εκπαιδευτικό πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε σε μαθητές⁵ με προβλήματα όρασης (βλ. Εικ. 7).

Εικόνα 6. Από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «*Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων*» (2012) με αφορμή την περιοδική έκθεση. Απτική επαφή με εκθέματα της έκθεσης.

Εικόνα 7. Από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «*Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων*» (2012) με αφορμή την περιοδική έκθεση. Απτική επαφή με ακριβή αντίγραφα. Μουσικό Γυμνάσιο Αλίμου.

5. Οι μαθητές αυτοί ήταν από το Μουσικό Γυμνάσιο Αλίμου και επισκέφθηκαν το Μουσείο στις 29.10.2012.

Το 2013 πραγματοποιήθηκαν ξεναγήσεις/περιηγήσεις στη Συλλογή Αγγείων και έργων Μικροτεχνίας του Μουσείου (βλ. Εικ. 8), με θέμα «*Η τέχνη του πηλού στην αρχαιότητα*». Ακολούθησε συζήτηση και οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να αγγίξουν ακριβή αντίγραφα αρχαίων πήλινων αντικειμένων (αγγείων, ειδωλίων, παιχνιδιών κ.ά.). Μέσα από τη συζήτηση απαντήθηκαν βασικά ερωτήματα, όπως πού βρίσκουμε τον πηλό, πώς φτιάχνονται τα αγγεία, τα ειδώλια, οι παραστάσεις επάνω στα αγγεία, κ.ά. Επίσης, τα παιχνίδια, ένα θέμα πολύ αγαπητό, διαχρονικό και με έντονα ψυχαγωγικό χαρακτήρα, μάς έδωσε ερεθίσματα για συζήτηση και σύνδεση με το σήμερα.

Εικόνα 8. Ξεναγήση/περιήγησή στη Συλλογή Αγγείων και Μικροτεχνίας του μουσείου με θέμα «*Η τέχνη του πηλού στην αρχαιότητα*».

Το 2014 πραγματοποιήθηκε εκπαιδευτικό πρόγραμμα σε ομάδα ενηλίκων με θέμα «*Αρχαία ελληνικά μουσικά όργανα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο*» (βλ. Εικ. 9) που περιελάμβανε συζήτηση και απτική επαφή με ακριβή αντίγραφα αρχαίων ελληνικών μουσικών οργάνων (λύρα, τύμπανο, σείστρο, αυλός, μονοκάλαμος σύριγξ, ρόπτρον και κύμβαλα) και πήλινων αγγείων με σχετικές παραστάσεις.

Εικόνα 9. Κατά τη διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος για ενήλικες με θέμα «Αρχαία ελληνικά μουσικά όργανα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο» (2014). Συγκέντρωση στον εκθεσιακό χώρο. Απτική επαφή με ακριβή αντίγραφα αρχαίων ελληνικών μουσικών οργάνων.

Εικόνα 10. Κατά τη διάρκεια του εκπαιδευτικού προγράμματος για ενήλικες με θέμα «Αρχαία ελληνικά μουσικά όργανα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο» (2014). Απτική επαφή με τμήμα αρχαίας μαρμάρινης στήλης της Συλλογής Γλυπτών (από τις αποθήκες).

Επίσης, οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να αγγίξουν και αρχαία αντικείμενα, όπως, μία μαρμάρινη επιτύμβια στήλη με γυναίκα που παίζει λύρα⁶ και ένα τμήμα στήλης που απεικονίζει σείστρο, τα οποία ανασύρθηκαν από τις αποθήκες του Μουσείου με τη βοήθεια των συντηρητών και επιμελητών Αρχαιολόγων της Συλλογής Γλυπτών (βλ. Εικ. 10).

Εικόνα 11. Ξενάγηση/περιήγηση στη Συλλογή Αγγείων και Μικροτεχνίας του μουσείου με θέμα «Αρχαία ελληνικά μουσικά όργανα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο» (2014).

Ακόμη, μέσα από τις προθήκες του εκθεσιακού χώρου της Συλλογής των Ειδωλίων οι συντηρητές σε συνεργασία με τους επιμελητές της Συλλογής Αγγείων έβγαλαν ένα ειδώλιο γυναίκας ή Μούσας που κρατά κιθάρα⁷ για να το αγγίξουν οι συμμετέχοντες. Με τη βοήθεια του μουσικοσυνθέτη Νίκου Ξανθούλη άκουσαν αρχαία ελληνική μουσική⁸ με αρχαία ανακατασκευασμένη λύρα αλλά και όλοι μαζί τραγούδησαν ένα αυτοσχέδιο μουσικό κομμάτι. Τέλος, περιηγήθηκαν στον εκθεσιακό χώρο (βλ. Εικ. 11).

6. Αρ. ευρετηρίου ΕΑΜ1319 (Συλλογή Γλυπτών, Στήλη της Σεραπίδος). Χρονολογείται στο α' μισό του 1^{ου} αι.π.Χ.

7. Αρ. ευρετηρίου ΕΑΜ 5103 (Συλλογή Αγγείων και Έργων Μικροτεχνίας). Ειδώλιο γυναικείας μορφής ή Μούσας με κιθάρα. 1^{ος} αι. μ.Χ.

8. Όπως, Ύμνος Σεικίλου, Πίνδαρος, Ευριπίδης, 1ος Δελφικός Παιάνας στον Απόλλωνα, από τον τοίχο του Θησαυρού των Αθηναίων στους Δελφούς, κ.ά.

Με την ίδια θεματική «Αρχαία ελληνικά μουσικά όργανα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο» το 2014 υλοποιήθηκε εκπαιδευτικό πρόγραμμα σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και σε μαθητές Α'βάθμιας Εκπαίδευσης⁹ (βλ. Εικ. 12-13).

Εικόνα 12. Ειδικό Σχολείο Καλλιθέας το 2015. Στιγμιότυπα κατά τη διεξαγωγή του προγράμματος. Απτική επαφή με ακριβή αντίγραφα αρχαίων ελληνικών μουσικών οργάνων.

Εικόνα 13. Ειδικό Σχολείο Καλλιθέας το 2015. Στιγμιότυπα κατά τη διεξαγωγή του προγράμματος. Απτική επαφή με ακριβή αντίγραφα αρχαίων ελληνικών μουσικών οργάνων.

9. Πρόκειται για το Ειδικό Σχολείο Τυφλών Καλλιθέας. Το πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε με τη συμβολή του μουσικοσυνθέτη Νίκου Ξανθούλη.

Σκοπός του συγκεκριμένου εορτασμού, αλλά και των μεμονωμένων δράσεων για αυτές τις ομάδες κοινού είναι να κάνει την τέχνη προσβάσιμη και να συμβάλλει στην ενίσχυση της καλλιέργειας του απτικού γραμματισμού μέσα από κατάλληλα προσαρμοσμένα προγράμματα. Αυτά τα προγράμματα εμπεριέχουν στοιχεία συμπερίληψης με ειδικό εκπαιδευτικό υλικό, έτσι ώστε η επίσκεψη στο μουσείο και η επαφή με την τέχνη να μπορεί να προσφέρει πολύ σημαντικά οφέλη, όπως για παράδειγμα: δημιουργία νοητικών εικόνων, ανάπτυξη γλωσσικών και απτικών δεξιοτήτων, καλλιέργεια κριτικών ικανοτήτων, αυτοπεποίθηση και ευκαιρίες συνεργατικής μάθησης. Όπως επισημαίνει η Levi (2005), η ενασχόληση με τις τέχνες μπορεί να κάνει τη διαφορά στην ακαδημαϊκή αλλά και επαγγελματική επιτυχία των ατόμων με τυφλότητα. Ενδυναμώνει την αυτοπεποίθηση, την απτική δεξιότητα, συμβάλλει στην κατάργηση κοινωνικών διαχωρισμών και γενικότερα εμπλουτίζει τη ζωή τους.

3. Βασικοί άξονες διάρθρωσης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του ΕΑΜ

Λαμβάνοντας υπόψη ότι τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης για να έρθουν σε επαφή με ένα αντικείμενο χρησιμοποιούν την όραση (κυρίως τα άτομα με μειωμένη όραση), την αφή και την ακοή (Αργυρόπουλος 2011), η δομή των προγραμμάτων μας διαρθρώνεται σε δύο μέρη:

Α) Το απτικό εργαστήρι

Οργάνωση

- Τα άτομα με οπτική αναπηρία μπορούν μέσω της απτικής επαφής και της ακουστικής περιγραφής να αντιληφθούν τους όγκους, τα σχήματα, τα χρώματα, τις επιφανειακές διαφοροποιήσεις, τα διαφορετικά υλικά και τις τεχνοτροπίες των αντιγράφων των αρχαίων αντικειμένων ή και των ίδιων των αρχαίων αντικειμένων σε ορισμένες περιπτώσεις. Μέσω της απτικής επαφής οι συμμετέχοντες έχουν την ψευδαίσθηση των ειδικών αντικειμένων, αναπληρώνοντας κατά κάποιο τρόπο την χαμένη αίσθηση κυρίως της όρασης. Είναι πολύ σημαντική, γιατί δίνει τη δυνατότητα τα άτομα αυτά να έρθουν σε επαφή με την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά διαθέτοντας απτικά έργα τέχνης, τα οποία ο μη βλέπων μπορεί να ψηλαφήσει και να κατανοήσει. Αποτελεί μια από τις βασικές αρχές της μαθησιακής διαδικασίας στο χώρο του μουσείου αλλά και της μουσειακής εμπειρίας γενικότερα (Falk & Dierking, 1992· Νάκου, 2001: 35-66).

Αξίζει να σημειωθεί ότι παίζει πολύ σημαντικό ρόλο η σωστή οργάνωση αυτών των απτικών εργαστηρίων. Αναφορικά με την οργάνωσή τους, οι συγκεκριμένες ομάδες λειτουργούν καλύτερα όταν είναι ολιγάριθμες (10 έως 15 άτομα), γιατί αυτό διευκολύνει την καλύτερη διαχείριση του διαθέσιμου χρόνου. Σύμφωνα με τη δομή του εκάστοτε εκπαιδευτικού προγράμματος, το κάθε στάδιο απαιτεί συγκεκριμένο χρόνο εκτέλεσης. Οι συγκεκριμένες ομάδες απαιτούν τον διπλάσιο χρόνο από τα βλέποντα άτομα για να επεξεργαστούν μέσω της απτικής επαφής τα αντικείμενα. Επιπλέον, οι συνοδοί των ατόμων με αναπηρία όρασης (1 ή και 2 άτομα) θα πρέπει να έχουν και αυτοί στη διάθεσή τους τον απαραίτητο χώρο καθώς και τον χρόνο για την απτική επαφή με τα αντικείμενα. Όλες οι παραπάνω παράμετροι αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την καλύτερη οργάνωση ενός προγράμματος.

Για παράδειγμα, το 2013 που το θέμα αφορούσε την τέχνη του πηλού στην αρχαιότητα και τα αντίγραφα των αρχαίων αντικειμένων ήταν πολλά (15-18 περίπου),

ο αριθμός των συμμετεχόντων στο εργαστήρι οριστικοποιήθηκε στα 10 άτομα, ώστε να μειωθεί ο χρόνος αναμονής για την απτική επαφή.

Διαδικασίες

- Η επιλογή του χώρου στο μουσείο για τη διεξαγωγή του εκπαιδευτικού προγράμματος είναι πολύ σημαντική, καθώς καθορίζει την εμπειρία που θα ζήσουν μέσα σε αυτό οι συμμετέχοντες (Νικονάνου, 2005). Ο χώρος γύρω από τον οποίο συγκεντρωνόμαστε είναι ένα τραπέζι στην αίθουσα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή καθόμαστε σε κύκλο στον εκθεσιακό χώρο του μουσείου¹⁰.
- Στην πρώτη περίπτωση το απτικό εργαστήρι οργανώνεται γύρω από ένα μεγάλο τραπέζι. Χωρίζουμε τους συμμετέχοντες σε μικρές ομάδες (2-3 ατόμων) και μοιράζουμε ένα κάθε φορά αντίγραφο αρχαίου αντικειμένου σε μία ομάδα, γιατί όταν δίνουμε πολλά αντικείμενα ταυτοχρόνως, οι συμμετέχοντες δυσκολεύονται να ταυτίσουν σε ποιο αντικείμενο αναφερόμαστε κάθε φορά. Στη συνέχεια, ένα άτομο από τη συγκεκριμένη ομάδα αναλαμβάνει να περιγράψει αυτό που κρατά στο χέρι του, ενώ τα υπόλοιπα άτομα προσπαθούν να ανακαλύψουν/ μαντέψουν τι είδους αντικείμενο είναι αυτό. Κατόπιν, το αντικείμενο που έχει ήδη αναγνωριστεί περνά και στους υπόλοιπους συμμετέχοντες. Το επόμενο αντικείμενο δίνεται σε διαφορετική ομάδα που αναλαμβάνει να κάνει ό, τι ακριβώς έκανε και η προηγούμενη. Σκοπός της εναλλαγής αυτής είναι να έχουν τη δυνατότητα όλες οι ομάδες να αγγίξουν και να περιγράψουν ένα αντικείμενο για πρώτη φορά.
- Επίσης, ανασύρουμε με τη βοήθεια των συντηρητών και επιμελητών των Συλλογών του Μουσείου αρχαία αντικείμενα από τις αποθήκες ή και τον εκθεσιακό χώρο για την απτική επαφή, όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω¹¹. Αυτό διαπιστώνουμε ότι χαροποιεί ιδιαίτερα τις ομάδες και τις εντυπωσιάζει. Άλλωστε, το άγγιγμα του αρχαίου προσφέρει μια έντονα βιωματική σύνδεση με την αρχαιότητα. Επίσης, κατά τη διάρκεια ενός άλλου εκπαιδευτικού προγράμματος¹², όταν οι συμμετέχοντες άγγιξαν αντίγραφα αγγείων, ειδωλίων και παιχνιδιών, αλλά και τμήματα αρχαίων άβαφων αγγείων και ειδωλίων από τις αποθήκες της Συλλογής Αγγείων, μάς ανέφεραν ότι το αρχαίο αντικείμενο τους άφησε στο χέρι τους ένα ίχνος, κάτι σαν σκόνη και ότι σίγουρα μπορούσαν να το ξεχωρίσουν από ένα αντίγραφο¹³.

Β) Η περιήγηση

Οργάνωση

Η γνωριμία με το Μουσείο και η εισαγωγή στο θέμα με την περιήγηση/έρευνα στον εκ-

10. Βλ. παραπάνω Εικ. 9 και 12.

11. Βλ. παραπάνω, εκπαιδευτικό πρόγραμμα σε ομάδα ενηλίκων με θέμα «Αρχαία ελληνικά μουσικά όργανα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο» και εκπαιδευτικό πρόγραμμα με αφορμή την Περιοδική Έκθεση στο Μουσείο «Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων. Το πλοίο, οι θησαυροί, ο Μηχανισμός», κ.ά.

12. Βλ. παραπάνω, 2009 εκπαιδευτικές δράσεις για ενήλικες με θέμα «Τα αγγεία πόσεως των αρχαίων» (2009).

13. Η επιλογή των αρχαίων αντικειμένων για απτική επαφή γίνεται από τους Επιμελητές των Αρχαιοτήτων των Συλλογών του Μουσείου σε συνεργασία με τους συντηρητές, ώστε να επιλεγούν αντικείμενα λιγότερο ευαίσθητα στην επαφή με τα ανθρώπινα χέρια και χωρίς γάντια.

θεσιακό χώρο βοηθά τους συμμετέχοντες ώστε να μπορούν να αντιληφθούν μέσα από την κίνηση του σώματός τους τις διαστάσεις του μουσείου, τη διάρθρωσή του, να δημιουργήσουν νοητικούς χάρτες για την εξερεύνηση του χώρου (Mason, 2004), αλλά και να γνωρίσουν τα εκθέματά του με τη βοήθεια της περιγραφής του αρχαιολόγου/ μουσειοπαιδαγωγού. Επιλέγονται κάθε φορά συγκεκριμένες αίθουσες στον εκθεσιακό χώρο και συγκεκριμένα εκθέματα που σχετίζονται με την επιλεγμένη θεματική ή και σε ορισμένες περιπτώσεις περισσότερα εκθέματα που δεν σχετίζονται με το θέμα, ανάλογα με τις επιθυμίες της ομάδας και τον διαθέσιμο χρόνο. Επιπλέον, για την εύρυθμη λειτουργία του μουσείου και της ομάδας μας μέσα στον εκθεσιακό χώρο, επιλέγουμε αίθουσες και ώρες διεξαγωγής της δράσης με λιγότερη όσο το δυνατόν επισκεψιμότητα¹⁴. Σε μία περίπτωση επιλέξαμε για την υλοποίηση της δράσης ημέρα και ώρα που το Μουσείο ήταν κλειστό¹⁵ και υλοποιήσαμε τη δράση μας στον εκθεσιακό χώρο. Επίσης, ο χρόνος που προβλέπουμε για την ξενάγηση/περιήγηση δεν θα πρέπει να ξεπερνά τα 30 με 35 λεπτά, ώστε να μην είναι κουραστική για την ομάδα μας.

Διαδικασίες

Από την άλλη πλευρά η περιήγηση/ξενάγηση των συμμετεχόντων στους χώρους του Μουσείου βοηθά επίσης στη μετάδοση των εικόνων του, που οι αρχαιολόγοι/μουσειοπαιδαγωγοί προσπαθούν να περιγράψουν με έναν λόγο πολύ άμεσο, απλό και παραστατικό. Πολύ σημαντική είναι η παρουσία των συνοδών (συγγενικών και φιλικών προσώπων) στις επισκέψεις. Η βοήθειά τους είναι αποτελεσματική για την κίνηση μέσα στον εκθεσιακό χώρο (Levi, 2005).

Οι πληροφορίες για τα εκθέματα πρέπει να δίνονται στα άτομα αυτά με ένα σωστό και κατανοητό τρόπο, την κατάλληλη στιγμή (Ζουμπουλή, 2013). Με τον τρόπο αυτό οι συμμετέχοντες μπορούν να σχηματίσουν τις νοητικές εικόνες που θέλουμε να τους μεταφέρουμε, γιατί εκτός από την απτική αντίληψη, τα άτομα με σοβαρά προβλήματα όρασης μπορούν να χρησιμοποιήσουν και την ακοή τους (Τσιτούρη, 2005). Η ακουστική αντίληψη μπορεί να βοηθήσει τους επισκέπτες ενός μουσείου να συλλέξουν πληροφορίες, συμπληρωματικές κυρίως, για το χώρο και για τα εκθέματα. Με την περιγραφή και τη χρήση οπτικοακουστικών μέσων, οι οπτικές εντυπώσεις μετουσιώνονται σε λέξεις δίνοντας τη δυνατότητα στους μη βλέποντες να προσεγγίσουν έργα τέχνης σε περιπτώσεις που η αφή καθίσταται αδύνατη (Dufreney-Trinchinetti, 2004). Μέσα από το δικό μας λόγο θα γνωρίσουν κι εκείνοι τα αρχαία αντικείμενα. Η χροιά της φωνής μας, είναι επίσης ένα σημαντικό εργαλείο που θα τους βοηθήσει να δημιουργήσουν συναισθηματικές συνδέσεις και παραλληλισμούς με οικείες εμπειρίες.

Όπως το 2013 κατά την διάρκεια της περιήγησης στη Συλλογή των Αγγείων, όταν περιγράψαμε τη σκηνή της γαμήλιας πομπής που απεικονίζεται στον καλυκτώ κρατήρα των κλασικών χρόνων¹⁶ ορισμένοι εντυπωσιάστηκαν, όταν άκουσαν ότι επάνω από τους νεόνυμφους και τους συμμετέχοντες στη γαμήλια πομπή αιωρούνταν ένα ζεύγος παπουτσιών και ότι αυτό ήταν ένα έθιμο που συνδεόταν με την αποκοπή της νύφης από το πατρικό της σπίτι και την οικογένειά της. Ένας από τους συμμετέχοντες στο πρόγραμμα μάς είπε ότι η σκηνή αυτή είναι διαχρονική, καθώς του θύμιζε τη σημερινή φράση «του έδωσε τα παπούτσια στο χέρι». Συχνά λοιπόν επιλέγουμε να μεταφέρουμε προσωπικές εμπειρίες και συναισθήματα που μάς δημιουργούν τα εκθέματα ή να περιγράφουμε π.χ. την παράσταση ενός αγγείου, με τρόπο

14. Βλ. παραπάνω, έτος 2009.

15. Όπως, το 2014 με ομάδα ενηλίκων.

16. Αρ. ευρετηρίου EAM 1388 (Συλλογή Αγγείων και Έργων Μικροτεχνίας).

που να εμπλέκει τους συμμετέχοντες στην πλοκή.

Οι **βασικές αρχές** που ακολουθήθηκαν για το βέλτιστο αποτέλεσμα είναι:

- Συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς της σχολικής ομάδας ή με τους υπευθύνους των σχετικών Συλλόγων Τυφλών ή ατόμων με προβλήματα όρασης. Είναι πολύ σημαντική η συνεργασία με τους υπεύθυνους των ομάδων αυτών για την κατανόηση των ειδικών χαρακτηριστικών και του νοητικού επιπέδου των παιδιών (Πέννα, 2004: 29, Αντζουλάτου - Ρετσίλα, 1997 · Γκότσης, 2004· Πίνη, 2004). Στο πλαίσιο αυτής της συνεργασίας οι υπεύθυνοι των μουσείων μαθαίνουν για τις ανάγκες και τις δυνατότητες της ομάδας, έτσι ώστε να προχωρήσουν στις απαραίτητες τροποποιήσεις του προγράμματος και του συνοδευτικού εκπαιδευτικού υλικού.
- Εξοικείωση με το μουσειακό περιβάλλον
- Βιωματικότητα
- Ανάπτυξη διαλόγου
- Συμμετοχή-ενεργοποίηση των αισθήσεων με αφορμή απτικά ερεθίσματα
- Ευελιξία του εμψυχωτή για πιθανή τροποποίηση του προγράμματος ακόμα και κατά τη διάρκειά της υλοποίησης
- Δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης
- Έξαψη της φαντασίας και ενίσχυση της δημιουργικότητας

4. Καταλήγοντας

Ένας πολύ σημαντικός παράγοντας για τη βελτίωση της προσβασιμότητας ατόμων με αναπηρία σε μουσειακούς χώρους είναι η ενημέρωση και επιμόρφωση του προσωπικού σε θέματα αναπηρίας. Το ζήτημα της ενημέρωσης και της επιμόρφωσης του προσωπικού των μουσείων και μάλιστα με επίκεντρο το ίδιο το άτομο και όχι την αναπηρία (McGinnis, 1999), θεωρείται πράγματι ένας σημαντικός παράγοντας για τη βελτίωση της προσβασιμότητας των ατόμων αυτών στους μουσειακούς χώρους και θα πρέπει να περιλαμβάνεται στους βασικούς άξονες μιας ουσιαστικής και πολύπλευρης πολιτικής προσβασιμότητας (Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 1997 · Νανιόπουλος & Μαρκή, 2004).

Καταλήγοντας, αξιολογώντας τις εκπαιδευτικές δράσεις που προσφέρθηκαν, πρέπει να τονίσουμε ότι πρόκειται για μια πραγματικά βιωματική, ψυχοπαιδαγωγική και δημιουργική διαδικασία. Άλλωστε, η σχέση εμψυχωτή και συμμετεχόντων είναι μια σχέση έντονης αλληλεπίδρασης, αλλά και συναισθηματικής φόρτισης. Η εμπειρία και η γνώση οδηγούν πάντοτε στα καλύτερα αποτελέσματα. Συνεχίζουμε το κοινωνικό έργο του Μουσείου κάθε χρονιά και με περισσότερη εμπειρία και δύναμη που αντλούμε από το γνήσιο ενδιαφέρον που δείχνουν οι ομάδες αυτές.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Boussaid, M. (2004). Πρόσβαση τυφλών και ατόμων με προβλήματα όρασης στα μουσεία: προοπτικές. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 400-450). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Dowse, M. J. (2011) Τύφλωση και μερική όραση. Στο Α. Δαβάζογλου & Κ. Κόκκινος (Επιμ.),

- Παιδιά με ειδικές ανάγκες: μια εισαγωγή στην ειδική αγωγή (σσ. 400-430). Αθήνα: Τόπος.
- Dufreney-Thinchienetti, F. (2004). Παράμετροι που εμπλέκονται στην εξασφάλιση της πρόσβασης στον πολιτισμό για τα άτομα με αναπηρία. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση απόρων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 65-70). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Falk, J. & Dierking, L. (1992). *The museum experience*. Washington: Whalesback Books.
- Lagogianni-Georgakarakos, M., Kalessopoulou, D., Koutsiana, P., & Seleku, M. (2020). Steps towards the learning museum: The National Archaeological Museum "Inside Out". Στο Α. Christophilopoulou (Ed.), *Material cultures and Public Engagement* (pp. 107-118). Oxford: Oxbow Books.
- Levi, S. A. (2005). Beyond vision: integrating touch into museums. The Tactile Museum of the Lighthouse for the Blind in Athens, Greece, *The Braille Monitor*, 48(6), <https://nfb.org/sites/nfb.org/files/images/nfb/publications/bm/bm05/bm0506/bm050606.htm>.
- Mason, H. & McCall, S. (1997). *Visual Impairment Access to Education for Children and Young People*. London: David Fulton Publishers.
- Mason, H. (2004). Αξιολόγηση της όρασης. Παιδιά και νέοι με προβλήματα όρασης: Η πρόσβαση στην εκπαίδευση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- McGinnis, R. (1999). The disabling society. Στο E. Hooper- Greenhill (Επιμ.), *The Educational Role of the Museum*, London: Routledge, 278-287.
- Αντζουλάτου-Ρετσιόλα, Ε., (1997). Μουσειακά Εκπαιδευτικά Προγράμματα για Άτομα με Ειδικές Ανάγκες: Διαπιστώσεις - Εισηγήσεις. Στο Μ. Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Ε. Τουτσατσάκη (Επιμ.), *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993* (σσ. 81-88). Αθήνα: Gutenberg.
- Αργυρόπουλος, Β. & Κατσαντώνη, Σ. (2020). Μουσεία, καθολικός σχεδιασμός και άτομα με αναπηρία όρασης: μια οικολογική προσέγγιση. *Επιστήμες Αγωγής* 1, 149-170.
- Αργυρόπουλος, Β. (2010). Το ζήτημα της πρόσβασης των ατόμων με αναπηρία στο μουσειακό χώρο. Στο Μ. Βέμη & Ε. Νάκου (Επιμ.), *Μουσεία και εκπαίδευση* (σσ. 309-317), Αθήνα: Νήσος.
- Αργυρόπουλος, Β. (2011). Εκπαίδευση παιδιών με σοβαρά προβλήματα όρασης ερευνητική και πρακτική προσέγγιση στο χώρο διδασκαλίας. Στο: Σ. Παντελιάδου & Β. Αργυρόπουλος (Επιμ.), *Ειδική αγωγή: από την έρευνα στη διδακτική πράξη* (σσ. 29-81). Αθήνα: Πεδίο.
- Αργυρόπουλος, Β. (2013). Διαφοροποίηση και διαφοροποιημένη διδασκαλία: Θεωρητικό υπόβαθρο και βασικές αρχές». Στο Σ. Παντελιάδου και Δ. Φιλιππάτου, (Επιμ.), *Διαφοροποιημένη διδασκαλία. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εκπαιδευτικές πρακτικές* (σσ. 27-59). Αθήνα: Πεδίο.
- Γκότσης, Σ. (2004). Ερμηνευτικά - εκπαιδευτικά προγράμματα για ομάδες ατόμων με αναπηρίες: το παράδειγμα του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου, Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 207-221). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Ζουμπουλή, Ν. (2013). *Πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία στις προστατευόμενες περιοχές: περίπτωση του Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Αλοννήσου Βορείων Σποράδων* (αδημοσίευτη

- πτυχιακή εργασία). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας/ ΠΤΕΑ, Βόλος.
- Ιωαννίδη, Β. (2005). Μουσεία και κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Περίπτωση ατόμων με ειδικές ανάγκες: Προβληματική, δυνατότητες, εφαρμογές. *Νέα Παιδεία*, 114, 43-54.
- Καλεσοπούλου, Δ. (2011) *Παιδί και εκπαίδευση στο μουσείο: θεωρητικές αφητηρίες, παιδαγωγικές πρακτικές*. Ελληνικό Παιδικό Μουσείο: Πατάκη.
- Καλεσοπούλου, Δ. (2015) Καθολική πρόσβαση ατόμων με ΑΜΕΑ σε μουσεία & αρχαιολογικούς χώρους: από το «ανάπηρο» μουσείο στο μουσείο για όλους. Στο Β. Αργυρόπουλος, Σ. Χαμονικολάου & Χ. Κανάρη (Επιμ.), *ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ/ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ: Η πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων* (σσ. 192-203). Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Καλεσοπούλου, Δ., Σελέκου, Μ. & Ρουμελιώτη, Ν. (2019). Προτάσεις για τον σχεδιασμό εκπαιδευτικών δράσεων σε καταστήματα κράτησης με βάση τις εμπειρίες του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Στο Ο. Σακαλή (Επιμ.), *Πολιτισμός χωρίς δεσμά. Πρακτικά σεμιναρίου σχεδιασμού πολιτιστικών εκπαιδευτικών δράσεων σε καταστήματα κράτησης* (σσ. 51-57). Αθήνα: ΥΠΠΟΑ.
- Καστρινάκη, Κ. (2004) Επιμόρφωση προσωπικού υποδοχής σε μουσεία και πολιτιστικούς χώρους. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 238-241). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Κοκκέβη-Φωτίου, Δ. (1999). Το δικαίωμα συμμετοχής των κωφών στην πνευματική και πολιτιστική κληρονομιά ως προϋπόθεση για τη μορφωτική τους άνοδο και ένταξη στην κοινωνία. Στο Μ. Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Ε. Τουντασάκη (Επιμ.), *Μουσεία και άτομα με ειδικές ανάγκες. Εμπειρίες και προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993* (σσ. 89-92). Αθήνα: Gutenberg.
- Κοκκέβη-Φωτίου, Δ. (2004). Ειδικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα για κωφούς. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 200-203). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Κουτάντος, Ι. Δ. (2005). *Εκπαίδευση παιδιών και νέων με μειωμένη όραση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπούνια, Α. (2015). Προσεγγίζοντας διαφορετικές κοινότητες: Δράσεις κοινωνικής ένταξης, διαπολιτισμικής αγωγής και διεύρυνσης της προσβασιμότητας για εμποδιζόμενα άτομα. Στο Ν. Νικονάνου (επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 129-149). Αθήνα: Σύνδεσμος Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών <http://hdl.handle.net/11419/712>
- Νάκου, Ε. (2001). *Μουσεία: εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*, Αθήνα: Νήσος.
- Νάκου, Ε. (2002). Το επιστημονικό υπόβαθρο της σχέσης μουσείου, εκπαίδευσης και ιστορίας. Στο Γ. Κόκκινος & Ε. Αλεξάκη (Επιμ.), *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μουσειακή αγωγή* (σσ. 115-128). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Νάκου, Ε. (2015) Εκπαιδευτικά προγράμματα για άτομα με αναπηρίες ή/και εκπαιδευτικές ανάγκες σε αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία στην Ελλάδα. Στο Β. Αργυρόπουλος, Σ. Χαμονικολάου & Χ. Κανάρη (Επιμ.), *ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ/ΕΙΔΙΚΗ ΑΓΩΓΗ: Η πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων* (σσ. 213-236). Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

- Νικονάνου, Ν. (2012). *Μουσειοπαιδαγωγική: από τη θεωρία στη πράξη*, (3η έκδοση). Αθήνα: Πατάκη
- Πέννα, Β. (2004). Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες και εκπαιδευτικά προγράμματα στο Μουσείο Νεώτερης Κεραμικής: διαπιστώσεις - επισημάνσεις, Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 220-223). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Πλατή, Μ. (1997). Επισκέψεις ατόμων με ειδικές ανάγκες στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης - Ίδρυμα Ν.Π. Γουλανδρή, Στο Μ. Βελιώτη-Γεωργοπούλου & Ε. Τουντασάκη (Επιμ.), *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, Εμπειρίες και Προοπτικές, Πρακτικά Ημερίδας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 27 Μαΐου 1993* (σσ. 65-69). Αθήνα: Gutenberg.
- Πίνη, Ε. (2004). Σχεδιάζοντας αρχαιολογικά εκπαιδευτικά προγράμματα για άτομα με αναπηρίες, Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 196-199). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Σελέκου, Μ. & Ρουμελιώτη, Ν. (2020). Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο για όλους. Στο Α. Κατσελάκη & Ο. Σακαλή (Επιμ.). *Πολιτισμός για όλους: Μουσεία και μνημεία χωρίς αποκλεισμούς. Πρακτικά Επιστημονικής Διημερίδας (29 και 30 Νοεμβρίου 2018)* (σσ. 171-176). Αθήνα: ΥΠΠΟΑ -ΔΑΜΕΕΠ.
- Τσιτούρη, Α. (2005). Καθολική πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού: πραγματικότητα ή ουτοπία;. *Τετράδια Μουσειολογίας*, 2, τ. 2, 37 – 42.
- Τσιτούρη, Α. (Επιμ.) (2004). *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003*. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Ψαρρά, Σ. (2005). Αρχιτεκτονική μουσείων: χώρος και περιεχόμενο. *Τετράδια Μουσειολογίας* 2, 3-8. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ψαρράκη-Μπελεσιώτη, Ν. (2002). Σχεδιασμός εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στο Μουσείο. Στο *Μουσείο και Σχολείο, 6ο Περιφερειακό Σεμινάριο, Καβάλα 20-21-22 Σεπτεμβρίου 2002* (σσ. 35-37). Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, ΥΠΠΟ, ICOM.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΦΗΣ: Ένα μουσείο διαφορετικό από τα άλλα! Μία διαφορετική προσέγγιση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς

Γεωργία Μήλα

*Διευθύντρια Κοινωνικής Μέριμνας και Ανάπτυξης Φάρου Τυφλών της Ελλάδος,
Κοινωνική Λειτουργός, HR Manager,
Επιστημονικά Υπεύθυνη έργου Μουσείου Αφής, info@fte.org.gr*

Καλλιόπη Γκίκα

*Οδηγός έργων τέχνης για άτομα με προβλήματα όρασης,
Υλοποίηση Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων Μουσείου Αφής, info@fte.org.gr*

1. Εισαγωγή

Η δυνατότητα φυσικής πρόσβασης ατόμων με αναπηρία σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους αποτελεί θεμελιώδες και αναφαίρετο δικαίωμα. «Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (EU Council 2003), οι άνθρωποι με αναπηρία έχουν το δικαίωμα πρόσβασης στους δημόσιους χώρους, ενώ η Πολιτεία έχει το καθήκον να εγγυηθεί αυτό το δικαίωμα» (Νανιόπουλος & Τσαλής, 2017). Η επίσκεψη σε έναν αρχαιολογικό χώρο και η αλληλεπίδραση με το μνημείο, σύμφωνα με τους Νανιόπουλο και Τσαλή (2017), αποτελεί «μια αυθεντική εμπειρία που δεν μπορεί να υποκατασταθεί από οποιαδήποτε αναπαράσταση. Κατά την επίσκεψη μιας περιοχής ή ενός μνημείου, το άτομο χρησιμοποιεί και τις πέντε αισθήσεις του και συνθέτει διανοητικά ερεθίσματα σε κάτι μοναδικό».

Ως γνωστόν τα μουσεία έχουν ιδιαίτερη πολιτιστική βαρύτητα, με σημαντική εκπαιδευτική αλλά και κοινωνική διάσταση, και η μεγάλη πρόκληση είναι η αναγωγή τους σε προσβάσιμα πεδία για Όλους, μέσω αναγκαίων προσαρμογών και παρεμβάσεων.

Ως προς τα άτομα με αναπηρία όρασης, η πρόσβαση και ασφαλής-αυτόνομη περιήγηση σε χώρους πολιτισμού αποτελεί απαιτητική συνθήκη, που σχετίζεται με πολλές συνιστώσες και χρήζει ειδικού σχεδιασμού και πρακτικών υλοποίησης. Στο πεδίο αυτό εγείρονται πολλά ερωτήματα και προβληματισμοί ως προς το εάν και σε ποιο βαθμό διασφαλίζεται η ουσιαστική επαφή του πληθυσμού αυτού κατά την επίσκεψη σε ένα μουσείο και άρα το δικαίωμά τους να γίνουν κοινωνοί των πολιτιστικών και ιστορικών αγαθών ως ισότιμοι πολίτες.

Ένα εύλογο ερώτημα για παράδειγμα είναι πώς μπορεί ένα εκ γενετής τυφλό άτομο να εισπράξει την πολυδιάστατη πληροφορία που έχει να επικοινωνήσει ένα μουσείο. Σχετικά με αυτούς τους προβληματισμούς, ο Ντινόπουλος (2008), πρώην Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρίας για τις Νευροεπιστήμες, αναφέρει: «Η λειτουργία της τέχνης και η λειτουργία του

οπτικού εγκεφάλου ταυτίζονται. Βλέπουμε για να αποκτήσουμε γνώση για τον κόσμο, το ίδιο επιχειρεί και η τέχνη».

Για τους ανθρώπους με ολική ή μερική απώλεια όρασης, σε αντίθεση με τους βλέποντες, πηγή πρόσληψης της πληροφορίας του όποιου αντικειμένου ή εκθέματος εν προκειμένω, είναι το απτικό και όχι το οπτικό ερέθισμα (Αργυρόπουλος, 2023). Η αίσθηση της αφής υποκαθιστά αυτή της όρασης και μέσα από μία διερευνητική-απτική διαδικασία, μπορεί το άτομο και «εξερευνά» το αντικείμενο ενδιαφέροντος. Πάνω σε αυτή τη βασική αρχή και στο αναφαίρετο δικαίωμα της πρόσβασης Όλων στα πολιτιστικά αγαθά, δημιουργήθηκε το 1984 το Μουσείο Αφής, στο πλαίσιο της ευρύτερης μέριμνας του Φάρου Τυφλών της Ελλάδος για ισότιμες ευκαιρίες στα άτομα με αναπηρία όρασης σε κάθε πτυχή και πεδίο του ανθρώπινου βίου.

Χάρis σε αυτή την εξέλιξη, άτομα ολικά τυφλά ή μερικώς βλέποντα, εκ γενετής τυφλά ή νεοτυφλωθέντα, απέκτησαν για πρώτη φορά τη δυνατότητα ισότιμης και ανεμπόδιστης πρόσβασης σε ένα ειδικά σχεδιασμένο μουσειακό χώρο, με την κατάλληλη υποδομή και όλα τα απαιτούμενα εργαλεία, μέσα και μεθόδους προσέγγισης, για μία ουσιαστική επαφή με τον πλούτο της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Έτσι δημιουργήθηκε μία καινοτόμα και μοναδική συνθήκη για τα ελληνικά δεδομένα, με τη δυνατότητα των επισκεπτών να προσεγγίζουν την τέχνη και να αποκομίζουν γνώσεις και πληροφορίες κυρίως με την αίσθηση της αφής, διευρύνοντας τα επίπεδα της βιωματικής τους γνώσης και απολαμβάνοντας έτσι το μεγαλείο και την αισθητική τελειότητα των θησαυρών του ελληνικού πολιτισμού και της τέχνης. Άλλωστε αυτό είναι και το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΦΗΣ έναντι των άλλων μουσείων.

2. Σύντομη περιγραφή Φάρου Τυφλών της Ελλάδος

Ο Φάρος Τυφλών της Ελλάδος, Σωματείο Ιδιωτικού Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.), που λειτουργεί με την νομική μορφή του Φιλανθρωπικού Σωματείου, Ειδικά Αναγνωρισμένου ως ΜΗ Κερδοσκοπικού, ιδρύθηκε το 1946 για να καλύψει ουσιαστικές ανάγκες των ατόμων με προβλήματα όρασης της χώρας. Κύριος σκοπός του είναι η δωρεάν παροχή κοινωνικών υπηρεσιών (ως Ειδικά Πιστοποιημένος Φορέας Παροχής Υπηρεσιών Κοινωνικής Φροντίδας) και η ανάπτυξη πολλαπλών δράσεων για τη διασφάλιση συνθηκών αξιοπρεπούς, και ανεξάρτητης καθημερινότητας και ενεργού κοινωνικής και επαγγελματικής δράσης για τα άτομα με αναπηρία όρασης, ως ισότιμα και ικανά μέλη της κοινωνίας.

Προς εξυπηρέτηση των υψηλών του στόχων λειτουργεί στις εγκαταστάσεις του στην Καλλιθέα ένα ευρύτατο δίκτυο Δωρεάν Υπηρεσιών-Παραγωγικών Εργαστηρίων (www.fte.gr), καινοτομώντας και θεμελιώνοντας μοναδικές συνθήκες πανελλαδικά για την ισότιμη πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία όρασης σε κάθε πηγή γνώσης, πληροφόρησης, πολιτισμού, εκπαίδευσης, επαγγελματικής αποκατάστασης και στην κοινωνία εν γένει.

3. Μουσείο Αφής

3.1. Σύντομο ιστορικό

Η ιδέα της ίδρυσής του γεννήθηκε από την τότε αντίληψη πολλών προσωπικοτήτων των εικαστικών τεχνών και διεθνών οργανισμών ότι η ανάπτυξη των αισθήσεων και ιδιαίτερα της ΑΦΗΣ, μπορούν να δώσουν πρόσβαση στα άτομα με αναπηρία όρασης σε θησαυρούς τέχνης. Με το σκεπτικό αυτό δημιουργήθηκαν Μουσεία Αφής στην Ευρώπη, με πιστά αντίγραφα των

πιο αντιπροσωπευτικών δημιουργιών της τέχνης.

Η χώρα μας με την πολύτιμη πολιτιστική κληρονομιά δεν θα μπορούσε να απέχει από την διεθνή αυτή προσπάθεια. Το 1984 δημιουργήθηκε το μοναδικό Ελληνικό Μουσείο Αφής πρωτίστως για να καλύψει την ανάγκη επ-Αφής των ατόμων με αναπηρία όρασης με τον πολιτισμό και στη συνέχεια κατά τον ρου των ετών να αποτελέσει έναν εκθεσιακό-μουσειακό χώρο και για βλέποντες όλων των ηλικιών, δίνοντάς τους την ευκαιρία μιας διαφορετικής προσέγγισης της τέχνης και του πολιτισμού και ανοίγοντας νέους ορίζοντες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης.

Το Μουσείο Αφής βρίσκεται στην Καλλιθέα, σε ιστορικό διατηρητέο κτήριο του Φάρου Τυφλών Ελλάδος, και είναι προσβάσιμο και σε άτομα με κινητικές, αλλά και λοιπές αναπηρίες (Εικ. 1). Το 1988 έλαβε τον έπαινο του Ευρωπαϊκού Μουσείου της Χρονιάς ανάμεσα σε 70 ευρωπαϊκά μουσεία, ενώ το 2004 έλαβε διάκριση για την προσβασιμότητα του από την Ομοσπονδία Σωματείων Φίλων των Μουσείων.

Εικόνα 1. Το Ελληνικό Μουσείο Αφής.

3.2. Συλλογές και εκθέματα

Τις αίθουσες του Μουσείου Αφής κοσμεί μια πλούσια συλλογή αγαλμάτων και εκθεμάτων, όλα πιστά αντίγραφα από τα πιο γνωστά και αντιπροσωπευτικά εκθέματα που υπάρχουν στα μουσεία της χώρας μας αλλά και του εξωτερικού. Είναι όλα κατασκευασμένα με γύψο από το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων του Υπουργείου Πολιτισμού.

Οι αίθουσες του Μουσείου Αφής έχουν σχεδιαστεί έτσι ώστε να καλύπτουν τις ανάγκες των τυφλών και μερικώς βλέπόντων επισκεπτών. Οι τοίχοι είναι σε έντονα χρώματα, για να υπάρχει η αντίθεση με τα εκθέματα (καθώς τα περισσότερα είναι λευκά), προς υποβοήθηση των ατόμων με μερική όραση, ενώ όλα τα εκθέματα είναι πλαισιωμένα με πινακίδες περιγραφής αυτών πέρα από τη γραφή βλέπόντων στην ελληνική και στην αγγλική, σε μεγαλογράμ-

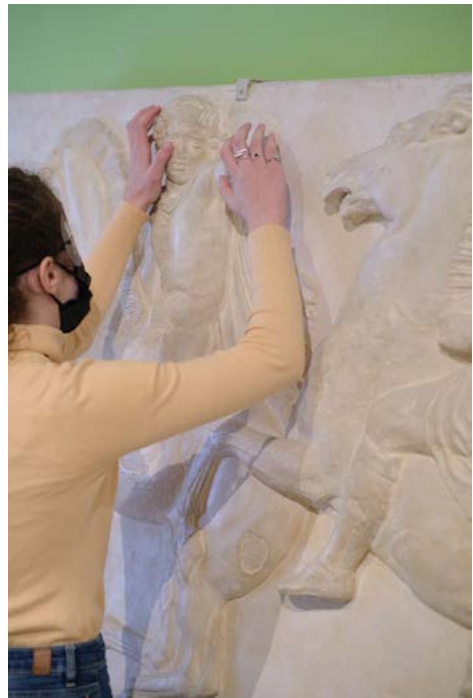
ματη γραφή για τους μερικώς βλέποντες και φυσικά στην γραφή Braille, ώστε όλοι να έχουν ισότιμη πρόσβαση στη σχετική πληροφορία. Για την καλύτερη ενημέρωση δε των επισκεπτών έχει δημιουργηθεί και αυτόματη ξενάγηση στην ελληνική και αγγλική γλώσσα.

Τα εκθέματα είναι έτσι τοποθετημένα ώστε να υπάρχει μία συγκεκριμένη ακολουθία και καλύπτουν όλες τις φάσεις της ελληνικής τέχνης. Τα εκθέματα του Μουσείου Αφής, προέρχονται κυρίως από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, το Μουσείο της Ακροπόλεως, τα Μουσεία των Δελφών, Ολυμπίας, Ηρακλείου και Κυκλαδικής Τέχνης ενώ έχουμε την τιμή να φιλοξενούμε αντίγραφο της Αφροδίτης της Μήλου (Εικ. 2), το πρωτότυπό της βρίσκεται στο Μουσείο του Λούβρου στο Παρίσι) και έκθεμα από την δυτική πλευρά της Ζωφόρου του Παρθενώνος από την πομπή των Παναθηναίων, το πρωτότυπο του οποίου βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου (Εικ. 3).

Εικόνα 2. Η Αφροδίτη της Μήλου (αντίγραφο).

Εικόνα 3. Δυτική πλευρά της Ζωφόρου του Παρθενώνος (αντίγραφο).

Τα προϊστορικά χρόνια παρουσιάζονται μέσω εκθεμάτων από το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης και του μινωικού πολιτισμού από το Μουσείο του Ηρακλείου Κρήτης.

Οι αίθουσες του 2ου ορόφου του Μουσείου Αφής δίνουν στοιχεία με τα εκθέματά τους για την περίοδο της ελληνικής αρχαϊκής τέχνης, του αυστηρού ρυθμού, των κλασικών χρόνων και της ελληνιστικής περιόδου. Τα εκθέματα είναι κυρίως αφιερώματα των πιστών στους μεγάλους ναούς, στις ακροπόλεις από όλα τα σημεία του ελλαδικού χώρου και επιτύμβιες επιγραφές.

Μεταξύ των αγαλμάτων του Μουσείου Αφής υπάρχει το αντίγραφο του Ποσειδώνος ή Δία του Αρτεμισίου από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (Εικ. 4), του Ερμή του Πραξιτέλη από το Μουσείο της Ολυμπίας (Εικ. 5), του Ηνίοχου από το Μουσείο των Δελφών, η Σανδαλίζουσα από το Μουσείο της Ακροπόλεως, το Προσφυγάκι από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αντρικό ειδώλιο από την Κυκλαδική περίοδο (Εικ. 6), κ.ά.

Εικόνα 4 .Το άγαλμα του Ποσειδώνος ή Δία του Αρτεμισίου (αντίγραφο).

Εικόνα 5 .Ο Ερμής του Πραξιτέλη (αντίγραφο).

Εικόνα 6 .Κυκλαδικό ειδώλιο καθιστής μορφής (αντίγραφο).

Από την πολύτιμη και πολυετή συνεργασία με την Ένωση Φίλων της Ακροπόλεως, προέκυψε μεταξύ άλλων και η ευγενική παραχώρηση των σημαντικότερων εκθεμάτων του Μουσείου, ήτοι η μακέτα του Παρθενώνα, η μακέτα της Ακρόπολης και τα μνημεία της στον 5^ο αιώνα π.χ., οι τρεις κίονες, Κορινθιακού, Ιωνικού, Δωρικού ρυθμού, το τμήμα της Δυτικής Ζωφόρου του Παρθενώνος και η μακέτα του θεάτρου του Διονύσου.

Μια μικρή συλλογή των χαρακτηριστικών μορφών της ελληνικής αγγειοπλαστικής επιτρέπει στους επισκέπτες του μουσείου να καταλάβουν την μορφολογία της ελληνικής αγγειοπλαστικής και, τέλος, ο Βυζαντινός πολιτισμός παρουσιάζεται μέσω του εσωτερικού ενός μικρού παρεκκλησίου. Το εσωτερικό του ναού αποτελείται από ξυλόγλυπτο τέμπλο, Αγία Τράπεζα με θρησκευτικά αντικείμενα όπως δισκοπότηρο, ευαγγέλιο, θυμιατά, αρτοφόριο, ανάγλυφες εικόνες από ξύλο ή από γύψο, έναν ξυλόγλυπτο επιτάφιο και μία μακέτα βυζαντινής εκκλησίας από το Γύθειο της Πελοποννήσου.

Το Μουσείο Αφής φιλοξενεί επίσης γλυπτά του αείμνηστου τυφλού γλύπτη και δημιουργού του Εργαστηρίου Κεραμικής-Πηλοπλαστικής του Φάρου Τυφλών της Ελλάδος, Πέτρου Ρουκουτάκη, καθώς και δημιουργίες συμμετεχόντων στο εργαστήρι, με προβλήματα όρασης.

3.3. Εκπαιδευτικά προγράμματα - ειδικές θεματικές παρουσιάσεις

Άτομα με αναπηρία όρασης της χώρας και του εξωτερικού, αλλά και ομάδες βλεπόντων όλων των ηλικιών, μπορούν με την ΑΦΗ να απολαύσουν το μεγαλείο, την ομορφιά και την αισθητική τελειότητα των θησαυρών της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Το Μουσείο Αφής πραγματοποιεί καθημερινά (από Δευτέρα έως Παρασκευή) σε προγραμματισμένη βάση ειδικά Εκπαιδευτικά Προγράμματα, βιωματικού χαρακτήρα, προσαρμοσμένα στην ηλικία και χαρακτηριστικά κάθε επισκέπτη ή ομάδας. Οι επισκέπτες, μέσα από την χωρίς περιορισμούς επαφή με τα εκθέματα, είτε πρόκειται για γλυπτά είτε για άλλου είδους έργα τέχνης και κυρίως με την ψηλάφηση, μπορούν να ανακαλύψουν τα κυριότερα χαρακτηριστικά της εποχής που εκπροσωπεί το κάθε έργο.

Έτσι, πέρα από τα εξειδικευμένα προγράμματα απτικής διερεύνησης που απευθύνονται σε μη βλέποντες, στη βάση ειδικής προσέγγισης και τεχνικών, υλοποιούνται διαδραστικά προγράμματα και απτικές διαδρομές για παιδιά/σχολικές ομάδες όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων από όλη την Ελλάδα (κυρίως πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) με ειδικά διαμορφωμένη δομή ανά περίπτωση. Στόχος η ευαισθητοποίηση και ενημέρωση των παιδιών, δασκάλων, γονέων σε θέματα οπτικής αναπηρίας, αλλά και η μοναδική εμπειρία άμεσης και δημιουργικής επαφής τους με τα εκθέματα της μόνιμης συλλογής του μουσείου, για μια εναλλακτικού τύπου γνωριμία και αλληλεπίδραση με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και τη νεότερη ιστορία και άρα με την τέχνη και τον πολιτισμό. Μέσω της χρήσης της μάσκας ή κλείνοντας τα μάτια κατά τη διάρκεια των εκπαιδευτικών προγραμμάτων έρχονται δια της βιωματικής οδού σε επαφή με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ένα άτομο με πρόβλημα όρασης κατά την περιήγηση.

Παράλληλα υπάρχουν ειδικές Θεματικές Ξεναγήσεις και Θεματικές Παρουσιάσεις, βασισμένες κάθε φορά σε διαφορετικά εκθέματα, τα οποία εξιστορούν μια μοναδική ιστορία της αρχαίας Ελλάδας, αλλά και ειδικά Βιωματικά Εργαστήρια, που προσφέρουν μέσα από παιγνιώδη διαδικασία και δημιουργική αλληλεπίδραση με την τέχνη μία μοναδική εμπειρία γνωριμίας των επισκεπτών του μουσείου με την τυφλότητα μέσω πειραματισμών και ενσυναίσθησης (Εικ. 7, 8, 9, 10).

Εικόνα 7. Εκπαιδευτικά προγράμματα – ειδικές θεματικές παρουσιάσεις.

Εικόνα 8. Εκπαιδευτικά προγράμματα – ειδικές θεματικές παρουσιάσεις.

Εικόνα 9. Εκπαιδευτικά προγράμματα – ειδικές θεματικές παρουσιάσεις.

Εικόνα 10. Εκπαιδευτικά προγράμματα – ειδικές θεματικές παρουσιάσεις.

Η δομή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων προκύπτει από την μακρά εμπειρία και τεχνογνωσία του Μουσείου Αφής και του Φάρου Τυφλών της Ελλάδος ως προς τον σχεδιασμό και υλοποίηση στοχευμένων και πολλαπλά ωφέλιμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η βαθιά και ουσιαστική γνώση δεκαετιών ως προς την αναπηρία της όρασης, τη διαχείριση των τυφλών επισκεπτών, αλλά και την εφαρμογή καλών πρακτικών ανάλογης «εκπαίδευσης» της ευρύτερης κοινότητας και καλλιέργειας κουλτούρας αποδοχής και δημιουργικής συνύπαρξης όλων των μελών αυτής, αποτελούν δομικά στοιχεία των εφαρμοζόμενων προσεγγίσεων, πάντα σε συνδυασμό με τα φιλοξενούμενα πολιτιστικά αγαθά.

Η εμπειρία που αποκομίζει ο κάθε επισκέπτης από το μουσείο είναι πολυεπίπεδη και η όποια καθοδήγηση είναι διακριτική, έτσι ώστε να μπορέσει ο ίδιος να προσλάβει όσο το δυνατόν περισσότερα ερεθίσματα και γνώσεις σχετικά με τα διάφορα εκθέματα. Τα προγράμματα έχουν διαδραστικό και εξελικτικό χαρακτήρα και γι' αυτό ενσωματώνουν, με το πέρασμα του χρόνου, στοιχεία που προκύπτουν από την αλληλεπίδραση με τους επισκέπτες, οι οποίοι εκφράζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη ζωή και τον τρόπο λειτουργίας των ατόμων με αναπηρία όρασης. Η παρουσίαση που αναπτύσσεται λοιπόν, πέρα από τα εκθέματα, εστιάζει και σε βασικές πτυχές της καθημερινότητας των ατόμων αυτών, στις αντικειμενικές δυσκολίες αλλά και στη δυναμική τους, στα εργαλεία και διαθέσιμα μέσα, στις ευκαιρίες, αλλά και στους όποιους περιορισμούς. Ενδεικτικά, σημαντική ενότητα της παρουσίασης αποτελεί η πληροφόρηση σχετικά με την κινητικότητα των τυφλών με σχετικές αναφορές στο Λευκό Μπαστούνι, στους οδηγούς όδευσης, στον σκύλο οδηγό, στην τεχνική βλέποντος συνοδού, στην ιστορία και τη σημαντικότητα της γραφής braille ως παγκόσμιο σύστημα γραφής και ανάγνωσης ατόμων με αναπηρία όρασης, καθώς και σε θέματα πρόσβασης στην εκπαίδευση επαγγελματικής αποκατάστασης των ατόμων με προβλήματα όρασης (Εικ. 11, 12).

Εικόνα 11. Εκπαιδευτικά προγράμματα – ειδικές θεματικές παρουσιάσεις (λευκό μπαστούνι).

Εικόνα 12. Τεχνικές βλέποντος συνοδού.

Παράλληλα, διοργανώνονται ειδικές δράσεις και παρουσιάσεις ιδιαίτερου συμβολισμού, στο πλαίσιο εορτασμού Διεθνών Ημερών, όπως Διεθνής Ημέρα Μουσείων, Διεθνής Ημέρα Λευκού Μπαστουινιού κ.ά.

3.4. Ένα μουσείο για όλους

Στο χώρο του μουσείου φιλοξενούνται χωρίς περιορισμούς όλες οι ομάδες επισκεπτών, καθώς στόχος του είναι η απόλυτη προσβασιμότητα από όλες τις κοινωνικές ομάδες.

Έτσι, το Μουσείο Αφής υποδέχεται και **παιδιά και εφήβους με συνοδές ή λοιπές αναπηρίες (π.χ. τυφλοκώφωση, κινητική αναπηρία, νοητική υστέρηση)** και ευρύτερες μαθησιακές και αναπτυξιακές δυσκολίες, στο πλαίσιο επισκέψεων ειδικών σχολείων, αλλά και ανεξάρτητα, στο πλαίσιο ανάλογων προσεγγίσεων και αντίστοιχων εργαλείων. Ενδεικτικά αναφέρεται η συνεργασία επί σειρά ετών με το Κ.Ε.Α.Τ. (Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών) και τους μαθητές του, με την εφαρμογή ειδικών στοχευμένων προγραμμάτων, ποικίλης θεματικής.

Παράλληλα, υπάρχει ειδικός σχεδιασμός προγραμμάτων και μέριμνα για προσβάσιμα εργαλεία μετάδοσης της όποιας πληροφορίας σε **ευπαθείς ομάδες ενηλίκων**, όπως με λοιπές αναπηρίες, νοητική υστέρηση, μετανάστες, ηλικιωμένους, άνεργους, κ.ο.κ., προκειμένου να έχουν ισότιμη πρόσβαση στον πλούσιο κόσμο του Μουσείου Αφής.

3.5. Έργα προσβασιμότητας - συνεργασίες

Ο Φάρος Τυφλών της Ελλάδος, με τη μακρά εμπειρία και τεχνογνωσία του ως προς τη διασφάλιση συνθηκών ισότιμης πρόσβασης για τυφλά άτομα, και το Μουσείο Αφής, με τα μοναδικά εργαλεία, μεθόδους και τεχνικές που διαθέτει για προσβάσιμες απτικές διαδρομές και επαφή ατόμων με προβλήματα όρασης με τα έργα τέχνης του ελληνικού πολιτισμού, έχουν

αναπτύξει ένα ευρύτατο δίκτυο συνεργασιών με δομές και φορείς σε όλη την Ελλάδα, ώστε να αναχθούν σε προσβάσιμα πεδία για Όλους.

Στο πλαίσιο αυτό, το Μουσείο Αφής αναπτύσσει συνεργασίες με τα περισσότερα μουσεία, Εφορείες Αρχαιοτήτων και άλλες πολιτιστικές δομές της χώρας και λειτουργεί συμβουλευτικά για τη δημιουργία απτικών διαδρομών, την εκπαίδευση προσωπικού στη διαχείριση μη βλεπόντων επισκεπτών κ.ο.κ., ενώ παράλληλα παράγονται και ενημερωτικά έντυπα, πινακίδες και επιγραφές στη γραφή braille από το Ειδικό Εκτυπωτικό Τμήμα Braille του Φάρου Τυφλών Ελλάδος.

Ενδεικτικά αναφέρονται σημαίνουσες συνεργασίες με το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, την Πινακοθήκη Πειραιά, την Εφορεία Αρχαιοτήτων Κεφαλονιάς, το Μουσείο Καζαντζάκη, το Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος κ.ά.

Σπουδαίο αντιστοίχως και ενδεικτικό της ωφελιμότητας των αναπτυσσόμενων δράσεων υπήρξε και το έργο αναγωγής του Αρχαιολογικού Χώρου Ακροπόλεως σε προσπελάσιμο πεδίο για επισκέπτες με αναπηρία όρασης, σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων της Πόλης των Αθηνών με τη χρηματοδότηση του Ιδρύματος Ωνάση, στο πλαίσιο δωρεάς του προς το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. Στο πλαίσιο αυτό σχεδιάστηκαν ειδικά εργαλεία και αναπτύχθηκαν πολλαπλές παρεμβάσεις, απόλυτα προσαρμοσμένες στις ιδιαιτερότητες των επισκεπτών, για την ασφαλή και κατά το δυνατόν ανεξάρτητη περιήγησή τους στον χώρο και την ισότιμη πρόσβασή τους σε κάθε σχετική πληροφορία.

4. Εκσυγχρονισμός και εξέλιξη

Ο Φάρος Τυφλών της Ελλάδος, υπηρετώντας πιστά τον σκοπό του, όπως περιγράφεται στο καταστατικό του, και το υψηλό του όραμα, σχεδιάζει και εφαρμόζει αδιάκοπα μέσω του Μουσείου Αφής, πρωτοπόρες δράσεις και καινοτόμα έργα, διοργανώνει ημερίδες, ομιλίες και ειδικές δράσεις και συμμετέχει σε πανελλαδικά και διεθνή επιμορφωτικά σεμινάρια, καθώς και αναπτύσσει ευρύτερες συνεργασίες-συμπράξεις για να εξελίξει το έργο του.

Ενδεικτικά στο πεδίο συμπράξεων, αναφέρεται η συμμετοχή σε προγράμματα ΕΣΠΑ και Ευρωπαϊκά Προγράμματα, όπως:

- το «MANTO Blind Escort Apps» (ΕΣΠΑ-Δράση «ΕΡΕΥΝΩ-ΚΑΙΝΟΤΟΜΩ-ΔΗΜΙΟΥΡΓΩ»), που εγκαινιάστηκε το 2018 σε σύμπραξη με το Πανεπιστήμιο Πειραιώς και τα IRIDA Labs A.E, για την ανάπτυξη και εξέλιξη «Καινοτομικών Εφαρμογών Ψηφιακού Συνοδού Αυτόνομης Πλοήγησης για μη Βλέποντες» σε εξωτερικούς και εσωτερικούς χώρους και θέματα πρόσβασης σε πολιτιστικούς και άλλους φορείς
- το Πρόγραμμα Erasmus+ KA2 “AMUSING –Adapting Museums for Educational Inclusive Goals”– με έναρξη το 2019, στο οποίο ο Φάρος Τυφλών της Ελλάδος μέσω του Μουσείου Αφής συμμετείχε για την προώθηση της συμπερίληψης στην εκπαίδευση των μαθητών με προβλήματα όρασης, με την αξιοποίηση της τεχνολογίας και των 3D εκτυπώσεων ως πολύτιμων εργαλείων για ισότιμη πρόσβασή τους στη γνώση, πληροφορία και την τέχνη και την σχετική ευαισθητοποίηση του ευρέος κοινού.

Παράλληλα, το Μουσείο Αφής χάρις στην πολύτιμη υποστήριξη από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, έχει κατά καιρούς σχεδιάσει και υλοποιήσει σπουδαία και άκρως στοχευμένα προγράμματα για την καθολική προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία όρασης στον πολιτισμό και την ενημέρωση/ευαισθητοποίηση της ευρύτερης κοινότητας (Εικ. 13).

Εικόνα 13. Καθολική προσβασιμότητα των ατόμων με αναπηρία όρασης στον πολιτισμό.

Ενδεικτικά αναφέρονται η διάνθιση και ο εμπλουτισμός των εκπαιδευτικών διαδραστικών του προγραμμάτων, η εισαγωγή των διαδικτυακών επιμορφωτικών του προγραμμάτων, η δημιουργία πολύτιμων εκπαιδευτικών εργαλείων όπως της Μουσειοσκευής (μοναδικό πολυ-θεματικό-εκπαιδευτικό εργαλείο προς δανεισμό σε σχολεία σε όλη την Ελλάδα, Εικ. 14), η δημιουργία της σύγχρονης ψηφιακής του παρουσίας, μέσω του σχεδιασμού και δημιουργίας της νέας απόλυτα προσβάσιμης ιστοσελίδας του κ.ά.

Αντιστοίχως, δεδομένης της μοναδικότητας της αποστολής του προς την κοινότητα των ατόμων με αναπηρία όρασης αλλά και την ελληνική κοινωνία εν γένει, παρακολουθεί τις διεθνείς εξελίξεις σε επίπεδο προσεγγίσεων, εφαρμοζόμενων πρακτικών, ενίσχυσης της τεχνογνωσίας, εκπαίδευσης του προσωπικού και διαρκούς εμπλουτισμού των προγραμμάτων του.

Μέσω αυτών των συνεργασιών/δράσεων υψηλών αποτελεσμάτων και με αντίστοιχη προοπτική αξιοποίησης και επέκτασης ως καλών πρακτικών, nχεί το μήνυμα της αναγκαιότητας θεμελίωσης καθολικής και χωρίς περιορισμούς πρόσβασης όλων των πολιτών στον Πολιτισμό και καλλιεργείται γόνιμο έδαφος προς αυτή την κατεύθυνση.

Εικόνα 14. Μουσείοσσκευή.

5. Σύνοψη

Όπως προκύπτει από τα ανωτέρω, το Μουσείο Αφής συνιστά μοναδικό πολιτιστικό, κοινωνικό και εκπαιδευτικό προσορισμό της χώρας μας με αποδέκτες Όλους τους πολίτες, όλων των ηλικιών. Τα οφέλη μίας επίσκεψης σε αυτό είναι πολλαπλά, όπως και το αποτύπωμά του στην κοινωνία στο σύνολο.

Το Μουσείο Αφής και ο Φάρος Τυφλών της Ελλάδος μεριμνούν αδιάκοπα για την υπέρβαση της υψηλής τους αποστολής, πρωτοπορώντας και καινοτομώντας σε επίπεδο σχεδιασμού και εφαρμογής ειδικών παρεμβάσεων, εργαλείων, μεθόδων/υπηρεσιών, αλλά και επέκτασης καλών πρακτικών. Η δράση που αναπτύσσεται αποτελεί μια ολιστική προσέγγιση και συντονισμένη προσπάθεια κάλυψης βασικών κενών και δημιουργίας συνθηκών Ισότιμης Πρόσβασης για τους μη βλέποντες και συνάμα καλλιέργειας συνείδησης δημιουργικής συνύπαρξης Όλων των πολιτών και θεμελίωσης πρακτικών ουσιαστικής συμπερίληψης (Vlachou, 2021).

Πρόκειται για μία ύψιστη συνθήκη ευρύτερης προσφοράς στο σύνολο, που οδηγεί στις απαιτούμενες ζυμώσεις για μια κοινωνία με σεβασμό και χώρο στην διαφορετικότητα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αργυρόπουλος, Β. (2023). Η εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρία όρασης: αποτελεσματικές πρακτικές διδασκαλίας. Στο Σ. Παντελιάδου & Β. Αργυρόπουλος (Επιμ./Νέα διευρυμένη έκδοση), *Ειδική αγωγή: από την έρευνα στη διδακτική πράξη* (σσ. 263-310). Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.
- Νανιόπουλος, Α., & Τσαλής, Π. (2017). Προσβασιμότητα μνημείων και αρχαιολογικών χώρων. *Online International Journal MuseumEdu*, 5, 15-34.
- Ντινόπουλος, Θ. (2008). *Εγκέφαλος & Τέχνη*. Αθήνα: Παρισιανού Α.Ε.
- Vlachou, M. (2021). *The cultural participation of people with disabilities or impairments: how to create an accessibility plan*. Lisbon: Acesso Cultura. https://accesscultureportugal.files.wordpress.com/2021/03/manual_access_plan.pdf

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Σε επαφή με τον Κυκλαδικό Πολιτισμό - Το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης

Μαρίνα Πλατή

*Αρχαιολόγος, Διευθύντρια του Τμήματος Εκπαιδευτικών και Κοινωνικών Προγραμμάτων,
Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, mplati@cycladic.gr*

Ελένη Μάρκου

*Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος, Υπεύθυνη Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων,
Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, emarkou@cycladic.gr*

1. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (ΜΚΤ): συλλογές και δράσεις

1.1. Ίδρυση και όραμα

Το **Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης**, (<https://cycladic.gr>), έργο του αρχιτέκτονα Γ. Βικέλα, ιδρύθηκε το 1986 για να στεγάσει την Συλλογή Κυκλαδικής και Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης του Νίκου και της Ντόλλης Γουλανδρή. Πρόκειται για ένα ιδιωτικό μουσείο που χρηματοδοτείται αποκλειστικά από δικούς του πόρους.

Οι συλλογές οργανώνονται σήμερα σε τέσσερις θεματικές ενότητες. Η παρουσίαση των συλλογών γίνεται με σύγχρονο τρόπο και με χρήση διαδραστικών μέσων στις εξής μόνιμες εκθέσεις: (α) Κυκλαδικός Πολιτισμός, (β) Αρχαία Ελληνική Τέχνη – Μια ιστορία με εικόνες, (γ) Κύπρος-Αρχαία Τέχνη και Πολιτισμός, και (δ) Σκηνές από την καθημερινή ζωή στην αρχαιότητα.

Τους τελευταίους δυο αιώνες ο ρόλος των μουσείων στην κοινωνία επαναπροσδιορίζεται συνέχεια και όλο με μεγαλύτερη ταχύτητα και ευελιξία για να προσαρμοστεί στις ανάγκες της σημερινής κοινωνίας.

Το σημερινό μουσείο απευθύνεται σε όλες τις ομάδες κοινού (Paradimitriou et al., 2016), στοχεύει στη μάθηση μέσα από διαφορετικές προσεγγίσεις, ανταγωνίζεται άλλους φορείς ψυχαγωγίας που δεν είναι επιβαρυνμένοι όπως το μουσείο με την στείρα, πολλές φορές, παράθεση αντικειμένων και τελικά έχει το δύσκολο ρόλο να παρέχει γνώση με ελκυστικό τρόπο για όλους τους επισκέπτες. Συγχρόνως αναζητεί τρόπους να προσελκύσει ομάδες που παραδοσιακά δεν θα έρχονταν στο μουσείο, έχοντας την ανάμνηση της παραδοσιακής μουσειακής εμπειρίας.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το όραμα του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης, είναι η διεύρυνση

της εξωστρέφειας του μουσείου προς όλες τις κοινωνικές ομάδες, η καθιέρωση μιας σειράς εκθέσεων που θα δημιουργούν ένα διάλογο ανάμεσα στην αρχαία ελληνική και την μοντέρνα ή σύγχρονη τέχνη, καθώς και να αποκτήσει το μουσείο ψηφιακή οντότητα αντίστοιχη της φυσικής.

1.2. Εκπαιδευτικά και κοινωνικά προγράμματα: σχεδιασμός και δραστηριότητες

Το **Τμήμα Εκπαιδευτικών και Κοινωνικών Προγραμμάτων** του μουσείου λειτουργεί από το 1986, μια και η εκπαίδευση παιδιών και νέων ήταν βασική προτεραιότητα του μουσείου.

Το μουσείο, ως φορέας μη τυπικής εκπαίδευσης, θέτει συγκεκριμένους παιδαγωγικούς στόχους, η μάθηση όμως, που παραμένει ο βασικός στόχος, αποκτάται με τελείως διαφορετικές μεθόδους από αυτές της σχολικής εκπαίδευσης (Νικονάνου, 2015 α). Η σύνδεση της σχολικής ύλης με τα εκθέματα του μουσείου επιτυγχάνεται με το στοιχείο της διαδραστικότητας που η μουσειοπαιδαγωγική εμπειρία, αν και σύντομη χρονικά, εμπεριέχει.

Οι εκπαιδευτικές δράσεις του Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων απευθύνονται σε μαθητές, εκπαιδευτικούς, φοιτητές, γονείς και παιδιά.

Εκτός από τα καθημερινά εκπαιδευτικά προγράμματα για σχολικές ομάδες στις μόνιμες αλλά και στις περιοδικές εκθέσεις, διοργανώνονται προγράμματα και εργαστήρια για παιδιά αλλά και οικογένειες, για ειδικά σχολεία, για άτομα με αναπηρίες και άλλες ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, όπως πρόσφυγες, ομάδες από κέντρα απεξάρτησης, καθώς και ομάδες από Λέσχες Φιλίας και Οίκους Ευγηρίας.

Το «άνοιγμα» του μουσείου στις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες στοχεύει στην επικοινωνία μεταξύ αυτών των κοινοτήτων και την ένταξη τους στον κοινωνικό ιστό (Jacques, 2007· Μπούνια, 2015). Μέσα από τα εργαστήρια οι ωφελούμενοι έρχονται σε επαφή με τις συλλογές του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης, αλλά και με τον κόσμο των μουσείων γενικότερα, αποκτώντας έτσι την ευκαιρία να εξοικειωθούν με την εμπειρία επίσκεψης πολιτιστικών ιδρυμάτων.

Παράλληλα με τις παραπάνω δραστηριότητες το Τμήμα δραστηριοποιείται στη δημιουργία και έκδοση εκπαιδευτικού υλικού και βιβλίων (Νικονάνου, 2015β), δανειστικού υλικού όπως οι μουσειοσκευές, ενώ διοργανώνει βιωματικά εργαστήρια και σεμινάρια για εκπαιδευτικούς και φοιτητές.

Συνεργάζεται τέλος με φορείς όπως Πανεπιστήμια στην Ελλάδα και το εξωτερικό, βιβλιοθήκες, Υπουργεία (Παιδείας και Πολιτισμού), διοργανώνει προγράμματα εξ αποστάσεως και συμμετέχει σε ευρωπαϊκά προγράμματα (Creative Europe, Erasmus+, Horizon Europe).

Σε όλα τα προγράμματα που έχουν σχεδιαστεί από το Τμήμα Εκπαιδευτικών και Κοινωνικών Προγραμμάτων προηγείται το στάδιο της έρευνας, του ορισμού των αναγκών των διαφορετικών ομάδων και ακολουθεί ο σχεδιασμός και η πραγματοποίηση (Νικονάνου, 2015γ).

2. Ένα μουσείο ανοικτό για όλους

2.1. Εκθέσεις και δράσεις για τη συμμετοχή ατόμων με αναπηρία

Το πρόγραμμα «Αγγίζοντας την Τέχνη»: Τέχνη και Συμπερίληψη ατόμων με οπτική αναπηρία, ήταν ένα πρωτοποριακό ευρωπαϊκό πρόγραμμα που εφαρμόστηκε από το Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης από το 2007 έως το 2010.

Στο πλαίσιο του προγράμματος «Αγγίζοντας την Τέχνη» και κατά τη διάρκεια της έκθεσης «Πέντε Εποχές στη Ρωσική Πρωτοπορία, Έργα από τη συλλογή Κωστάκη του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης», που παρουσιάστηκε στο ΜΚΤ το 2008, για ορισμένα από τα έργα της Συλλογής δημιουργήθηκαν απτικά αντίγραφα και έτσι δόθηκε η δυνατότητα να τα «δουν» άτομα με μειωμένη ή ολική απώλεια όρασης. Με αυτόν τον τρόπο η έκθεση έγινε προσβάσιμη και σε άτομα με προβλήματα όρασης.

Τα απτικά έργα, προσαρμοσμένα αντίγραφα της Συλλογής Κωστάκη, δημιουργήθηκαν από εθελοντές του Κ.Μ.Σ.Τ. και της Σχολής Τυφλών, με την συνεχή καθοδήγηση ατόμων από τη Σχολή Τυφλών και τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Τυφλών. Καθ' όλη τη διάρκεια παραγωγής, οι απτικές δημιουργίες «εξετάζονταν» από άτομα με ολική απώλεια όρασης.

Εικόνα 1. Απτικά αντίγραφα έργων από την έκθεση «Πέντε Εποχές στη Ρωσική Πρωτοπορία. Έργα από τη Συλλογή Κωστάκη του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης».

Οι στόχοι του προγράμματος ήταν ο σχεδιασμός και η υλοποίηση με συνεργασία φορέων, η κοινωνική ένταξη και η συμπερίληψη των ατόμων με προβλήματα όρασης (Κανάρη κ.ά., 2021) μέσα από την τέχνη, η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση του κοινού και η βιωσιμότητα του προγράμματος.

Το 2010 η **Διεθνής Ημέρα των Μουσείων** είχε ως θέμα «Τα Μουσεία για την Κοινωνική Αρμονία». Στο πλαίσιο του εορτασμού της Διεθνούς Ημέρας Μουσείων, πραγματοποιήθηκαν ξεναγήσεις στη νοηματική γλώσσα, που απευθύνονταν σε μεικτές ομάδες κοινού (σε άτομα χωρίς και με αισθητηριακή αναπηρία), και προβλήθηκαν βίντεο στη νοηματική γλώσσα για επισκέπτες με προβλήματα ακοής.

Εικόνα 2. Ξενάγηση στην έκθεση της Κυκλαδικής Τέχνης με ταυτόχρονη διερμηνεία στη νοηματική γλώσσα σε συνεργασία με το Ελληνικό Ινστιτούτο Νοηματικής «Γέφυρες Επικοινωνίας».

Το 2014 η **Διεθνής Ημέρα των Μουσείων** είχε ως θέμα «Οι συλλογές των μουσείων μας ενώνουν». Ο εορτασμός στο μουσείο ήταν αφιερωμένος στα άτομα με προβλήματα ακοής. Πραγματοποιήθηκαν ξεναγήσεις στη νοηματική γλώσσα στις μόνιμες συλλογές και μία παιδική θεατρική παράσταση με παράλληλη ερμηνεία στη νοηματική γλώσσα, σε συνεργασία με το Ελληνικό Ινστιτούτο Νοηματικής «Γέφυρες Επικοινωνίας». Στο πλαίσιο του εορτασμού, ομάδες μαθητών από ένα Ειδικό Σχολείο Κωφών και Βαρηκόων επισκέφθηκαν το Μουσείο και συμμετείχαν σε εκπαιδευτικά προγράμματα, που προσφέρονται στα σχολεία στις μόνιμες συλλογές, προσαρμοσμένα και με ταυτόχρονη διερμηνεία στη νοηματική

Εικόνα 3. Εργαστήριο ευαισθητοποίησης παιδιών στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης σε συνεργασία με το Ελληνικό Ινστιτούτο Νοηματικής «Γέφυρες Επικοινωνίας».

2.2. Ευρωπαϊκά προγράμματα

2.2.1. Bridging the Gap between Museums and Individuals with Visual Impairments

Από το 2014 έως το 2017 το Τμήμα Εκπαιδευτικών και Κοινωνικών Προγραμμάτων συμμετείχε ως εταίρος στο πρόγραμμα **Erasmus+ Bridging the Gap between Museums and Individuals with Visual Impairments**. Ο συντονιστής του προγράμματος ήταν το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και είχε ως στόχο τη γεφύρωση του κενού που υπήρχε ανάμεσα στα μουσεία και τους ανθρώπους με σοβαρά προβλήματα όρασης ή τυφλότητα.

Συμμετείχαν μουσεία και πανεπιστήμια από τη Ρουμανία, τη Βουλγαρία, την Ουγγαρία και την Ελλάδα. Τα Πανεπιστήμια είχαν αναλάβει την έρευνα και την καταγραφή των αναγκών, καθώς και τη διοργάνωση και πραγματοποίηση επιμορφωτικών ομιλιών και βιωματικών σεμιναρίων για το προσωπικό των μουσείων που συμμετείχαν στο πρόγραμμα. Τα μουσεία με τη σειρά τους ανέλαβαν να σχεδιάσουν δράσεις σύμφωνα με τις αρχές της συμπερίληψης που απαιτεί από τους φορείς να σχεδιάζουν για όλες τις κοινωνικές ομάδες χωρίς εξαίρεση (<https://www.youtube.com/watch?v=fM3-yXi5ql8&t=207s>).

Το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης στο πρόγραμμα αυτό είχε ως συνεργάτη το Ειδικό Σχολείο Τυφλών της Καλλιθέας, για το οποίο και ανέλαβε να δημιουργήσει υλικό, που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί είτε μέσα στο μουσείο είτε σε άλλον χώρο, όπως η τάξη του σχολείου.

Έπειτα από πολλές συζητήσεις και πειραματισμούς, με την ομάδα σχεδιασμού αλλά και με το Σχολείο Τυφλών, τον Διευθυντή και τους Εκπαιδευτικούς, σχεδιάστηκε μια συλλογή αντικειμένων με έμμεσες ή άμεσες αναφορές στις Κυκλάδες και την ιστορία τους, καθώς και στα πιο χαρακτηριστικά αντικείμενα του Κυκλαδικού Πολιτισμού, τα ειδώλια. Όλα τα αντικείμενα περιέχονται σε μια μουσειοσκευή που περιέχει ένα βιβλίο, έναν κεντημένο χάρτη, έναν απτικό χάρτη νερού, πέτρες, κλωστές, θραύσματα από αντίγραφα ειδωλίων, κομμάτια αφρολέξ και ένα μαρμάρينو αντίγραφο ειδωλίου (Argyropoulos et al., 2017).

Εικόνα 4. Πολυαισθητηριακή μουσειοσκευή με θέμα τον Κυκλαδικό Πολιτισμό.

Τα περιεχόμενα της μουσειοσκευής αναλυτικά είναι τα παρακάτω:

ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ

Μια σειρά από ερμηνείες για το νόημα και τη λειτουργία των αντικειμένων συγκεντρώνονται σε ένα βιβλίο γλωσσάρι το οποίο έχει τίτλο «ΚΛΕΙΣΕ ΤΑ ΜΑΤΙΑ. ΟΙ ΚΥΚΛΑΔΕΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΦΗ». Το βιβλίο είναι τυπωμένο στη γραφή των βλεπόντων αλλά και σε braille. Η εικονογράφηση συνδυάζει εσώγλυφα και ανάγλυφα στοιχεία, τρύπες, επιφάνειες από μάρμαρο, αφρολέξ και ύφασμα.

ΕΝΑΣ ΚΕΝΤΗΜΕΝΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

Ο κεντημένος χάρτης δείχνει ανάγλυφα το σχήμα των νησιών όπως θα το έβλεπε κανείς από ψηλά. Το πλέγμα πάνω στο οποίο κεντήθηκαν τα νησιά παραπέμπει στον γεωγραφικό κάνναβο και οι συνδέσεις των νησιών με το ελεύθερο νήμα στις πορείες των πλοίων. Οι πορείες αυτές μπορούν να αλλάζουν ανάλογα με τις αφηγήσεις.

ΕΝΑΣ ΑΠΤΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΝΕΡΟΥ

Ο απτικός χάρτης νερού είναι ένα στρογγυλό ταψί μέσα στο οποίο τοποθετούνται πετρώματα και νερό. Τα υλικά είναι μάρμαρο, οψιανός, ελαφρόπετρα, λάβα, κομμάτια κεραμικά και βότσαλα και συμβολίζουν τα νησιά, ενώ το νερό συμβολίζει τη θάλασσα. Οι διαστάσεις, το σχήμα και το χρώμα είναι παρόμοια με του «αγγείου των περιστεριών» που βρίσκεται στη συλλογή του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης.

Τέλος, το κυκλικό σχήμα συνδέεται επίσης με την ερμηνεία της ονομασίας των Κυκλάδων, ότι είναι δηλαδή νησιά που σχηματίζουν ένα κύκλο γύρω από τη Δήλο.

ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

Όπως συμβαίνει και με άλλους αρχαίους πολιτισμούς έτσι και στην περίπτωση του Κυκλαδικού τα ευρήματα είναι συχνά αποσπασματικά. Ο συνδυασμός των ευρημάτων είναι το παζλ που πρέπει να λύσει ο αρχαιολόγος.

ΚΟΜΜΑΤΙΑ ΑΠΟ ΑΦΡΩΔΕΣ ΥΛΙΚΟ

Το αφρολέξ είναι το πιο μαλακό υλικό της μουσειοσκευής. Με αυτό μπορούμε να πειραματιστούμε για να κάνουμε γλυπτική με τη λογική που έφτιαχναν γλυπτά οι αρχαίοι Κυκλαδίτες, αλλά και πολλοί μεταγενέστεροι καλλιτέχνες, αφαιρώντας από τη μάζα μικρά ή μεγάλα κομμάτια υλικού για να σχηματίσουν μια μορφή.

Όλα τα αντικείμενα είναι οικεία στον χρήστη, συνδυάζουν βιώματα και μνήμες και δίνουν τη δυνατότητα για ποικίλες αφηγήσεις που συνδέονται με το ταξίδι στο χώρο και στο χρόνο μέσα από περισσότερες αισθήσεις. Πρόκειται δηλαδή για μια πολυαισθητηριακή εμπειρία. Όλα τα παραπάνω έχουν καταγραφεί σε βίντεο με ακουστική περιγραφή για να εξασφαλίζεται ο μέγιστος βαθμός προσβασιμότητας σε αυτά (BaGMIVI Intellectual Output 05: Greece (Greek version) <https://www.youtube.com/watch?v=wgQvzKHDjk&t=303s> και BaGMIVI Intellectual Output 05: Greece (English version) https://www.youtube.com/watch?v=b5WBOCGW_bg).

Το υλικό αυτό δοκιμάστηκε, δεν λειτούργησε όμως σε όλες τις ομάδες και συγκεκριμένα σε όσες τα άτομα είχαν και κινητικά προβλήματα. Μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος η πολυαισθητηριακή μουσειοσκευή παραδόθηκε στο Σχολείο Τυφλών Καλλιθέας, όπου και παραμένει. Επιπλέον, κατασκευάστηκαν και άλλες δύο πολυαισθητηριακές μουσειοσκευές, με το ίδιο θέμα, που βρίσκονται στο Μουσείο και χρησιμοποιούνται:

- σε προγράμματα εντός και εκτός του Μουσείου για άτομα με νοητική αναπηρία

- σε μονάδες φροντίδας ηλικιωμένων
- σε σχολεία, για την υλοποίηση προγραμμάτων ευαισθητοποίησης.

2.2.2. Towards a Multisensory and Inclusive Museum for Individuals with Sensory Disabilities

Από το 2019 έως το 2022 το Τμήμα Εκπαιδευτικών και Κοινωνικών Προγραμμάτων του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης συμμετείχε ως εταίρος στο πρόγραμμα **Erasmus+ Towards a Multisensory and Inclusive Museum for Individuals with Sensory Disabilities** (<https://tomimeus.eu/>). Στο πρόγραμμα αυτό οι δράσεις που σχεδίασαν τα μουσεία απευθύνονταν σε άτομα με μερική ή ολική τύφλωση και μερική ή ολική κώφωση και είχαν ως στόχο να καταστήσουν προσβάσιμες τις συλλογές τους με τη χρήση της τεχνολογίας.

Το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης επέλεξε να σχεδιάσει δράσεις προσβασιμότητας για τη μόνιμη έκθεση της Κυκλαδικής Τέχνης. Σε συνεργασία με την ομάδα Hands Up, πρώτο πρακτορείο διερμνέων νοηματικής γλώσσας στην Ελλάδα, σχεδιάστηκαν τα παρακάτω:

- Μια σειρά από βίντεο στη νοηματική γλώσσα για την ιστοσελίδα του Μουσείου που δίνουν γενικές πληροφορίες για το Μουσείο και αναλυτικές για την κυκλαδική συλλογή, ακολουθώντας τις θεματικές που ήδη υπάρχουν στο site. Έτσι ένα μέρος της ιστοσελίδας έγινε προσβάσιμο για τα άτομα με κώφωση. Τα βίντεο προβάλλονται στην ελληνική νοηματική γλώσσα, με υπότιτλους στα ελληνικά, και στα διεθνή νοήματα, με υπότιτλους στα αγγλικά.
- Μια διαδρομή-ξενάγηση, μέσα από επιλεγμένα εκθέματα, στην αίθουσα με την έκθεση της κυκλαδικής τέχνης στη νοηματική γλώσσα. Ο επισκέπτης μπορεί να παρακολουθεί την ξενάγηση σε οθόνη μέσα στην αίθουσα.
- Ξεναγήσεις στη νοηματική γλώσσα - ελληνική και διεθνή νοήματα - στις μόνιμες συλλογές αλλά και στις περιοδικές εκθέσεις.

Εικόνα 5. Ξενάγηση στην έκθεση «Χαιρώνεια, 2 Αυγούστου 338 π.Χ.: Μια μέρα που άλλαξε τον κόσμο» με ταυτόχρονη διερμνεία στη νοηματική γλώσσα.

Στην είσοδο του μουσείου, στην οδό Νεοφύτου Δούκα 4, σε μία οθόνη, προβάλλεται βίντεο σε ελληνική νοηματική και διεθνή νοήματα, με ελληνικό και αγγλικό υποτιτλισμό αντιστοίχως. Στο βίντεο υπάρχουν πληροφορίες για τον τρόπο πρόσβασης στο μουσείο (Μέσα Μαζικής Μεταφοράς), τα εισιτήρια, τις συλλογές του μουσείου, αλλά και για τους υπόλοιπους χώρους (καφέ, πωλητήριο κ.λπ.)

Επίσης, στη μόνιμη έκθεση της Συλλογής Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης με τίτλο «Σκηνές από την καθημερινή ζωή στην αρχαιότητα», έχουν τοποθετηθεί δύο οθόνες με την ξενάγηση για την έκθεση «Καθημερινή ζωή στην αρχαία Ελλάδα» σε ελληνική νοηματική γλώσσα και σε διεθνή νοήματα με υποτιτλισμό.

Τέλος, στη Συλλογή Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης και στην έκθεση «Μια ιστορία με εικόνες», αλλά και στη Συλλογή Κυπριακών Αρχαιοτήτων υπάρχει η σήμανση της εφαρμογής του μουσείου για κινητά που περιλαμβάνει φωτογραφίες επιλεγμένων εκθεμάτων και συνοδευτικά κείμενα/περιγραφές. Σε ορισμένα από τα εκθέματα, κάτω από τις περιγραφές, έχουν προστεθεί βίντεο στην ελληνική νοηματική (για τα ελληνικά κείμενα) και σε διεθνή νοήματα (για τα αγγλικά κείμενα).

2.2.3. **Απέναντι στην υπόδειξη «Μην αγγίζετε»**

Για τα άτομα με μερική ή ολική απώλεια όρασης το ερώτημα που τέθηκε από την αρχή ήταν τι είδους δραστηριότητα έχει νόημα να σχεδιαστεί σε ένα μουσείο που τα εκθέματά του βρίσκονται κλεισμένα σε προθήκες. Στο σχεδιασμό καθοριστική ήταν η γνώμη και η βοήθεια ατόμων με αναπηρία όρασης και ειδικών από το χώρο.

Έτσι λοιπόν αποφασίστηκε να γίνει μια ανάγλυφη κάτοψη του χώρου της έκθεσης της Κυκλαδικής Τέχνης και παράλληλα μια κατασκευή μετακινούμενη, μία κινητή απτική προθήκη με θήκες που περιέχουν αντίγραφα των ειδωλίων και άλλων εκθεμάτων, περιγραφές με κείμενα σε μεγαλογράμματη γραφή, αλλά και στον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille. Η κατασκευή αυτή συνοδεύει τα άτομα με αναπηρία όρασης, δίνοντάς τους τη δυνατότητα μέσα από την αφή να «βλέπουν» τα αντικείμενα για τα οποία ακούν τις πληροφορίες, είτε από τον συνοδό τους, είτε μέσω της εφαρμογής του μουσείου για κινητά, που περιλαμβάνει την κατηγορία με την ακουστική περιγραφή για τα εκθέματα της κινητής προθήκης.

Σχεδιάστηκε δηλαδή μια «διαδρομή» μέσα στη μόνιμη έκθεση της Κυκλαδικής Τέχνης σύμφωνα με τις αρχές της συμπερίληψης για ένα μουσείο ανοιχτό σε όλους. Ο τίτλος του προγράμματος με την κινητή απτική προθήκη είναι **«Σε επαφή με τον Κυκλαδικό Πολιτισμό»**.

Στα παραπάνω Ευρωπαϊκά προγράμματα συνεργάστηκαν πανεπιστήμια και μουσεία της Ελλάδας και άλλων χωρών, επιστήμονες διαφορετικών ειδικοτήτων, όπως αρχαιολόγοι, μουσειοπαιδαγωγοί, εκπαιδευτικοί ειδικής αγωγής, εικαστικοί, αρχιτέκτονες, το Ειδικό Σχολείο Τυφλών και άτομα με μερική ή ολική τυφλότητα.

Ως στόχοι των προγραμμάτων αυτών έχουν οριστεί το «άνοιγμα» του Μουσείου σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, η συμπερίληψη των ατόμων με μερική ή ολική απώλεια όρασης σε χώρους, όπως τα μουσεία, που μπορεί να δίσταζαν ή να μην έβρισκαν το λόγο να τα επισκεφθούν, οι συνέργειες (πανεπιστήμια, μουσεία – διαφορετικά τμήματα –, σχολεία, διάφοροι φορείς ή σύλλογοι κ.λπ.), η ευαισθητοποίηση του κοινού, η γνωστοποίηση των προγραμμάτων προσβασιμότητας και συμπερίληψης και τέλος η βιωσιμότητα των προγραμμάτων.

Εικόνα 6. Απτική κινητή προθήκη με θέμα τον Κυκλαδικό Πολιτισμό.

Εικόνα 7. Μπροστά στην προθήκη με τον «Εγείροντα πρόποσιν».

2.3. Το πρόγραμμα «Μαζί παρέα στο Μουσείο»

Το πρόγραμμα «**Μαζί παρέα στο Μουσείο**» ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 2016 και προσφέρει δωρεάν εργαστήρια για παιδιά και εφήβους από 5 έως 17 ετών με μαθησιακές και αναπτυξιακές δυσκολίες, άτομα με αναπηρία όρασης, καθώς και άτομα που πάσχουν από Alzheimer. Με προσωπικό εξειδικευμένο στην εκπαίδευση και στην ψυχοθεραπευτική διάσταση της τέχνης, στα εργαστήρια γίνεται η χρήση του «παιχνιδιού» ως μέσου εμπύκνωσης για τη συμμετοχή και την προσωπική έκφραση. Μέσα από την ασφάλεια του παιχνιδιού εισάγονται ποικίλα καλλιτεχνικά μέσα και διαδικασίες, ενώ παράλληλα η κίνηση του σώματος ξεκινά να ανακαλύπτεται ως ένα ακόμη μέσο για δημιουργική συνεργασία.

Ο σκοπός αυτού του προγράμματος είναι η επικοινωνία μεταξύ αυτών των κοινοτήτων και η ένταξή τους στον κοινωνικό ιστό. Μέσα από τα εργαστήρια παιδιά και γονείς έρχονται σε επαφή με τις συλλογές του μουσείου, αλλά και με τον κόσμο των μουσείων γενικότερα, αποκτώντας έτσι την ευκαιρία να εξοικειωθούν με την εμπειρία της επίσκεψής τους σε πολιτιστικά ιδρύματα.

2.3.1. Εργαστήρια έξω από τον χώρο του μουσείου

Παράλληλα, ως μια επέκταση αυτού του προγράμματος, εργαστήρια που ακολουθούν τις ίδιες διδακτικές και εκπαιδευτικές αρχές πραγματοποιούνται και εκτός του χώρου του μουσείου, σε ειδικά σχολεία και κοινοτικά κέντρα σε ανάγκη. Μέσω αυτών των προγραμμάτων το μουσείο προσπαθεί να ανταποκριθεί στην ολοένα αυξανόμενη ανάγκη για την τέχνη και την εκπαίδευση μέσα σε κοινότητες των οποίων οι ευκαιρίες για επαφή με την τέχνη και τον πολιτισμό είναι ελάχιστες.

Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει, αλλά και οι προκλήσεις που έχει το μουσείο στον σχεδιασμό αυτών των προγραμμάτων είναι, μεταξύ άλλων ο σχεδιασμός και η προσαρμογή των δράσεων σε διαφορετικές ομάδες ή άτομα με πολλαπλές αναπηρίες, η ενημέρωση σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα ΑμεΑ, η έλλειψη εξοικείωσης με τον χώρο των μουσείων και η ανάγκη εκπαίδευσης, η ανάγκη προσαρμογής του μουσειοπαιδαγωγού στην κάθε ομάδα, αλλά και στον κάθε συμμετέχοντα χωριστά και η επικοινωνία με τις δομές και προσαρμογή ιστοσελίδας του μουσείου, ώστε να ενημερωθούν αυτοί οι φορείς εγκαίρως για να μπορέσουν να ανταποκριθούν.

Τα οφέλη από τα συγκεκριμένα προγράμματα είναι:

1. Για το μουσείο:

- Το μουσείο γίνεται ανοικτό και προσβάσιμο σε ευαίσθητες κοινωνικά ομάδες.
- Μπορεί να συνεργαστεί με πολλούς φορείς.
- Μπορεί να ευαισθητοποιήσει το κοινό.

2. Για τους φορείς:

- Η κοινωνικοποίηση, ένταξη και η συμπερίληψη των ομάδων ή ατόμων.
- Η απόκτηση δεξιοτήτων και η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης και της αυτοπεποίθησής τους.
- Η ευαισθητοποίηση του κοινού και η γνωστοποίηση των προγραμμάτων.

3. Καταλήγοντας...

Η συμπερίληψη είναι το πιο σημαντικό ζητούμενο στη σύγχρονη μουσειολογική έρευνα. Στις αρχές του 21ου αιώνα, το «νέο» μουσείο είναι ανοικτό σε όλες τις ομάδες κοινού και οι εκθέσεις αλλά και οι δράσεις σχεδιάζονται για όλους φέροντας καινούργια δεδομένα αλλά και καινούργιες προκλήσεις (Jacques, 2007· Κανάρη κ.ά., 2021· Papadimitriou et al., 2016). Ο χώρος του μουσείου, αν και χαρακτηρίζεται ως χώρος μη τυπικής μάθησης (Νικονάνου, 2015α, 2015β, 2015γ), γίνεται ολοένα πλουσιότερος σε ζητήματα διαφοροποιημένου υλικού και διαφοροποιημένων διαδικασιών ξενάγησης και επίσκεψης για να ενισχύσει την ενεργό εμπλοκή και συμμετοχή όσο γίνεται περισσότερων επισκεπτών στο μήνυμα και στο αφήγημα που έχει να μεταδώσει (Μπούνια, 2015· Levent & Pascual-Leone, 2014).

Σύμφωνα με τον νέο ορισμό του μουσείου, όπως εγκρίθηκε στις 24 Αυγούστου 2022 από την Έκτακτη Γενική Συνέλευση του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (International Council of Museums-ICOM), παράλληλα με τις παραδοσιακές λειτουργίες του μουσείου, αναφέρεται, μεταξύ άλλων, ότι τα μουσεία είναι «ανοικτά και προσβάσιμα στο κοινό χωρίς αποκλεισμούς», ότι προάγουν την «ποικιλομορφία», εργάζονται και με τη «συμμετοχή των κοινοτήτων» [...] «με σκοπό την εκπαίδευση, την ψυχαγωγία, τον αναστοχασμό και τη διάδοση της γνώσης» (<https://icom-greece.mini.icom.museum/news/>).

Στο πλαίσιο αυτό οι δράσεις του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης στοχεύουν στην ανάπτυξη μιας σύγχρονης πολυαισθητηριακής προσέγγισης, που θα λειτουργεί προς την κατεύθυνση της άρσης των αποκλεισμών που ισχύουν σήμερα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Argyropoulos, V., Nikolaraizi, M., Kanari, C., Chamonikolaou, S., Plati, M., Markou, E., & Leotsakou, B. (2017). Bridging theory and practice in developing inclusive practices in museum: The Greek case. Στο *Proceedings of the 9th ICEVI European Conference: Empowered by Dialogue* (2-7 July 2017, Bruges, Belgium) (σσ. 40-41).
- BaGMIVI Intellectual Output 05: Bulgaria (English version) <https://www.youtube.com/watch?v=XsmSSnQabFY>
- BaGMIVI Intellectual Output 05: Greece (English version) https://www.youtube.com/watch?v=b5WB0CGW_bg
- BaGMIVI Intellectual Output 05: Greece (Greek version) <https://www.youtube.com/watch?v=wgQvzKHDjkg&t=303s>
- BaGMIVI Intellectual Output 05: Trailer https://www.youtube.com/watch?v=g_mpJXIX_Sk
- Jacques, C. (2007). Easing the transition: using museum objects with elderly people. Στο E. Pye (Επιμ.), *The power of touch. Handling objects in museums and heritage contexts* (σσ.153-161). London: Routledge.
- Levent, N., & Pascual-Leone, A. (Eds.). (2014). *The multisensory museum: Cross-disciplinary perspectives of touch, sound, smell, memory, and space*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Papadimitriou, N., Plati, M., Markou, E., & Catapoti, D. (2016). Identifying accessibility barriers in Heritage Museums. Conceptual challenges in a period of changes. *Museum International*, 68 (271-272), 33-47.
- Κανάρη, Χ., Νικολαραϊζή, Μ., Αργυρόπουλος, Β., & Παπαζαφείρη, Μ. (2021). Μουσεία και

- άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες: Πραγματικότητα, προκλήσεις και προοπτικές για ένα μουσείο για όλους. *Culture-Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 1(1), 45- 56.
- Μπούνια, Α. (2015). Προσεγγίζοντας διαφορετικές κοινότητες: δράσεις κοινωνικής ένταξης, διαπολιτισμικής αγωγής και διεύρυνσης της προσβασιμότητας για εμποδιζόμενα άτομα. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 127-147). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. file:///C:/Users/ptea/Downloads/02_chapter_6.pdf
- Νικονάνου, Ν. (2015α). Μουσεία και τυπική εκπαίδευση. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 87-109). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. file:///C:/Users/ptea/Downloads/02_chapter_4-1.pdf
- Νικονάνου, Ν. (2015β). Μουσειοπαιδαγωγικές μέθοδοι: Συμμετοχή-εμπειρία-δημιουργία. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 51-84). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. file:///C:/Users/ptea/Downloads/02_chapter_3.pdf
- Νικονάνου, Ν. (2015γ). Εκπαιδευτικά εργαλεία: Έντυπα και υλικά. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 199-219). Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. file:///C:/Users/ptea/Downloads/02_chapter_9.pdf

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Εξερευνώντας την έννοια της συμπερίληψης. Μουσείο Κανελλοπούλου και αισθήσεις

Νίκος Παπαδημητρίου

*Δρ. Αρχαιολόγος, Διευθυντής του Μουσείου Παύλου και
Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου, nrapadimitriou@camu.gr*

1. Μουσείο Κανελλοπούλου

Το Μουσείο Κανελλοπούλου βρίσκεται στην Πλάκα, στην οδό Θεωρίας 12 (Εικ. 1). Φιλοξενεί τη συλλογή του Παύλου και της Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου, η οποία άρχισε να δημιουργείται το 1923 και το 1972 παραχωρήθηκε με νόμο στο ελληνικό κράτος για να γίνει κτήμα του κοινού.

Εικόνα 1. Το Μουσείο Κανελλοπούλου στην Πλάκα.

Το μουσείο άνοιξε τις πύλες του στο κοινό το 1976. Για πολλά χρόνια λειτούργησε ως τμήμα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ακροπόλεως και εν συνεχεία της Α' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών, οι οποίες είχαν και την ευθύνη της επιστημονικής τεκμηρίωσης και της διοργάνωσης εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Το 2007 το μουσείο έγινε Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου με δικό του διοικητικό συμβούλιο. Το 2019 απέκτησε οργανόγραμμα και το 2021 άρχισε να λειτουργεί ως αυτόνομος οργανισμός, εποπτευόμενος από το Υπουργείο Πολιτισμού.

Η συλλογή του μουσείου περιλαμβάνει περίπου 6.500 αντικείμενα, που καλύπτουν ένα ευρύτατο χρονολογικό φάσμα από τα τέλη της Νεολιθικής Εποχής (4η χιλιετία π.Χ.) έως τον 19ο αιώνα. Αν και συχνά περιγράφεται ως αρχαιολογική, στην πραγματικότητα η συλλογή είναι πολυσυλλεκτική καθώς συνδυάζει αρχαιολογικά, ιστορικά και λαογραφικά εκθέματα. Μεταξύ άλλων περιλαμβάνει προϊστορικά μαρμάρινα ειδώλια, αρχαία γλυπτά, μετάλλινα σκεύη, ειδώλια και κοσμήματα, μελανόμορφα και ερυθρόμορφα αγγεία, αρχαία και βυζαντινά νομίσματα, βυζαντινές και μεταβυζαντινές εικόνες, χάλκινους βυζαντινούς λύχνους και λατρευτικά σκεύη, μεσαιωνική κεραμική, χειρόγραφα, αρχέτυπες εκδόσεις (15ος αιώνας), παλαίτυπα, κοσμήματα και φορεσιές λαϊκής τέχνης, όπλα και σκεύη της επαναστατικής περιόδου και ένα έργο του Θεόφιλου. Μεγάλα τμήματα της συλλογής έχουν μελετηθεί και δημοσιευθεί από Έλληνες και ξένους ερευνητές. Οι περισσότερες δημοσιεύσεις είναι προσβάσιμες μέσω του δικτυακού τόπου του μουσείου.¹ Υπάρχουν επίσης λεπτομερείς οδηγοί των συλλογών Αρχαίας Τέχνης και Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης (Μηρούσκαρη, 1985· Σκαμπαβίας & Χατζηδάκη, 2007· Χωρέμη-Σπετσιέρη & Ζαρκάδας, 2006).

Εικόνα 2. Η νεοκλασική Οικία Μιχαλέα, δυτική όψη.

1. <https://camu.gr/research/ekseidikevmenes-dimosiefseis-gia-ekthemata-tis-sylogis-psifiaki-vivliothiki/>

Εικόνα 3. Μία από τις οροφograφίες που κοσμούν το ανώτερο επίπεδο της Οικίας Μιχαλέα.

Το Μουσείο Κανελλοπούλου φιλοξενείται σε δύο κτήρια. Το παλαιότερο, γνωστό ως «Οικία Μιχαλέα», είναι ένα νεοκλασικό οικοδόμημα του ύστερου 19ου αιώνα. Το κτήριο διατηρεί την αρχική εξωτερική του μορφή και τις οροφograφίες που κοσμούσαν τα δωμάτια του πάνω ορόφου (Εικ. 2-3). Αν και δεν υπάρχουν λεπτομερή στοιχεία για την ιστορία του, από τη μελέτη των τίτλων ιδιοκτησίας και παλιές φωτογραφίες, φαίνεται πως χτίστηκε γύρω στο 1880 (Θεοχαράκη κ.ά., υπό έκδ.). Χρησιμοποιήθηκε ως οικία έως τη δεκαετία του 1960, όταν και απαλλοτριώθηκε από το Δημόσιο.

Το νεότερο κτήριο του μουσείου χτίστηκε τη δεκαετία του 2000 επί παλαιότερου οικοδομήματος, που γειτνιάζε με την Οικία Μιχαλέα. Οι εργασίες χρηματοδοτήθηκαν από το Ίδρυμα Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου, που ιδρύθηκε το 1999 με σκοπό τη στήριξη του μουσείου και γενικότερα την ενίσχυση δράσεων πολιτισμού και εκπαίδευσης.²

Στα θεμέλια και των δύο κτηρίων του μουσείου σώζονται κατάλοιπα του μεσαιωνικού τείχους των Αθηνών, του λεγόμενου Ριζόκαστρου, και οικίας της ίδιας περιόδου (Εικ. 4). Το Ριζόκαστρο οικοδομήθηκε στα μέσα του 13ου αιώνα από την φραγκική δυναστεία των de la Roche, που είχε τότε τον έλεγχο της Αθήνας (Βαβυλοπούλου-Χαριτωνίδη κ.ά., 1987-88). Το κομμάτι του τείχους που σώζεται στο μουσείο είναι ένα από τα καλύτερα διατηρημένα τμήματα του Ριζόκαστρου στην βόρεια κλιτύ της Ακρόπολης και είναι προσβάσιμο στο κοινό (Μαρκοπούλου & Μπιζάκη, υπό έκδ.).

2. <https://pacf.gr/>

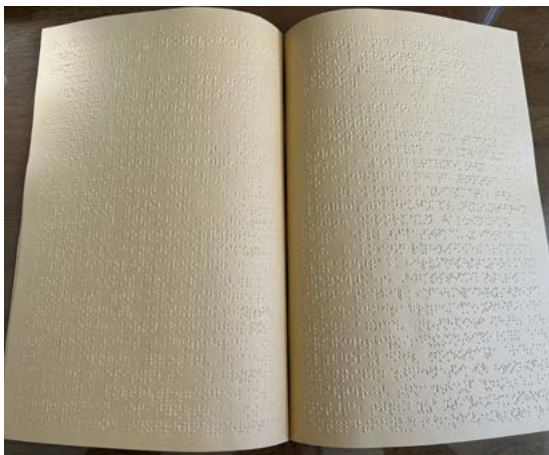
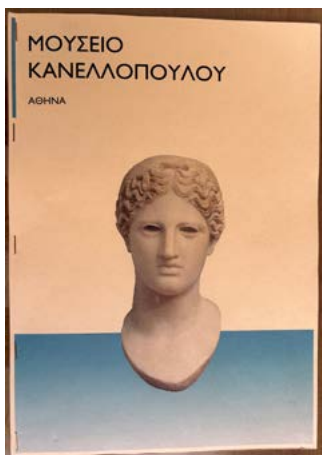
Εικόνα 4. Τμήμα του Ριζόκαστρου (13ος αι.) και οικίας της ίδιας περιόδου, όπως διατηρούνται στο εσωτερικό του Μουσείου Κανελλοπούλου.

2. Μέριμνα για την προσβασιμότητα

Η προσβασιμότητα αποτέλεσε από νωρίς στόχο του Μουσείου Κανελλοπούλου. Κατά την ανακαίνιση που έγινε τη δεκαετία του 2000 υπήρξε πρόβλεψη ώστε όλοι οι χώροι να είναι προσβάσιμοι σε άτομα με κινητικές ανάγκες μέσω ανελκυστήρων ή με ειδικές ράμπες. Επίσης, σχεδιάστηκαν χώροι υγιεινής (WC) για χρήση από επισκέπτες με αμαξίδια.

Εικόνα 5. Οδηγός braille του Μουσείου Κανελλοπούλου.

Το 2016 εκδόθηκε οδηγός του μουσείου στον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille (ελληνικά και αγγλικά) για επισκέπτες με προβλήματα όρασης (Εικ. 5). Η έκδοση αυτή αποτελούσε τμήμα μιας ευρύτερης προσπάθειας της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών να αυξήσει την προσβασιμότητα για άτομα με προβλήματα όρασης σε χώρους και μουσεία της αρμοδιότητάς της.³

3. Έμφαση στη συμπερίληψη και τον πολυαισθητηριακό σχεδιασμό

Οι παραπάνω δράσεις αντανακλούν τη λογική μιας εποχής κατά την οποία τα μουσεία προσπαθούσαν να κατανοήσουν τις ανάγκες των ατόμων με κινητικές δυσκολίες ή αισθητηριακές αναπηρίες και εν συνεχεία να κάνουν τους χώρους τους προσβάσιμους και κατά το δυνατόν ελκυστικούς. Αν και αυτό ήταν δύσκολο, δεδομένης της έλλειψης θεσμοθετημένων προβλέψεων για άτομα με αναπηρίες στο δημόσιο χώρο πριν το 2000⁴ και της συνακόλουθης δυσκολίας των ατόμων με αναπηρίες να μετακινηθούν στην πόλη, τα περισσότερα μουσεία απέκτησαν ράμπες, ανελκυστήρες και άλλες μεθόδους φυσικής πρόσβασης για άτομα με κινητικά προβλήματα. Ταυτόχρονα άρχισαν να αναπτύσσουν ειδικά προγράμματα ξεναγήσεων ή εκπαίδευσης για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες.

Τα τελευταία 10-15 χρόνια, η έρευνα άρχισε να στρέφεται από την προσβασιμότητα στη συμπερίληψη (Κατσελάκη & Σακαλή, 2020· Λενακάκης & Κανάρη, 2023). Έγινε σταδιακά κατανοητό ότι η διοργάνωση ειδικών μουσειακών ξεναγήσεων ή εκπαιδευτικών δράσεων για άτομα με προβλήματα όρασης ή ακοής είναι μόνον εν μέρει συμπεριληπτική, αφού δεν αίρει τη διάκριση μεταξύ ατόμων με αναπηρία και ατόμων χωρίς αισθητηριακά προβλήματα (Eardley et al., 2022:150-152). Επίσης, άρχισε να ασκείται κριτική στο γεγονός ότι τέτοιου είδους προγράμματα σχεδιάζονται εκ των υστέρων για να αποδώσουν έννοιες και περιγραφές που έχουν δημιουργηθεί για βλέποντες και ακούντες σε κώδικες κατανοητούς από άτομα με προβλήματα όρασης και ακοής (Papadimitriou et al., 2016: 41-42). Δε γίνεται δηλαδή προσπάθεια να αναπτυχθούν πολυαισθητηριακές προσεγγίσεις, που να λαμβάνουν εξ αρχής υπόψη μη-οπτικές προσεγγίσεις των διαφόρων θεμάτων και εκθεμάτων και να επιτρέπουν ταυτόχρονη παρακολούθηση από άτομα με και χωρίς αισθητηριακές αναπηρίες.

Το αίτημα για ένα πέρασμα από «ειδικές» ξεναγήσεις ή δράσεις σε μία συμμετοχική / συμπεριληπτική μουσειακή εμπειρία σχετίζεται με τις αλλαγές που συνέβησαν στα μουσεία τα τελευταία χρόνια. Πλέον θεωρείται βασική υποχρέωση των μουσειακών οργανισμών να παρέχουν ισότιμη πρόσβαση σε όλους τους επισκέπτες, χωρίς αποκλεισμούς ή διαχωρισμούς επί τη βάση της σωματικής ικανότητας (Marcus Ware et al., 2022· Smith et al., 2012).⁵

3. Για τις πληροφορίες ευχαριστώ τη συνάδελφο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών κ. Βάλη Γεωργακά, η οποία είχε και την ευθύνη για την συγκεκριμένη δράση στο Μουσείο Κανελλοπούλου.

4. Τέτοιες προβλέψεις εντάχθηκαν για πρώτη φορά στον Γενικό Οικοδομικό Κανονισμό του 2000: ν. 2831/2000, ειδ. άρθρο 28 «Ειδικές ρυθμίσεις για την εξυπηρέτηση ατόμων με ειδικές ανάγκες». Οι προβλέψεις του ΓΟΚ βασίστηκαν στη μελέτη «Οδηγίες Σχεδιασμού – Σχεδιάζοντας για Όλους» του ΥΠΕΧΩΔΕ που είχε δημοσιευθεί το 1998 (<https://bit.ly/3SA14hz>). Παρά την ύπαρξη νομικών προβλέψεων, ωστόσο, δεν υπήρχε φορέας για την εφαρμογή τους και την ανάπτυξη νέων πολιτικών προσβασιμότητας έως το 2021, όταν και συστάθηκε η Εθνική Αρχή Προσβασιμότητας (ν. 4780/2021).

5. Για το νέο ορισμό της έννοιας του μουσείου από το ICOM (2022), βλ. <https://bit.ly/4fGriXd>

Ταυτόχρονα, έχει γίνει κατανοητό ότι η διεύρυνση της μουσειακής εμπειρίας πέραν του πεδίου της οπτικής πρόσληψης (που είχε κυριαρχήσει στα μουσεία για δεκαετίες) μπορεί να προσφέρει πολλά στους επισκέπτες και να επιτρέψει νέες προσεγγίσεις των εκθεμάτων και των συλλογών.

Η συνειδητοποίηση της ανάγκης πολυαισθητηριακού σχεδιασμού οδήγησε τα μουσεία σε μια συστηματική μελέτη των τρόπων πρόσληψης που σχετίζονται με τις διάφορες αισθήσεις και των δυνατοτήτων που ανοίγουν στη μουσειακή διαδικασία (Chatterjee, 2008· Classen, 2017· Howes, 2014· Κανάρη κ.ά., 2021· Levent & Pascual-Leone, 2014). Ταυτόχρονα έγιναν ενδιαφέρουσες ιστορικές έρευνες για τη χρήση των αισθήσεων στο παρελθόν (Bagnoli, 2015· Howes & Classen 2014· Smith 2007· Toner, 2018· Χαμπλάκης, 2015).

Βεβαίως, το πέρασμα από τη θεωρία στην πράξη δεν είναι απλό. Οι πολυαισθητηριακές προσεγγίσεις εφαρμόζονται σχετικά εύκολα σε μικρή κλίμακα, π.χ. στο επίπεδο εκπαιδευτικών δράσεων ή θεματικών ξεναγήσεων (Campareri, 2019· Eardley et al., 2022). Ωστόσο, για να μπορέσουν να εφαρμοστούν σε πιο μόνιμες εγκαταστάσεις, όπως η παρουσίαση μιας συλλογής ή μια περιοδική έκθεση, χωρίς τη διαμεσολάβηση ειδικών ξεναγών, απαιτούνται σημαντικές αλλαγές στη διαμόρφωση του χώρου αλλά και στον τρόπο με τον οποίον δομείται η ίδια η έκθεση (Morgan, 2012). Στο Μουσείο Κανελλοπούλου θελήσαμε να διερευνήσουμε τα θέματα αυτά, μεταξύ άλλων και διότι σύντομα πρόκειται να ξεκινήσει μια μεγάλης κλίμακας κτηριακή και μουσειολογική αναβάθμιση. Μεταξύ 2022 και 2024 οργανώσαμε σειρά δράσεων με θέμα την πολυαισθητηριακότητα, οι οποίες είχαν ως στόχο να συνδυάσουν θεωρητικές προσεγγίσεις με πρακτικές εφαρμογές. Στις επόμενες ενότητες παρουσιάζουμε τις δράσεις αυτές αναλυτικά.

3.1. Ημερίδα «Μουσεία και αισθήσεις: σχεδιάζοντας για όλους» (2022)

Η ημερίδα πραγματοποιήθηκε το 2022 σε συνεργασία με το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης και είχε ως στόχο να φέρει σε διάλογο ειδικούς από διαφορετικά πεδία (αρχαιολόγους, μουσειολόγους, καθηγητές ειδικής αγωγής, αρχιτέκτονες-σχεδιαστές κ.ά.) με θέμα τις πολυαισθητηριακές προσεγγίσεις και τον «σχεδιασμό για όλους» στο χώρο των μουσείων. (Εικ. 6).

Εικόνα 6. Ημερίδα «Μουσεία και αισθήσεις: σχεδιάζοντας για όλους», στο Μουσείο Κανελλοπούλου, Ιούνιος 2022. Διερμηνεία διάλεξης στη νοηματική και απτικές αναπαραστάσεις έργων τέχνης.

Πολλοί ομιλητές εστίασαν στις στρατηγικές που ακολουθήθηκαν από διάφορα μουσεία της χώρας τις προηγούμενες δύο δεκαετίες. Η πλειονότητα των δράσεων αφορούσε τη δημιουργία απτικών διαδρομών και την οργάνωση εργαστηρίων και ξεναγήσεων με διερμηνεία στη νοηματική. Τα τελευταία χρόνια αρκετά μουσεία συμμετέχουν σε ερευνητικά προγράμματα με πανεπιστήμια και μουσεία της Ελλάδας και του εξωτερικού, που έχουν να παρουσιάσουν ενδιαφέροντα αποτελέσματα στον τομέα της συμπερίληψης.⁶

Οι επιστήμονες ειδικής αγωγής ανέλυσαν τη πολυμορφία και τις ανάγκες της κάθε αναπηρίας και εξήγησαν τις διαφορές των μηχανισμών πρόσληψης ατόμων με διαφορετικές αισθητηριακές δυνατότητες. Σημαντική ήταν η συμβολή των ειδικών στην πολιτιστική επικοινωνία, οι οποίοι εξήγησαν με ποιες μεθόδους μπορούν οι πληροφορίες για μουσειακές ή άλλες πολιτιστικές δράσεις να φθάσουν στα άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες. Τέλος οι αρχιτέκτονες μίλησαν για τις αρχές του καθολικού σχεδιασμού παρουσιάζοντας επιτυχημένα και λιγότερο επιτυχημένα παραδείγματα.

Η επαφή μεταξύ διαφορετικών ειδικοτήτων λειτούργησε δημιουργικά, άνοιξε νέους οδούς κατανόησης των αισθητηριακών αναπηριών και έθεσε τις βάσεις διεπιστημονικών συνεργασιών. Η έκδοση τους παρόντος τόμου είναι αποτέλεσμα του διαλόγου που ξεκίνησε σε εκείνη την ημερίδα. Οι ομιλίες της ημερίδας είναι διαθέσιμες διαδικτυακά στην πλατφόρμα blod του Ιδρύματος Μποδοσάκη και στον κανάλι You Tube του Μουσείου Κανελλοπούλου.⁷ Όλες οι ομιλίες συνοδεύονται από διερμηνεία στη νοηματική.

3.2. Έκθεση «Μια αρχαιολογία της αναπηρίας» (2023)

Μεταξύ Ιουνίου και Νοεμβρίου 2023, το Μουσείο Κανελλοπούλου φιλοξένησε την έκθεση-εγκατάσταση «An archaeology of disability / Μια αρχαιολογία της αναπηρίας» (Εικ. 7).

Εικόνα 7. Έκθεση-εγκατάσταση «Μια αρχαιολογία της αναπηρίας» (Ιούνιος-Νοέμβριος 2023). Διακρίνεται το απτικό ομοίωμα της ράμπας που οδηγούσε στην Ακρόπολη, φωτογραφίες, σχέδια και QR code για ηχητική περιγραφή (δημιουργοί έκθεσης D. Gissen, J. Stagger, M. Zarmakoupi).

6. Π.χ. <https://tomimeus.eu/>

7. <https://www.blod.gr/events/mouseia-kai-aisthiseis-shediazontas-gia-olous/> και <https://www.youtube.com/playlist?list=PLwmaOYydn6GB5-IAIZ1sQmc3MhYDgfbz9>

Η εγκατάσταση είχε ερευνητικό χαρακτήρα και ήταν το αποτέλεσμα συνεργασίας του David Gissen, ιστορικού της αρχιτεκτονικής και συγγραφέα του βιβλίου *The Architecture of Disability* (Gissen, 2022), της Jennifer Stager, ιστορικού τέχνης του Πανεπιστημίου John Hopkins, και της Μάνθας Ζαρμακούπη, κλασικής αρχαιολόγου και ιστορικού αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου της Pennsylvania.

Η εγκατάσταση είχε παρουσιαστεί για πρώτη φορά στη Μπιενάλε Αρχιτεκτονικής της Βενετίας του 2021⁸ και είχε ως στόχο να προσεγγίσει ένα κομμάτι του αρχαίου παρελθόντος χωρίς τους διαχωρισμούς που θέτουν οι σύγχρονες αντιλήψεις περί αναπηρίας και αρτιμέλειας (*ableism*) (Zarmakoupi & Stagger, 2023). Συγκεκριμένα, η έκθεση καλούσε τους επισκέπτες να αναλογιστούν τη διαδικασία ανάβασης στο λόφο της Ακρόπολης των Αθηνών τον 5ο αι. π.Χ. ως μία συλλογική τελετουργική εμπειρία, στην οποία συμμετείχαν όλα τα μέλη της αθηναϊκής κοινότητας ανεξαρτήτως σωματικής ικανότητας, συχνά βοηθώντας ο ένας τον άλλον. Οι ερευνητές συνέκριναν αυτήν την συμμετοχική διαδικασία με τη σημερινή διαδικασία ανόδου των ατόμων με αναπηρίες στην Ακρόπολη μέσω ενός ειδικά σχεδιασμένου ανελκυστήρα, ο οποίος διευρύνει μεν την προσβασιμότητα, ταυτόχρονα όμως απομονώνει τα άτομα με αναπηρία από τους υπόλοιπους επισκέπτες. Σκοπός των δημιουργών της έκθεσης δεν ήταν να αμφισβητήσουν τη σημασία των έργων προσβασιμότητας σε αρχαιολογικούς χώρους. Αυτό που τους ενδιέφερε ήταν να θέσουν ερωτήματα για το εάν τα άτομα με αναπηρίες εντάσσονται αρμονικά στις διαδικασίες επίσκεψης και για το πόσο συμπεριληπτικές είναι οι «τεχνικές προσβασιμότητας» που χρησιμοποιούμε σήμερα σε σχέση με το τι γινόταν στο παρελθόν.

Εικόνα 8. Απτικοί σταθμοί της έκθεσης «Μια αρχαιολογία της αναπηρίας». Αριστερά περιγραφή της έκθεσης σε γραφή braille. Δεξιά κεκλιμένη εγκατάσταση με μηχανισμό ελαφριών δονήσεων που μετέφεραν την αίσθηση της ανόδου του πλήθους στην Ακρόπολη και περιμετρικά ζώνη με περιγραφή σε κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille (δημιουργοί έκθεσης D. Gissen, J. Stagger, M. Zarmakoupi).

8. <https://www.labiennale.org/en/architecture/2021/stations/david-gissen-jennifer-stager-and-mantha-zarmakoupi>

Οι επιμελητές χρησιμοποίησαν ποικιλία μέσων για να απευθυνθούν σε άτομα με διαφορετικές δυνατότητες αισθητηριακής πρόσληψης:

- φωτογραφίες και σχέδια της Ακρόπολης, συνοδευόμενα από ηχητικές περιγραφές, προσβάσιμες μέσω κινητού με QR-code (βλ. Εικ. 7),
- δύο απτικούς σταθμούς, εκ των οποίων ο ένας αποτελούσε σχηματική προσομοίωση της ράμπας που οδηγούσε στα Προπύλαια της Ακρόπολης τον 5ο αι. π.Χ. (Βλασσόπουλου, 2017· Τραυλός, 1993: 39-41) (Εικ. 8),
- περιγραφές στην ελληνική και αμερικανική νοηματική με ταυτόχρονες ηχητικές περιγραφές (ελληνικά, αγγλικά) των ζωγραφικών αναπαραστάσεων που κοσμούσαν την Πινακοθήκη των Προπυλαίων της Ακρόπολης (Εικ. 9),
- πέτρινα ορθογώνια καθίσματα, τα οποία απέδιδαν έναν φθαρμένο βράχο που κατά τον Πausanias βρισκόταν στην κορυφή της ράμπας ανόδου της Ακρόπολης και χρoσίμευε για να ξεκουράζονται οι αναβάτες· τα καθίσματα ήταν διακοσμημένα με μοτίβα braille, τα οποία απέδιδαν με απτικό τρόπο την αίσθηση της φυσικής φθοράς (Εικ. 10),
- οδηγούς της έκθεσης στον ελληνικό και αμερικανικό κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille.

Οι συνοδευτικές δράσεις περιλάμβαναν:

- ξεναγήσεις με ταυτόχρονη διερμνευία στην ελληνική νοηματική γλώσσα (1-2 φορές την εβδομάδα),
- θεατρικά εργαστήρια για παιδιά 4-12 ετών (1 φορά την εβδομάδα).⁹

Για την προβολή της έκθεσης και των συνοδευτικών δράσεων (που μετά την Αθήνα μεταφέρθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης), δημιουργήθηκε από τους επιμελητές προσβάσιμη ιστοσελίδα στα ελληνικά και αγγλικά.¹⁰

Την έκθεση επισκέφθηκε σημαντικός αριθμός ατόμων με και χωρίς αναπηρίες τόσο τις ημέρες των ξεναγήσεων όσο και τις υπόλοιπες ημέρες. Η συνύπαρξη ατόμων με διαφορετικού τύπου αναπηρίες και ατόμων χωρίς αναπηρίες στις ίδιες ξεναγήσεις επέτρεψε να γίνουν παρατηρήσεις επί της διάδρασης που αναπτυσσόταν μεταξύ τους. Σημαντικό ρόλο έπαιζαν ο λόγος και η διερμνευία στη νοηματική. Οι διερμνευείς λειτουργούσαν αμφίδρομα, αποδίδοντας στη νοηματική τα λεγόμενα από άτομα με προβλήματα όρασης ή χωρίς αναπηρίες και μεταφέροντας σε λέξεις τα όσα περιέγραφαν άτομα με κώφωση ή βαρηκοΐα – ενίοτε δε περιγράφοντας και εκφράσεις ή χειρονομίες για τα άτομα με προβλήματα όρασης.

Η προσαρμογή των συμμετεχόντων σε αυτού του τύπου την επικοινωνία ήταν εύκολη. Μετά από κάποια λεπτά, κατά τα οποία οι επισκέπτες γνωρίζονταν μεταξύ τους και μάθαιναν για τις επικοινωνιακές απαιτήσεις που υπήρχαν, όλοι προσαρμόζονταν με άνεση. Η διαμεσολάβηση των διερμνευών σε κάθε στάδιο αυτής της πολυαισθητηριακής εμπειρίας ήταν σημαντική.

9. Οι ξεναγήσεις και το θεατρικό εργαστήρι γίνονταν από τον κ. Ορφέα Χατζηδημητρίου. Η διερμνευία στη νοηματική γινόταν από τον κ. Γιώργο Στάθη της εταιρείας Hands-Up.

10. <https://anarchaeologyofdisability.com/>

Εικόνα 9. Οθόνες με περιγραφές των ζωγραφικών αναπαραστάσεων που κοσμούσαν την Πινακοθήκη των Προπυλαίων της Ακρόπολης στην ελληνική και αμερικανική νοηματική γλώσσα με ταυτόχρονη ροή υπότιτλων και ηχητικές περιγραφές.

Επιτυχής ήταν επίσης η χρήση οθονών, στις οποίες διερμηνείες περιέγραφαν στη ελληνική και αμερικανική νοηματική γλώσσα τις ζωγραφικές παραστάσεις που κοσμούσαν την Πινακοθήκη των Προπυλαίων της Ακρόπολης, ενώ ταυτόχρονα υπήρχαν υπότιτλοι και ηχητικές περιγραφές μέσω ακουστικών ή κινητού τηλεφώνου (με χρήση QR-code) (Εικ. 9). Η ταυτόχρονη περιγραφή έδινε τη δυνατότητα σε όλους (ανεξαρτήτως του αν είχαν αναπηρία ή τι είδους αναπηρία είχαν) να καθίσουν στον ίδιο χώρο και να απολαύσουν την ίδια αφήγηση με διαφορετικά μέσα επικοινωνίας. Καθώς μάλιστα οι περιγραφές ήταν συγχρονισμένες, επισκέπτες με διαφορετικές αισθητηριακές δυνατότητες συχνά είχαν παρόμοιες αντιδράσεις, π.χ. όταν άκουγαν για κάποια αστεία σκηνή ή μια σκηνή βίας.

Εικόνα 10. Πέτρινα καθίσματα με ανάγλυφες εσοχές που αποδίδουν τη φθορά του χρόνου. Τα καθίσματα παρέπεμπαν στο βράχο που περιγράφει ο Πausanias ότι υπήρχε στην κορυφή της ράμπας που οδηγούσε στην Ακρόπολη για να ξεκουράζονται οι επισκέπτες μετά την ανάβαση.

Από τις απτικές εφαρμογές (Εικ. 8), η μία είχε απλή περιγραφή της έκθεσης στον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille και αφορούσε μόνον τα άτομα με αναπηρία όρασης. Η δεύτερη εφαρμογή, δηλαδή η κεκλιμένη προσομοίωση της ράμπας ανόδου στην Ακρόπολη του 5ου αιώνα, απευθυνόταν σε όλους. Η ράμπα είχε μηχανισμό ελαφριών δονήσεων, οι οποίες απέδιδαν την αίσθηση που θα υπήρχε όταν ανέβαιναν στην Ακρόπολη τα πλήθη των Αθηναίων για τη μεγάλη γιορτή των Παναθηναίων. Η εφαρμογή είχε ενδιαφέρον, ωστόσο πολλοί επισκέπτες δεν γνώριζαν την ύπαρξη της μεγάλης ράμπας που οδηγούσε στα Προπύλαια και τους ήταν δύσκολο να κατανοήσουν την εφαρμογή όταν δεν υπήρχε ξεναγός.

Οι φωτογραφίες και τα σχέδια της Ακρόπολης με τις ηχητικές περιγραφές είχαν μικρότερη απήχηση στο κοινό (Εικ. 7). Αρκετοί επισκέπτες με ή χωρίς προβλήματα όρασης εξέφρασαν την άποψη ότι θα ήταν καλό να υπάρχει ένα απτικό μοντέλο της Ακρόπολης ώστε να γίνεται κατανοητή η μορφολογία του βράχου, η θέση των διάφορων κτηρίων και της ράμπας και η δυσκολία ανάβασης.

Γενικά η εγκατάσταση έθεσε ενδιαφέροντες προβληματισμούς για τους τρόπους αντιμετώπισης της αναπηρίας στις σύγχρονες κοινωνίες και έδωσε τη δυνατότητα ανάπτυξης πολυαισθητηριακών προσεγγίσεων και εφαρμογών σε πειραματικό επίπεδο. Το θεωρητικό πλαίσιο απασχόλησε τους επισκέπτες (σχεδόν όλοι ήθελαν να συζητήσουν το θέμα της συμπερίληψης έναντι της απομονωμένης πρόσβασης), ωστόσο φάνηκε ότι χρειάζονταν και άλλες απτικές εφαρμογές, που θα απέδιδαν τα βασικά νοήματα της έκθεσης, καθώς και περισσότερες δυνατότητες διάδρασης.

Συνολικά, πάντως ήταν μια χρήσιμη δράση, που αξιολογήθηκε θετικά από φορείς και ομάδες ατόμων με αναπηρίες και άνοιξε δρόμους έρευνας και δράσης (Smith, 2024).

3.3. Πολυαισθητηριακά-συμπεριληπτικά εργαστήρια (2024)

Σε συνέχεια της εμπειρίας που αποκομίσαμε από την «Αρχαιολογία της αναπηρίας», το 2024 οργανώσαμε συμπεριληπτικά εργαστήρια με επιμέλεια του γράφοντος και της αρχαιολόγου-μουσειοπαιδαγωγού Δρ Μαριλένας Καραμπατέα. Βασικός στόχος αυτών των πιλοτικών εργαστηρίων ήταν να δημιουργήσουν συνθήκες βιωματικής μάθησης, που θα επέτρεπαν την ταυτόχρονη και ισότιμη συμμετοχή ατόμων με διαφορετικές αισθητηριακές δυνατότητες, και συγκεκριμένα ατόμων με προβλήματα όρασης, ατόμων με προβλήματα ακοής και ατόμων χωρίς αισθητηριακά προβλήματα (βλέποντες / ακούντες).

Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός, ήταν απαραίτητο να γίνουν αντιληπτές οι δεξιότητες και οι ανάγκες κάθε ομάδας, να αναπτυχθούν νέοι τρόποι πολυαισθητηριακής παρουσίασης και να δημιουργηθούν προϋποθέσεις ενεργούς διάδρασης μεταξύ ατόμων με διαφορετικές αισθητηριακές δυνατότητες.

Πραγματοποιήθηκαν δύο εργαστήρια με συμμετοχή 10-12 ατόμων κάθε φορά, που περιλάμβαναν 3-4 άτομα με προβλήματα όρασης, 3-4 άτομα με προβλήματα ακοής και 3-4 άτομα χωρίς αισθητηριακές αναπηρίες. Επιλέχθηκαν δύο θεματικές:

α) η μεταλλοτεχνία, επειδή έχει έντονη απτική διάσταση και επιτρέπει την ισότιμη συμμετοχή όλων

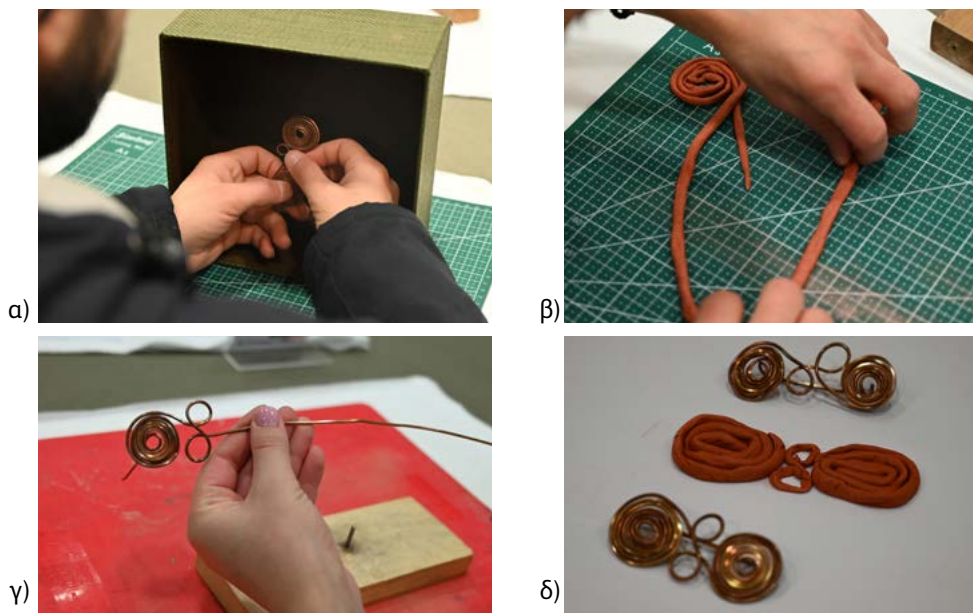
β) η μυθολογία, επειδή οι βασικοί μύθοι είναι γνωστοί σε όλους και έχουν έντονο το στοιχείο της αφήγησης, γεγονός που καθιστά δυνατή τη διάδραση με διαφορετικούς κώδικες επικοινωνίας.

Στο σχεδιασμό και την υλοποίηση, πέραν την κ. Καραμπατέα, συμμετείχαν οι μεταλλοτέχνες-ερευνήτες Άκης Γκούμας, Αναστασία Κανδαράκη και Κάρολος Βλαχιώτης, ενώ οι δρά-

σεις είχαν τη συμβουλευτική υποστήριξη των καθηγητών Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας κ. Μάγδας Νικολαράϊζη και κ. Βασίλη Αργυρόπουλου. Στα εργαστήρια υπήρχε συνεχώς διερμηνεία στη νοηματική.

Στην αρχή του κάθε εργαστηρίου έγινε καλωσόρισμα των συμμετεχόντων, γνωριμία μεταξύ τους και με τους εκπαιδευτές και περιγραφή των δραστηριοτήτων και των στόχων της δράσης. Στο εργαστήριο μεταλλοτεχνίας οι καλλιτέχνες είχαν επιλέξει από ένα αντικείμενο του μουσείου για να το παρουσιάσουν (π.χ. μια χάλκινη πόρπη του 8ου-7ου αι. π.Χ., ένα χάλκινο έλασμα με ανάγλυφη παράσταση του 6ου αι. π.Χ., ένα βραχιόλι του 11ου αι. μ.Χ.). Το εργαστήριο ξεκινούσε με απτική περιγραφή. Οι καλλιτέχνες έδιναν στους συμμετέχοντες ένα πιστό αντίγραφο του αντικειμένου τοποθετημένο μέσα σε κουτί και τους ζητούσαν να το περιγράψουν όπως το αντιλαμβάνονταν ο καθένας με την αφή. Έτσι άρχιζε ένας διάλογος μεταξύ των συμμετεχόντων με αντικείμενο το απτικό ερέθισμα. Ζητούμενο ήταν να κινητοποιηθούν άτομα με διαφορετικές αναπηρίες να περιγράψουν ο ένας στον άλλον αυτό που αντιλαμβάνονταν με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια. Οι περιγραφές ξεκινούσαν από τις λεπτομέρειες του αντικειμένου (π.χ. κατασκευή από σύρμα που καμπυλώνεται και δημιουργεί σπείρες, μία προεξοχή σα βελόνα και μία υποδοχή κτλ.) και σταδιακά οδηγούσαν στη σύνθεση (Εικ. 11α). Μεγαλύτερη συμμετοχή στην περιγραφή είχαν τα άτομα με αναπηρίες όρασης, λόγω της αυξημένης απτικής αντίληψης που έχουν, ωστόσο σημαντικός ήταν ο ρόλος των ερωτήσεων που έθεταν οι άλλοι συμμετέχοντες για να κατανοήσουν το αντικείμενο. Η διαδικασία αυτή εξοικείωσε τους συμμετέχοντες στην επικοινωνία με διαφορετικά αισθητηριακά μέσα.

Εικόνα 11. Πολυαισθητηριακό εργαστήριο μεταλλοτεχνίας: (α) απτική αναγνώριση έργου (αντίγραφο χάλκινης πόρπης 8ου-7ου αι. π.Χ.), (β) κατασκευή με ππλό με βάση την απτική περιγραφή, (γ) κατασκευή με χάλκινο σύρμα μετά την παρουσίαση του πρωτοτύπου, (δ) οι δημιουργίες από ππλό και χάλκινο σύρμα. Η ακρίβεια με την οποία έχει κατασκευαστεί το πήλινο αντίγραφο δείχνει την επιτυχία που είχε η απτική/ηχητική περιγραφή (που έγινε πριν παρουσιαστεί το πρωτότυπο).

Στη συνέχεια οι καλλιτέχνες έδιναν πηλό στους συμμετέχοντες και τους ζητούσαν να φτιάξουν κάτι αντίστοιχο με αυτό που είχαν ψηλαφήσει. Σε κάποιες ομάδες τα αποτελέσματα ήταν εντυπωσιακά, λόγω της ακρίβειας που είχε επιτευχθεί κατά το στάδιο της απτικής περιγραφής (Εικ. 11β, δ). Στη συνέχεια, ένας συντηρητής του μουσείου έφερνε το πρωτότυπο αντικείμενο και ζητούσε από τους συμμετέχοντες να το ψηλαφήσουν προσεκτικά και, όσοι είχαν όραση, να το δουν. Οι καλλιτέχνες βοηθούσαν τους συμμετέχοντες να εντοπίσουν δια της αφής ή δια της όρασης κατασκευαστικές λεπτομέρειες (π.χ. βαθουλώματα από τη σφυρηλάτηση, διαγώνιες εγκοπές από την περιέλιξη του σύρματος κτλ.) και τους εξηγούσαν πώς έγιναν. Η επαφή με τα αρχαία αντικείμενα έδωσε μεγάλη χαρά σε όλους τους συμμετέχοντες και κινητοποιήσε περαιτέρω τον μεταξύ τους διάλογο.

Στη συνέχεια οι καλλιτέχνες έδιναν στους συμμετέχοντες υλικά (π.χ. σύρμα ή φύλλο χαλκού) και εργαλεία (π.χ. μικρά σφυριά, καλέμια και ξύλινες μήτρες) και αφού τα περιέγραφαν, τους εξηγούσαν πώς μπορούν να γίνουν απλές εργασίες, π.χ. η κατασκευή και περιέλιξη σύρματος και το χτύπημα ενός μεταλλικού ελάσματος πάνω σε μια ξύλινη μήτρα). Για κάθε εργασία έδιναν «αισθητηριακές παραμέτρους», π.χ. εξηγούσαν ότι:

- κατά την περιέλιξη του σύρματος χρησιμοποιούμε την αφή για να καταλάβουμε εάν έχει ομογενοποιηθεί η επιφάνεια,
- κατά τη σφυρηλάτηση του ελάσματος πάνω σε μήτρα χρησιμοποιούμε την ακοή για να καταλάβουμε την ποιότητα του χτυπήματος,
- κατά την πύρωση του μετάλλου στη φωτιά χρησιμοποιούμε την όραση για να δούμε το χρώμα αλλά και την αίσθηση της ζέστης για να καταλάβουμε τη θερμοκρασία.

Στη συνέχεια τους ζήτησαν να δοκιμάσουν οι ίδιοι να κατασκευάσουν αυτό που είχαν ψηλαφήσει ή δει προηγουμένως. Αν και δεν μπορούσαν όλοι να κάνουν τα πάντα, η άσκηση ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική. Ανέδειξε τον πολυαισθητηριακό χαρακτήρα της χειροτεχνίας, δίνοντας συγκεκριμένα παραδείγματα, και άνοιξε νέους τρόπους κατανόησης που δεν περιορίζονται στην οπτική αντίληψη (Εικ. 11γ, δ). Στο πρώτο εργαστήριο μεταλλοτεχνίας (Ιούνιος 2024) το μεγαλύτερο μέρος της διάδρασης των συμμετεχόντων γινόταν απευθείας με τους καλλιτέχνες. Γι' αυτό και στο δεύτερο εργαστήριο (Νοέμβριος 2024) έγιναν αλλαγές ώστε να αυξηθεί η αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμων με διαφορετικές αισθητηριακές δυνατότητες. Στο τέλος, οι περισσότερες συνομιλίες γίνονταν μεταξύ των ίδιων των συμμετεχόντων, με τη διαμεσολάβηση των διερμνητών νοηματικής.

Στο δεύτερο πολυαισθητηριακό εργαστήριο εισαγάγαμε δύο νέες παραμέτρους αλληλεπίδρασης: την αφήγηση ως μέσο επικοινωνίας και τη μνημονική ανάκληση γνωστών μύθων. Χρησιμοποιήσαμε ένα αγγείο του μουσείου (μια μελανόμορφη κύλικα του 6ου αι. π.Χ.) το οποίο απεικονίζει μια διάσημη μυθολογική σκηνή: τη φυγή του Οδυσσέα από το σπήλαιο του Κύκλωπα Πολύφημου (Εικ. 12α). Ο αγγειογράφος έχει ζωγραφίσει ένα ανθρώπινο σώμα κρεμασμένο κάτω από την κοιλιά ενός κριαριού, κάτι που ανακαλεί αμέσως στη μνήμη τον μύθο και επιτρέπει την ταύτιση του ήρωα με τον Οδυσσέα (Εικ. 12β). Στην άσκηση που ετοιμάσαμε οι συμμετέχοντες αρχικά ψηλάφησαν το αγγείο για να καταλάβουν το σχήμα του και συζήτησαν με τους εκπαιδευτές τη χρήση του ως αγγείου κρασιού. Στη συνέχεια οι κωφοί συμμετέχοντες περιέγραψαν την απεικόνιση στα άτομα με αναπηρία όρασης, προσπαθώντας να δώσουν όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία. Μετά, οι εκπαιδευτές διάβασαν αποσπάσματα από τη Ραψωδία ι της Οδύσσειας, συνοδεύοντας την αφήγηση με ελαφρά μουσική υπόκρουση αρχαίας λύρας και αυλού. Τα βασικά σημεία της αφήγησης αποδόθηκαν από τους διερμνητές νοηματικής, στη συνέχεια όμως οι συμμετέχοντες με αναπηρία όρασης μαζί με

τους βλέποντες και τους ακούντες άρχισαν να περιγράφουν την εμπειρία της έμμετρης αφήγησης και της μουσικής για τα κωφά άτομα. Εξήγησαν ποια όργανα έπαιζαν και προσπάθησαν να περιγράψουν την εμπειρία με όρους αντιληπτούς σε ανθρώπους χωρίς ακοή, π.χ. λέγοντας ότι ο ήχος του αυλού είναι σαν απαλός άνεμος, και χρησιμοποιώντας παραδείγματα με ρυθμό (π.χ. την ανάσα, το χορό) για να αποδώσουν την αίσθηση του έμμετρου λόγου. Στόχος ήταν να αποκτήσουν οι συμμετέχοντες ολιστική αντίληψη της εμπειρίας της αφήγησης αρχαίας ποίησης και αντιμετωπίστηκε με πολύ θετικό τρόπο από τα κωφά άτομα.

Εικόνα 12. Πολυαισθητηριακό εργαστήριο μυθολογίας: (α) μελανόμορφη κύλικα του 6ου αι. π.Χ. με σκηνή φυγής του Οδυσσέα από το σπήλαιο του Πολύφημου, (β) λεπτομέρεια της σκηνής, (γ) ξύλινα απτικά ομοιώματα των δύο μορφών για χρήση από τους συμμετέχοντες στο εργαστήριο (κατασκευή: Κάρ. Βλαχιώτης).

α)

β)

γ)

Στο τέλος δόθηκαν στους συμμετέχοντες απτικά ομοιώματα των δύο μορφών, τα οποία είχε κατασκευάσει από ξύλο και είχε διακοσμήσει με χρώμα και ανάγλυφες λεπτομέρειες ο καλλιτέχνης κ. Κάρολος Βλαχιώτης (Εικ. 12γ). Οι μορφές είχαν αποδοθεί ξεχωριστά για να μπορούν τα άτομα με προβλήματα όρασης να τις αναγνωρίσουν ευκολότερα, και εν συνεχεία να τις ενώσουν για να κατανοήσουν τη σκηνή ως σύνθεση.

Στόχος του εργαστηρίου ήταν να δώσει έμφαση στις αισθήσεις που διαθέτουν τα άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες και όχι σε όσα τους λείπουν. Η προσπάθεια των εκπαιδευτών ήταν να τονίσουν τη σημασία όχι μόνον της κατανόησης ενός αντικείμενου με μία συγκεκριμένη αίσθηση αλλά και της μετάδοσης του νοήματος αυτού σε άτομα με διαφορετικές αισθητηριακές δυνατότητες. Με άλλα λόγια, επιχειρήσαμε να αναπτύξουμε την ενσυναίσθηση μεταξύ συμμετεχόντων με διαφορετικές αναπηρίες και την ανάγκη συνεργασίας. Στις ασκήσεις που έγιναν κατέστη σαφές ότι, όταν προσπαθούμε να περιγράψουμε ένα αντικείμενο με βάση μια δική μας αίσθηση σε άτομα που δεν διαθέτουν την αίσθηση αυτή, εντείνεται και η δική μας παρατηρητικότητα.

Στο τέλος του δεύτερου εργαστηρίου, οι συμμετέχοντες εξέφρασαν πολύ θετικές απόψεις για την προσπάθεια. Επισήμαναν ότι κάθε αναπηρία θέτει περιορισμούς πρόσληψης και επικοινωνίας, που είναι δύσκολο να ξεπεραστούν, ωστόσο θεώρησαν ότι είναι δυνατή μια συμπεριληπτική μουσειακή παρουσίαση που δεν θα διαχωρίζει τους επισκέπτες ανάλογα με τις αισθητηριακές τους δυνατότητες ή αναπηρίες αλλά θα ακολουθεί μια πολύ-αισθητηριακή προσέγγιση.

Για τη συνέχεια της προσπάθειας αυτής σκοπεύουμε να δημιουργήσουμε ομάδα εργασίας με άτομα που συμμετείχαν στα εργαστήρια αυτά (συμπεριλαμβανομένων ατόμων με αναπηρίες και βλεπόντων / ακουόντων), ώστε να διερευνήσουμε περαιτέρω τις δυνατότητες των πολυαισθητηριακών παρουσιάσεων και της ανάπτυξης διαλόγου μεταξύ διαφορετικών μορφών αισθητηριακής πρόσληψης.

4. Καταλήγοντας

Ελπίζουμε ότι μέσα από αυτές τις ερευνητικές δραστηριότητες θα αναπτυχθούν σταδιακά οι μέθοδοι που θα επιτρέψουν τη δημιουργία μιας έκθεσης, η οποία θα απευθύνεται σε όλους χωρίς να απαιτεί απαραίτητα τη διαμεσολάβηση ειδικών ξεναγών. Εκτός από νέες τεχνικές παρουσίασης, αυτό απαιτεί και μια αλλαγή νοοτροπίας από όλους. Θεωρούμε πως οι δράσεις του Μουσείου Κανελλοπούλου συμβάλλουν προς αυτήν την κατεύθυνση.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Bagnoli, M. (2016). *A feast for the senses: art and experience in Medieval Europe*, Exhibition Catalogue, Walters Art Museum, London: Yale University Press.
- Campareri, M. (2019). Multi-sensory approaches to art in museum settings: a curator's view, *Ikonotheke*, 29, 9-14.
- Chatterjee, H. (2008). *Touch in museums. Policy and practice in object handling*. London: Routledge.
- Classen, C. (2017). *The museum of the senses. Experiencing art and collections*. London: Bloomsbury.
- Eardley, A. F., Thompson, H., Fineman, A., Hutchinson, R., Bywood, L., & Cock, M. (2022).

- Devisualizing the museum: from access to inclusion. *Journal of Museum Education*, 47(2), 150–165. <https://doi.org/10.1080/10598650.2022.2077067>
- Gissen, D. (2022). *The architecture of disability. Buildings, cities and landscapes beyond access*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gissen, D., Hargrove, P., Holmes, B., Stager, J., Tester, C., Toscano, P., & Zarmakoupi, M. (2024). An Archaeology of Disability: a dialogic essay. *Classical Antiquity*, 43(2), 317–363. <https://doi.org/10.1525/ca.2024.43.2.317>
- Howes, D. (2014). Introduction to sensory museology. *The senses and society*, 9, 267. doi:10.2752/174589314X14023847039917
- Howes, D., & Classen, C. (2014). *Ways of seeing. Understanding the senses in society*. London: Routledge.
- Levent, N., & Pascual-Leone, A. (2014, eds). *The multisensory museum: Cross-disciplinary perspectives on touch, sound, smell, memory, and space*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Marcus Ware, S., Zankowicz, K., & Sims, S. (2022) The call for disability justice in museum education: re-framing accessibility as anti-ableism. *Journal of Museum Education*, 47(2), 130–137. <https://doi.org/10.1080/10598650.2022.2077079>
- Morgan, J. (2011). The multisensory museum. *Гласник Етнографског института САНУ*, 60, 65–76.
- Papadimitriou, N., Plati, M., Markou, E., & Catapoti, D. (2016). Identifying accessibility barriers in heritage museums: conceptual challenges in a period of change. *Museum International*, 68(3–4), 33–47. <https://doi.org/10.1111/muse.12134>
- Smith, B. (2024). Lessons from the ancient Greeks: reimagining disability. *Architectural Histories* 12(1), 1–7. doi: <https://doi.org/10.16995/ah.11026>
- Smith, H.J.L., Ginley, B., & Goodwin H. (2012). Beyond compliance? Museums, disability and the law. Στο P. Sandell & E. Nightingale (Επιμ.), *Museums, equality and social justice* (σσ. 59–71). London: Routledge.
- Smith, M. (2007). *Sensing the past. Seeing, hearing, smelling, tasting and touching in history*. Berkeley: University of California Press.
- Toner, J. (2018, ed.) *A cultural history of the senses in antiquity*. London: Bloomsbury.
- Zarmakoupi, M., Stagger, J. (2023). An archaeology of disability: Athens – Venice – Pisa. Στο A. Anguissola & C. Tarantino (Επιμ.), *Aree Archeologiche e accessibilità: riflessioni ed esperienze* (σσ. 19–37). Pisa: Pisa University Press.
- Βαβυλοπούλου-Χαριτωνίδου, Α., Μακρή, Ε., Τσάκος, Κ. (1987–88). Το Ριζόκαστρο. Σωζόμενα υπολείμματα: νέες παρατηρήσεις και επαναχρονολόγηση, *Δελτίο Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 14, 329–366.
- Βλασσοπούλου, Χρ. (2017). *Η Ακρόπολη των Αθηνών. Τα μνημεία του βράχου και των κλιτύων*. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.
- Θεοχαράκη, Α., Παπαδημητρίου, Ν., & Τσώνης, Σ. (υπό έκδ). Από το Ριζόκαστρο στα Μιχαλίσια. Τοπογραφία και ιδιοκτησίες κατά τον 19ο αιώνα. Στο Ν. Παπαδημητρίου, Ε. Κουντούρη, Μ. Κοντοπανάγου, Κ. Σταμούδη (Επιμ.), *Η Βόρεια Κλιτύς της Ακρόπολης: ένα αρχαιολογικό παλίμψηστο*, Αθήνα: Μουσείο Κανελλοπούλου.
- Κανάρη, Χ., Νικολαράτζη, Μ., Αργυρόπουλος, Β., & Παπαζαφείρη, Μ. (2021). Μουσεία και άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες: Πραγματικότητα, προκλήσεις και προοπτικές για ένα

- μουσείο για όλους. *Culture-Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 1(1), 45-56.
- Κατσελάκη, Α., & Σακαλή, Ο. (Επιμ.) (2020). *Πολιτισμός για όλους. Μουσεία και μνημεία χωρίς αποκλεισμούς*. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.
- Λενακάκης, Α., & Κανάρη, Χ. (Επιμ.) 2023. *Πολιτισμός, τέχνες και συμπερίληψη. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εφαρμογές*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σοφία.
- Μαρκοπούλου, Ε., & Μπιζάκη, Β. (υπό έκδ.). Ευρήματα από την ανασκαφή για την επέκταση του Μουσείου Κανελλοπούλου (2001-2002, 2005): τμήμα του Ριζόκαστρου και άλλα οικιστικά κατάλοιπα. Στο Ν. Παπαδημητρίου, Ε. Κουντούρη, Μ. Κοντοπανάγου, Κ. Σταμούδη (Επιμ.), *Η Βόρεια Κλιτύς της Ακρόπολης: ένα αρχαιολογικό παλίμψηστο*, Αθήνα: Μουσείο Κανελλοπούλου.
- Μηρούσκαρη, Μ. (1985). *Το Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου*. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Σκαμπαβίας, Κ., & Χατζηδάκη, Ν. (Επιμ.) (2007). *Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου. Βυζαντινή και μεταβυζαντινή τέχνη*, Αθήνα: Ίδρυμα Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου.
- Τραυλός, Ι. (1993). *Η πολεοδομική εξέλιξις των Αθηνών*, β' εκδ., Αθήνα: Καπόν.
- Χαμπλάκης, Γ. (2015). *Η αρχαιολογία και οι αισθήσεις. Βίωμα, μνήμη και συν-κίνηση* (μτφρ. Ν. Κούρκουλος), Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Χωρέμη-Σπετσιάρη, Α., & Ζαρκάδας, Α. (Επιμ.) (2006). *Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου. Αρχαία τέχνη*, Αθήνα: Ίδρυμα Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, ένα μουσείο για όλους: οι καινοτόμες δράσεις και το πρόγραμμα «SignGuide»

Αγγελική Κουκουβού

Δρ. Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Δ/σης Εκδόσεων & Ψηφιακών Εφαρμογών,
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, akoukounou@culture.gr

Ευανθία Παπαδοπούλου

Δρ. Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Ψηφιακών Εφαρμογών & Καινοτόμων Υπηρεσιών,
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, enapadopolou@culture.gr

Αγγελική Μονέδα

Δρ. Ηλεκτρολόγος-μηχανικός & Μηχανικός υπολογιστών, Προϊσταμένη Τμήματος Ψηφιακής Διακυβέρνησης, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, amoneda@culture.gr

Χαράλαμπος Τσούγγαρης

Αρχαιολόγος ΜΑ, Προϊστάμενος Τμήματος Επικοινωνίας, Εκπαίδευσης, Ανάπτυξης & Χορηγιών,
Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, chtsouggaris@culture.gr

Φώτης Υφαντίδης

Δρ Αρχαιολόγος / Μουσειολόγος, Μεταδιδακτορικός ερευνητής,
Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας & Επικοινωνίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, fotisif@aegean.gr

Δημήτρης Κοσμόπουλος

Καθηγητής, Τμήμα Μηχανικών Η/Υ & Πληροφορικής, Πανεπιστήμιο Πατρών, dkosmo@upatras.gr

1. Ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου του μουσείου στη σημερινή κοινωνία

Διαφορετικότητα και ενσωμάτωση, αποκλεισμός και συμπερίληψη αποτελούν ίσως τις πιο πολυσυζητημένες έννοιες της εποχής μας. Οι κοινωνικές διεκδικήσεις σε παγκόσμιο επίπεδο για ομάδες πληθυσμού που αποκλείονται, περιορίζονται ή υφίστανται διακρίσεις οδηγούν σε σαρωτικές αλλαγές σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, οι οποίες ενισχύονται από τον καταλύτη του δημόσιου βήματος των σύγχρονων ψηφιακών μέσων (Αμίτσης, 2014· Βασιλειάδου κ.ά., 2005).

Τα μουσεία δεν θα μπορούσαν να μείνουν αμέτοχα σε αυτές τις εξελίξεις. Ως ένας από τους πιο αξιόπιστους θεσμούς της κοινωνίας των πολιτών, ποτέ άλλοτε δεν ήταν περισσότερο συνδεδεμένα με τις ζωές των ανθρώπων. Ο ρόλος τους τα τελευταία χρόνια αναδιαμορφώνεται και εκσυγχρονίζεται συνεχώς. Η ικανότητά τους να αφογκράζονται τα μηνύματα των καιρών και να ανταποκρίνονται με τόλμη στις αξίες που υπηρετούν, τα αναδεικνύει ως σημαντικούς παράγοντες στην επιτάχυνση των πολιτιστικών, εκπαιδευτικών και κοινωνικών αλλαγών.

Ο ίδιος ο νέος επίσημος ορισμός του Μουσείου, όπως αυτός εγκρίθηκε στις 24 Αυγούστου

2022 από το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων¹, αποτυπώνει με ιδιαίτερη έμφαση την ανάγκη για ανοικτά και προσβάσιμα μουσεία, που να προάγουν την ποικιλομορφία, να λειτουργούν και να επικοινωνούν με τη συμμετοχή των κοινοτήτων χωρίς αποκλεισμούς. Αποτελεί νομική και ηθική υποχρέωση των μουσείων να εξασφαλίζουν ότι όλοι έχουν ελεύθερη πρόσβαση στις μουσειακές συλλογές και μπορούν να προσεγγίσουν και να χρησιμοποιούν τις υποδομές, τις υπηρεσίες και τα αγαθά τους με ασφάλεια και άνεση.

Το 2020 η Διεθνής Ημέρα Μουσείων ήταν εύστοχα αφιερωμένη στο θέμα «Μουσεία για την ισότητα. Ποικιλομορφία και κοινωνική συνοχή». Ο εορτασμός είχε ως στόχο να αναδείξει την κοινωνική αξία των μουσείων ως φορέων συνοχής και να τα καλέσει να ανοίξουν τις πόρτες τους στις κοινότητες που βιώνουν κάθε είδους αποκλεισμό. Αντίστοιχα, οι Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς 2021 του Συμβουλίου της Ευρώπης² αναδείκνυαν την συμπερίληψη (Heritage: All Inclusive) ως κεντρικό θέμα του πανευρωπαϊκού εορτασμού.

Αν και νομοθεσία και διεθνείς συμβάσεις ορίζουν ότι οι πολιτιστικοί οργανισμοί οφείλουν να καταβάλουν κάθε μέριμνα για την προσβασιμότητα όλων³, η ελεύθερη πρόσβαση, δυστυχώς, δεν είναι πάντα εφικτή στην πράξη. Υπάρχουν ομάδες πληθυσμού που η οικονομική και κοινωνική τους ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια, με αποτέλεσμα να είναι ολικώς ή μερικώς αποκομμένες από τις πολιτιστικές δομές. Πρόκειται για ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, έναν ευρύ όρο που περιλαμβάνει άτομα με αρκετές διαφοροποιήσεις, με κοινό όμως στοιχείο τα εμπόδια, φυσικά ή και κοινωνικά, τα οποία τους αποτρέπουν να επισκεφτούν τα μουσεία, με αποτέλεσμα να στερούνται τις επωφελείς παροχές και υπηρεσίες που αυτά προσφέρουν (Κατσελάκη & Σακαλή 2020· Τσιτούρη, 2004, 2005).

Ιδιαίτερα για τα άτομα με αναπηρία, ο χαμηλός αριθμός επισκεπτών σχετίζεται άμεσα με τις παρεχόμενες υπηρεσίες εξυπηρέτησης κοινού και πληροφόρησης. Τα μουσεία οφείλουν όχι μόνο να κατανοήσουν το πρόβλημα, αλλά και να αναθεωρήσουν πολλές από τις πρακτικές τους (Argyropoulos & Kanari, 2019· Black, 2012· Κανάρη κ.ά., 2021· Μπούνια, 2015· Schwartzman & Knowles, 2022).

2. Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης: μουσειακή πολιτική και δράσεις

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, ως ένα δημόσιο μουσείο που έχει αναλάβει τη δέσμευση να βρίσκεται διαρκώς σε εγρήγορση και να ανταποκρίνεται ενεργά στα σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα, αναπτύσσει έντονη δραστηριότητα σε αυτόν τον τομέα, με πλήρη συναίσθηση των παραμέτρων ευαισθησίας και των κανόνων δεοντολογίας.

Από το 1962 το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης λειτουργεί ως το μητροπολιτικό μουσείο της Μακεδονίας, καθώς φυλάσσει, συντηρεί, μελετά, εκθέτει και προβάλλει συστηματικά αρχαιότητες από όλο τον μακεδονικό χώρο (Κουκουβού & Ζιωγάνα, 2022). Η αυτονόμησή του σε ειδική περιφερειακή υπηρεσία το 2001 και ο ριζικός εκσυγχρονισμός του ξεκι-

1. Για τον νέο ορισμό ICOM βλ. <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition>

2. <https://www.europeanheritagedays.com/Shared-Theme/Heritage-All-Inclusive-2021>

3. Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (2007), η οποία επικυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 4074/2012.

νούν ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία του: επαναπροσδιορίζει τη φιλοσοφία του και καθορίζει τις βασικές αρχές ενός στρατηγικού σχεδιασμού για το μέλλον, σε εναρμόνιση με τον νέο ρόλο των μουσείων στον 21^ο αιώνα.

Το 2006 ανοίγει τις πύλες του με ριζική επανέκθεση των συλλογών του και σχεδιάζει τη μελλοντική του πορεία με νέα μουσειακή πολιτική, μακριά από τα παραδοσιακά μοντέλα (βλ. Εικ. 1). Δράσεις εγχώριας ή διεθνούς εμβέλειας, προγράμματα, εκδηλώσεις με τη συνεργασία επιστημόνων, καλλιτεχνών και ποικίλων πολιτιστικών φορέων, εγκαινιάζουν μια καινούργια εποχή με σκοπό την καλλιέργεια μιας βιωματικής σχέσης του κοινού με τις αρχαιότητες (Γκαλνίκη κ.ά., 2006· Στεφανή, 2006)

Αφετηρία του μια νέα φιλοσοφία στη μουσειολογική προσέγγιση των εκθέσεων, μόνιμων και περιοδικών (Αδάμ-Βελένη, 2021), που βασίζεται σε νέα αφηγηματικά εργαλεία, στη μελέτη και τη στοχευμένη έρευνα, σε καινοτόμες εφαρμογές στην προστασία και τη συντήρηση των αντικειμένων, σε συνεργασίες στην Ελλάδα και το εξωτερικό, στην ενσωμάτωση των δυνατοτήτων που προσφέρει ο ψηφιακός κόσμος, σε επικοινωνιακές δράσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα χωρίς αποκλεισμούς.

Εικόνα 1. Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης. Οι μόνιμες εκθέσεις.

Στον πυρήνα του σχεδιασμού της μουσειακής του πολιτικής τοποθετεί πάντα τον άνθρωπο: ως δημιουργό των αρχαίων τεχνουργημάτων αλλά και ως επισκέπτη που αναζητά τη σύγχρονη μουσειακή εμπειρία σε ένα περιβάλλον όπου ενθαρρύνεται η δημιουργικότητα και η διάδραση, «ένα μουσείο για όλους» (Στεφανή κ.ά., 2019. Stefani et al., 2020)⁴.

Οι στόχοι του περιλαμβάνουν μια σειρά δεσμεύσεις:

- Την ανάπτυξη του εκπαιδευτικού ρόλου του μουσείου με αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών.

4. Για πλήρη κατάλογο των δράσεων του ΑΜΘ από το 2006 και εξής, βλ. και στην ιστοσελίδα του μουσείου https://www.amth.gr/sites/amth.gr/files/attachments/publications/amth_oles_oi_draseis_2022_0.pdf

- Την ανταπόκριση στις σύγχρονες προκλήσεις με την αναζήτηση νέων πρακτικών και εναλλακτικών τρόπων προσέγγισης και ανάπτυξης του κοινού.
- Την ενίσχυση της σχέσης διάδρασης με το κοινό με έναν τρόπο διασκεδαστικό και δημιουργικό.
- Την ισότιμη πρόσβαση για όλους στο πολιτιστικό ψηφιακό αποθετήριο.
- Και την επένδυση σε προγράμματα που αφορούν στην πολιτιστική κληρονομιά με ψηφιακές υπηρεσίες που παρουσιάζουν ισορροπία ανάμεσα στην πρόσβαση στις συλλογές, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία (Στεφανή κ.ά., 2019· Stefani et al., 2020).

Μια από τις πιο σημαντικές δεσμεύσεις που έχει αναλάβει το μουσείο είναι αυτή που σχετίζεται άμεσα με το θέμα της ημερίδας που οργανώθηκε στον Βόλο με τίτλο «Προσβάσιμα Μουσεία: Προκλήσεις, προτάσεις και αναστοχασμοί», τα πρακτικά της οποίας περιλαμβάνει ο παρών τόμος, και αφορά στους τρόπους με τους οποίους απαντά στις προκλήσεις που θέτει το δικαίωμα ελεύθερης πρόσβασης όλων στα μουσεία.

Οι σύγχρονες κοινωνίες είναι πολύ πιο ευαισθητοποιημένες στα θέματα του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της συμπερίληψης σε μια ευρεία κλίμακα. Κατ' αντιστοιχία και τα μουσεία έχουν κάνει σημαντικά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση. Η έννοια της προσβασιμότητας έχει διευρυνθεί και δεν περιορίζεται πλέον στη δυνατότητα της φυσικής πρόσβασης ή σε ειδικές δράσεις που απευθύνονται αποκλειστικά σε ένα θεωρούμενο «ειδικό κοινό». Στόχος και απαίτηση των ευάλωτων κοινοτήτων είναι να λαμβάνονται υπόψη ήδη από το αρχικό στάδιο σχεδιασμού των μουσειολογικών και μουσειογραφικών μελετών και των διαφόρων προγραμμάτων, ώστε το δόγμα «πολιτισμός για όλους» να γίνει πραγματικότητα⁵.

Επιδίωξη του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης δεν είναι η διοργάνωση περιστασιακών εκδηλώσεων αλλά ένας συντονισμένος σχεδιασμός δράσεων που θα αποσκοπούν στην ενσωμάτωση όλο και περισσότερων αποκλεισμένων ομάδων. Σε αυτό το πλαίσιο η δραστηριοποίηση του μουσείου για την επίτευξη και την περιφρούρηση του καθολικού χαρακτήρα της ελεύθερης πρόσβασης από όλους είναι συστηματική και αδιάλειπτη.

2.1 Αναπηρία, προγράμματα ευαισθητοποίησης και επίπεδα προσβασιμότητας

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης παρέχει πλήρη πρόσβαση σε άτομα με κινητικές δυσκολίες, βελτιώνοντας συνεχώς τις υποδομές του: προσβάσεις, οδεύσεις, ράμπες, θέσεις στάθμευσης, αμαξίδιο διαθέσιμο στην είσοδο, ανελκυστήρες και τουαλέτες για άτομα με αναπηρία. Οι δράσεις και τα προγράμματά του απευθύνονται σε όλους τους ανθρώπους που κοινωνικές προκαταλήψεις ή άλλου είδους εμπόδια δυσχεραίνουν την επαφή τους με την πολιτιστική κληρονομιά. Μέσω συνεργασιών με σχολικές μονάδες, σωματεία Ειδικής Αγωγής, συλλόγους μέριμνας ΑμεΑ και κοινωνικές οργανώσεις προσφέρονται κατάλληλα προσαρμοσμένες εκπαιδευτικές δράσεις για παιδιά και ενήλικα άτομα (βλ. Εικ. 2). Επίσης, υποδέχεται και συμμετέχει σε προγράμματα διαπολιτισμικής αγωγής και σε δράσεις που απευθύνονται σε κρατούμενους και υλοποιούνται μέσα στις φυλακές (Τσούγγαρης, 2019). Παράλληλα,

5. Βλ. τις πρωτοβουλίες διεθνών οργανισμών, <https://www.internationaldisabilityalliance.org/about> και το βασικό αίτημα τους “Accessibility and inclusion cannot be an afterthought” <https://www.museumnext.com/article/why-accessibility-as-an-afterthought-must-now-become-a-thing-of-the-past/>. Για το σύνθημα του αναπηρικού κινήματος «ΤΙΠΟΤΑ ΓΙΑ ΕΜΑΣ ΧΩΡΙΣ ΕΜΑΣ» βλ. <https://archive.ert.gr/78688/>

πραγματοποιεί θεματικές περιηγήσεις και ειδικές δράσεις για ομάδες απεξάρτησης, ψυχικά ασθενείς (Τσιαμάγκα, 2015, 2017) και ηλικιωμένους. Η εμπειρία μάς έχει δείξει ότι τις περισσότερες φορές οι δράσεις αυτές αποτελούν για τις συγκεκριμένες ομάδες το έναυσμα για την πρώτη επίσκεψή τους σε έναν μουσειακό χώρο, ενώ το ενδιαφέρον που δείχνουν αποδεικνύει ότι χρειάζονται ένα ιδιαίτερο ερέθισμα, για να εξωτερικεύσουν τη δυναμική τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στις ομάδες προσφύγων και μεταναστών, η εξεύρεση σημείων σύγκλισης στις πολιτιστικές αναφορές τους, η μουσική ή ο χορός γίνονται οι γέφυρες που βοηθούν να ξεπεραστεί το φράγμα της γλώσσας ή άλλες δυσχέρειες και κοινωνικές προκαταλήψεις.

Εικόνα 2. Εκπαιδευτική επίσκεψη για άτομα με κινητική αναπηρία στο ΑΜΘ.

Τα προγράμματα που αφορούν σε άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες, όπως αυτές της όρασης και της ακοής, αποτελούν εδώ και πολλά χρόνια μία από τις προτεραιότητες του μουσείου. Ήδη από το 2006 το μουσείο διαθέτει φυλλάδια σε ελληνική και αγγλική γραφή braille και υπάρχει η δυνατότητα απτικής διαδρομής σε επιλεγμένα εκθέματα, τοποθετημένα σε κατάλληλο ύψος και απόσταση, ώστε να είναι προσβάσιμα.

Το 2014 το μουσείο εγκαινίασε την πρώτη μόνιμη αρχαιολογική έκθεση στη Βόρεια Ελλάδα, η οποία σχεδιάστηκε εξ αρχής με βάση τις αρχές της «καθολικής πρόσβασης» ατόμων με κινητική και αισθητηριακή αναπηρία. Η υπαίθρια έκθεση, με τίτλο «Μνήμη και... λίθοι» (Αδάμ-Βελένη & Τερζοπούλου, 2014), περιλαμβάνει ταφικά και αρχιτεκτονικά μνημεία, γύρω από τα οποία οι διάδρομοι των επισκεπτών κατασκευάστηκαν σύμφωνα με τις προδιαγραφές για πρόσβαση αναπηρικών αμαξιδίων. Για τα άτομα με αναπηρία όρασης διαμορφώθηκε τόσο ειδική πορεία με ανάγλυφα πλακίδια όδευσης, όσο και θέσεις στάσης για την απτική διερεύνηση ορισμένων μνημείων με τη βοήθεια και πινακίδων σε ελληνική και αγγλική γραφή braille

(βλ. Εικ. 3, 4). Στον χώρο της συγκεκριμένης έκθεσης υπάρχει, επίσης, ειδική διαμόρφωση δύο скаμμάτων με άμμο, στα οποία πραγματοποιούνται θερινά εκπαιδευτικά προγράμματα προσομοίωσης ανασκαφής.

Εικόνα 3. Μόνιμη υπαίθρια έκθεση «Μνήμη και ...λίθοι» με ειδικά διαμορφωμένες διαδρομές για ΑμεΑ.

Εικόνα 4. Πινακίδες με πληροφοριακό υλικό στον κώδικα braille στην υπαίθρια έκθεση «Μνήμη και ...λίθοι».

Από το 2017 και εξής αυτό το ανασκαφικό πρόγραμμα προσαρμόστηκε κατάλληλα για σχολεία Ειδικής Αγωγής και για παιδιά με προβλήματα όρασης, με τίτλο «Ανακαλύπτω το παρελθόν», σε συνεργασία με το Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (Παράρτημα Θεσσαλονίκης). Τα παιδιά με απώλεια όρασης μεταμορφώνονται σε αρχαιολόγους και -μόνο με την αίσθηση της αφής- ανασκάπτουν, καταγράφουν, συντηρούν και εκθέτουν τα ευρήματά τους (Τσούγγαρης, 2017· Στεφανή, 2020). Αρχικά, πληροφορούνται για την ανασκαφή και τον σκοπό της, γνωρίζουν τα εργαλεία και τον χώρο, ενημερώνονται για τα ευρήματα που θα έχουν την ευκαιρία να αποκαλύψουν, που είναι θεμέλια κτιρίων, κεραμικά και μεταλλικά σκεύη, ειδώλια, όλα αντίγραφα αρχαίων ευρημάτων. Κατόπιν παίρνουν θέση στο σκάμμα και αρχίζουν την έρευνα, με την καθοδήγηση των συντονιστών. Ένα-ένα τα ευρήματα έρχονται στην επιφάνεια, ταυτίζονται, λαμβάνονται οι συντεταγμένες τους με την ειδική ανάγλυφη μετροταινία και μεταφέρονται στο τραπέζι για καταγραφή στο ημερολόγιο της ανασκαφής στη γραφομηχανή braille (βλ. Εικ. 5). Η επόμενη δραστηριότητα είναι η απτική ξενάγηση σε επιλεγμένα εκθέματα του Μουσείου: μαρμάρινα ανάγλυφα, ένα κεραμικό πιθάρι, αλλά και ένα ψηφιδωτό δάπεδο (βλ. Εικ. 6).

Εικόνα 5. Τα παιδιά με αναπηρία όρασης «μεταμορφώνονται» σε αρχαιολόγους. Στιγμιότυπα από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για παιδιά με προβλήματα όρασης με τίτλο «Ανακαλύπτω το παρελθόν», το οποίο σχεδιάστηκε σε συνεργασία με το Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (Παράρτημα Θεσσαλονίκης).

Εικόνα 6. Απτική ξενάγηση σε επιλεγμένα εκθέματα του ΑΜΘ. Στιγμιότυπα από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για παιδιά με προβλήματα όρασης με τίτλο «Ανακαλύπτω το παρελθόν», το οποίο σχεδιάστηκε σε συνεργασία με το Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (Παράρτημα Θεσσαλονίκης).

Η δραστηριοποίηση του μουσείου στα προγράμματα ΑμεΑ και η εμπειρία που έχει αποκτηθεί οδήγησε τη Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του ΥΠΠΟΑ να επιλέξει το ΑΜΘ, για να εγκαινιάσει το φθινόπωρο του 2021 τη δράση «Πρόσβαση στον πολιτισμό για όλους/ες», συμμετέχοντας στο τριετές «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα ΑμεΑ 2021-2023». Στο πλαίσιο αυτό σχεδιάστηκε σε συνεργασία με το Δημοτικό Σχολείο Τυφλών Θεσσαλονίκης⁶ μια νέα απτική διαδρομή με τίτλο «Αγγίζω και ανακαλύπτω την αρχαία Μακεδονία» (βλ. Εικ. 7). Εννέα εκθέματα εντάχθηκαν σε ένα ενιαίο αφήγημα, που «εικονογραφεί» μια ιστορία καθημερινής ζωής στην αρχαία Μακεδονία με πρωταγωνιστές τα μέλη μιας οικογένειας. Τα παιδιά ψηλαφούν τα εκθέματα και συμμετέχουν δημιουργικά με ερωτήσεις και παρατηρήσεις στις διασκεδαστικές ιστορίες από την καθημερινή ζωή στην αρχαιότητα που δημιουργούν συνδέσεις με το σήμερα. Παράλληλα διατηρήθηκε και εμπλουτίστηκε η δραστηριότητα της ανασκαφής με αντίγραφα αρχαίων κεραμικών αγγείων, τα οποία κατασκευάστηκαν ειδικά για τη συγκεκριμένη δράση (βλ. Εικ. 8). Τα εννέα

6. Με την ουσιαστική βοήθεια της εκπαιδευτικού, κας Γεωργίας Λύκου, η οποία μας προσδιόρισε τις εκπαιδευτικές ανάγκες και δυνατότητες των μαθητών του σχολείου.

Εικόνα 7. Στιγμιότυπα της δράσης απτικής ξενάγησης για μαθητές και μαθήτριες του Ειδικού Δημοτικού Σχολείου Τυφλών Θεσσαλονίκης στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού προγράμματος «Αγγίζω και ανακαλύπτω την αρχαία Μακεδονία».

Εικόνα 8. Δράση προσομοίωσης ανασκαφής για μαθητές και μαθήτριες του Ειδικού Δημοτικού Σχολείου Τυφλών Θεσσαλονίκης στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού προγράμματος «Αγγίζω και ανακαλύπτω την αρχαία Μακεδονία».

εκθέματα της απτικής διαδρομής σαρώθηκαν σε υψηλή ανάλυση, και μετά από επεξεργασία, εκτυπώθηκαν τρισδιάστατα σε μορφή ανάγλυφων πλακιδίων από συνθετική ρητίνη. Έτσι δημιουργήθηκε μία πρωτοποριακή μουσειοσκευή, η οποία λειτουργεί ως δανειστικό υλικό προς τα σχολεία για την εμπέδωση των εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων της μουσειακής επίσκεψης. Μάλιστα, τα πλακίδια διαθέτουν εσοχές και εξοχές, ώστε να συναρμολογούνται σε ένα παζλ, που ακολουθεί τη σειρά της μουσειακής αφήγησης (βλ. Εικ. 9).

Εικόνα 9. Μουσειοσκευή με τρισδιάστατες εκτυπώσεις εκθεμάτων του ΑΜΘ.

Η επιτυχία του εγχειρήματος επιβεβαιώθηκε με τον δανεισμό της μουσειοσκευής τόσο στο Δημοτικό Σχολείο Τυφλών Θεσσαλονίκης όσο και στο Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών. Αυτή η συνεργασία επισφραγίστηκε με την υπογραφή Συμφώνου αμοιβαίας συνεργασίας για τη δημιουργία κειμένων στον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille και ηχητικών αρχείων για την ξενάγηση ατόμων με τύφλωση.

Τον Νοέμβριο του 2021, φιλοξενήθηκε στο Μουσείο το πρώτο, από μια σειρά σεμιναρίων, που προβλέπεται από την προαναφερθείσα δράση «Πρόσβαση στον πολιτισμό για όλους/ες» και απευθύνεται σε υπαλλήλους του ΥΠΠΟΑ. Παρουσιάστηκαν θεωρητικές εισηγήσεις και καλές πρακτικές, ενώ λειτούργησαν και εργαστήρια σχεδιασμού εκπαιδευτικών προγραμμάτων για ΑμεΑ (βλ. Εικ. 10).

Εικόνα 10. Υπάλληλοι του ΥΠΠΟΑ συμμετέχουν στο σεμινάριο που πραγματοποιήθηκε τον Νοέμβριο του 2021 στο ΑΜΘ στο πλαίσιο της εθνικής δράσης «Πρόσβαση στον πολιτισμό για όλους/ες».

Τέλος, από τον Φεβρουάριο του 2022, το μουσείο προσφέρει για πρώτη φορά ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, που στοχεύει όχι μόνο στη συμπερίληψη αλλά και στην ευαισθητοποίηση και την καλλιέργεια της ενσυναίσθησης στα παιδιά χωρίς αναπηρία όρασης. Το πρόγραμμα «Αγγίζω και ανακαλύπτω την αρχαία Μακεδονία» απευθύνεται σε σχολικά τμήματα της τυπικής εκπαίδευσης που περιλαμβάνουν τουλάχιστον ένα παιδί με σοβαρή αναπηρία όρασης. Στην πρόσκληση ανταποκρίθηκαν ήδη δύο σχολεία. Τον Απρίλιο του 2022, στην πρώτη υλοποίηση, όλα τα παιδιά φόρεσαν μάσκες στα μάτια και συμμετείχαν ενεργά μαζί με τρεις συμμαθητές τους με προβλήματα όρασης τόσο στην απτική ξενάγηση στις εκθέσεις του Μουσείου όσο και σε ένα βιωματικό εργαστήριο, όπου αναγνώρισαν και συγκόλλησαν (μόνο με την αφή) τα σπασμένα κεραμικά σκεύη ενός αρχαίου συμποσίου. Για τη στάθμιση της επιτυχίας του προγράμματος, είναι χαρακτηριστικό ένα απόσπασμα της ευχαριστήριας επιστολής του 6^{ου}

Γυμνασίου Θεσσαλονίκης προς το ΑΜΘ: «...Ένα από τα αποτελέσματα της δράσης αυτής, το οποίο έγινε αντιληπτό από την επόμενη κιόλας μέρα στη σχολική κοινότητά μας, ήταν η βελτιωμένη και πιο ουσιαστική επικοινωνία μεταξύ των δεκαπέντε βλεπόντων μαθητών με τους τρεις συμμαθητές τους με αναπηρία όρασης...».

Στο πλαίσιο των δράσεων για άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες λειτούργησε και εκπαιδευτικό πρόγραμμα το 2018 για παιδιά με προβλήματα ακοής από το Δημοτικό Σχολείο Κωφών-Βαρήκων Θεσσαλονίκης με τίτλο «Η Θεσσαλονίκη μάς ταξιδεύει» και θέμα την καθημερινή ζωή στη ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη. Χρησιμοποιήθηκαν τα υπάρχοντα φυλλάδια περιήγησης του μουσείου και μέσω ταυτόχρονης διερμηνείας δόθηκε έμφαση στη συζήτηση ανάμεσα στα παιδιά και τον υπεύθυνο του προγράμματος, με στόχο να αντιληφθούν πόσα κοινά σημεία και ποιες διαφορές μπορεί να έχει η ζωή στην ίδια πόλη του παρελθόντος και του παρόντος.

2.2. SignGuide: ένα πρωτοποριακό πρόγραμμα για ένα «Μουσείο για Όλους»

Την πιο σημαντική, ωστόσο, και πρωτοποριακή από κάθε άποψη παρέμβαση στο θέμα της πρόσβασης στις υπηρεσίες του μουσείου προσφέρει η ολοκλήρωση του έργου *SignGuide-Αυτόματη ξενάγηση σε μουσείο με χρήση νοηματικής γλώσσας, που απευθύνεται στην κοινότητα των κωφών*.

Μία από τις κύριες προτεραιότητες του μουσείου, εδώ και πολλά χρόνια, είναι η δημιουργική συνεργασία με σημαντικούς ερευνητικούς και επιχειρηματικούς φορείς για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση καινοτόμων έργων με έμφαση στις τεχνολογίες αιχμής, τα οποία χρηματοδοτούνται από πόρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στόχο έχουν τη σύνδεση της έρευνας και της καινοτομίας με την ποιοτική επιχειρηματικότητα στον τομέα του πολιτισμού. Μέσω αυτών, το μουσείο εκσυγχρονίζει τις υποδομές και τις παρεχόμενες υπηρεσίες και αναβαθμίζει τη μουσειακή εμπειρία των επισκεπτών με τη συνδρομή ψηφιακών μέσων.

Το SignGuide είναι ένα από τα τέσσερα συγχρηματοδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση έργα που υλοποιούνται από το μουσείο και βρίσκονται στο τελικό στάδιο της ολοκλήρωσής τους⁷. Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση του SignGuide υπήρξε προϊόν μιας διεπιστημονικής συνεργασίας, η οποία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της ομότιτλης συγχρηματοδοτούμενης πράξης και είχε ως βασικούς εμπλεκόμενους φορείς το Τμήμα Μηχανικών Ηλεκτρονικών Υπολογιστών και Πληροφορικής του Πανεπιστημίου Πατρών, το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του ίδιου πανεπιστημίου, το Ινστιτούτο Πληροφορικής του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας της Κρήτης, την εταιρεία Bioassist και φυσικά, το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε σύντομα στη συμμετοχή του μουσείου στον σχεδιασμό αυτού του διεπιστημονικού προγράμματος ιδιαίτερων τεχνολογικών απαιτήσεων και στις δυνατότητες και προκλήσεις που θέτει μια τέτοια πρωτοποριακή εφαρμογή.

7. Πρόκειται για το πρόγραμμα «Το Μουσείο είναι παντού - Museum on the Go», στο πλαίσιο του οποίου δημιουργήθηκε μία εφαρμογή ψηφιακής ξενάγησης που χρησιμοποιεί τεχνολογίες αυτόματου εντοπισμού, <http://www.museumonthego.gr>, το πρόγραμμα E-Scapani «Η Θεσσαλονίκη της εποχής του Γαλέριου: Αναβιώνοντας μια λαμπρή ιστορική περίοδο της πόλης, με οδηγούς τη διεπιστημονική έρευνα και τις τεχνολογίες αιχμής», <https://e-skapani.gr/> και το πρόγραμμα CULTUREID «Το Διαδίκτυο του Πολιτισμού: Ενσωματώνοντας Τεχνολογία RFID στο Μουσείο», το οποίο εισάγει την τεχνολογία RFID στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, <https://cultureid.web.auth.gr/>.

Ός γνωστόν, οι κωφοί αντιμετωπίζουν περιορισμούς στην πρόσβαση της πληροφορίας κατά τις επισκέψεις τους σε μουσεία, καθώς η απουσία διερμηνείας στη νοηματική γλώσσα καθιστά την επικοινωνία με τους κωφούς επισκέπτες σχεδόν αδύνατη (Νικολαραϊζή, 2017). Κατά καιρούς, βέβαια, τα μουσεία στην Ελλάδα (Κοκκέβη-Φωτίου, 1997· Κοκκέβη-Φωτίου, 2004· Κοκκέβη-Φωτίου υπό έκδοση· Partarakis et al., 2022· Πλατή υπό έκδοση)⁸ προσφέρουν ειδικές ξεναγήσεις, οι οποίες αφορούν είτε σε μαγνητοσκοπημένα βίντεο σε νοηματική γλώσσα είτε σε προκαθορισμένες ξεναγήσεις από νοηματιστές, που ωστόσο έχουν συνήθως περιστασιακό χαρακτήρα. Στο εξωτερικό (Constantinou et al., 2016· Derycke, 1994· Eikelenboom et al., 2019· Goodwin, 2013· Kalisher, 1999· Martins, 2016· Milicchio & Prosperi, 2016· Proctor, 2005) τα τελευταία χρόνια είναι έντονη η δραστηριοποίηση σε αυτόν τον τομέα με ειδικές δράσεις, οργάνωση συνεδρίων, εκθέσεων κ.ά.⁹

Το μουσειακό περιβάλλον είναι κατεξοχήν οπτικό και γι' αυτό ιδιαίτερα ελκυστικό στους κωφούς που είθισται να έχουν αναπτυγμένες οπτικές δεξιότητες. Χάρη σε αυτή την ιδιαιτερότητα οι κωφοί, όταν βρίσκονται στο μουσείο, εκδηλώνουν ενδιαφέρον, όπως και οι ακούοντες.

Το SignGuide έρχεται να απαντήσει στη σύγχρονη απαίτηση για πλήρη προσβασιμότητα στις υποδομές και τις υπηρεσίες ενός πολιτιστικού οργανισμού. Με άλλα λόγια, στο δικαίωμα να μπορούν τα άτομα με αναπηρία να επισκέπτονται αυτόνομα τους χώρους χωρίς τη διαμεσολάβηση κάποιας προγραμματισμένης, και όπως είναι φυσικό όχι πάντα διαθέσιμης, ξεναγήσης και να απολαμβάνουν τη μουσειακή εμπειρία.

Ο σχεδιασμός του έργου αφομοιώνει δημιουργικά την επιρροή των ψηφιακών τεχνολογιών και των κοινωνικών μέσων, που ωθεί τα μουσεία να δημιουργούν όχι μόνο διαδραστικές και εξατομικευμένες εκθέσεις αλλά και ανοιχτές στις απόψεις και τις συμβολές των επισκεπτών. Συνδυάζει ένα από τα εργαλεία που χρησιμοποιείται πια συστηματικά και διαρκώς εξελίσσεται, την αφήγηση σε φορητές συσκευές, και τις τελευταίες εξελίξεις στους τομείς της υπολογιστικής όρασης, της μηχανικής μάθησης και της αλληλεπίδρασης ανθρώπου-υπολογιστή (Blekos & Kosmopoulos, 2022· Kosmopoulos et al., 2022· Tze et al., 2022). Απώτερος στόχος λοιπόν ήταν η ανάπτυξη και πιλοτική χρήση ενός πρωτοπόρου συστήματος ξεναγήσης για κωφούς επισκέπτες, το οποίο θα αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα των μόνιμων εκθέσεων του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης και θα δίνει τη δυνατότητα διάδρασης του επισκέπτη με τα εκθέματα.

Μέσω της εφαρμογής SignGuide για φορητές συσκευές οι κωφοί επισκέπτες ξεναγούνται στη νοηματική γλώσσα σε επιλεγμένα εκθέματα του μουσείου. Επιπλέον, παρέχεται η δυνατό-

8. Βλ. επίσης τις συμμετοχές στον παρόντα τόμο καθώς και στην υβριδική επιστημονική ημερίδα που διεξήχθη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης στο πλαίσιο του προγράμματος SignGuide με τίτλο «Μουσεία χωρίς αποκλεισμούς. Μουσειακές εμπειρίες για άτομα με προβλήματα ακοής», <https://www.amth.gr/news/epistimoniki-imerida-moyseia-horis-apokleistimoys-moyseiakes-empeiries-gia-atoma-me-provlimata>, τα πρακτικά της οποίας σύντομα θα εκδοθούν.

9. Βλ. την έκθεση στη Biennale Αρχιτεκτονικής της Βενετίας 2021, <https://www.labiennale.org/en/architecture/2021/david-gissen-jennifer-stager-and-mantha-zarmakoupi>, τις διαθέσιμες πληροφορίες στους διαδικτυακούς πολιτιστικούς κόμβους, <https://kidsinmuseums.org.uk/resources/how-can-your-museum-better-welcome-families-and-young-people-who-are-d-deaf-or-hearing-impaired/>, τις πρωτοβουλίες δικτύων επαγγελματιών των μουσείων, όπως το MuseumNext, <https://www.museumnext.com/> κ.ά.

τητα να εμπλουτίζουν περαιτέρω την ξενάγησή τους μέσω ερωτήσεων και απαντήσεων στην Ελληνική Νοηματική Γλώσσα, ενώ παράλληλα έχουν πρόσβαση σε πρόσθετες πληροφορίες, εικόνες ή/και βίντεο (βλ. Εικ. 11, 12).

Εικόνα 11. Πιλοτική χρήση της εφαρμογής SignGuide από κωφά και βαρήκοα άτομα κατά την επίσκεψή τους στο ΑΜΘ.

Εικόνα 12. Πιλοτική χρήση της εφαρμογής SignGuide από κωφά και βαρήκοα άτομα κατά την επίσκεψή τους στο ΑΜΘ.

Το περιεχόμενο που αναπτύχθηκε για την αυτόματη ξενάγηση αφορά σε χαρακτηριστικά εκθέματα, που προέρχονται από όλες σχεδόν τις εκθεσιακές ενότητες της μόνιμης έκθεσης του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης. Η επιλογή έγινε ύστερα από την προσμέτρηση αρκετών παραμέτρων, όπως:

- η καλύτερη δυνατή αντιπροσώπευση των μόνιμων συλλογών του Μουσείου,
- η συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας της Θεσσαλονίκης και ευρύτερα της Μακεδονίας,

- η δυνατότητα των επιλεγμένων εκθεμάτων να οδηγήσουν σε ένα συγκεκριμένο και εύληπτο σενάριο, το οποίο θα ανατροφοδοτεί ερωτήματα στον χρήστη,
- η θέση των εκθεμάτων στις αίθουσες να είναι κατάλληλη για την απρόσκοπτη χρήση του εικονικού ξεναγού.

Με βάση τα παραπάνω, τα εκθέματα που επιλέχθηκαν προέρχονται από τέσσερις μόνιμες εκθεσιακές ενότητες και διατρέχουν μια περίοδο από την απώτατη προϊστορία έως το τέλος της αρχαιότητας. Ενδεικτικά, από το κρανίο των Πετραλώνων έως το σπάνιο χρυσομέταξο ύφασμα μίας ρωμαϊκής ταφής στη Θεσσαλονίκη, από τα απλά νεολιθικά βραχιόλια φτιαγμένα από κοχύλια έως τον αριστουργηματικό κρατήρα του Δερβενίου (βλ. Εικ. 13).

Εικόνα 13. Τα επιλεγμένα αντικείμενα της εφαρμογής SignGuide: κρατήρας Δερβενίου, χρυσό στεφάνι μυρτιάς, νεολιθικά βραχιόλια, κρανίο Πετραλώνων, πόρτα του μακεδονικού τάφου της Αγίας Παρασκευής, μιλίριο της Εγνατίας οδού, ταφικός βωμός με απεικόνιση ηθοποιού, γυναικείο άγαλμα από την αρχαία Αγορά της Θεσσαλονίκης, χρυσοποίκιλτο μεταξωτό ύφασμα από γυναικεία ταφή της Θεσσαλονίκης, επιγραφή από το ιερό του Σαραπίου.

Κατά τη διαδικασία συγγραφής των κειμένων περιεχομένου της εφαρμογής, χρησιμοποιήθηκε όσο το δυνατόν απλούστερη γλώσσα. Τα σενάρια απαρτίζονται από ένα συνοπτικό κείμενο περιγραφής και από έναν μεγάλο αριθμό πιθανών ερωτήσεων και σχετικών απαντήσεων, που στη συνέχεια μεταφράζονται στην Ελληνική Νοηματική Γλώσσα.

Στο δενδρόγραμμα που προκύπτει για κάθε αφηγηματική δομή της αυτόματης ξενάγησης έχει επιπροσθέτως προβλεφθεί η παρουσία βοηθητικού εποπτικού υλικού, το οποίο θα προβάλλεται στις φορητές συσκευές κατά τη διάρκεια της ξενάγησης. Ωστόσο, η χρήση αυτού του υλικού είναι περιορισμένη, και μόνο όταν είναι απαραίτητη η αποσαφήνιση κάποιου θέματος που αναλύεται.

Τα τεχνικά ζητήματα που προκύπτουν για την υλοποίηση του SignGuide είναι αναμενόμενα, καθώς πρόκειται για ένα πρόγραμμα με ιδιαίτερες και εκτεταμένες απαιτήσεις. Ήδη έχει

πραγματοποιηθεί σειρά επισκέψεων στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης από ομάδες κωφών και βαρήκων ατόμων, μαθητές και ενήλικες, για να δοκιμάσουν τη λειτουργία του συστήματος αυτόματων ξεναγήσεων σε πραγματικές συνθήκες, κάτι που έδωσε την ευκαιρία να καταγραφούν και να αξιολογηθούν τα δεδομένα από την εμπειρία διεπαφής και περιήγησης (βλ. Εικ. 14). Με αφορμή, μάλιστα, την αξιολόγηση της εφαρμογής SignGuide μας δόθηκε η δυνατότητα να καταγράψουμε γενικότερα τα προβλήματα, τις προτάσεις και τις δυνατότητες επαύξησης της μουσειακής εμπειρίας που διατυπώθηκαν από την κοινότητα των κωφών και βαρήκων επισκεπτών, τόσο μέσω των ερωτηματολογίων που συντάχθηκαν όσο κυρίως μέσα από τη συζήτηση.

Εικόνα 14. Μαθητές του Ειδικού Δημοτικού Σχολείου Κωφών-Βαρηκών Πανοράματος Θεσσαλονίκης κατά την αξιολόγηση της εφαρμογής SignGuide στο μουσείο.

Εικόνα 15. Η αφίσα με το κεντρικό σύνθημα του ΑΜΘ: Ένα Μουσείο για όλους.

3. Συμπεράσματα

«Ένα μουσείο για όλους», όπως χαρακτηριστικά αυτοπροσδιοριζόμαστε, δεν εφησυχάζει ποτέ, αλλά βρίσκεται σε συνεχή κατάσταση μετασχηματισμού, για να ανταποκρίνεται στις κοινωνικές εξελίξεις και να ανανεώνει διαρκώς τους τρόπους επικοινωνίας με το κοινό (βλ. Εικ. 15).

Σήμερα τα μουσεία έχουν πια ξεπεράσει την περίοδο της απλής παρουσίασης των συλλογών τους και στοχεύουν στη δημιουργία εμπειριών που θα ανταποκρίνονται στις εξελισσόμενες ανάγκες και προσδοκίες όλων των επισκεπτών τους. Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης επιδιώκει να λειτουργεί ως ένας προορισμός που προσελκύει, εκπαιδεύει και εμπνέει τους ανθρώπους, ως χώρος πολιτισμικής αλλά και συναισθηματικής αναφοράς.

Ο βαθμός που τα μουσεία ανταποκρίνονται δυναμικά στο όραμα των αφυπνισμένων πολιτών για έναν καλύτερο και πιο δίκαιο κόσμο, όλες οι ενέργειες που στοχεύουν στην καθολική προσβασιμότητα στέλλουν ένα ελπιδοφόρο μήνυμα. Μπορούμε μαζί, πολίτες και φορείς, να επιδείξουμε κοινωνική συνείδηση και να κάνουμε τις κοινές αξίες πράξη.

Δεν είναι τυχαίο ότι στην πρόσφατη διαβούλευση του ICOM για τον νέο ορισμό του Μουσείου στις προτάσεις υπό συζήτηση η έμφαση δόθηκε κυρίως στην «ισότιμη πρόσβαση για όλους» και τη συμμετοχικότητα, θέτοντας ως σκοπούς των μουσείων το «να συμβάλλουν στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την κοινωνική δικαιοσύνη, την παγκόσμια ισότητα και την ευημερία του πλανήτη».

Τα μουσεία, ως δυναμικοί οργανισμοί με κύρος, φορείς κοινωνικών αλλαγών και ανάπτυξης, αποδεικνύουν στις μέρες μας πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος τους, καθώς αποτελούν σημείο σύνδεσης των διαφόρων κοινοτήτων. Μέσα από τις εκθέσεις, την ερευνητική, εκπαιδευτική και πολιτιστική δραστηριότητα που αναπτύσσουν, αλλά και τις καινοτόμες πρωτοβουλίες που αναλαμβάνουν, προβάλλουν την κοινωνική πολυμορφία και δημιουργούν εργαλεία υποστήριξης για την αντιμετώπιση προκαταλήψεων και την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Argyropoulos, V. & Kanari, C. (2019). The role of non-formal learning environments in education and socialization of children with visual disability: the case of museums. Στο S. Halder & V. Argyropoulos (Επιμ.), *Inclusion, Equity and Access for Individuals with Disabilities. Insights from Educators across the World* (σσ. 125-151). Singapore: Palgrave Macmillan.
- Black, G. (2012). *Transforming Museum in the Twenty First Century*. London: Routledge.
- Blekos, K. & Kosmopoulos, D.I. (2022). Quantum data reduction with application to video classification. 2022 IEEE/ACM 7th Symposium on Edge Computing (SEC), Seattle, WA, USA, 2022, 430-435, doi: 10.1109/SEC54971.2022.00065.
- Constantinou, V., Loizides, F. & Ioannou, A. (2016). A personal tour of cultural heritage for deaf museum visitors. Στο M. Ioannides, E. Fink, A. Moropoulou, M. Hagedorn-Saupe, A. Fresa, G. Liestøl, V. Rajcic & P. Grussenmeyer (Επιμ.), *Digital Heritage. Progress in Cultural Heritage: Documentation, Preservation, and Protection* (σσ. 214-221). Cham: Springer.
- Derycke, B. (1994). Deaf guides in French museums. *Museum International*, 46(4), 48-50.
- Eikelenboom, M., Wattel, R. & de Vet, M. (2019). Listening with your eyes: An accessible museum for deaf and hard-of-hearing visitors. *The International Journal of the Inclusive*

- Museum, 12(3), 51-64.
- Goodwin, H. (2013). American Sign Language and audio description on the mobile guide at the Museum of Fine Arts, Boston. *Curator - The Museum Journal*, 56(3), 369-370.
- Kalisher, E. (1999). Re-examining diversity: A look at the deaf community in museums. *Curator - The Museum Journal*, 41(1), 13-45.
- Kosmopoulos, D.I., Constantinopoulos, C., Trigka, M., Papazachariou, D., Antzakis, K., Lampropoulou, V., Argyros, A., Oikonomidis, I., Roussos, A., Partarakis, N., Papagiannakis, G., Grigoriadis, K., Koukounou, A. & Moneda, A. (2022). Museum guidance in sign language: The SignGuide project. Στο *Proceedings of the 15th International Conference on Pervasive Technologies Related to Assistive Environments* (σσ. 646-652). DOI: <https://doi.org/10.1145/3529190.3534718>
- Martins, P.M. (2016). Engaging the d/Deaf audience in museums: A case study at the Calouste Gulbenkian Museum. *Journal of Museum Education*, 41(3), 202-220.
- Milicchio, F. & Prosperi, M. (2016). Accessible tourism for the deaf via mobile apps. Στο *Proceedings of the 9th ACM International Conference on Pervasive Technologies Related to Assistive Environments* (σσ. 1-7). DOI: <https://doi.org/10.1145/2910674.2910694>
- Partarakis, N., Zabulis, X., Foukarakis, M., Moutsaki, M., Zidianakis, E., Patakos, A., Adami, I., Kaplanidi, D., Ringas, C. & Tasiopoulou, E. (2022). Supporting Sign Language narrations in the museum. *Heritage*, 5(1), 1-20. DOI: <https://doi.org/10.3390/heritage5010001>
- Proctor, N., (2005). Providing deaf and hard-of-hearing with on-demand independent access to museum information and interpretation through handheld computers. <http://www.archimuse.com/mw2005/papers/proctor/proctor.html>
- Schwartzman, R. & Knowles, C. (2022). Expanding accessibility: Sensory sensitive programming for museums. *Curator - The Museum Journal*, 65, 95-116. DOI: <https://doi.org/10.1111/cura.12452>
- Stefani, E., Galiniki, S., Koukounou, A. & Tsangaraki, E. (Επιμ.) (2020). *10+ Years. Archaeological Museum of Thessaloniki 2006-2019*, (μτφρ. στα αγγλικά, Μ. Nikolaidou), Thessaloniki: Archaeological Museum of Thessaloniki.
- Tze, C.O., Filintisis, P.P., Roussos, A. & Maragos, P. (2022). Cartoonized anonymization of Sign Language videos. Στο *2022 IEEE 14th Image, Video, and Multidimensional Signal Processing Workshop (IVMSP)* (σσ. 1-5). DOI: <https://doi.org/10.1109/IVMSP54334.2022.98162938>
- Αδάμ-Βελένη, Π. (2011). Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης. Ιστορία και εκθέσεις. Στο Α. Στεφανίδου (Επιμ.), *Εν χώρῳ τεχνήεσσα. Αφιέρωμα στην Καθηγήτρια Ξανθήππη Σκαρπιά-Χόιπελ* (σσ. 38-55) Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Αδάμ-Βελένη, Π. (2021). Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης (2006-2018): Δώδεκα χρόνια μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις. Στο *Αρχαιολογικές Περιοδικές Εκθέσεις: Ο Ρόλος τους, Καλές Πρακτικές και η Αθέατη Πλευρά τους. Πρακτικά Διημερίδας, Μουσείο Ακρόπολης* (σσ. 245-265). Αθήνα: ΥΠΠΟ.
- Αδάμ-Βελένη, Π. & Τερζοπούλου, Δ. (Επιμ.) (2014). *Μνήμη και λίθοι. Υπαίθρια έκθεση αρχαιοτήτων στον κήπο του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.
- Αμίτσης, Γ. (2014). *Το συλλογικό διακύβευμα της ενεργητικής ένταξης των ευπαθών ομάδων: αναπτυξιακά διδάγματα από την κοινωνική Ευρώπη*. Αθήνα: Παπαζήσης.

- Βασιλειάδου, Μ., Μαρίνη, Φ. & Χρυσάκης, Μ. (2005). *Κοινωνικός αποκλεισμός και ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Γκαλινίκη Σ., Κεφαλίδου, Ε., Κουκουβού, Α., Μέλλιου, Ε., Ξανθοπούλου, Κ. & Σουέρεφ, Κ. (2006). Οι νέες εκθέσεις του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης: Οι ιστορικοί χρόνοι. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, 20, 403-412.
- Κανάρη, Χ., Νικολαραϊζή, Μ., Αργυρόπουλος, Β. & Παπαζαφείρη, Μ. (2021). Μουσεία και άτομα με αισθητηριακές αναπηρίες: Πραγματικότητα, προκλήσεις και προοπτικές για ένα μουσείο για όλους. *Culture - Journal of Culture in Tourism, Art and Education*, 1(1), 45-56.
- Κατσελάκη, Α. & Σακαλή, Ό. (Επιμ.) (2020). *Πολιτισμός για Όλους. Μουσεία και μνημεία χωρίς αποκλεισμούς*. Αθήνα: ΥΠΠΟ.
- Κοκκέβη-Φωτίου, Δ. (1997). Το δικαίωμα συμμετοχής των κωφών στην πνευματική και πολιτιστική κληρονομιά ως προϋπόθεση για την μορφωτική τους άνοδο και ένταξη στην κοινωνία. Στο Ε. Τουντασάκη & Μ. Βελιώτη-Γεωργοπούλου (Επιμ.), *Μουσεία και άτομα με ειδικές ανάγκες. Εμπειρίες και προοπτικές* (σσ. 89-92). Αθήνα: Gutenberg.
- Κοκκέβη-Φωτίου, Δ. (2004). Ειδικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα για κωφούς και κανονισμοί των Μουσείων. Στο Α. Τσιτούρη (Επιμ.), *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003* (σσ. 200-203). Αθήνα: ΥΠΠΟ.
- Κοκκέβη-Φωτίου, Δ. (υπό έκδοση). Το μάτι ακούει. Στο *Μουσεία χωρίς αποκλεισμούς: Μουσειακές εμπειρίες για άτομα με προβλήματα ακοής*. Επιστημονική ημερίδα, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 02 Ιουνίου 2023.
- Κουκουβού, Α. & Ζιγάνια, Μ. (Επιμ.) (2022). *Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης. 60 χρόνια | 60 στιγμές. Κατάλογος έκθεσης, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 27.10.2022 - 31.10.2023*, Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης.
- Μπούνια, Α. (2015). Προσεγγίζοντας διαφορετικές κοινότητες: Δράσεις κοινωνικής ένταξης, διαπολιτισμικής αγωγής και διεύρυνσης της προσβασιμότητας για εμποδιζόμενα άτομα. Στο Ν. Νικονάνου, Α. Μπούνια, Α. Φιλιππουπολίτη, Α. Χουρμουζιάδη & Ν. Γιαννούτσου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21^ο αιώνα* (σσ. 127-147). Αθήνα: Κάλλιπος.
- Νικολαραϊζή, Μ. (2017). Η πρόσβαση και η συμμετοχή των κωφών και βαρήκοων επισκεπτών σε χώρους πολιτισμού: Η περίπτωση των μουσείων. *Online International Journal MuseumEdu*, 5, 55-66.
- Πλατή, Μ. (υπό έκδοση). Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης: Σε επαφή. Ένα μουσείο ανοικτό σε όλους. Στο *Μουσεία χωρίς αποκλεισμούς: Μουσειακές εμπειρίες για άτομα με προβλήματα ακοής*. Επιστημονική ημερίδα, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2 Ιουνίου 2023.
- Στεφανή, Ε. (2006). 5.000, 15.000, 200.000 χρόνια πριν... Μια έκθεση για τη ζωή στην προϊστορική Μακεδονία. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, 20, 381-390.
- Στεφανή, Ε. (2020). Η έννοια του μη αποκλεισμού και η διαχείρισή του από τα μουσεία. Το παράδειγμα του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης. Στο Α. Κατσελάκη & Ό. Σακαλή (Επιμ.), *Πολιτισμός για όλους. Μουσεία και μνημεία χωρίς αποκλεισμούς* (σσ. 177-182). Αθήνα: ΥΠΠΟ.
- Στεφανή, Ε., Γκαλινίκη, Σ., Κουκουβού, Α. & Τσαγκαράκη, Ε. (Επιμ.) (2019). *10+ χρόνια. Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης 2006-2019*. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσ-

σαλονίκης.

- Τσιαμάγκα, Ε. (2015). Μουσεία και προσβασιμότητα: Επίσκεψη οικογενειών και σχολείων με παιδιά στο φάσμα του αυτισμού στο ΑΜΘ. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, 29, 311-316.
- Τσιαμάγκα, Ε. (2017). Η χρήση των κοινωνικών ιστοριών στον χώρο των μουσείων για τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού. Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης. *Online International Journal MuseumEdu*, 5, 67-82.
- Τσιτούρη, Α. (Επιμ.) (2004). *Πρόσβαση ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού. Πρακτικά συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 30 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 2003*. Αθήνα: ΥΠΠΟ.
- Τσιτούρη, Α. (2005). Καθολική πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού. Πραγματικότητα ή ουτοπία; *Τετράδια Μουσειολογίας*, 2, 37-42.
- Τσούγγαρης, Χ. (2019). Προκλήσεις και δυνατότητες της μουσειακής εκπαίδευσης σε χώρους κράτησης ενηλίκων. Η εμπειρία του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης. Στο Α. Κατσελάκη & Ό. Σακαλή (Επιμ.), *Πολιτισμός χωρίς δεσμά. Πρακτικά Σεμιναρίου Σχεδιασμού Πολιτιστικών Εκπαιδευτικών Δράσεων σε Καταστήματα Κράτησης* (σσ. 59-64). Αθήνα: ΥΠΠΟΑ.
- Τσούγγαρης, Χ. (υπό έκδοση). Πρόγραμμα γνωριμίας με το επάγγελμα του αρχαιολόγου στην αυλή του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης κατά το 2017. *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, 31.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13

Για ένα «ανοιχτό» Μουσείο Μπενάκη: πρωτοβουλίες και προκλήσεις

Μαρία-Χριστίνα Δεστούνη-Γιαννουλάτου

Φιλολόγος, Υπεύθυνη Εκπαίδευσης, Μουσείο ΜΠΕΝΑΚΗ, Yannoulatau@benaki.org

1. Σκέψεις και προβληματισμοί: οι πρώτες «κινήσεις»

Το Μουσείο Μπενάκη απευθύνθηκε το 2014, για πρώτη φορά με ειδικό σχεδιασμό, σε ένα κοινό που έμοιαζε κατεξοχήν αποκλεισμένο από ένα μουσείο Τέχνης. Η παρουσία ατόμων με μερική ή ολική απώλεια όρασης μπροστά στα εκθέματα έμοιαζε με απόλυτη πρόκληση. Από χρόνια το Μουσείο Μπενάκη υποδεχόταν κατά προτεραιότητα τις ομάδες επισκεπτών που είχαν αναπηρία όρασης. Η γνωριμία και η κατανόηση των έργων τέχνης από τους μη βλέποντες αντιμετωπιζόταν με την προσαρμογή των υπαρχόντων προγραμμάτων μας και με την επικουρική χρήση αντιγράφων τα οποία προμηθευόμασταν από το πωλητήριο του Μουσείου. Τα αντικείμενα αυτά μετατρέπονταν σε απτικά ερεθίσματα και αγγίζοντάς τα οι επισκέπτες με αναπηρία όρασης μπορούσαν να γνωρίσουν και να κατανοήσουν έργα τέχνης από τις μουσειακές συλλογές. Από καιρό σκοπεύαμε να κάνουμε κάτι πιο στοχευμένο, πιο κοντά στις ανάγκες του συγκεκριμένου κοινού, και αναζητούσαμε το καταλληλότερο πλαίσιο. Η ευκαιρία παρουσιάστηκε μέσα από την αλληλογραφία που είχαμε το 2012 με τον εικαστικό Φώτη Φλεβοτόμο, ο οποίος είχε εμπειρία δράσεων για το συγκεκριμένο κοινό στις Η.Π.Α. Μαζί προχωρήσαμε στις συναρπαστικές διαδρομές της πολυαισθητηριακής προσέγγισης (Levent & Pascual-Leone, 2014) με τα αδιαμφισβήτητα εκπαιδευτικά πλεονεκτήματα που παρουσιάζει. Στην περίπτωση των επισκεπτών με αναπηρία όρασης, η μέθοδος αυτή υποσχόταν να άρει πολλά από τα εμπόδια που συναντούν και να τους προσφέρει μια πολύπλευρη, ουσιαστική επαφή με το μουσειακό περιεχόμενο. Ξεκινήσαμε την προετοιμασία του προγράμματος συζητώντας τις προθέσεις μας με φορείς που συνεργάζονται και αλληλεπιδρούν με το συγκεκριμένο κοινό στην πόλη. Η ανταλλαγή απόψεων και τοποθετήσεων σχημάτισε ένα πρώτο γόνιμο υπέδαφος και μας βοήθησε να κάνουμε μια πρώτη χαρτογράφηση του πεδίου.

Είχαμε από την αρχή διαμορφώσει τη φιλόδοξη απόφαση να εμπλουτίζουμε συνεχώς

τις προτεινόμενες θεματικές. Στόχος ήταν ο καθένας από τους μη βλέποντες επισκέπτες να μην επισκεφτεί μία φορά το Μουσείο αλλά πολλές φορές, ώστε να του γίνει γνώριμο και οικείο. Άλλωστε η φύση του συγκεκριμένου οργανισμού με τα διαφορετικά παραρτήματα και τις πυκνές προσωρινές εκθέσεις προσφέρεται για μία τέτοια στόχευση. Θελήσαμε όχι απλά να προσελκύσουμε περιστασιακά το κοινό των ατόμων με τη συγκεκριμένη αναπηρία αλλά να το κερδίσουμε. Ακολούθησαν προτάσεις που εναλλάσσονταν σχεδόν κάθε μήνα, εκτός από τους αμιγώς καλοκαιρινούς. Προσφέραμε μέχρι τώρα 43 διαφορετικούς σχεδιασμούς, που θα ήταν περισσότεροι αν δεν είχε μεσολαβήσει η πανδημία και η υγειονομική κρίση που προκάλεσε την αναστολή της λειτουργίας των μουσειακών ιδρυμάτων. Επιλέξαμε ποικίλα θέματα, ακολουθώντας διαδρομές που δεν ήταν οι προφανείς, εκείνες που βρίσκει ο μέσος επισκέπτης όταν περνάει το κατώφλι. Προσκαλέσαμε ξανά και ξανά το νέο μας κοινό και του ανοίξαμε το Μουσείο σε πολλά επίπεδα. Με πολυάριθμες αφορμές οδηγηθήκαμε σε όλα τα κτήρια του οργανισμού, σε συνεργασία με άλλα τμήματα και συναδέλφους άλλων ειδικοτήτων. Την άνοιξη του 2021 φτάσαμε μέχρι την Καρδαμύλη, στην κατοικία του ζεύγους Fermor που ανήκει πλέον στο Μουσείο Μπενάκη. Στο περιβάλλον του μοναδικού σπιτιού, μαθητές από το Λύκειο της περιοχής και μέλη από τοπική πολιτιστική οργάνωση συνάντησαν τον Πανελλήνιο Σύνδεσμο Τυφλών Νότιας Πελοποννήσου και όλοι μαζί έζησαν μία μοναδική εμπειρία¹.

Όλα, όμως, τα μουσειακά παραρτήματα που σκεφτήκαμε να προβάλουμε είχαν αναπόφευκτα ως αφετηρία έργα τέχνης εικαστικά ή ιστορικά τεκμήρια τα οποία διεγείρουν καταρχήν την όραση. Πόσο προσβάσιμο μπορεί να γίνει ένα τέτοιο μουσείο; Πόσο ανοιχτό και συμπεριληπτικό μπορεί να γίνει, όταν το περιεχόμενό του μοιάζει τόσο άκαμπτα συγκεκριμένο; Τι είδους σχεδιασμοί είναι ικανοί να ανατρέψουν τέτοια δεδομένα;

Ευτυχώς, δεν βλέπουμε μόνο με τα μάτια.

2. Σχεδιασμοί και δράσεις

Με πολλούς προβληματισμούς αλλά και αταλάντευτη επιθυμία το Μουσείο Μπενάκη ξεκίνησε πλέον οργανωμένα και συστηματικά να ενισχύει με κάθε τρόπο και μέσο την πρόσβαση επισκεπτών με αναπηρία όρασης στο περιεχόμενο και στα ανεξάντλητα αφηγήματα των εκθεμάτων του. Ήχοι, γεύσεις, μυρωδιές και απτικά ερεθίσματα επιστρατεύτηκαν και συνδυάστηκαν για να συμπληρώσουν τις ούτως ή άλλως ελλιπείς οπτικές εικόνες. Λεκτικές περιγραφές αποκάλυψαν τα εκθέματα με λεπτομέρεια. Ειδικές αφηγήσεις συνέδεσαν έργα που έμοιαζαν άσχετα μεταξύ τους φανερώνοντας κρυμμένους συσχετισμούς που με τη σειρά τους συνέθεσαν νέα τοπία. Όταν ένας ηθοποιός διάβασε, για παράδειγμα, ένα κείμενο του Παπαδιαμάντη, πήρε ζωή ένα νυφικό φουστάνι του 19ου αιώνα από τη Σκιάθο και φωτίστηκε μια ολόκληρη εποχή. Ανάλογα εργαλεία, δανεισμένα από το θέατρο, τη μουσική και άλλες τέχνες, έλυσαν τους «κόμπους» της αναπηρίας και απελευθέρωσαν τη μουσειακή συζήτηση. Κάποτε ξαναέδωσαν φωνή σε πρόσωπα και σχέσεις από προηγούμενους αιώνες, όταν η έρευνα σε αρχαιολογικές πηγές βοήθησε να αναβιώσει το φιλικό περιβάλλον του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου, μέσα στην αίθουσα του Μουσείου που στεγάζει δύο ενυπόγραφα έργα του. Άλλοτε, ένα περιστρο-

1. Η δίγλωσση ταινία «Η Μάνη μέσα από τις Αισθήσεις» δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης δράσης με σκοπό τη μεγαλύτερη δημοσιοποίησή της. Βρίσκεται αναρτημένη σε δύο εκδοχές, και για άτομα με αναπηρία όρασης και για το γενικό κοινό, στον ιστότοπο του Μουσείου, στην περιοχή της Εκπαίδευσης, κάτω από τον τίτλο «Στιγμιότυπα».

φο που φιλοξενείται στην Πινακοθήκη Γκίκα έγινε το έναυσμα και ο άξονας μιας βαθύτερης γνωριμίας με τον Κώστα Καρυωτάκη και τη Μαρία Πολυδούρη. Στο πλαίσιο των τακτικών αυτών δράσεων η λογοτεχνία έγινε συχνά το όχημα για να μεταφερθούν οι επισκέπτες σε κάποιον διαφορετικό χρόνο ή τόπο, όπως όταν αποσπάσματα από τη «Γυναίκα της Ζάκυθος» μας έφεραν κοντά τις στενόχωρες πλευρές της ζωής του Σολωμού. Έγινε όμως και νέα συγγραφική δημιουργία από τη Μαρία Αγγελίδου για να υποστηρίξει τις πρωτότυπες αφηγήσεις στον ετήσιο κύκλο συναντήσεων με ενιαίο άξονα και τίτλο «Επιστροφές». Επιστροφή των ηρώων Αργοναυτών στο Μουσείο Ελληνικού Πολιτισμού, επιστροφή στην παιδική ηλικία στο Μουσείο Παιχνιδιών, δρόμοι της επιστροφής με τη βοήθεια ενός αστρολάβου του 14ου αιώνα μ.Χ. στο Μουσείο Ισλαμικής Τέχνης, επιστροφές που δεν πραγματοποιήθηκαν όπως εκείνη του Greco, και πάλι στο κεντρικό κτήριο, στη Μεταβυζαντινή Συλλογή.

Ακόμη και ο χορός αξιοποιήθηκε ως πρόσθετο μέσο ερμηνείας των μουσειακών συλλογών. Οι χορογραφίες χρησιμοποίησαν τους ήχους και επέτρεψαν έτσι στις εικόνες να συντεθούν μπροστά στους συμμετέχοντες και να εξηγήσουν. Γιατί οι ήχοι αυτοί δεν ήταν συνοδευτικοί της κίνησης, αλλά παράγωγά της, όπως οι κουρασμένες ανάσες του Ιάσονα και των συντρόφων του πάνω στα κουπιά. Μαζί με τις γλυπτικές δημιουργίες του Δημήτρη Αμελαδιώτη, που και αυτές ερμήνευσαν τους Αργοναύτες. Πρόσθετες δίοδοι προς μία πληρέστερη κατανόηση του μουσειακού κόσμου.

Η πολυαισθητηριακή αναγκαιότητα έγινε μοχλός για την ευρηματικότητα και άμβλυσε ακόμη και περιορισμούς που υφίστανται τα ίδια τα αντικείμενα μέσα στα μουσεία. Αρχαία κοσμήματα βγήκαν από τις προθήκες, λικνίστηκαν για πρώτη φορά στη σύγχρονη εποχή και παρήγαγαν ήχους. Από κυρίαρχα οπτική η πρόσληψή τους πέρασε σε νέα, ανεξερεύνητα πεδία αλλάζοντας οριστικά το μουσειακό περιβάλλον τόσο για τους επισκέπτες όσο και για εμάς. Ακολουθώντας τους ήχους, οι συμμετέχοντες μπόρεσαν να πλησιάσουν την αισθητική και την τεχνολογία μακρινών εποχών.

3. Εξέλιξη και προοπτική

Το Μουσείο διευρύνθηκε προς νέες, απρόσμενες κατευθύνσεις, όχι μόνο στις αντιλήψεις των ανθρώπων με τυφλότητα, αλλά και των υπολοίπων. Γιατί μέσω των ειδικών σχεδιασμών και οι επισκέπτες χωρίς αναπηρία όρασης είχαν την ευκαιρία να διαπιστώσουν ότι μόνη η οπτική επαφή δεν είναι αρκετή, ότι στενεύει τα όρια της κατανόησης και της εμπειρίας. Ο εκπαιδευτικός ρόλος του Μουσείου (Hooper-Greenhill, 1999, 2000, 2007), έχει αναδειχθεί ως σημαντική και απαραίτητη παράμετρος στη λειτουργία του. Η ενεργός εμπλοκή κάθε επισκέπτη μαζί με τη δυνατότητα της πρόσβασής του στο περιεχόμενο του Μουσείου αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για να καταστεί η επίσκεψή του «προσωπικό» και «γνωσιακό» γεγονός (Decker, 2015· Falk & Dierking, 2016· Falk et al., 2007· King & Lord, 2015). Οι συναντήσεις του προγράμματος έγιναν δημοφιλείς και στο ευρύ κοινό, με αποτέλεσμα να ανακοινώνονται κάθε τόσο παρουσιάσεις για ένα μεικτό ακροατήριο, όπου επισκέπτες με και χωρίς αναπηρία όρασης συμμετέχουν μαζί. Οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις των «Φίλων του Βλέποντας με τις Αισθήσεις» αποτελούν πλέον μια ξεχωριστή λίστα μέσω της οποίας ενημερώνονται κατά προτεραιότητα για κάθε νέα αντίστοιχη εκδήλωση.

Για τις ιδιαίτερες ανάγκες ορισμένων σχεδιασμών καλλιτέχνες, τεχνίτες και επαγγελματίες από διάφορες ειδικότητες, συγγραφείς, ηθοποιοί, μουσικοί, χορογράφοι και χορευτές διασταυρώνονται στις αίθουσες και συνεργάζονται. Κάποιες φορές, πάντα χάρη σε πολύτιμες

χορηγίες, προσκεκλημένοι από το εξωτερικό ταξίδεψαν για να εμπλουτίσουν το πρόγραμμα, επεκτείνοντας τη γόνιμη πολυφωνία που προκαλεί το Μουσείο, όπως έγινε στην περίπτωση της ιστορικού τέχνης Georgia Kranz και της εικαστικού Pamela Lawton, που είχαν και οι δύο σημαντική τεχνογνωσία από μεγάλα μουσεία της Νέας Υόρκης.

Μία ακόμη ξεχωριστή στιγμή ήταν όταν συνοδεύσαμε τους συμμετέχοντες και στον γειτονικό Εθνικό Κήπο, μεταφράζοντάς τον σε μια απολαυστική πολυαισθητηριακή πανδαισία όλο μοσχοβολιά, κελαϊδίσματα, υφές και κίνηση².

Στα εννέα χρόνια της μέχρι τώρα πορείας του το «Βλέποντας με τις Αισθήσεις» ανταποκρίθηκε σε ένα τεράστιο στοίχημα, μάλλον το πιο σημαντικό για κάθε πρόγραμμα που στοχεύει στην άρση των αποκλεισμών. Κατόρθωσε να γίνει σταθερό, χάρη στη συνέπεια της παρουσίας του στο μουσειακό ημερολόγιο και πρόσθεσε άλλο ένα χαρακτηριστικό στην ταυτότητα του Μουσείου Μπενάκη. Είναι μία παράμετρος για την οποία οι συντελεστές του προγράμματος χρειάστηκε να προσπαθήσουμε πολύ, με αγωνία, επιμονή και αποφασιστικότητα. Γιατί η ανεύρεση πόρων είναι μια δυσκολία απολύτως αντικειμενική. Και το Μουσείο έχει ευθύνη να διατηρήσει ανοιχτή τη συνομιλία με κάθε ευαίσθητο κοινό όταν την εκκινήσει. Αντίστοιχου μεγέθους πρόκληση είναι το να κατορθώσει να την ανατροφοδοτεί. Ακόμη και στις ανυπόφορα μακριές περιόδους που οι υγειονομικοί περιορισμοί ανέστειλαν τη λειτουργία των μουσείων, προσπαθήσαμε να μείνουμε παρόντες στις ζωές των ατόμων με αναπηρία όρασης, με διαδίκτυακούς σχεδιασμούς.

Ας μην ξεχνάμε ότι κάθε φορά είναι μία νέα επιλογή αυτή που κάνει τους συμμετέχοντες να επιστρέφουν στο Μουσείο ή όχι. Και να ψηφούν γι' αυτό τις τόσες κακοτοπιές που έχει για τους εμποδιζόμενους η ζωή στην Αθήνα.

Ο τακτικός συμμετέχων στα προγράμματα αυτά δημιουργεί με τον οργανισμό έναν δεσμό ιδιότυπα διαπροσωπικό και μία σχέση εμπιστοσύνης που υπερβαίνει τα όρια των δράσεων στις αίθουσες του Μουσείου. Αναπτύσσεται ανάμεσα στις δύο πλευρές μία επικοινωνία ανθρώπινη και ουσιαστική, που εκφράζεται αυθόρμητα στα καθημερινά και στα σημαντικά, σε χαρές και λύπες, από τις ανταλλαγές ευχών σε ονομαστικές εορτές έως τη μοιρασμένη θλίψη για την ξαφνική απώλεια ενός πιστού επισκέπτη. Και είναι αυτό το δέσιμο που υπόσχεται την επιστροφή στο Μουσείο, στο συγκεκριμένο πρόγραμμα ή σε άλλη μουσειακή εκδήλωση. Ήταν για όλους εμάς ιδιαίτερα σημαντική η μέρα που υποδεχτήκαμε στο εβδομαδιαίο καλοκαιρινό μας πρόγραμμα για παιδιά στον Εθνικό Κήπο την κόρη ενός ζευγαριού με αναπηρία όρασης, τους οποίους γνωρίσαμε για πρώτη φορά μέσα από το «Βλέποντας με τις Αισθήσεις».

Το Μουσείο Μπενάκη δεν υποδέχεται με ιδιαίτερους σχεδιασμούς και σε τακτική βάση μόνο τους επισκέπτες με αναπηρία όρασης. Αντίστοιχα πράττει για τις σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής³, τις δομές φροντίδας ευάλωτων ατόμων και από τον Ιούνιο του 2022 τους επισκέπτες με δυσκολίες μνήμης ή άνοια με το πρόγραμμα «Ωρα για Μουσείο!».

Επιλεγμένα στιγμιότυπα από τις δράσεις του προγράμματος εικονίζονται πιο κάτω, υπο-

2. Η ταινία “Sensory Garden” τεκμηρίωσε την εμπειρία αυτή και φιλοξενείται επίσης στα «Στιγμιότυπα», στο πεδίο της Εκπαίδευσης.

3. Πιο συγκεκριμένα υποδέχεται τους μαθητές των ειδικών σχολείων σε όλη τη διάρκεια της χρονιάς με τα ακόλουθα προγράμματα στα διαφορετικά κτήρια του Μουσείου:

«Βλέπω, Αγγίζω, Αισθάνομαι τη ζωή και την τέχνη»-Μουσείο Ελληνικού Πολιτισμού,

«Μία μέρα με τα Παιχνίδια»-Μουσείο Παιχνιδιών, «Πρόσωπα σε κύκλο»-Πινακοθήκη Γκίκα.

δηλώνοντας το συνεχές των πειραματισμών και της γόνιμης πολυφωνίας του Μουσείου Μπενάκη για την άρση των αποκλεισμών και την ενίσχυση της προσβασιμότητας.

Εικόνα 1. Αγγίζοντας την ιστορία, Μουσείο Ελληνικού Πολιτισμού 2014.

Εικόνα 2. Sensory garden, Μουσείο Ελληνικού Πολιτισμού & Εθνικός Κήπος 2016.

Εικόνα 3. ΕΠΙΣΤΡΟΦΕΣ, Σκηνή πρώτη: Η Επιστροφή του Ήρωα: Δεν τους Λένε Όλους Ιάσωνες, Μουσείο Ελληνικού Πολιτισμού 2017.

Εικόνα 4. ΕΠΙΣΤΡΟΦΕΣ, Σκηνή πέμπτη: Το Αντίθετο της Επιστροφής: Οι Αναχωρήσεις του Γκρέκο, Μουσείο Ελληνικού Πολιτισμού 2018.

Εικόνα 5. Πέντε πολύτιμα αντικείμενα και η σχέση τους με το κρασί, Μουσείο Ελληνικού Πολιτισμού 2019.

Εικόνα 6. Βλέπω σχεδιάζοντας, Αναπαυτήριο Αγίου Δημητρίου Λουμπαρδιάρη 2019.

Εικόνα 7. Βλέπω σχεδιάζοντας, Αναπαυτήριο Αγίου Δημητρίου Λουμπαρδιάρη 2019.

Εικόνα 8. Επίσκεψη στη βιβλιοθήκη, Μουσείο Ελληνικού Πολιτισμού 2019.

Εικόνα 9. Μικρά Ασία: ένα οδοιπορικό μέσα από τις αισθήσεις, Πειραιώς 138, 2022.

Εικόνα 10. Φωτογραφία. Μια γέφυρα ανάμεσα στον οπτικό και μη οπτικό κόσμο, έκθεση “Nelly’s”, Πειραιώς 138, 2023.

Εικόνα 11. Φωτογραφία. Μια γέφυρα ανάμεσα στον οπτικό και μη οπτικό κόσμο, έκθεση “Nelly’s”, Πειραιώς 138, 2023.

Εικόνα 12. ΒΛΕΠΟΝΤΑΣ ΜΕ ΤΙΣ ΑΙΣΘΗΣΕΙΣ την έκθεση ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ, Πειραιώς 138, 2023.

Εικόνα 13. Ανθεστήρια: η υποδοχή της άνοιξης μέσα από μια μικρή οινοχόη, Μουσείο Ελληνικού Πολιτισμού 2024.

4. Συμπεράσματα

Το άνοιγμα των μουσείων δεν έχει στην πραγματικότητα όρια, δεν θα υπάρξει μια μέρα που θα μπορέσουμε να πούμε ότι το καταφέραμε, είναι μια διαχρονική και σταθερή πορεία προς τη γνώση και τη βιωματική εμπειρία (Hein, 1998· Hohenstein & Moussouri, 2017). Θα είναι πάντα μία συνεχής προσπάθεια, ατομική πρώτα και μετά συλλογική, ένας δύσκολος αγώνας. Καμία αναπηρία, αισθητηριακή ή άλλη, κανένας αποκλεισμός δεν καταργείται χωρίς στρατηγική ενώ συγχρόνως οι μεγάλες κρίσεις της εποχής μας δημιουργούν συνεχώς και άλλους που ενδεχομένως δεν είχαμε προβλέψει.

Όμως στις μέρες μας δεν νοείται μουσειακό ίδρυμα που να παραμένει ανεπηρέαστο, «αδιάβροχο» απέναντι στις τεράστιες προκλήσεις που μας περιβάλλουν (Νικονάνου, 2015). Τα μουσεία, σήμερα περισσότερο από ποτέ, είναι καθρέφτες και ευαίσθητοι αναμεταδότες των κοινωνικών φαινομένων που διαδραματίζονται γύρω τους. Ζητήματα ισότητας, διαφορετικότητας και πρόσβασης αποτελούν πλέον νευραλγικά κομμάτια, «σημαντικά κεφάλαια» στην ενεργό δράση κάθε μουσείου (Pressman & Schulz, 2021· Shellman, 2022· Smith, 2014). Έτσι είναι και θα είναι και σε αυτό το πλαίσιο καλούμαστε να προχωρήσουμε.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Decker, J. (Επιμ.) (2015). *Engagement and access: innovative approaches for museums*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Falk, J. H., & Dierking, L. D. (2016). *The museum experience revisited*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press.

- Falk, J. H., Dierking, L. D., & Foutz, S. (Επιμ.) (2007). *In principle, in practice: museums as learning institutions*. Lanham: Altamira Press.
- Hein, G. E. (1998). *Learning in the museum*. London: Routledge.
- Hohenstein, J., & Moussouri, Th. (2018). *Museum learning: theory and research as tools for enhancing practice*. London: Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (1999). *The educational role of the museum*. London: Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (2000). *Museums and the interpretation of visual culture*. London: Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (2007). *Museums and education: purpose, pedagogy, performance*. London: Taylor & Francis.
- Levent, N., & Pascual-Leone, A. (2014). *The multisensory museum: Cross-disciplinary perspectives on touch, sound, smell, memory and space*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Lord, B., & King, B. (Επιμ.) (2015). *The manual of museum Learning*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Pressman, H., & Schulz, D. (2021). *The art of access: a practical guide for museum accessibility*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Shellman, C. (2022). *Effective diversity, equity, accessibility, inclusion, and anti-racism practices for museums: From the inside out*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Smith, J. K. (2014). *The museum effect: how museums, libraries, and cultural institutions educate and civilize society*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Νικονάνου, Ν. (Επιμ.) (2015). *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*. Κάλλιπος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14

Εκπαιδευτικές δράσεις για επισκέπτες με αναπηρίες όρασης στο Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου

Αιμιλία Καλογιάννη

Αρχαιολόγος (ΜΑ), Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας,
ekalogianni@culture.gr

1. Ένα μικρό ιστορικό

Εκπαιδευτικά προγράμματα υλοποιούνται στο Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου διαρκώς από το 2004 έως σήμερα. Σε αυτά η συμμετοχή σχολικών ομάδων ακολουθεί αυξητική πορεία, παράλληλα με τον εμπλουτισμό της θεματολογίας τους αλλά και τη διεύρυνση του κοινού στο οποίο απευθύνονται. Και ίσως γι' αυτόν τον λόγο, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια ανάλογη αυξητική τάση εκ μέρους ειδικών ομάδων, όπως άτομα με ειδικές ή / και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, έγκλειστοι σε σωφρονιστικά ιδρύματα, μέλη ομάδων απεξάρτησης ή ωφελούμενοι κοινωνικών δομών, να το επισκεφθούν και να συμμετάσχουν σε κάποια από αυτά.

Έτσι, κατά καιρούς, έχουν πραγματοποιηθεί θεματικές εκπαιδευτικές περιηγήσεις, που συνδυάζονται με δημιουργικά εργαστήρια, στις οποίες συμμετέχουν συνήθως ενήλικες επισκέπτες με αναπηρίες ή και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Περισσότερο συστηματική είναι, όμως, η συμμετοχή μαθητών/τριών σε οργανωμένα εκπαιδευτικά προγράμματα, για τα οποία τα σχολεία ενημερώνονται εγγράφως, στην αρχή κάθε σχολικής χρονιάς, μέσω των αρμόδιων Διευθύνσεων Εκπαίδευσης, αναλυτικά για τους τίτλους, τα στάδιά τους και τις ομάδες στα οποία απευθύνονται καθώς και για τη δυνατότητα διαφοροποίησής τους στην περίπτωση μαθητών/τριών με αναπηρίες.

Ειδικά Σχολεία της περιοχής έχουν συμμετάσχει οργανωμένα τόσο στα μόνιμα όσο και στα περιοδικού χαρακτήρα εκπαιδευτικά προγράμματα του Μουσείου, όπως αυτό του «Νεολιθικού Πολιτισμού στη Θεσσαλία» (βλ. Εικ. 1-4) ή τα «Τα χρώματα της Ίριδας» (βλ. Εικ. 5), που σχεδιάστηκε για να υποστηρίξει την Περιοδική Έκθεση «Φυτά και Πολιτισμός στην Ιστορία της Ευρώπης», αντίστοιχα. Στις παραπάνω περιπτώσεις θα πρέπει να προσμετρηθούν και σχολικές τάξεις Γενικής Εκπαίδευσης, όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων, στις οποίες

φοιτούν και παιδιά με ειδικές ή και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, κάτι που συνιστά ιδιαίτερα συχνό φαινόμενο.

Εικόνα 1. Στιγμιότυπο από την υλοποίηση του διαφοροποιημένου προγράμματος «Νεολιθικός Πολιτισμός» για μαθητές Ειδικών Δημοτικών Σχολείων του Βόλου.

Εικόνα 2. Στιγμιότυπο από την υλοποίηση του διαφοροποιημένου προγράμματος «Νεολιθικός Πολιτισμός» για μαθητές Ειδικών Δημοτικών Σχολείων του Βόλου.

Εικόνα 3. Στιγμιότυπο από την υλοποίηση του διαφοροποιημένου προγράμματος «Νεολιθικός Πολιτισμός» για μαθητές Ειδικών Δημοτικών Σχολείων του Βόλου.

Εικόνα 4. Στιγμιότυπο από την υλοποίηση του διαφοροποιημένου προγράμματος «Νεολιθικός Πολιτισμός» για μαθητές Ειδικών Δημοτικών Σχολείων του Βόλου.

Εικόνα 5. Στιγμιότυπο από την υλοποίηση του διαφοροποιημένου προγράμματος «Τα χρώματα της Ίριδας» για μαθητές Ειδικών Δημοτικών Σχολείων του Βόλου.

Η λήψη της απόφασης για την πραγματοποίηση αυτών των επισκέψεων στο Μουσείο και η επιλογή των δράσεων βαρύνει τους αρμόδιους εκπαιδευτικούς ή συνοδούς, των οποίων ο ρόλος είναι καθοριστικός για το πλαίσιο της επίσκεψης αλλά και για την παιδαγωγική αξιοποίησή της στη συνέχεια. Μια μικρή διαφοροποίηση ως προς τις στρατηγικές που αναπτύσσουν οι υπεύθυνοι εκπαιδευτικοί εντοπίζεται μεταξύ των ειδικών σχολείων κι εκείνων της γενικής εκπαίδευσης, καθώς στην πρώτη περίπτωση συνήθως προηγείται συζήτηση με το αρμόδιο προσωπικό του Μουσείου για τις πρακτικές λεπτομέρειες του επικείμενου προγράμματος και την αναγκαιότητα για διαφοροποίησή του στην πράξη, ανάλογα με τις ανάγκες των συμμετεχόντων. Στη δεύτερη περίπτωση η συμμετοχή των παιδιών στο μουσειακό πρόγραμμα σχετίζεται αμιγώς με το σχολικό πρόγραμμα και οι όποιες συζητήσεις συνήθως περιορίζονται σε πρακτικές λεπτομέρειες σχετικά με τη διάρκειά του και την επιγραμματική αναφορά στο περιεχόμενο και τα στάδια του, συχνά χωρίς να ενημερώνεται το προσωπικό του μουσείου για την ύπαρξη μαθητών με ειδικές ή και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στην ομάδα. Αυτό, με τη σειρά του, καθιστά αναγκαίο, στα λίγα λεπτά που μεσολαβούν από την άφιξη των παιδιών στο Μουσείο ως την έναρξη του εκάστοτε προγράμματος, όταν δηλαδή, αμέσως μετά το καλωσόρισμα, γίνονται οι απαραίτητες συστάσεις μαζί τους και τους δίνονται βασικές πληροφορίες για το τι θα επακολουθήσει, να υπάρχει ετοιμότητα από πλευράς μας για αναγνώριση της ιδιαιτερότητας της κάθε περίπτωσης και για ανάλογες διαφοροποιήσεις των προγραμμάτων επί τόπου στη συνέχεια (βλ. Εικ. 6-7).

Εικόνες 6-7. Προσπάθειες διευκόλυνσης αμβλύωπα μαθητή, σχολείου Γενικής Εκπαίδευσης, να συμμετάσχει ισότιμα σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα, σε μια περίπτωση μη πρότερης ενημέρωσης του Μουσείου.

Κοινός παρονομαστής των παραπάνω δράσεων πάντως είναι ότι απευθύνονται σε μαθητικό κοινό. Για τους ενήλικες επισκέπτες με αναπηρίες και δη όρασης μέχρι πρότινος δεν είχε οργανωθεί κάτι συγκεκριμένο. Υπήρχαν βέβαια οι έντυποι οδηγοί εκτυπωμένοι στον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille που σχεδιάστηκαν από τον Φάρο Τυφλών και τον ΟΔΑΠ¹ για τις μόνιμες εκθέσεις στην Παλαιά και Νέα Πτέρυγα του Μουσείου αντίστοιχα, οι οποίοι όμως έχουν ελάχιστα αξιοποιηθεί στη διάρκεια επισκέψεων. Αυτό έδωσε την ιδέα για τον σχεδιασμό μιας εκπαιδευτικής δράσης απτικού χαρακτήρα για ενήλικο ή μη κοινό, αρχικά σε πιλοτική μορφή και έπειτα σε μια μόνιμη παρέμβαση στο Μουσείο². Οι συγκυρίες δεν βοήθησαν να υλοποιηθούν τότε εκείνα τα σχέδια, η ιδέα όμως παρέμεινε.

2. Η αφορμή και η υλοποίηση

Η αφορμή δόθηκε με τον εορτασμό των Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς, που το 2015 είχαν θέμα «Βία και ανεκτικότητα». Αποφασίστηκε, λοιπόν, να σχεδιαστεί, στο Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου η εκπαιδευτική περιήγηση απτικού χαρακτήρα με τίτλο «Το Μουσείο με άλλα μάτια...» (Τσιαούση & Καλογιάννη, 2023). Είχε πιλοτική και διερευνητική μορφή, ενόψει της μόνιμης παρέμβασης, και για τον σκοπό αυτό και με την άδεια των συμμετεχόντων βιντεοσκοπήθηκε και καλύφθηκε φωτογραφικά. Καθώς, δε, απευθυνόταν σε επισκέπτες με αναπηρίες όρασης υπήρξε στενή συνεργασία, τόσο στον σχεδιασμό όσο

1. Οργανισμός Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων, πρώην Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων & Απαλλοτριώσεων (ΤΑΠ).

2. Έτσι κάπως ξεκίνησαν οι πρώτες συζητήσεις με την Ειρήνη Νάκου και τον Βασίλη Αργυρόπουλο, αρκετά χρόνια πριν, μετά από μια πρόταση της πρώτης να γίνει κάτι στο Μουσείο στη μνήμη της Μπίλυσ Βέμη. Πολύτιμες υπήρξαν τότε οι συζητήσεις με τους συναδέλφους του Βυζαντινού Μουσείου Στάθη Γκότση και του αείμνηστου, πια, Πάνου Βοσνίδη, με τους οποίους ακολουθήσαμε την απτική διαδρομή που υφίσταται ήδη εκεί και ανταλλάξαμε επί τόπου απόψεις για καλές πρακτικές αλλά και δυσχέρειες που μπορεί να προκύψουν. Στο όνομα του Στάθη ευχαριστώ και τους δύο, έστω και αργά...

και στην υλοποίηση, με το Σωματείο Ατόμων με Αναπηρία Όρασης Νομού Μαγνησίας «Μάγνητες Τυφλοί» και ειδικά τον τότε Πρόεδρό του κο Ιωάννη Καραγιώργο, χωρίς τη βοήθεια και έμπρακτη συμπαράσταση του οποίου η προσπάθεια αυτή θα είχε μείνει ακόμη στα χαρτιά.

Ξεκινώντας από τη διαπίστωση ότι συχνά τα άτομα με αναπηρίες όρασης δεν βρίσκουν κάποιο σημείο αναφοράς στα περισσότερα μουσεία, όπου η αφή στα εκθέματα είναι απαγορευμένη, η δράση επιχείρησε να δημιουργήσει νέες συνθήκες, θέτοντας ως στόχους την άρση των αποκλεισμών σε ό,τι αφορά την πρόσβαση των ατόμων αυτών στις μουσειακές εκθέσεις, την εκπαίδευσή τους, την ενημέρωση και συμμετοχή τους, την κοινωνική ένταξή τους, την ενθάρρυνση της κινητικότητας τους σε δημόσιους χώρους και την εξοικείωση με αυτούς.

Τα άτομα με αναπηρίες όρασης προσλαμβάνουν τον κόσμο γύρω τους κυρίως μέσω της απτικής αντίληψης, που αποτελεί ένα ολοκληρωμένο και πολυδιάστατο σύστημα γνωστικών δομών. Μέσω της αφής εξερευνούν, ταυτοποιούν και οικοδομούν γνωστικά σχήματα και συνθέτουν αντιληπτικούς χάρτες. Κατά την πρόσληψη ενός απτικού ερεθίσματος δεν έπεται αυτόματα η ερμηνεία του. Υπάρχουν παράγοντες (μεσολαβητές), οι οποίοι παρέχουν πληροφορίες και συμβάλλουν στη διαμόρφωση της τελικής ερμηνείας (Αργυρόπουλος, 2015). Στην προκειμένη περίπτωση, τη μεσολάβηση αυτή για την παροχή πληροφοριών που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της τελικής ερμηνείας του μηνύματος των απτικών ερεθισμάτων, παρείχε η καθοδηγούμενη εκπαιδευτική περιήγηση, που τα ενέταξε σε ειδικότερο πλαίσιο.

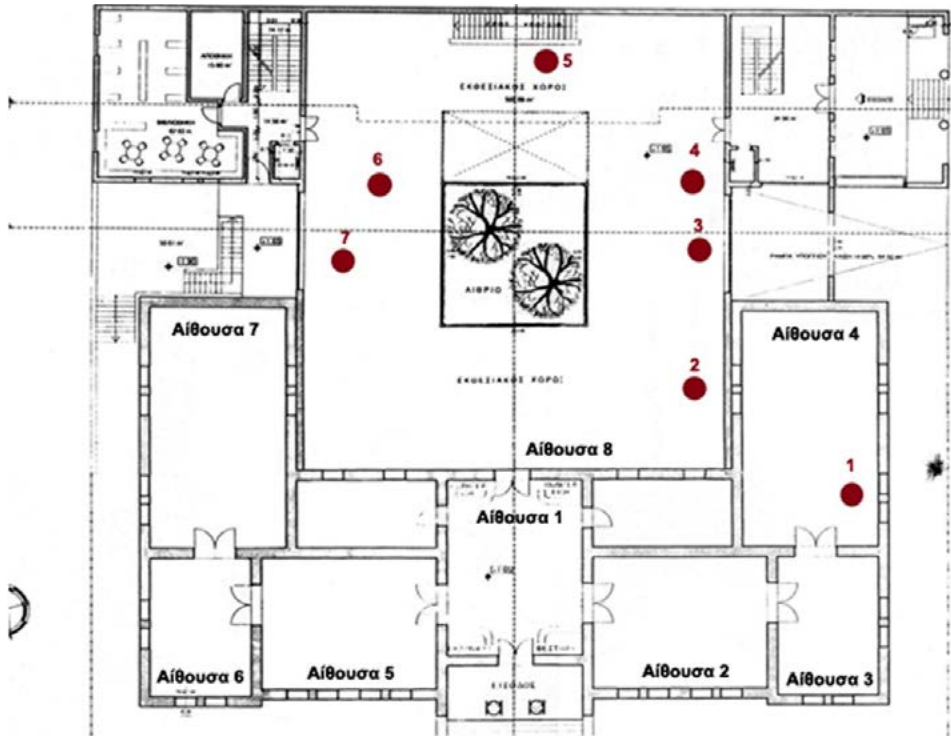
2.1. Προκαταρκτικές δράσεις

Μετά τον αρχικό σχεδιασμό από μέρους μας και προκειμένου να αποσαφηνιστούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομάδας που θα συμμετείχε στην εκπαιδευτική περιήγηση, πραγματοποιήθηκαν διαδοχικές συναντήσεις με τον τότε Πρόεδρο του Σωματείου, ο οποίος μας παρείχε πολύτιμες πληροφορίες για το προφίλ, τις ιδιαίτερες ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των συμμετεχόντων. Επρόκειτο για πέντε ενήλικες, 30 ως 75 ετών, άνδρες και μία γυναίκα, από τους οποίους οι δύο ήταν ολικά τυφλοί, οι δύο αμβλύωπες και ο ένας με σοβαρή απώλεια όρασης, και τους συνοδούς τους, των οποίων τη γνώμη θα έπρεπε να συμπεριλάβουμε στην αξιολόγηση της δράσης. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων διαπιστώθηκε ότι κύρια επιθυμία τους ήταν να μπορέσουν να αγγίξουν όσο το δυνατόν περισσότερα και αυθεντικά εκθέματα, καθώς αφενός κανείς τους δεν είχε επισκεφθεί στο παρελθόν το Μουσείο του Βόλου, αφετέρου ήταν γενικευμένα τα αισθήματα αποκλεισμού που εκφράστηκαν από τέτοιου είδους δράσεις. Πληροφορηθήκαμε, τέλος, ότι κανείς τους δεν διάβαζε braille, κάτι που πρακτικά σήμαινε ότι το ενημερωτικό υλικό που είχε ως τότε προετοιμαστεί θα έπρεπε να ενισχυθεί με προφορική παρουσίαση των εκθεμάτων εκ μέρους μας, για να διευκολυνθεί η πληροφοριακή πρόσβαση σε αυτά και να εμπλουτιστεί με μεγαλογράμματα εκτυπώσεις σε μέγεθος γραμματοσειράς που μας υποδείχτηκε, για να μπορούν να το διαβάσουν οι αμβλύωπες επισκέπτες μας.

2.2. Σχεδιασμός της απτικής περιήγησης

Καθώς η μόνιμη έκθεση του Μουσείου ήταν αρκετά μεγάλη, έπρεπε να αναζητηθεί εντός της μια θεματική, που θα ήταν ενδιαφέρουσα για τους συμμετέχοντες, με περιορισμένο αριθμό όχι ιδιαίτερα ευπαθών αντιπροσωπευτικών εκθεμάτων τοποθετημένων σε σημεία του χώρου που θα εξασφάλιζαν την απρόσκοπτη κίνηση των επισκεπτών, στην οποία θα έβρισκαν κοινά σημεία αναφοράς με τις προηγούμενες εμπειρίες και τα βιώματά τους. Θεματικά η απτική περιήγηση στηρίχτηκε στην προσέγγιση των θεοτήτων που λατρεύτηκαν στην περιοχή

Εικόνα 8. Κάτοψη του εκθεσιακού χώρου του Αθανασάκειου Αρχαιολογικού Μουσείου.

1. Εκδοτήριο Εισιτηρίων
2. Ανασκαφές Μεγάλων Έργων
3. Δωρεά Συλλογής Άγγελου Μπάστη
4. “Αίθουσα Γ. Χ. Χουρμουζιάδη” - Νεολιθικός Πολιτισμός Θεσσαλίας
5. Γραπτές επιτύμβιες στήλες Δημητριάδος
6. Χθόνιες θεότητες. Κτερίσματα τάφων
7. Ταφικά έθιμα
8. “Αίθουσα Δ. Ρ. Θεοχάρη” - Αρχαίες πόλεις στον μυχό του Παγασητικού κόλπου.

Σημείωση. Στην κάτοψη επισημαίνονται οι στάσεις της απτικής περιήγησης ως εξής: 1η Στάση- Αντίγραφα πήλινων γυναικείων νεολιθικών ειδωλίων (Αίθ. 4), 2η Στάση - Αντίγραφα πήλινων ανθρωπόμορφων μυκηναϊκών ειδωλίων τύπου Φ και Ψ (Αίθ. 8), 3η Στάση- Κορμός αγάλματος Αθηνάς, 480 π.Χ. (αυθεντικό αντικείμενο) (Αίθ. 8) / Βωμός με ονόματα 6 θεαινών, 4ος αι. π.Χ. (αυθεντικό αντικείμενο) (Αίθ. 8) / Κεφαλή αγάλματος Αφροδίτης(ς), 4ος αι. π.Χ. (αυθεντικό αντικείμενο) (Αίθ. 8), 4η Στάση- Αντίγραφα αγγείου και αστραγάλων – αναπαράσταση «εγκαινίων» (Αίθ. 8), 5η Στάση- Ανάγλυφη αναθηματική στήλη στον Απόλλωνα, 4ος αι. π.Χ. (αυθεντικό αντικείμενο) (Αίθ. 8) / Ακέφαλο άγαλμα παιδιού, 4ος αι. π.Χ. (αυθεντικό αντικείμενο) (Αίθ. 8), 6η Στάση: Θυμέλη θεάτρου, 3ος αι. π.Χ. (αυθεντικό αντικείμενο) (Αίθ.8), 7η Στάση: ανάγλυφες εικόνες χάλκινων ειδωλίων θεοτήτων (σε θερμοκαψουλικά χαρτί) (3ος αι. μ.Χ.) – Δεν πραγματοποιήθηκε - Αντικαταστάθηκε με τη μουσική επιγραφή.

της Θεσσαλίας, τη μορφική και συμβολική τους απόδοση στο πέρασμα του χρόνου³, καθώς και στην εσωτερική ανάγκη των ανθρώπων για την ύπαρξη θρησκειών και την αξία τους στην πολιτισμική συγκρότηση των οργανωμένων κοινωνιών, μέσα από εκφάνσεις της καθημερινής τους ζωής, όπως η απόδοση τιμής ή ευχαριστίας ή η παράκληση μέσω των αναθημάτων. Η χρονική αλληλουχία μεταξύ των εκθεμάτων καθόρισε χωρικά τη διαδρομή που ακολουθήθηκε μέσα στην έκθεση, για να διευκολύνεται η αφηγηματική πλοκή της περιήγησης (βλ. Εικ. 8).

2.3. Δράση και αποτελέσματα

Την ημέρα της δράσης και πριν την έναρξή της, ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες, επισκέπτες με αναπηρίες όρασης και τους συνοδούς τους, να αφιερώσουν λίγο χρόνο για να απαντήσουν σε ένα σύντομο ερωτηματολόγιο που αποσκοπούσε στη συλλογή πληροφοριών σχετικά με δημογραφικά στοιχεία, το επίπεδο σπουδών τους, πιθανή προηγούμενη επίσκεψη στο Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου, καθώς και πιθανές προσδοκίες για την δράση στην οποία θα συμμετείχαν (βλ. σχετικό ερωτηματολόγιο, Τσιαούση, 2016).

Από την αρχή φάνηκε ότι υπήρχε οικειότητα μεταξύ τους και ενθουσιασμός για αυτήν, καθώς σε κάποιες περιπτώσεις οι συμμετέχοντες έφτασαν στο Μουσείο μαζί με τις οικογένειές τους στον ρόλο του συνοδού (βλ. Εικ. 9-10).

Εικόνες 9-10. Σχέσεις αλληλεπίδρασης μεταξύ των συμμετεχόντων.

3. Τα επιλεγμένα εκθέματα χρονολογούνται στη Νεολιθική, Μυκηναϊκή, Κλασική, Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο.

Η συμμετοχή τους ήταν ενεργή κι ήταν πολύ εύκολο να αναπτυχθεί διάλογος μεταξύ τους και να ενισχυθεί η αλληλεπίδραση τόσο μεταξύ των μελών της ομάδας όσο και με το προσωπικό του Μουσείου, κάτι που διευκόλυνε τη διατύπωση ερωτήσεων, απόψεων και κρίσεων για το επιλεγμένο θέμα.

Μετά την ολοκλήρωση της περιήγησης διανεμήθηκε στους συμμετέχοντες και στους συνοδούς τους ένα ερωτηματολόγιο που η δομή του είχε αναπτυχθεί σε τρεις άξονες: α. γενικές πληροφορίες (φορέας, εκπρόσωπος, κ.λπ), β. καταλληλότητα του εκθεσιακού χώρου για άτομα με αναπηρίες σε συνδυασμό με τα βοηθητικά μέσα που χρησιμοποιούνταν, και γ) πληροφορίες σχετικά με την οργάνωση περιηγήσεων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τα άτομα με αναπηρίες (βλ. περισσότερα Τσιαούση, 2016). Επίσης διερευνήθηκε ο βαθμός κατανόησης του θέματος από τους συμμετέχοντες καθώς και οι μέθοδοι και οι τεχνικές που υιοθετήθηκαν για τον σκοπό αυτό. Σύμφωνα με τα ευρήματα που προήλθαν από τις ερωτήσεις και τη συζήτηση, διαπιστώθηκε ότι κύρια τεχνική προσέγγισης των επισκεπτών με αναπηρία όρασης ήταν η ενεργητική/διερευνητική αφή με πλευρικές, περιγραμμικές κινήσεις και εναγκαλισμό του αντικειμένου (Εικ. 11-17) (Τσιαούση, 2016: 162· Lederman & Klatzky, 1987: 342-368).

Εικόνες 11-17. Στρατηγικές απτικής διερεύνησης των εκθεμάτων από τους συμμετέχοντες με αναπηρίες όρασης.

Εικόνα 11

Εικόνα 12

Εικόνα 13

Εικόνα 14**Εικόνα 15**

Εικόνα 16

Εικόνα 17

Επιπλέον, όλοι οι συμμετέχοντες επεσήμαναν πως η λεκτική περιγραφή των αντικειμένων συνέβαλε καθοριστικά, σε συνδυασμό με την ψηλάφηση, στην πρόσληψή τους, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις των επισκεπτών που δεν ήταν εκ γενετής τυφλοί και ως εκ τούτου είχαν οπτικές αναπαραστάσεις για τα πράγματα, στις οποίες μπορούσαν να στηριχτούν στη διάρκεια της περιήγησης (Εικ. 18).

Εικόνα 18. Στρατηγικές απτικής διερεύνησης των εκθεμάτων από τους συμμετέχοντες με αναπηρίες όρασης σε συνδυασμό με τη λεκτική περιγραφή τους.

Χαρακτηριστικές είναι κάποιες απαντήσεις όπως

«Τα αντικείμενα, όπως τα έπιανα, μαζί με την περιγραφή τη δική σου, ήταν σαν να τα έβλεπα»
ή

«Με την περιγραφή που άκουγα τα σχημάτιζα στο νου μου»

Όσον αφορά τη θεματική της περιήγησης, όλοι δήλωσαν ότι τους άρεσε αρκετά και ευχαριστηθήκαν πολύ την επίσκεψή τους στο μουσείο. Όλοι ζήτησαν τη συνέχιση της δράσης, για να έχουν την δυνατότητα να επισκεφτούν το Μουσείο και τα υπόλοιπα μέλη, τα οποία δεν κατάφεραν να προσέλθουν τη συγκεκριμένη ημέρα, και τη δημιουργία νέων, ανάλογων δράσεων, σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής, με στόχο την παρουσίαση θεμάτων σχετικά με την τοπική ιστορία, όπως οι ίδιοι αναφέρουν

«Η ιστορία του τόπου είναι το καλύτερο»,
«Θα ήθελα να μάθω για τα Μακεδονικά χρόνια γιατί ήταν ιδιαίτερα σημαντικά
για την περιοχή και την πόλη»,
«Θα ήθελα να πληροφορηθώ για την ιστορική εξέλιξη της περιοχής,
γιατί γνωρίζουμε πολύ λίγα πράγματα»,
«Να μάθω πως ζούσαν στην πόλη στην αρχαιότητα».

Όσον αφορά τα συνοδευτικά κείμενα στον κώδικα γραφής braille και εκείνα σε μεγαλόγραμματη γραφή, δεν χρησιμοποιήθηκαν ιδιαίτερα από τους συμμετέχοντες, καθώς βασίστηκαν κυρίως στην αφήγηση της περιήγησης, για τη μορφολογική περιγραφή των εκθεμάτων. Στην ερώτηση σχετικά με τη χρονική διάρκεια της περιήγησης και αν αυτή ήταν κουραστική, οι περισσότεροι δήλωσαν πως δεν ήταν ιδιαίτερα κουραστική, παρά το γεγονός της ορθοστασίας, δύο, όμως, από τους αυτούς επεσήμαναν πως κουράστηκαν λίγο λόγω μυοσκελετικών προβλημάτων που αντιμετώπιζαν. Αναφορικά με την κίνησή τους στον μουσειακό χώρο και παρά την πολυκοσμία που υπήρχε, όλοι οι συμμετέχοντες ανέφεραν πως δεν δυσκολεύτηκαν, ότι ήταν ελεύθερος εμποδίων και καθολικά προσβάσιμος.

Παρόλα αυτά, όμως, στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε πρακτικό επίπεδο η διεξαγωγή της απτικής περιήγησης δεν ήταν ανεμπόδιστη, κυρίως λόγω του μεγάλου αριθμού επισκεπτών που βρίσκονταν ταυτόχρονα στο Μουσείο και συγκεντρώθηκαν αμέσως γύρω από την ομάδα, είτε από περιέργεια για το τι συμβαίνει είτε από ενδιαφέρον να παρακολουθήσουν την ξενάγηση (Εικ. 19). Αυτό δεν θα ήταν κακό αν δεν υπήρχαν αρκετές περιπτώσεις παρεμβολής βλεπόντων επισκεπτών του Μουσείου στην κίνηση των επισκεπτών με αναπηρίες όρασης, για να φτάσουν πρώτοι στις απτικές προθήκες και να πιάσουν τα αντίγραφα ή προσπάθειας απόσπασης των κειμένων στον κώδικα γραφής braille ως αναμνηστικού, καθώς «δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι θα συναντούσαν κάτι τέτοιο». Σε κάποιες λίγες περιπτώσεις, δε, υπήρξε έντονη επικριτική παρεμβολή επισκεπτών του Μουσείου για την ψηλάφηση αυθεντικών αντικειμένων, που θεωρήθηκε «απαράδεκτο φαινόμενο!» και «έλλειψη σεβασμού στις αρχαιότητες».

Εικόνα 19. Δυσχέρειες κατά την πραγματοποίηση της περιήγησης: πολυκοσμία στην αίθουσα διεξαγωγής.

3. Συμπεράσματα

Συνολική αξιολόγηση της απτικής περιήγησης έδειξε ότι πέτυχε σε μεγάλο βαθμό τους επιδιωκόμενους στόχους της και ανταποκρίθηκε επιτυχώς στις προσδοκίες της ομάδας κοινού στην οποία απευθυνόταν. Καλλιέργησαν επικοινωνιακές δεξιότητες μέσω της έκφρασης των απόψεών τους, τη διατύπωση ερωτήσεων και κρίσεων και, όπως, οι ίδιοι είπαν, αξιοποίησαν δημιουργικά τον χρόνο τους, ευχαριστήθηκαν την επίσκεψή τους και, κυρίως, ένιωσαν ευπρόσδεκτοι. Εξάλλου, βασικός στόχος ήταν να επιτευχθεί η αλληλεπίδραση και επικοινωνία των ατόμων αυτών με τους ανθρώπους του μουσείου, για να ξεπεραστούν κοινωνικά, κυρίως, εμπόδια, σε ένα περιβάλλον μέχρι πρότινος άγνωστο, που φάνταζε μακρινό για τους ίδιους και στο οποίο δεν πίστευαν ότι θα μπορούσαν να περάσουν ευχάριστα και δημιουργικά, ίσως, λόγω των αισθητηριακών φραγμών πρόσβασης από μέρους τους και του «οπτικοκεντρικού» χαρακτήρα του μουσείου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Lederman, S. J., & Klatzky R. L. (1987). Hand movements: a window into haptic object recognition. *Cognitive Psychology*, 19(3), 342-368.
- Αργυρόπουλος Β. (2015). Αναπηρία όρασης και θέματα προσβασιμότητας στα πολιτιστικά αγαθά και τα μουσεία. Στο Β. Αργυρόπουλος, Σ. Χαμονικολάου & Χ. Κανάρη (Επιμ.), *Πολιτισμός/Ειδική Αγωγή. Η πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων* (σσ. 28-44). Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Τσιαούση, Ε. (2016). *Η πρόσβαση, η κοινωνική ενσωμάτωση και η εκπαίδευση ατόμων με αναπηρίες στα μουσεία. Η περίπτωση του «Αθανασάκειου» Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου. Αδημοσίευτη Διπλωματική Εργασία*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο- Διαπανεπιστημιακό Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Μουσειολογία – Διαχείριση Πολιτισμού».
- Τσιαούση, Ε., & Καλογιάννη, Α. (2023). «Το μουσείο με άλλα μάτια»: απτική περιήγηση για άτομα με αναπηρίες όρασης στο Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου. Στο Α. Μαζαράκης – Αινιάν (Επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας, Στερεάς Ελλάδας 6* (σσ. 739-748). Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15

Απαιτήσεις χρηστών για συστήματα ξενάγησης κωφών σε μουσεία με χρήση Νοηματικής Γλώσσας και η περίπτωση του έργου «SignGuide»

Δημήτρης Κοσμόπουλος

Καθηγητής, Τμήμα Μηχανικών Η/Υ & Πληροφορικής,
Πανεπιστήμιο Πατρών, dkosmo@upatras.gr

Ιάσωνας Οικονομίδης

Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας, oikonom@ics.forth.gr

Φώτης Υφαντίδης

Δρ Αρχαιολόγος / Μουσειολόγος,
Μεταδιδακτορικός Ερευνητής, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας & Επικοινωνίας,
Πανεπιστήμιο Αιγαίου, fotisif@aegean.gr

Ανδρέας Μενύχτας

Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Ψηφιακών Συστημάτων,
Πανεπιστήμιο Πειραιώς, amenychtas@unipi.gr

1. Εισαγωγή

Το δικαίωμα για ισότιμη πρόσβαση σε πολιτιστικό-εκπαιδευτικό περιεχόμενο περιγράφεται στην ευρωπαϊκή χάρτα των δικαιωμάτων του ανθρώπου (European Union for the Deaf, 2015). Ωστόσο πρακτικά η διαθεσιμότητα πολιτιστικού περιεχομένου μουσείων που είναι προσβάσιμο σε κωφούς είναι ελάχιστη έως ανύπαρκτη. Τα κωφά άτομα δεν έχουν υψηλό βαθμό λειτουργικής ακοής και η επικοινωνία είναι εφικτή μέσω οπτικών τρόπων, όπως μέσω μίας φυσικής νοηματικής γλώσσας (ΝΓ) ή της χειλεανάγνωσης. Ωστόσο στα μουσεία οι νηπτικοί οδηγοί δε μπορούν να χρησιμοποιηθούν για προφανείς λόγους και οι ξεναγοί με γνώση νοηματικής είναι διαθέσιμοι μόνο μετά από αίτημα του ενδιαφερόμενου και αυτό πάλι γίνεται σε πολύ λίγα μουσεία.

Τη λύση μπορεί να δώσει η τεχνολογία μέσω των αυτόματων οδηγών, που θα παρουσιάζουν πρόσθετο υλικό σχετικό με τα εκθέματα. Ωστόσο, ενώ οι αυτόματοι οδηγοί συνήθως υποστηρίζουν πολλές γλώσσες, κυρίως μέσω του νηπτικού καναλιού, σε ελάχιστα μουσεία παγκοσμίως υπάρχει τέτοιος διαδραστικός οδηγός στη ΝΓ. Η χρήση οπτικών μέσων και εργαλείων, όπως τα βίντεο με υπότιτλους, οι εικόνες, τα διαγράμματα και ο γραπτός λόγος μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να βοηθήσουν σε κάποιο βαθμό την επικοινωνία και την καλύτερη κατανόηση των πληροφοριών. Ωστόσο, χρειάζεται να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στο γλωσσικό περιεχόμενο των γραπτών πληροφοριών ώστε να ανταποκρίνεται στο αναγνωστικό επίπεδο των κωφών ατόμων που συνήθως είναι χαμηλό λόγω των φτωχών γλωσσικών τους εμπειριών και της περιορισμένης πρόσβασης στη γλώσσα και στην επικοινωνία (Nikolaraizi et al., 2013). Εξαιτίας αυτών των αναγνωστικών δυσκολιών οι κωφοί γενικά δυσκολεύονται με την ανάγνωση και κατανόηση των υπότιτλων στα βίντεο ή και γενικώς των γραπτών πληροφοριών που καλούνται να διαβάσουν κατά την επίσκεψή τους σε ένα μουσείο

και την εμπλοκή τους σε κάποια από τις δράσεις του (Chin & Reich, 2006· Nikolarazi & Theofanous, 2012).

Το έργο SignGuide (Kosmopoulos et al., 2022) στοχεύει στην ανάπτυξη πρότυπου διαδραστικού συστήματος ξενάγησης σε μουσείο για κωφούς επισκέπτες με χρήση κινητών συσκευών που θα είναι σε θέση να δέχονται ερωτήσεις των επισκεπτών στη νοηματική γλώσσα σε σχέση με τα εκθέματα, και να παρέχουν πρόσθετο περιεχόμενο με χρήση avatar ή βίντεο επίσης στη νοηματική αξιοποιώντας τεχνικές από το χώρο της υπολογιστικής όρασης, της μηχανικής μάθησης και των γραφικών (π.χ. Arvanitis et al., 2023· Karuzaki et al., 2021). Τελικό επιθυμητό αποτέλεσμα σε όλη αυτή τη διαδικασία, είναι η αύξηση της ικανοποίησης των κωφών επισκεπτών και μακροπρόθεσμα η καλύτερη κοινωνική ενσωμάτωσή τους μέσω της καλύτερης διάχυσης του πολιτιστικού περιεχομένου, καθώς και η αύξηση της επισκεψιμότητας του μουσείου από μέλη της συγκεκριμένης ομάδας. Το SignGuide αναμένεται μακροπρόθεσμα να συμβάλλει ώστε μουσεία και πολιτιστικοί οργανισμοί να εναρμονίσουν τις παρεχόμενες υπηρεσίες τους με την Ευρωπαϊκή νομοθεσία που υποχρεώνει σε παροχή ίσης πρόσβασης σε ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες.

Στο παρόν κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε το αποτέλεσμα της ανάλυσης απαιτήσεων για ένα τέτοιο σύστημα όπως καταγράφηκαν με τη συνεργασία ειδικών από το χώρο της πληροφορικής και της αγωγής κωφών. Ως πρώτο βήμα, ο καθορισμός των λειτουργικών και τεχνικών απαιτήσεων του συστήματος προϋποθέτει την αναγνώριση των ειδικών ομάδων ενδιαφέροντος (stake holders) και τη διερεύνηση των ειδικών - και μερικές φορές αλληλοσυγκρουόμενων - απαιτήσεων τους από την εφαρμογή. Στις περιπτώσεις ασύμβατων και αντικρουόμενων απαιτήσεων δίνεται η προσπάθεια επισήμανσης της χρυσής τομής, με βάσει τους τεχνικούς και οικονομικούς περιορισμούς του έργου.

Η καταγραφή των λειτουργικών και τεχνικών απαιτήσεων του συστήματος έγινε με βάση κυρίως την υφιστάμενη εμπειρία των εταίρων, που ενεπλάκησαν στην υλοποίηση του έργου SignGuide, από αντίστοιχα συστήματα που έχουν υλοποιήσει ή εφαρμόσει, αντίστοιχες μελέτες και βιβλιογραφικά παραδείγματα, και τη δοκιμασία και αξιολόγηση αντίστοιχων εφαρμογών επαυξημένης πραγματικότητας και συστημάτων ξενάγησης μουσείων.

2. Ομάδες χρηστών

Στην περίπτωση του SignGuide, όπως και κάθε άλλου συστήματος ξενάγησης, βασική ομάδα ενδιαφέροντος είναι οι χρήστες της νοηματικής γλώσσας. Τη δεύτερη βασική ομάδα ενδιαφέροντος αποτελούν οι φορείς διαχείρισης των μουσειακών και εκθεσιακών χώρων. Τέλος ο χρήστης που έχει την ευθύνη της διαχείρισης, πέραν των λοιπών απαιτήσεων που προαναφέρθηκαν εστιάζει προφανώς σε ζητήματα τεχνικής και οικονομικής ανταγωνιστικότητας σε σχέση με αντίστοιχες εφαρμογές και συστήματα που χρησιμοποιούνται σε Μουσεία.

Οι βασικές ομάδες (τύποι) χρηστών καθορίστηκαν ως εξής:

- Οι κωφοί επισκέπτες του μουσείου με βασικές λειτουργικές απαιτήσεις την βελτίωση της εμπειρίας της επίσκεψης και την ευχρηστία.
- Οι φορείς διαχείρισης των μουσειακών και εκθεσιακών χώρων, οι οποίοι παράλληλα με την ικανοποίηση των επισκεπτών, ενδιαφέρονταν κυρίως για θέματα αρχικού κόστους επένδυσης και κόστους λειτουργίας από την υιοθέτηση ενός τέτοιου συστήματος, με στόχο την βελτιωμένη προσβασιμότητα. Η συγκεκριμένη ομάδα είχε τη δυνατότητα να προσθέτει ή και να προσαρμόζει περιεχόμενο.

- Οι διαχειριστές της πλατφόρμας (από την κοινοπραξία του SignGuide), οι οποίοι είχαν ως κύριο έργο τη συντήρηση του συστήματος π.χ. βελτιώνοντας την επιφάνεια, τα μοντέλα αναγνώρισης, το avatar. Βασικές απαιτήσεις τους ήταν η ευκολία συντήρησης και αναβάθμισης.

3. Βασικά σενάρια χρήσης

Θα περιγράψουμε τέσσερις βασικές περιπτώσεις χρήσης, επικεντρώνοντας κάθε φορά την προσοχή μας σε διαφορετικό τύπο χρήστη. Καταρχήν, για τον επισκέπτη του μουσείου θα δούμε τα σενάρια ελεύθερης περιήγησης, διαχείρισης αναφορών, διαχείρισης ερωτημάτων/avatar, και διαχείρισης περιεχομένου.

3.1. Σενάριο ελεύθερης περιήγησης

Σενάριο χρήσης που αφορά επισκέπτη σε ελεύθερη περιήγηση στους χώρους του μουσείου, με έμφαση στη παροχή πληροφορίας βάσει ανεξάρτητων σημείων ενδιαφέροντος. *Αφορά στον τύπο Χρήστη 1 - Επισκέπτη.*

Βασική απαίτηση αποτελεί η δημοσιοποίηση της δυνατότητας χρήσης του περιεχομένου του μουσείου από κωφούς. Η ενημέρωση μπορεί να πραγματοποιηθεί στην είσοδο του μουσείου, είτε μέσω μιας πινακίδας, είτε μίας προβολής σε οθόνη, ώστε να γίνεται άμεσα αντιληπτό πως ο χώρος καλύπτει την προϋπόθεση για ενεργό συμμετοχή κωφού επισκέπτη.

Ένας επισκέπτης μπαίνοντας στο μουσείο προμηθεύεται ταμπλέτα με προεγκατεστημένη την εφαρμογή από το μουσείο. Εναλλακτικά ο χρήστης μπορεί να έχει ήδη εγκαταστήσει την εφαρμογή στην συσκευή μέσω ηλεκτρονικών αγορών (π.χ. Google Play, Apple Store), είτε μπορεί να την εγκαταστήσει επιτόπου μέσω του ασύρματου δικτύου του εκθεσιακού χώρου (οι συσκευές θα έχουν κάποιο minimum τεχνικών προδιαγραφών).

Στην αρχή έχοντας κατεβάσει την εφαρμογή ενδεχομένως να εισάγει κάποια στοιχεία (ίσως και δημογραφικά) για αρχικοποίηση ανώνυμου προφίλ (σε συμφωνία πάντα με την υπάρχουσα νομοθεσία).

Γίνεται μια εισαγωγή στις δυνατότητες της εφαρμογής μέσω ενημερωτικού βίντεο στη νοηματική γλώσσα.

Στη συνέχεια ο χρήστης για να δει το σχετικό περιεχόμενο μπορεί να κάνει εναλλακτικά:

(α) οπτική σάρωση ενός εκθέματος κοντά του (το οποίο διαθέτει τη σχετική σήμανση) και το έκθεμα αναγνωρίζεται από το σύστημα, με χρήση τεχνητής όρασης και μηχανικής μάθησης (π.χ. από bar code, ταμπέλα ή το ίδιο το έκθεμα).

(β) ηλεκτρονική περιήγηση μέσω της εφαρμογής.

Στον χρήστη παρουσιάζεται γενικό περιεχόμενο για το έκθεμα με χρήση avatar ή προεγγεγραμμένου βίντεο στην νοηματική γλώσσα.

Στη συνέχεια ο χρήστης μπορεί:

(α) να επιλέξει επιπλέον πληροφορίες για το έκθεμα μέσω προκαθορισμένων ερωτημάτων που εμφανίζονται ως κινούμενες εικόνες στη ΝΓ ή

(β) να κάνει ελεύθερο ερώτημα στη ΝΓ με ενεργοποίηση της κάμερας της συσκευής. Θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα υποβολής ερωτήματος με τα δύο χέρια π.χ. με selfie

stick (τρίποδο) ή ενδεχομένως και με το ένα χέρι στην ΕΝΓ. Σε μορφή μενού στη ΝΓ θα μπορεί να δει τι αναγνώρισε το σύστημα ως ερώτημα με φθίνουσα πιθανότητα αναγνώρισης.

Ο χρήστης προαιρετικά θα μπορεί να δεχτεί να γίνει χρήση του βίντεο από τα ελεύθερα ερωτήματα για επανεκπαίδευση (με δέσμευση απορρήτου) και να αξιολογήσει (π.χ. στην κλίμακα 1-5) κατά πόσο το ερώτημά του αναγνωρίστηκε και απαντήθηκε ικανοποιητικά.

3.2. Σενάριο διαχείρισης περιεχομένου

Αφορά στη διαδικασία διαμόρφωσης του περιεχομένου της εφαρμογής ξενάγησης από τον διαχειριστή του συστήματος. *Αφορά στον τύπο Χρήστη 2 - Διαχειριστής Μουσείου.*

Ο διαχειριστής θα πρέπει να υποστηρίζεται στην ετοιμασία πρόσθετου περιεχομένου.

- Για κάθε νέο έκθεμα θα μπορεί να κάνει μια νέα εισαγωγή στο σύστημα διαχείρισης περιεχομένου.
- Για κάθε έκθεμα θα μπορεί να αναρτά σχετικό εικονίδιο και εισαγωγικό βίντεο στη ΝΓ.
- Για κάθε έκθεμα θα μπορεί να αναρτά πρόσθετο υλικό όπως εικόνες, 3D απεικονίσεις κ.λπ.
- Για κάθε έκθεμα θα μπορεί να ορίζει τις πιθανές προκαθορισμένες ερωτήσεις και αναρτά τα σχετικά βίντεο.
- Για κάθε προκαθορισμένη ερώτηση θα μπορεί να αναρτά το βίντεο της απάντησης.
- Για πιθανές ερωτήσεις χρηστών εκτός των προκαθορισμένων θα μπορεί να αναρτά σχετικά βίντεο στη ΝΓ.

3.3. Σενάριο διαχείρισης ερωτημάτων/avatar

Αφορά στην εξαγωγή στατιστικών, καθώς και τεχνικά στοιχεία που σχετίζονται με τις αναζητήσεις στην ΝΓ και την αναγνώρισή της. Παρουσιάζονται ποσοτικά στοιχεία για το κατά πόσο τα ελεύθερα ερωτήματα στην ΝΓ αναγνωρίζονται και απαντώνται επαρκώς. Στη συνέχεια μπορούν να προσαρμοστούν κατάλληλα τα μοντέλα αναγνώρισης. *Αφορά στον τύπο Χρήστη 3 - Διαχειριστής Πλατφόρμας.*

Ο διαχειριστής θα πρέπει να υποστηρίζεται στο να μπορεί να αναλύει τα ερωτήματα των επισκεπτών.

Επιλέγει να δει τα ερωτήματα και βλέπει κατά πόσο αυτά απαντήθηκαν επαρκώς με βάση την ανάδραση χρηστών.

Στην συνέχεια εφόσον υπάρχει η δυνατότητα συγκεντρώνει τα σχετικά βίντεο των αναζητήσεων στην ΕΝΓ και τα χρησιμοποιεί για επανεκπαίδευση.

Ομοίως από την ανάδραση χρηστών που επέλεξαν να συμμετέχουν βλέπει ποια βίντεο περιεχομένου παρουσιάζουν πρόβλημα ή ποιο περιεχόμενο αποδίδεται προβληματικά από το avatar και δρομολογεί τις απαραίτητες ενέργειες βελτίωσης.

Στατιστικά στοιχεία αναγνώρισης όπως και δείγματα βίντεο αξιολογούνται offline.

3.4. Σενάριο διαχείρισης αναφορών

Αφορά στην εξαγωγή στατιστικών για την επισκεψιμότητα της έκθεσης, καθώς και τεχνικά στοιχεία που σχετίζονται με τις αναζητήσεις στην ΝΓ και την αναγνώρισή της. Παρουσιάζονται ποσοτικά στοιχεία για το κατά πόσο κάποια εκθέματα έχουν μικρότερη ή μεγαλύτερη απήχηση, και κατά πόσο τα ερωτήματα την ΕΝΓ αναγνωρίζονται και απαντώνται επαρκώς. Στη συνέχεια μπορούν να προσαρμοστούν κατάλληλα τα εκθέματα και ο τρόπος παρουσίασής τους. Αφορά στον τύπο Χρήστη 2 - Διαχειριστής Μουσείου.

Ο διαχειριστής ενδιαφέρεται για τα εκθέματα που προτιμούν οι επισκέπτες.

Οπότε επιλέγει να δει τα δημογραφικά στατιστικά εφόσον είναι διαθέσιμα, και ταξινομεί τις ομάδες με βάση τα εκθέματα που επισκέφτηκαν.

Στην συνέχεια επιλέγει να δει τα στατιστικά των εκθεμάτων, και ταξινομεί τα εκθέματα με βάση την επισκεψιμότητα της πρώτης ομάδας επισκεπτών.

Βλέπει τα ερωτήματα στην ΝΓ και αξιολογεί κατά πόσο αυτά απαντήθηκαν επαρκώς. Στατιστικά στοιχεία αναγνώρισης όπως και δείγματα βίντεο από τα ερωτήματα χρηστών στην ΝΓ αξιολογούνται εκτός λειτουργίας.

4. Λειτουργικές απαιτήσεις

Οι λειτουργικές απαιτήσεις, όπως παρουσιάζονται στη συνέχεια, προσδιορίζουν τη βασική λειτουργία του συστήματος, καθώς περιγράφουν αυτά που πρέπει να κάνει ένα σύστημα και ποιες ενέργειες υποστηρίζει.

4.1. Διεπαφή επισκέπτη

4.1.1. Οδηγίες προς επισκέπτη

1. Οι οδηγίες εμφανίζονται στην αρχική οθόνη με πολύ απλή μορφή, με χρήση εικόνων/βίντεο αντί κειμένου.
2. Εμφάνιση διαγνωστικών μηνυμάτων: (α) όταν παρουσιάζεται σφάλμα (π.χ. δυσκολία ταυτοποίησης εκθέματος, δυσκολία κατανόησης ερώτησης στην ΝΓ), και (β) σε περίπτωση αστοχίας (π.χ. αδυναμία επικοινωνίας με server).
3. Παρουσίαση εκπαιδευτικού εκθέματος για εξοικείωση του χρήστη με την συσκευή.

4.1.2. Αναγνώριση εκθέματος

1. Ενεργοποίηση μετά από οπτική αναγνώριση του εκθέματος (βλ. Εικ. 1).
2. Εναλλακτικά, με πληκτρολόγηση κωδικού που βρίσκεται στο έκθεμα.
3. Προϋπόθεση είναι η ύπαρξη μενού με τα εκθέματα που περιέχονται στην εφαρμογή καθώς και διακριτικό σήμα στα καταχωρημένα εκθέματα.

4.1.3. Υποβολή ερωτήματος πρόσθετου ψηφιακού υλικού

1. Ενεργοποίηση μετά από την αναγνώριση εκθέματος.
2. Προβολή λίστας επιλογών από προκαθορισμένες ερωτήσεις, π.χ. κινούμενες εικόνες (βλ. Εικόνα 1α).
3. Εναλλακτικά υποβολή ελεύθερου ερωτήματος στην ΕΝΓ (βλ. Εικ. 1α).
4. Εμφάνιση απάντησης στην ερώτηση ως βίντεο της ΝΓ (βλ. Εικ. 1γ).

Εικόνα 1. α) Οθόνη κινητού για δυνατότητα σάρωσης εκθέματος. β) Οθόνη σάρωσης εκθέματος μετά από επιλογή του κουμπιού «Σάρωσε ένα έκθεμα του SignGuide!» (λήψη εικόνας αγάλματος με την κάμερα του κινητού).

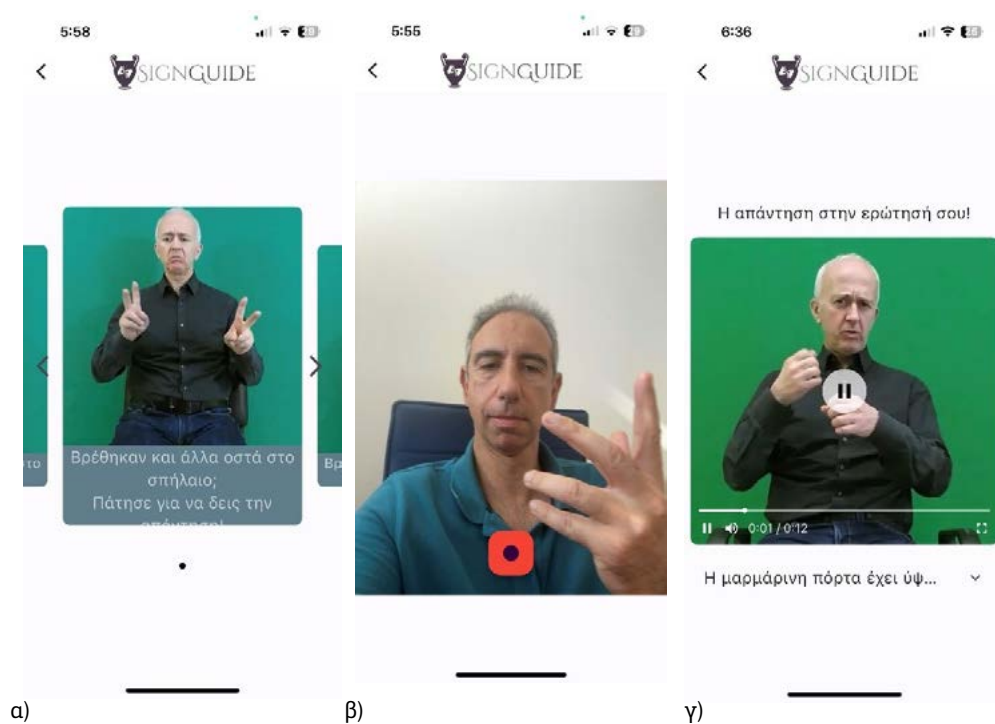

α)

β)

Εικόνα 2. α) Υποβολή ελεύθερου ερωτήματος. β) Μπάρα τύπου carousel με προκαθορισμένα ερωτήματα. γ) Απεικόνιση απάντησης.

4.1.4. Άλλες λειτουργίες

1. Υποστήριξη προσαρμογής της όψης της εφαρμογής ανάλογα με τη συσκευή στην οποία προβάλλεται, κυρίως σε σχέση με το μέγεθος και τον προσανατολισμό της οθόνης (responsive design).
2. Έμφαση στην προβολή του βασικού περιεχομένου, επαναφορά μενού-επιλογών π.χ. με αφή σε συγκεκριμένο σημείο της οθόνης ή διπλό tap.
3. Εμφάνιση βασικής πληροφορίας και επιλογή [See more] για προβολή επιπλέον πληροφορίας.
4. Δυνατότητα αξιολόγησης κατά πόσο το ερώτημα του χρήστη απαντήθηκε επαρκώς.
5. Υλοποίηση χάρτη για απεικόνιση βασικών γεγονότων/τοποθεσιών που αναφέρονται στα εκθέματα.
6. Υλοποίηση χρονολογικού άξονα για τοποθέτηση βασικών γεγονότων που αναφέρονται στα εκθέματα.
7. Προβολή κάτοψης μουσείου, και οδηγίες μετακίνησης για εντοπισμό εκθεμάτων.
8. Ευρετήριο όρων / κατάλογος βιογραφιών.
9. Σύνδεση με λογαριασμούς κοινωνικών δικτύων για προβολή της εφαρμογής και του Μουσείου μέσω των λογαριασμών των χρηστών εφόσον το επιθυμούν.
10. Αξιολόγηση της εφαρμογής, υποβολή σχολίων-προτάσεων βελτίωσης.

4.2. Διεπαφή διαχειριστή πλατφόρμας

1. Ανάρτηση εκθεμάτων.
2. Ανάρτηση πολυμεσικού περιεχομένου, και αντιστοίχιση σε εκθέματα.
3. Επιλογή των ερωτήσεων που περιέχονται στο (προαιρετικό) ερωτηματολόγιο στην είσοδο.
4. Επιλογή βίντεο χρηστών για την εκπαίδευση μοντέλου ερωτημάτων.
5. Αποστολή ενημερωτικών μηνυμάτων στους χρήστες που εγκατέστησαν την εφαρμογή και έκαναν login με email

4.3. Διεπαφή διαχειριστή περιεχομένου

1. Ανάρτηση εκθεμάτων με σχετικό περιεχόμενο.
2. Ανάρτηση πολυμεσικού περιεχομένου, και αντιστοίχιση σε εκθέματα.
3. Οθόνες προβολής στατιστικών που αφορούν στα προφίλ των επισκεπτών.
4. Οθόνες προβολής στατιστικών που αφορούν στα εκθέματα: (α) επισκεψιμότητα (σε μορφή ταξινομημένης λίστας ή χάρτη), (β) χρόνος θέασης (σε μορφή ταξινομημένης λίστας ή γραφήματος).
5. Οθόνες προβολής στατιστικών που αφορούν στο πρόσθετο περιεχόμενο: (α) αριθμός προβολών (σε μορφή ταξινομημένης λίστας ή γραφήματος) (β) χρόνος θέασης (σε μορφή ταξινομημένης λίστας ή γραφήματος)
6. Όλες οι παραπάνω πληροφορίες δίνονται είτε για το σύνολο των επισκεπτών, είτε για επιλεγμένη δημογραφική ομάδα.
7. Όλες οι παραπάνω πληροφορίες δίνονται είτε για όλη την διάρκεια της έκθεσης είτε για επιλεγμένο χρονικό παράθυρο.

4.4. Αναγνώριση ελληνικής νοηματικής γλώσσας

1. Το σύστημα δέχεται ως είσοδο μια ακολουθία εικόνων, την οποία μπορεί να μετατρέψει σε κείμενο κατά την έξοδο. Η ακολουθία αυτή θα απεικονίζει έναν νοηματιστή, ο οποίος θα νοηματίζει ένα ελεύθερο ερώτημα.
2. Το σύστημα θα πρέπει να αναγνωρίζει τη νοηματική ανεξάρτητα αν ο νοηματιστής είναι αριστερόχειρας, ή δεξιόχειρας,
3. Το σύστημα θα πρέπει να αναγνωρίζει τα νοήματα ανεξάρτητα από την ένδυση του νοηματιστή, το φύλο του, ή το σωματότυπό του.

4.5. Δημιουργία προφίλ επισκέπτη

Τα δημογραφικά στοιχεία του επισκέπτη που συλλέγονται αν συναινεί ο χρήστης θα μπορούν να περιλαμβάνουν τουλάχιστον: ηλικία, φύλο και μορφωτικό επίπεδο.

4.6. Εργαλείο αναγνώρισης εκθέματος και πόζας

1. Το σύστημα θα μπορεί να αναγνωρίζει τα εκθέματα της έκθεσης.
2. Το σύστημα αρχικοποιείται με φωτογραφίες ή βίντεο των εκθεμάτων.
3. Υπάρχει δυνατότητα καταχώρησης επιπλέον εκθεμάτων, μετά την αρχικοποίηση.

4.7. Εργαλείο εξαγωγής στατιστικών

Υπάρχει δυνατότητα παροχής ουσιαστικής πληροφόρησης και στατιστικών στοιχείων για το ενδιαφέρον των επισκεπτών σε σχέση με εκθέματα και ξεναγήσεις και στόχο την αξιοποίηση αυτής της πληροφορίας για καλύτερη προσαρμογή και αναδιαμόρφωση της έκθεσης και του περιεχομένου. Το σύστημα θα είναι σε θέση να εξάγει στατιστικά δεδομένα ως εξής:

1. Χρόνος θέασης πολυμεσικού υλικού.
2. Σειρά και χρόνος παραμονής σε σχέση με έκθεμα.
3. Γραφική απεικόνιση τύπου heatmap στο χώρο για εκθέματα - επισκέπτες.
4. Στατιστικά λειτουργίας αναγνώρισης ΕΝΓ βάσει της ανάδρασης χρηστών.

4.8. Απαιτήσεις περιεχομένου

4.8.1. Είδη περιεχομένου

Το υλικό που θα συγκεντρωθεί και θα προβάλλεται από την εφαρμογή θα μπορεί να περιλαμβάνει: εικόνες (περιεχομένου και συμπληρωματικές, π.χ. σχέδια, πινακίδες), βίντεο ξενάγησης στην ΝΓ σε μορφή αφηγήσεων, διακριτά πεδία πληροφορίας για υποστήριξη της διασύνδεσης και ταξινόμησης του περιεχομένου και της υλοποίησης των διαδραστικών εφαρμογών (animation, αλληλεπίδρασης κ.λπ), κατόψεις για την πλοήγηση εντός του μουσείου.

4.8.2. Ιεραρχική οργάνωση του περιεχομένου

Θα υποστηρίζεται η ιεραρχική οργάνωση του περιεχομένου, που θα περιλαμβάνει το τρέχον περιεχόμενο σε μορφή διακριτών, επαναχρησιμοποιήσιμων πεδίων και θα καλύπτει το επιπλέον περιεχόμενο που θα απαιτηθεί και θα συγκεντρωθεί. Ο τρόπος οργάνωσης του περιεχομένου θα υποστηρίζει τα εξής:

1. Την ερμηνεία και την επεξήγηση της πληροφορίας που παρουσιάζεται στο μουσείο, παρέχοντας επιπλέον πληροφόρηση.
2. Την παραγωγή πληροφορίας για το γενικότερο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο, που θα βοηθήσει τον επισκέπτη να έχει ολοκληρωμένη πληροφόρηση της εποχής.
3. Τον χαρακτηρισμό και ένταξη της πληροφορίας σε 3 βασικές κατηγοριοποιήσεις, οι οποίες θα υποστηρίζουν και αντίστοιχους τρόπους πλοήγησης στο περιεχόμενο ανάλογα με τα ενδιαφέροντα του χρήστη.
 - (α) Θεματικά: π.χ. όπλα, όργανα, εφευρέσεις καθημερινής χρήσης, βιογραφίες.
 - (β) Χρονολογικά: π.χ. εκθέματα συγκεκριμένης χρονολογικής περιόδου και σύνδεση με πρόσθετη πληροφορία γενικότερου ιστορικού και κοινωνικού πλαισίου.
 - (γ) Γεωγραφικά: π.χ. εκθέματα συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής και σύνδεση με πρόσθετη πληροφορία για τη συγκεκριμένη περιοχή.
4. Τη διασύνδεση μεταξύ εκθεμάτων.
5. Την ομοίомορφη αντιμετώπιση των εκθεμάτων ως προς την παρεχόμενη πληροφορία.
6. Προαιρετικά πρόταση για επόμενο έκθεμα.

4.8.3. Σύστημα οργάνωσης περιεχομένου

Τεχνικά, το σύστημα οργάνωσης του περιεχομένου με βάση τις παραπάνω ανάγκες θα ικανοποιεί τις ακόλουθες προδιαγραφές και τις αντίστοιχες δυνατότητες.

1. Ιεραρχικές δομές μεταδεδομένων για περιγραφή αιθουσών, εκθεμάτων και περιεχο-

μένου και διασύνδεση της πληροφορίας.

2. Ορισμός διακριτών πεδίων και δυνατότητα σύνδεσης πληροφορίας
3. Χρήση μοντέλου CIDOC-CRM (<http://www.cidoc-crm.org>) για την ονομασία των πεδίων για τη μελλοντική διασύνδεση της πληροφορίας με άλλα μουσεία που υποστηρίζουν το πρότυπο.
4. Συσχέτιση της πληροφορίας με το αντίστοιχο πολυμεσικό υλικό
5. Αναζήτηση με πολλαπλά κριτήρια για τον εντοπισμό υλικού τόσο για τους διαχειριστές του μουσείου και για τη φάση της υλοποίησης των εφαρμογών, όσο και από τους επισκέπτες σε πιο απλή μορφή.
6. Προκαθορισμένα σύνθετα ερωτήματα για τον εντοπισμό και κάλυψη πληροφορίας.
7. Δυνατότητα επεξεργασίας του περιεχομένου από τους διαχειριστές του περιεχομένου.

5. Μη-λειτουργικές απαιτήσεις

Οι μη λειτουργικές απαιτήσεις (non-functional requirements) περιγράφουν τα χαρακτηριστικά ποιότητας που πρέπει να έχει το σύστημα (π.χ. ζητήματα απόδοσης, χρηστικότητας, ελκυστικότητας), όπως και τους περιορισμούς του. Σύμφωνα με τους Kirner και Davis (1996) και Sommerville (1997), οι σημαντικότερες λειτουργικές απαιτήσεις για εφαρμογές λογισμικού είναι:

- Απόδοση (εκπλήρωση των απαιτήσεων επεξεργασίας, χρόνος απόκρισης, χρήση πόρων, απόδοση και αποτελεσματικότητα των διαδικασιών του συστήματος).
- Αξιοπιστία (ικανότητα του συστήματος να είναι σύμφωνο με αυτό που είχε καθοριστεί προηγουμένως γι' αυτό).
- Ευχρηστία (ικανότητα του συστήματος να είναι εύκολο στη χρήση, να μάθει και να κατανοεί αποτελεσματικά τους χρήστες).
- Ασφάλεια (η δυνατότητα του συστήματος να προστατεύεται από εσκεμμένες ή τυχαίες επιθέσεις).
- Άλλες απαιτήσεις (φορητότητα, δυνατότητα συντήρησης κ.λπ).
- Αυτά αναλύονται στη συνέχεια.

5.1. Πλατφόρμα

Οι παρακάτω απαιτήσεις θα ληφθούν υπόψη κατά την φάση του σχεδιασμού, προκειμένου να επιλεγεί το υλικό της πλατφόρμας.

5.1.1. Ελάχιστες απαιτήσεις φορητής συσκευής

Οι ελάχιστες απαιτήσεις των συσκευών που χρησιμοποιούνται από την πλευρά των χρηστών, καθορίζουν και την ασφαλή και ολοκληρωμένη πλοήγηση και ενημέρωση του μέσα στο Μουσείο. Οι απαιτήσεις αυτές αφορούν στα ακόλουθα:

1. Οθόνη αφής.
2. Λειτουργικό σύστημα Android ή iOS.
3. Καταγραφή βίντεο σε ανάλυση τουλάχιστον 720p, για την αναγνώριση εκθεμάτων και πόζας.

4. Σύνδεση σε τοπικό ασύρματο δίκτυο wifi 10Mbps, για την αποστολή βίντεο σε διακομιστή.
5. Δυνατότητα λειτουργίας της εφαρμογής σε μεγάλο εύρος συσκευών, με ανάλογη προσαρμογή στις διαφορετικές δυνατότητές τους.

5.1.2. Καταμερισμός φόρτου επεξεργασίας και αποθήκευσης

Ο καταμερισμός φόρτου επεξεργασίας και αποθήκευσης από το σύστημα επιτυγχάνεται μέσα από συγκεκριμένες διαδικασίες και λειτουργίες, οι οποίες μπορούν να διακριθούν σε βασικές και σε επεκτάσεις αυτών. Συγκεκριμένα:

Βασική υλοποίηση:

1. Όλο το πρόσθετο ψηφιακό υλικό είναι αποθηκευμένο στην κινητή συσκευή
2. Το εργαλείο αναγνώρισης εκθέματος εκτελείται σε διακομιστή
3. Το εργαλείο εκτίμησης ερωτημάτων στην ΕΝΓ εκτελείται σε διακομιστή
4. Το εργαλείο απόδοσης με avatar εκτελείται σε διακομιστή.
5. Επεκτάσεις:
6. Εξετάζεται αν τμήμα του πρόσθετου υλικού μπορεί να αποθηκευτεί σε διακομιστή
7. Εξετάζεται αν μπορεί να γίνει επεξεργασία αναγνώρισης ΝΓ στη φορητή συσκευή.
8. Εξετάζεται αν μπορεί να γίνει επεξεργασία απόδοσης ΝΓ στη φορητή συσκευή.

5.2. Συνθήκες λειτουργίας

Οι συνθήκες λειτουργίας αφορούν συνήθως σε ζητήματα θέσης, φωτισμού και λήψης εικόνων. Πιο συγκεκριμένα:

5.2.1. Αλλαγές στα εκθέματα ή/και στον περιβάλλοντα χώρο

Σε περίπτωση σημαντικών αλλαγών στην θέση των εκθεμάτων (π.χ. αλλαγή θέσης, περιστροφή) και τον εικαστικών (π.χ. νέα πόστερ, επιγραφές κτλ) απαιτείται επανάληψη της διαδικασίας εκμάθησης του χώρου από το σύστημα.

5.2.2. Συνθήκες φωτισμού

Οι συνθήκες φωτισμού που επικρατούν στις αίθουσες των εκθεμάτων πρέπει να είναι σταθερές και ανεξάρτητες από τις εξωτερικές

5.2.3. Συνθήκες λήψης βίντεο

Κατά την χρήση του συστήματος η εφαρμογή καταγράφει εικόνες από την πίσω κάμερα, καθώς και από την μπροστινή κάμερα της συσκευής με σκοπό την αναγνώριση του νοήματος και του εκθέματος που βλέπει ο επισκέπτης αντίστοιχα.

Για την βέλτιστη λειτουργία του συστήματος

- η πίσω κάμερα θα πρέπει να βλέπει το πρόσωπο και τα χέρια του χρήστη
- η μπροστινή κάμερα θα πρέπει να έχει στο ορατό πεδίο της τουλάχιστον το 50% του εκάστοτε εκθέματος η αντίστοιχα ο χρήστης να βρίσκεται σε απόσταση 1-2 διαμέτρους από το έκθεμα.

5.3. Επιδόσεις υποσυστημάτων

5.3.1. Εντοπισμός εκθέματος

1. Απαιτείται στόχευση αντικειμένου ή μέρους αυτού.
2. Απόκλιση 1 μέτρου από την πραγματική θέση του αντικειμένου και 40 μοιρών όσον αφορά στον προσανατολισμό του αντικειμένου ή λιγότερο.
3. Ο εντοπισμός των αντικειμένων και η εκτίμηση της θέσης τους θα γίνεται το πολύ εντός 3 δευτερολέπτων.

5.3.2. Αναγνώριση ερωτήματος επισκεπτών

1. Το σύστημα θα πρέπει να μπορεί να παράγει στοχευμένες απαντήσεις στα ερωτήματα των χρηστών.
2. Επαρκώς στοχευμένη κρίνεται η απάντηση αν ο χρήστης δίνει βαθμό τουλάχιστο 4/5 στη σχετική ανάδραση.
3. Η απάντηση θα υπολογίζεται σε λιγότερο από 10 δευτερόλεπτα
4. Η επανεκπαίδευση του μοντέλου αναγνώρισης της γλώσσας θα πρέπει να ολοκληρώνεται (offline) σε διάστημα λιγότερο των 5 ωρών υπολογιστικού χρόνου.
5. Το σύστημα θα πρέπει να παρέχει μηχανισμούς ανάκαμψης και επικοινωνίας με τους χρήστες κατά τη διάρκεια αστοχίας του υλικού, ή του λογισμικού του.
6. Ευκολία χρήσης και εκμάθησης του συστήματος: Οι χρήστες θα πρέπει να αντιλαμβάνονται τι πληροφορίες μπορεί να τους δώσει και πώς μπορούν να αλληλεπιδράσουν με αυτό - ύπαρξη εκπαιδευτικής εισαγωγής κατά την έναρξη της εφαρμογής.

5.3.3. Απόδοση απάντησης

1. Το υποσύστημα του avatar (γραφική αναπαράσταση υποκειμένου ή αντικειμένου), θα πρέπει να είναι ανθρωπόμορφο, δηλαδή να προσομοιάζει την μορφή ενός ανθρώπου, ώστε να συμβάλει σημαντικά στην εμπειρία χρήσης, προσφέροντας δυνατότητες για απεικόνιση κάποιων βασικών συναισθημάτων και ενισχύοντας τη φιλικότητα του συστήματος.
2. Η προβολή προκαθορισμένου βίντεο θα πρέπει να προσθέτει λιγότερο από 10 δευτερόλεπτα στον κύκλο αλληλεπίδρασης.
3. Η προβολή και απόδοση περιεχομένου δυναμικά μέσω avatar θα πρέπει να προσθέτει λιγότερο από 20 δευτερόλεπτα στον κύκλο αλληλεπίδρασης.
4. Οι χρήστες θα πρέπει να δηλώνουν ικανοποιημένοι με τις μεταφράσεις/ ανακτήσεις περιεχομένου σε ποσοστό μεγαλύτερο από 80 τοις εκατό.

5.4. Προστασία προσωπικών δεδομένων

Το προφίλ δημιουργείται προαιρετικά. Το προφίλ αυτό θα είναι ανώνυμο. Στην αρχή θα περιέχει τυπικά δημογραφικά στοιχεία. Κατά την έναρξη θα ζητείται η συγκατάθεση του χρήστη για την δημιουργία του. Η νομοθεσία σε σχέση με GDPR θα λαμβάνεται υπόψη.

Σκοπός της καταγραφής είναι η έμμεση αξιολόγηση της εμπειρίας του χρήστη μέσα στο μουσείο και την έκθεση. Κατά την διάρκεια της επίσκεψης γίνεται συλλογή των αλληλεπιδράσεων του χρήστη με την εφαρμογή, οι οποίες συνδέονται με το ανώνυμο προφίλ του χρήστη. Κατά την έναρξη θα ζητείται η συγκατάθεσή του για την συλλογή και επεξεργασία τους.

5.5. Δυνατότητα εγκατάστασης - επέκτασης

Από την πλευρά του Μουσείου, ως δυναμικού πελάτη ενός τέτοιου συστήματος σημαντικές παράμετροι θεωρούνται οι ακόλουθες:

1. Μικρό κόστος επένδυσης σε τεχνολογικές υποδομές (π.χ. συσκευές, ασύρματο δίκτυο κ.λπ.) και χρόνος ανάπτυξης ενός συστήματος ξενάγησης.
2. Εύκολη προσαρμογή και παραμετροποίηση του συστήματος σε μεταβαλλόμενες ανάγκες, όπως για παράδειγμα αναδιαμόρφωση έκθεσης ή εξυπηρέτηση νέας έκθεσης.
3. Εύκολη διαχείριση και διαμόρφωση του πολυμεσικού περιεχομένου που παρέχεται από την εφαρμογή και οργάνωσή του σε σχέση με τα εκθέματα, τις ξεναγήσεις και τις υπόλοιπες δραστηριότητες, π.χ. εκπαιδευτικές, ομαδικές επισκέψεις κ.λπ.
4. Συμβατότητα της πλατφόρμας με διάφορα είδη φορητών συσκευών. Παρόλο που η βασική συσκευή στόχος είναι το tablet, μας ενδιαφέρουν εξίσου τα κινητά τηλέφωνα.

5.6. Δυνατότητα κλιμάκωσης

Μια βασική απαίτηση για κάθε σύστημα που προορίζεται για ταυτόχρονη χρήση από πάρα πολλούς χρήστες, είναι η δυνατότητά του να διαχειρίζεται ομαλά κλιμακούμενο φόρτο επεξεργασίας.

6. Συμπεράσματα

Παρουσιάστηκε μια σύνοψη των σημαντικότερων λειτουργικών και μη λειτουργικών απαιτήσεων για την υλοποίηση συστήματος ξενάγησης για κωφούς στο πλαίσιο του έργου SignGuide. Δώσαμε τα βασικότερα σενάρια χρήσης, καθώς και τις απαιτήσεις που αφορούν τις διαφορετικές κατηγορίες χρηστών.

Οι απαιτήσεις είναι το βασικό κομμάτι για την ανάπτυξη ενός συστήματος πάνω στο οποίο βασίζεται η αρχιτεκτονική και η υλοποίηση του λογισμικού. Θεωρούμε ότι η δημοσιοποίησή των αποτελεσμάτων της ανάλυσης που κάναμε θα βοηθήσει σχεδιαστές και χρήστες να καταλάβουν καλύτερα ανάγκες και δυνατότητες, καθώς και να έχουν μια βάση για περαιτέρω βελτιώσεις και υλοποίηση νέων προϊόντων που θα φέρουν πιο κοντά στα μουσεία την κοινότητα των κωφών επισκεπτών και επισκεπτριών.

Από την έρευνά μας προκύπτει ότι οι παραπάνω απαιτήσεις είναι υλοποιήσιμες με την τρέχουσα στάθμη της τεχνικής και ανταποκρίνονται ικανοποιητικά στις ανάγκες μιας ξενάγησης επισκεπτών που χρησιμοποιούν νοηματικές γλώσσες. Η μεγαλύτερη τεχνική πρόκληση αυτή τη στιγμή είναι η αναγνώριση των ελεύθερων ερωτημάτων σε μη ελεγχόμενο περιβάλλον και η σύνθεση του περιεχομένου των απαντήσεων. Στο έργο μας τα παραπάνω αντιμετωπίζονται σε ικανοποιητικό βαθμό για ένα πρωτότυπο σύστημα. Όσο οι τεχνικές βελτιώνονται τόσο και οι μέθοδοι θα μπορούν να γίνουν πιο αποτελεσματικές και πιο κοντά στην υλοποίηση προϊόντων που θα αποτελούν χρηστικά εργαλεία για ισότιμη πρόσβαση σε πολιτιστικό-εκπαιδευτικό περιεχόμενο.

Ευχαριστίες

«Η εργασία υλοποιήθηκε στο πλαίσιο της Δράσης ΕΡΕΥΝΩ – ΔΗΜΙΟΥΡΓΩ - ΚΑΙΝΟΤΟΜΩ και συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση και εθνικούς πόρους μέσω του Ε.Π. Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα & Καινοτομία (ΕΠΑνΕΚ) (κωδικός έργου: Τ2Ε-ΔΚ-00982)».

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Arvanitis, N., Sartinas, E., & Kosmopoulos, D. (2023). Procrustes-DTW: Dynamic Time Warping Variant for the Recognition of Sign Language utterances. Στο *2023 IEEE International Conference on Acoustics, Speech, and Signal Processing Workshops (ICASSPW)*, Rhodes Island, Greece, 2023 (pp. 1-5). doi: 10.1109/ICASSPW59220.2023.10193012.
- Chin, E. & Reich, C. (2016). *Life in Translation: Addressing deaf visitors in museums with an American Sign Language (ASL) multimedia tour*. Nat. Center for Technological Literacy. Museum of Science, Boston.
- European Union for the Deaf (2015). Impact Report.
- Karuzaki, E., Partarakis, N., Patsiouras, N., Zidianakis, E., Katzourakis, A., Pattakos, A., ... & Zabulis, X. (2021). Realistic virtual humans for cultural heritage applications. *Heritage*, 4(4), 4148-4171. <https://doi.org/10.3390/heritage4040228>.
- Kosmopoulos, D. I., Constantinopoulos, C., Trigka, M., Papazachariou, D., Antzakas, K., Lampropoulou, V., Argyros, A., Oikonomidis, I., Roussos, A., Partarakis, N., Papagiannakis, G., Grigoriadis, K., Koukouvou, A., & Moneda, A. (2022). Museum guidance in Sign Language: the SignGuide project. Στο *Proceedings of the 15th Int. Conf. on PErvasive Technologies Related to Assistive Environments* (pp. 646-652). ACM <https://doi.org/10.1145/3529190.3534718>.
- Nikolarazi, M. & Theofanous, M. (2012). The strategical use of concept maps in reading comprehension of students who are deaf. Στο *Proceedings of the 5th International Conference on "Concept Mapping"*, (pp. 406-413). Malta <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=a8feeb4c3829f0fe8146a261fdb4bc058d9f3ac3>.
- Nikolarazi, M., Vekiri, I. & Easterbrooks, S. (2013). Investigating deaf students' use of visual multimedia resources in reading comprehension. *American Annals of the Deaf*, 157, 458-473. <https://doi.org/10.1353/aad.2013.0007>.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16

Ποιος απουσιάζει; Αγγίζοντας εκθέματα στο Βυζαντινό Μουσείο

Νικόλας Κωνστάντιος

Αρχαιολόγος-μουσειολόγος, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο,
nkonstantios@culture.gr

1. Σύντομο ιστορικό

Στόχος του παρόντος κειμένου αποτελεί η συνοπτική παρουσίαση της ανάπτυξης της απτικής διαδρομής που αφορά σε αυθεντικά εκθέματα του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου (BMX), της πρώτης ανάλογης εφαρμογής σε δημόσιο, αρχαιολογικό μουσείο της Χώρας. Η πρόταση αυτή, παρόλο που σχεδιάστηκε πριν από αρκετά χρόνια, για τους επισκέπτες του Βυζαντινού Μουσείου με μερική ή ολική απώλεια όρασης, εξακολουθεί να παραμένει-όπως αποδεικνύεται από την καθημερινή εμπειρία και πρακτική- ιδιαίτέρως ενδιαφέρουσα και πάντοτε επίκαιρη και σημαντική τόσο για το Βυζαντινό Μουσείο και τις παρεχόμενες υπηρεσίες του, όσο και για τους χρήστες του.

Η συγκεκριμένη, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, απτική διαδρομή, υλοποιήθηκε στο πλαίσιο ενός ευρωπαϊκού προγράμματος συνεργασίας με τίτλο: *Access to Cultural Heritage: Policies of Presentation and Use*, γνωστό και ως (ACCU), που συγχρηματοδοτήθηκε από το Πρόγραμμα ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ 2000 της Ευρωπαϊκής Ένωσης και από εθνικούς πόρους. Ξεκίνησε το 2004 και διήρκεσε έως το καλοκαίρι του 2007. Για το ¹ACCU² ισότιμη πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά σήμαινε και εξακολουθεί να σημαίνει ότι κάθε άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να ενημερώνεται και να συμμετέχει σε πολιτιστικές δράσεις που λαμβάνουν χώρα σε διαφορετικά περιβάλλοντα.

1. Κωνστάντιος Νικόλας, «Μουσείο για όλους: Το ευρωπαϊκό πρόγραμμα ACCU», περιοδικό *Ilissia*, Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα, τ.2 2008, σ. 30-35.

2. <https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/tools/documents/culture-2000/2004/heritage-multi.pdf>

Για τον λόγο αυτό το έργο εστίασε στις ανάγκες όσων συχνά αποκλείονται από την ανάμειξη και τη συμμετοχή σε δράσεις μουσείων και πολιτιστικών χώρων εν γένει, συμπεριλαμβανομένων ατόμων με αναπηρίες και ατόμων που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες, κοινωνικά υποβαθμισμένες ή διαφορετικές ηλικιακά ομάδες. Το ACCU αποσκοπούσε στο να εξασφαλίσει την αποδοχή των ομάδων αυτών σε χώρους πολιτισμού και τη βελτίωση της καθολικής πρόσβασης σε αυτούς. Επιπλέον, στόχευε στην εισαγωγή μιας νέας προσέγγισης στο πεδίο της πολιτιστικής κληρονομιάς, με την παραγωγή στέρεων σχεδίων δράσης, καλών πρακτικών και υποδειγματικού πληροφοριακού υλικού σε ζητήματα σχετικά με την πρόσβαση και, παράλληλα, στη δημιουργία ενός διεθνούς δικτύου ενημέρωσης και πληροφόρησης για ζητήματα πρόσβασης. Η συμμετοχή στο έργο υπήρξε ιδιαίτερης σημασίας για το BXM.

2. Ο ρόλος του BXM μέσα από τη στοχοθεσία και πεδίο δράσης του ACCU

Στο πλαίσιο του ACCU η έννοια της προσβασιμότητας προσεγγίσθηκε από διαφορετικές οπτικές. Το έργο περιλάμβανε δράσεις του Μουσείου που αφορούσαν συνοπτικά στην αύξηση της πρόσβασης στις συλλογές του, στην αύξηση των παρεχόμενων υπηρεσιών και διευκολύνσεων και στη διεύρυνση του κοινού του.

Ειδικότερα εστίαζε:

- στις στάσεις και συμπεριφορές (στον τρόπο δηλαδή με τον οποίο θα δημιουργηθεί μια φιλόξενη ατμόσφαιρα για όλους, στην εκπαίδευση και ενημέρωση του προσωπικού του μουσείου ή στην άμεση επικοινωνία με ομάδες χρηστών),
- στη φυσική πρόσβαση (στην παροχή διευκολύνσεων για την κίνηση και την περιήγηση σε μια έκθεση, στη γνώση των νόμων, στο σχεδιασμό και στις δοκιμές με τη μεγαλύτερη και ουσιαδέστερη συμβολή των χρηστών),
- στην πρόσβαση μέσω των αισθήσεων (σε ευκαιρίες για χρήση όλων των αισθήσεων, στην πρακτική εφαρμογή ποικιλίας ερμηνευτικών μέσων: νοηματική γλώσσα, βοηθητικά φώτα, ηχητικές περιγραφές, κώδικας γραφής και ανάγνωσης braille),
- στη νοητική πρόσβαση (στην υιοθέτηση ευκαιριών για ποικίλους τύπους μάθησης, κατανοητή γλώσσα, εργαστήρια και προγράμματα με τη συμμετοχή διαφορετικών κοινοτήτων),
- στην πρόσβαση στην επικοινωνία (στην μεγαλύτερη διάχυση της πληροφορίας μέσω διαδικτύου, στην προβολή και διαφήμιση μέσω ποικίλων τρόπων πληροφόρησης: ηχητική, οπτική, κ.ά., στη μελέτη και εφαρμογή ειδικά σχεδιασμένης σήμανσης για την πρόσβαση και στην ανάπτυξη συντονισμένων προσπαθειών προσέγγισης μιας συγκεκριμένης κοινότητας ή ομάδας χρηστών),
- στην κοινωνική και πολιτιστική πρόσβαση (μέσω της συνεργασίας με τις ομάδες - στόχους για τη διαμόρφωση του περιεχομένου μιας πολιτιστικής δράσης ή μουσειακής έκθεσης, την άμεση επικοινωνία με τις ομάδες χρηστών, συμβουλευτικές συνέργειες με αντιπροσώπους από διαφορετικές ομάδες κοινού),
- και, τέλος, στην πρόσβαση στη λήψη αποφάσεων (στη διαμόρφωση ευρύτερων πολιτικών και στρατηγικών λαμβάνοντας υπόψη την οπτική και τις διαφορετικές επιδιώξεις του κοινού, στο πλαίσιο δημοκρατικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων με έμφαση στις έρευνες κοινού).

Μέσα από τη συμμετοχή του στο ACCU το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο στόχευε

στο να αξιοποιήσει τα μεθοδολογικά εργαλεία, τα οποία ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα συνεργασίας με σχετική χρηματοδότηση παρείχε προκειμένου να επιλύσει ζητήματα φυσικής, αισθητηριακής και διανοητικής πρόσβασης ενός ευρύτερου κοινού στις συλλογές, στις υπηρεσίες και στις δράσεις του. Η βελτίωση της προσβασιμότητας εμπεριέχεται διαχρονικά στα άμεσα σχέδια και τις πολιτικές του μουσείου και στηρίζεται στην ιδέα ότι κάθε δράση, κάθε λύση, ακόμα και προσωρινή, φέρνει το μουσείο πιο κοντά στους χρήστες του³.

2.1. Ομάδα σχεδιασμού και δράσης

Η απτική διαδρομή στη μόνιμη έκθεση του Βυζαντινού Μουσείου για άτομα με αναπηρία όρασης (με ολική ή μερική απώλεια όρασης), αντιμετωπίστηκε εξ αρχής από την ομάδα σχεδιασμού και υλοποίησης του έργου - στην οποία συμμετείχαν πέρα από τον υπογράφοντα οι αρχαιολόγοι - μουσειολόγοι, Άρτεμις Σταματέλου και Ζωή Χαραλαμπίδου, ο αρχαιολόγος Πάνος Βοσνίδης, αγαπημένος συνάδελφος που δυστυχώς δεν είναι πια σήμερα μαζί μας και ο ιστορικός Στάθης Γκότσης, αμφότεροι μέλη του Γραφείου Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του ΒΧΜ με εμπειρία στον σχεδιασμό και την υλοποίηση εκπαιδευτικών δράσεων και προγραμμάτων για διαφορετικές ομάδες κοινού, ο γραφίστας Γιάννης Σταυρινός, ενώ συνεχής και σημαντική υπήρξε η συνεργασία με το τμήμα συντήρησης του Μουσείου. Βασικότερη επιδίωξη αποτέλεσε ο σχεδιασμός και η πρακτική εφαρμογή μιας ακόμη ερμηνευτικής προσέγγισης της μόνιμης έκθεσης του ΒΧΜ, με αυξημένες δυνατότητες πρόσβασης μέσω των αισθήσεων της αφής και της ακοής.⁴

Βασικά ερωτήματα που εξ' αρχής έθεσαν τα μέλη της ομάδας υπήρξαν πρώτον εάν η ιδέα της απτικής διαδρομής υποστήριζε την αποστολή του μουσείου, δεύτερον αν υπήρχαν αντικείμενα που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν για το σκοπό αυτό, τρίτον αν το αποτέλεσμα θα είχε σχετική αυτονομία ή θα απαιτείτο η συμβολή του προσωπικού για να λειτουργήσει και, τέταρτον, αν αυτή μπορούσε να συνδέεται με τις αφηγήσεις της μόνιμης έκθεσης και με άλλα προγράμματα του μουσείου ή άλλων μουσείων. Σε αυτήν τη φάση διατυπώθηκαν επίσης ερωτήματα για τους στόχους μιας τέτοιας δράσης, τις ανάγκες, τις προσδοκίες και τους τρόπους συνεργασίας με το κοινό στο οποίο απευθύνεται (βλ. Εικ. 1).

3. https://www.byzantinemuseum.gr/en/museum/EU_projects/?nid=1204

4. Τα πλήρη στοιχεία και λεπτομέρειες τόσο της συμμετοχής του ΒΧΜ στο ACCU όσο και του σχεδιασμού και της λειτουργίας της απτικής διαδρομής παρουσιάστηκαν εκτενώς από την ομάδα εργασίας στο καταληκτικό διεθνές συνέδριο του εν λόγω ευρωπαϊκού προγράμματος με τίτλο: "Cultural Heritage for All: removing barriers, creating experiences" (Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, 14-15, Ιουνίου 2007) και στις εν γένει απολογιστικές δράσεις του έργου.

Εικόνα 1. Μέλη της ομάδας έργου κατά την προκαταρκτική έρευνα για τον σχεδιασμό της απτικής διαδρομής. Φωτογραφικό αρχείο ΒΧΜ.

Με αφετηρία τα ερωτήματα αυτά, τέθηκαν τα βασικά κριτήρια για την επιλογή των αντικειμένων, κριτήρια που κυρίως αφορούσαν το υλικό κατασκευής, το σχήμα, τον όγκο, την υφή, την κατάσταση διατήρησης, καθώς και τη θέση τους μέσα στη μουσειογραφική παρουσίαση με γνώμονα την ευκολία πρόσβασης. Συζητήθηκαν, επίσης, οι θεματικές και χρονολογικές συνδέσεις των αντικειμένων μεταξύ τους αλλά και με το σενάριο της μόνιμης έκθεσης, οι διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις, τις οποίες το Α΄ τμήμα της ήδη τότε κατασκευασμένης μόνιμης έκθεσης, που αφορούσε τις βυζαντινές συλλογές (3ος-15ος αιώνες), επιδεχόταν, και πώς αυτές θα μπορούσαν να διαμορφώσουν το σενάριο μιας απτικής διαδρομής, με σκοπό να προσφερθεί στους επισκέπτες μία αυτόνομη, αλλά ταυτόχρονα άμεσα συνδεδεμένη με τη μόνιμη έκθεση, θεματική διαδρομή. Βασικό στοιχείο του σχεδιασμού αποτέλεσε η επιλογή οι επισκέπτες με αναπηρία όρασης να μπορέσουν να βιώσουν την εμπειρία της μόνιμης έκθεσης αποκομίζοντας τα ίδια ή και περισσότερα στοιχεία της, χρησιμοποιώντας τις αυθεντικές της μαρτυρίες, όπως είναι τα αυθεντικά εκθέματα και στον ίδιο με όλους τους επισκέπτες χώρο, μια πρακτική που είναι πολύ διαφορετική από τη χρήση μουσειακών αντιγράφων και τη δημιουργία εκπαιδευτικών δράσεων σε ειδικά σχεδιασμένο χώρο, που συνήθως δεν καλύπτει ολόκληρο το εύρος και τη νοηματοδότηση μιας έκθεσης.

2.2. Προκαταρκτικές δράσεις

Κατά τη διάρκεια της προκαταρκτικής έρευνας δημιουργήθηκαν από την ομάδα φύλλα εργασίας όπου καταγράφηκαν και αναλύθηκαν απαραίτητα στοιχεία, όπως η θέση του εκθέματος στη μόνιμη έκθεση, για άλλες πιθανές ερμηνείες του, έτσι ώστε να προκύψουν προτάσεις για το σενάριο της απτικής διαδρομής, καθώς και τα ερωτήματα που επρόκειτο να τεθούν προς τους τελικούς χρήστες, με σκοπό την κατανόηση και κάλυψη των αναγκών ή επιθυμιών τους. Η ομάδα κατέληξε στα λίθινα εκθέματα που προτάθηκαν και κατέγραψε όλες τις παρατηρήσεις.

Ακολουθώντας, η προκαταρκτική έρευνα κατέληξε στη διαμόρφωση ενός πρώτου σεναρίου της διαδρομής και προετοίμασε την επόμενη φάση σχεδιασμού, που αφορούσε πλέον την εμπλοκή των τελικών χρηστών σε μία συμβουλευτική διαδικασία. Σε συναντήσεις με τελικούς χρήστες, με εξειδικευμένες μουσειακές γνώσεις αλλά και εμπειρία σε θέματα αναπηρίας όπως μεταξύ άλλων οι κυρίες Δήμητρα Ασιδέρη και Ζωή Γερουλάνου από το Φάρο Τυφλών και το Μουσείο Αφής Αθήνας που επισκέφτηκαν εκείνη την περίοδο αρκετές φορές το μουσείο, εξετάστηκαν θέματα πρόσβασης των προτεινόμενων εκθεμάτων μέσω της αφής, σε σχέση με τη θέση και τη σήμανση τους, το είδος και το περιεχόμενο του πληροφοριακού υλικού, τη σχέση των θεμάτων της απτικής διαδρομής με τις ανάγκες και τις πρότερες γνώσεις των επισκεπτών, αλλά και τη λειτουργικότητα του έργου στο σύνολό του. Η διαδικασία αυτή είχε ως αποτέλεσμα στην τελική επιλογή των εκθεμάτων της απτικής διαδρομής, τα οποία και πληρούσαν εν τέλει με βάση τις επισημάνσεις πραγματικών χρηστών και όχι μόνο την επιστημονική επιλογή από την ομάδα του Μουσείου. Η ψηλάφηση του συνόλου των εκθεμάτων, όπως απέδειξε το παράδειγμα της διακόσμησης μιας μαρμάρινης σαρκοφάγου και ενός κτιστού τέμπλου στο χώρο της έκθεσης οδήγησε στην οριστική αποτίμηση της καταλληλότητας των συγκεκριμένων εκθεμάτων για την απτική διαδρομή, σύμφωνα με τα παραπάνω κριτήρια. Ακολουθώντας, ορισμένα από τα εκθέματα όπως η περίπτωση της λίθινης σαρκοφάγου⁵ εντάχθηκε τελικώς στη διαδρομή ενώ άλλα, όπως το χτιστό τέμπλο⁶ κρίθηκε ότι λόγω συνολικού μεγέθους και ύψους, τον τρόπο έκθεσης κ.ά. ήταν δυσκολότερο να γίνει απολύτως αντιληπτό από τον χρήστη (βλ. Εικ. 2-3).

Εικόνα 2. Η τότε Διευθύντρια του Μουσείου Αφής κ. Ασιδέρη ψηλαφεί τη διακόσμηση μιας μαρμάρινης σαρκοφάγου, με σκοπό να αποτιμήσει την καταλληλότητα του συγκεκριμένου εκθέματος για την απτική διαδρομή. Φωτογραφικό αρχείο ΒΧΜ.

5. Πρόκειται για το αντικείμενο με αρ. ΒΧΜ 935 στην ενότητα της μόνιμης έκθεσης: II.3. Λατρεία και τέχνη.

6. Πρόκειται για το αντικείμενο με αρ. ΒΧΜ 1112 στην ενότητα της μόνιμης έκθεσης : II.4. Οι τοιχογραφίες ενός βυζαντινού ναού: Επισκοπή Ευρυτανίας.

Εικόνα 3. Στιγμιότυπο από τη συνεργασία με τις κ. Ασιδέρη και Γερουλάνου στο πλαίσιο της προκαταρκτικής έρευνας της ομάδας έργου, με σκοπό την τελική επιλογή σημείων/εκθεμάτων της απτικής διαδρομής με γνώμονα την καταλληλότητά τους. Φωτογραφικό αρχείο ΒΧΜ.

2.3. Διαμορφωτική διαδικασία, εφαρμογή και τελική αναπλαισίωση

Το επόμενο βήμα αυτής της συμβουλευτικής διαδικασίας ήταν η πραγματοποίηση επίσκεψης στο Μουσείο Αφής από τα μέλη της ομάδας έργου. Πρόκειται για ένα μουσείο στενά συνδεδεμένο με την ελληνική κοινότητα των ατόμων με αναπηρία όρασης, όπου έχει μεταξύ άλλων, ως σημαντική αποστολή να τους προσφέρει υψηλής ποιότητας πολιτιστικές και κοινωνικές υπηρεσίες, με το οποίο βέβαια μαζί με τον Φάρο Τυφλών Ελλάδος αλλά και το Κέντρο Εκπαίδευσης και Αποκατάστασης Τυφλών (ΚΕΑΤ), το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο έχει αναπτύξει για τουλάχιστον μία εικοσαετία μια δημιουργική και ευτυχή συνεργασία, φορείς στους οποίους οφείλονται πολλές ευχαριστίες για τη διαχρονική τους προσφορά.

Στόχος των συναντήσεων στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος και της τότε συνεργασίας ήταν να συζητηθεί τόσο η πρόοδος στο σχεδιασμό της διαδρομής όσο και να ξεκινήσει η από κοινού επεξεργασία της αφήγησης για την προτεινόμενη ακουστική ξενάγηση. Τα μέλη της ομάδας βίωσαν την εμπειρία της επίσκεψης στο Μουσείο Αφής, κλείνοντας τα μάτια και ακολουθώντας τις οδηγίες της ακουστικής ξενάγησης του μουσείου Αφής. Παράλληλα προσέγγισαν τις δυνατότητες πρόσβασης στη γνώση που προσφέρουν τα βιβλία και φυλλάδια με ανάγλυφη εικονογράφηση συνοδευόμενη με τον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille (βλ. Εικ. 4-5).

Εικόνα 4. Στιγμιότυπο από τις επισκέψεις στο Μουσείο Αφής και τη συνεργασία μελών της ομάδας έργου κατά τη διάρκεια της προκαταρκτικής έρευνας. Φωτογραφικό αρχείο ΒΧΜ.

Εικόνα 5. Στη φωτογραφία ένα μέλος της ομάδας έργου δοκιμάζει με τη βοήθεια της κυρίας Ασιδέρη το σύστημα ακουστικής ξενάγησης του Μουσείου Αφής. Φωτογραφικό αρχείο ΒΧΜ.

Μέσα από την επικοινωνία και τις συναντήσεις εργασίας με τους τελικούς χρήστες καθορίστηκαν οι τελικές επιλογές για το σχεδιασμό της απτικής διαδρομής του ΒΧΜ. Έτσι, για παράδειγμα:

- Η πληροφόρηση του επισκέπτη για το θέμα κάθε ενότητας της διαδρομής θεωρήθηκε αναγκαία είτε αυτή πραγματοποιείται με τη βοήθεια ενός έμπειρου συνοδού ενός επισκέπτη με προβλήματα όρασης, είτε με τη συμβολή ειδικά εκπαιδευμένου προσωπικού του μουσείου και με δυνατότητα χρήσης ή παράλειψης της προσφερόμενης ακουστικής ξενάγησης.
- Η αφήγηση στην ακουστική ξενάγηση έπρεπε να προσφέρει διαβαθμισμένη και λεπτομερή περιγραφή των αντικειμένων, για να ικανοποιεί τις ανάγκες πολλών και διαφορετικών επισκεπτών. Να αποφεύγει την κουραστική και ατέρμονη ορολογία και να εκφωνείται με τρόπο ελκυστικό (βλ. Εικ. 6).

Εικόνα 6. Η κ. Ασιδέρη χρησιμοποιεί την ακουστική ξενάγηση και συμμετέχει στην τελική δοκιμή της απτικής διαδρομής στη μόνιμη έκθεση του ΒΧΜ. Φωτογραφικό αρχείο ΒΧΜ.

- Οι λεζάντες στον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille πρέπει να είναι σύντομες και περιεκτικές. Πληροφορίες για την ονομασία, την προέλευση και τη χρονολόγηση του αντικειμένου, αλλά και για τη θέση του στην έκθεση και τον αριθμό που αντιστοιχεί στην ακουστική ξενάγηση κρίθηκαν ότι είναι απαραίτητες.

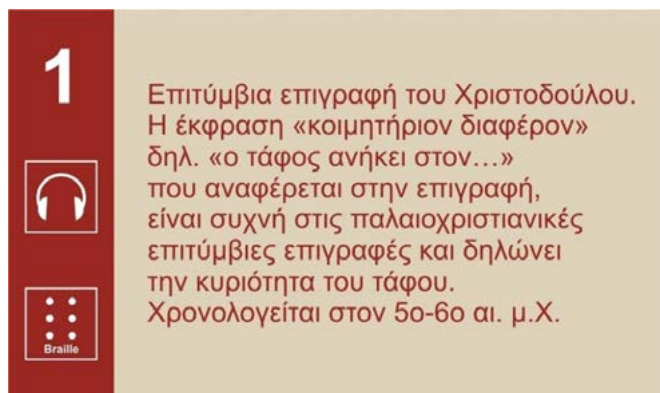
Συμπερασματικά, η απτική διαδρομή αποτελεί μια θεματική περιήγηση για άτομα με αναπηρία όρασης στη μόνιμη έκθεση του ΒΧΜ διάρκειας περίπου δύο ωρών (βλ. Εικ. 7). Έδωσε, για πρώτη φορά, τουλάχιστον σε εθνικό επίπεδο, τη δυνατότητα θέασης, μέσω της αφής και της ακοής, δέκα αυθεντικών λίθινων εκθεμάτων που χρονολογούνται από τον 3ο έως τον 13ο αιώνα.

Εικόνα 7. Η κ. Ασιδέρη σε ένα από τα σημαντικότερα σημεία ενδιαφέροντος της απτικής διαδρομής, τη μαρμάρινη εικόνα με παράσταση της Γέννησης του Χριστού. Φωτογραφικό αρχείο ΒΧΜ.

Τα εκθέματα διαθέτουν ειδικά σχεδιασμένες λεζάντες με απαραίτητη σήμανση αποδοσμένη και στον κώδικα γραφής και ανάγνωσης braille, ενώ όλη η διαδρομή υποστηρίζεται από ακουστική ξενάγηση με την περιγραφή των συγκεκριμένων εκθεμάτων αλλά και χρήσιμες πληροφορίες για το χωρικό και νοτικό προσανατολισμό του επισκέπτη (βλ. Εικ. 8).

Εικόνα 8. Η λεζάντα που συνοδεύει την απτική διαδρομή. Φέρει τον αριθμό του εκθέματος, το σήμα της ακουστικής ξενάγησης και την ένδειξη ότι επάνω στη λεζάντα υπάρχει αυτοκόλλητο με γραφή Braille. Φωτογραφικό αρχείο BXM.

Το φυλλάδιο του μουσείου σε braille λειτουργεί συμπληρωματικά της διαδρομής αλλά και ως ενθύμιο της επίσκεψης (βλ. Εικ. 9).

Εικόνα 9. Το φυλλάδιο του BXM σε γραφή Braille. Φωτογραφικό αρχείο BXM.

Με απλά λόγια όταν ένας επισκέπτης με αναπηρία όρασης έρθει στο Μουσείο μόνος του ή με συνοδό, τότε μπορεί να ενημερώνεται στις πληροφορίες για τη διαδρομή που συστήνεται να ακολουθήσει, να παίρνει το χρηστικό ή αναμνηστικό φυλλάδιο του Μουσείου σε braille και στη συνέχεια ο συνοδός θα μπορεί να λαμβάνει και τον χάρτη με τα σημεία ενδιαφέροντος της διαδρομής και αναλαμβάνει να οδηγήσει τον επισκέπτη στα σημεία ενδιαφέροντος (βλ. Εικ. 10).

Εικόνα 10. Ο χάρτης της απτικής διαδρομής για τον συνοδό του επισκέπτη με τα σημεία ενδιαφέροντος πάνω σε αξονομετρικό σχέδιο και την ειδική σήμανση της ακουστικής ξενάγησης. Φωτογραφικό αρχείο ΒΧΜ.

Εάν δεν υπάρχει συνοδός τον ρόλο αυτό αναλαμβάνει υπάλληλος του Γραφείου Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων ή φύλακας του Μουσείου, ο οποίος είναι ενημερωμένος και διαθέτει τη σχετική εμπειρία. Ο επισκέπτης επιλέγει εάν θα ακολουθήσει τη διαδρομή, με ή χωρίς την ακουστική ξενάγηση, καθώς αυτή δεν είναι υποχρεωτική. Επίσης, η ακουστική ξενάγηση δεν συνιστάται σε ομαδικές ξεναγήσεις καθώς στις περιπτώσεις αυτές υπάρχει είτε ξεναγός της ομάδας είτε υπεύθυνος του Μουσείου που αναλαμβάνει, ενώ η όλη επίσκεψη έχει ήδη σχεδιαστεί από το Γραφείο Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Μουσείου για την καλύτερη οργάνωση.

2.4. Ζητήματα αξιολόγησης και ανατροφοδότησης

Εξαιρετικά σημαντικό, όπως ήδη προαναφέρθηκε αλλά πραγματικά αξίζει την επισήμανση, πέρα από το γεγονός ότι η διαδρομή αφορά σε αυθεντικά εκθέματα και όχι αντίγραφα είναι το γεγονός ότι το σύνολο της προτεινόμενης διαδρομής αναπτύσσεται όχι σε έναν ειδικά διαμορφωμένο και ξεχωριστό χώρο αφής αλλά στο ίδιο χώρο της μόνιμης έκθεσης. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι το πληροφοριακό και αισθητηριακό περιεχόμενο που λαμβάνει ο επισκέπτης, σε συνδυασμό με τα εκθέματα και εισαγωγικά πληροφοριακά κείμενα ενοτήτων, τοποθετούν τον επισκέπτη στο χώρο και τον ιστορικό χρόνο της έκθεσης, σε ολόκληρο το χωρικό εύρος της παρουσίασης των Βυζαντινών συλλογών. Τα παραπάνω κρίνονται συνεχώς πολύ θετικά και σημαντικά από τους ίδιους τους χρήστες και αποτελούν καίριο παράγοντα δημοκρατικής και ισόνομης αντιμετώπισης του μουσειακού κοινού.

Σε όλη την πορεία αυτών των ετών, σε μόνιμη και ετήσια βάση, ομάδες κυρίως με τη διμεσολάβηση του Φάρου Τυφλών Ελλάδος-Μουσείου Αφής και του ΚΕΑΤ αλλά και άλλων φορέων που συστηματικά ασχολούνται και εργάζονται πάνω σε συμπεριληπτικές πολιτιστικές δράσεις για άτομα με αναπηρία έχουν χρησιμοποιήσει τη διαδρομή (βλ. Εικ. 11).

Εικόνα 11. Από την επίσκεψη μελών του Φάρου Τυφλών Ελλάδος στην απτική διαδρομή το 2018. Φωτογραφία Ν. Μυλωνάς/Φωτογραφικό αρχείο ΒΧΜ.

Το 2016, μάλιστα, ομάδα τυφλών επισκεπτών από τη Μ. Βρετανία μετά από επικοινωνία τουριστικού πρακτορείου επισκέφτηκε το Μουσείο και ακολούθησε την απτική διαδρομή. Στην περίπτωση αυτή, τα κείμενα της διαδρομής, που δεν υπάρχουν μέχρι στιγμής, στην αγγλική γλώσσα διανεμήθηκαν στην ξεναγό-συνοδό της ομάδας, η οποία με τη βοήθεια και του ομιλούντα ακολούθησε ολόκληρη την απτική διαδρομή. Η εμπειρία υπήρξε πραγματικά μοναδική και απέδειξε πως η αυξανόμενη πρόσβαση και παροχή νέων υπηρεσιών υψηλής ποιότητας σχετίζεται απολύτως με την αύξηση της ζήτησης υπηρεσιών πολιτισμού σε ένα διαρκώς διευρυμένο διεθνές περιβάλλον. Επιπροσθέτως, πέρα από τις επισκέψεις οργανωμένων ομάδων, δεν λείπουν και οι επισκέψεις μεμονωμένων επισκεπτών με προβλήματα όρασης, κυρίως με τον συνοδό τους. Ωστόσο, στόχο θα πρέπει να αποτελεί, νομίζω, η αύξηση αυτού του αριθμού και η υπερπήδηση των δυσκολιών μιας παντελώς αφιλόξενης πόλης και όλων των κοινωνικών παραγόντων, που συνδέονται με τους σχετικούς αποκλεισμούς.

Πιο πρόσφατα και στο πλαίσιο του εορτασμού της Διεθνούς Ημέρας Μουσείων 2022, το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο οργάνωσε μία σειρά από ξεναγήσεις στη μόνιμη έκθεσή του, δίνοντας έμφαση στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής μέσω της εκπαίδευσης. Στις ξεναγήσεις αυτές μικτές ομάδες κοινού με διαφορετικές ανάγκες αισθητηριακής πρόσβασης (ΑμεΑ και μη) κλήθηκαν να περιηγηθούν μαζί με αρχαιολόγους-επιμελητές των συλλογών του Μουσείου και μουσειοπαιδαγωγούς, ανακαλύπτοντας ενδιαφέρουσες όψεις -συχνά αθέατες- θεματικών ενότητων και εκθεμάτων, ακολουθώντας την απτική διαδρομή για άτομα με αναπηρία όρασης, στην πρώτη ενότητα της μόνιμης έκθεσης. Στις ξεναγήσεις αυτές συμμετείχαν εκτός των μεμονωμένων επισκεπτών και μέλη φορέων με μακροχρόνια συνεργασία με το Βυζαντινό Μουσείο, όπως βέβαια ο Φάρος Τυφλών Ελλάδος, η Artogether, μαθητές του Ειδικού Σχολείου Ιλίου και του Ενιαίου Ειδικού Επαγγελματικού Γυμνασίου-Λυκείου Αχαρνών (βλ. Εικ. 12-13).

Εικόνα 12. Από τις Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς 2022. Φωτογραφίες Ν. Μυλωνάς/Φωτογραφικό αρχείο BXM.

Εικόνα 13. Από τις Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς 2022. Φωτογραφίες Ν. Μυλωνάς/Φωτογραφικό αρχείο ΒΧΜ.

Το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο για πρώτη φορά οργάνωσε ξεναγήσεις ομάδων ΑμεΑ με διαφορετική αναπηρία, στις οποίες υπήρχαν και άτομα με αναπηρία όρασης μαζί με επισκέπτες που δήλωναν συμμετοχή στις ξεναγήσεις εφόσον είχαν ενημερωθεί σχετικώς και δεν ανήκαν σε κατηγορία ΑμεΑ. Η δράση θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήταν απαιτητική για τους υπαλλήλους του Μουσείου καθώς ήταν αναγκαίο να συμμετέχουν σε μία ξεναγήση και πάνω από δύο αρχαιολόγοι του Μουσείου. Συνολικά, το αποτέλεσμα που μπορούμε πιστοποιήσουμε σήμερα, είναι ότι ήταν μοναδικό και άνοιξε νέους δρόμους για θέματα όχι απλής συμπερίληψης και αύξησης της προσβασιμότητας των συλλογών και εκθέσεων αλλά πραγματικής ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής, μέσω μάθησης και ψυχαγωγίας για όλους.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ταυτόχρονη συμμετοχή όλων συνέβαλε στην οικοδόμηση και ενίσχυση αληθινών σχέσεων μεταξύ επισκεπτών ΑμεΑ και μη με συνεκτικό παράγοντα το ίδιο το Μουσείο (βλ. Εικ. 14-15).

Εικόνα 14. Από τις Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς 2022. Φωτογραφίες Ν. Μυλωνάς/Φωτογραφικό αρχείο ΒΧΜ.

Εικόνα 15. Από τις Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς 2022. Φωτογραφίες Ν. Μυλωνάς/Φωτογραφικό αρχείο ΒΧΜ.

2.5. Ζητήματα επέκτασης και εμπειριστατωμένης συνέχειας

Με δεδομένο, ωστόσο, ότι η υπάρχουσα διαδρομή αφορά τις Βυζαντινές Συλλογές, η δημιουργία του δεύτερου τμήματος της μόνιμης έκθεσης μετά το 2010 και η επί μακρόν εμπειρία λειτουργίας της δίνει τη δυνατότητα για τη συζήτηση επέκτασης ή/και ανανέωσης της προσφερόμενης απτικής διαδρομής. Σε αυτήν την κατεύθυνση, οι όλο και περισσότερο εξελιγμένες τεχνικές και τεχνολογίες, φαίνεται ότι μπορούν να βελτιώσουν κατά πολύ την εμπειρία της διαδρομής. Ήδη, και αρχής γενομένης το πλαίσιο του Ειδικού σχεδίου Δράσης ΑμεΑ 2022 για τον Πολιτισμό, ο σχεδιασμός του Μουσείου θα μπορούσε να περιλαμβάνει την επέκταση της απτικής διαδρομής στο β' μέρος της μόνιμης έκθεσης: Από το Βυζάντιο στη νεότερη Εποχή, με επιπλέον περίπου δέκα (10) αντίστοιχα εκθέματα και γενικά εισαγωγικά υποενοτήτων ως σημεία ενδιαφέροντος. Η επέκταση αυτή θα μπορούσε να αφορά και στον εμπλουτισμό της διαδρομής με αντικείμενα από άλλα υλικά: κεραμικό, μέταλλο ή ξύλο αλλά και στη δημιουργία της ακουστικής ξενάγησης και στην αγγλική γλώσσα και κατασκευή νέου φυλλαδίου στον κώδικα braille. Ακολούθως, για την πραγματοποίηση μιας τέτοιας επιλογής καίρια είναι τα ερωτήματα που προκύπτουν:

Πόση πρέπει να είναι η χρονική έκταση για τη συνολική παρακολούθηση μιας διαδρομής σε όλο το μουσείο;

Ποια θα πρέπει να είναι η επιλογή νέων εκθεμάτων, που δεν είναι αποκλειστικά λίθινα;

Στο σημείο αυτό εισέρχεται ένας πολύ βασικός προβληματισμός που είχε απασχολήσει το ΒΧΜ και την ομάδα εργασίας της εν λόγω προτεινόμενης διαδρομής εξ αρχής. Στο δεύτερο αυτό τμήμα τα λίθινα αντικείμενα είναι πολύ περιορισμένα. Εάν εξαίρουμε κανείς και όσα βρίσκονται σε θέσεις που δεν επιτρέπουν την αφή, τοποθετημένα είτε σε μεγάλο ύψος είτε εντός βιτρινών, μόνο τέσσερα ή πέντε λίθινα αντικείμενα φαίνονται ότι με τα ισχύοντα δεδομένα μπορούν να ενταχθούν.

Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι για να εμπλουτιστεί η απτική διαδρομή πρέπει να συζητηθεί εάν αντικείμενα από άλλα υλικά είναι εφικτό για λόγους συντήρησης και ασφάλειας να ενταχθούν στη διαδρομή. Θα μπορούσαν λοιπόν να αγγίζονται αντικείμενα όπως μία ανάγλυφη ξύλινη εικόνα, ένας μεταλλικός σταυρός, ένας ξύλινος επιτάφιος, ένα πήλινο πιθάρι ή μια μεταλλική κολυπήθρα; Αρχικώς φαίνεται πως αυτό θα μπορούσε υπό προϋποθέσεις να γίνει εφικτό. Απαραίτητη, ωστόσο, κρίνεται μια διεπιστημονική συζήτηση και συνεργασία διεπιστημονικής ομάδας αρχαιολόγων και συντηρητών με στόχο τη συζήτηση, εύρεση λύσεων και πρακτικών ενεργειών πριν από τη τελική συνεργασία με πιθανούς χρήστες. Αυτές προσδιορίζονται στην τελική λίστα των έργων λαμβάνοντας υπόψη όλους τους παράγοντες και την πιθανή εξεύρεση λύσεων προληπτικής συντήρησης ή μουσειογραφικής πρακτικής, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν βάση μιας μουσειακής πολιτικής πάνω στο θέμα και λήψης αποφάσεων.

3. Επίλογος

Καταλήγοντας, θα ήθελα να υπογραμμίσω και πάλι ότι ο διαρκώς αυξανόμενος κοινωνικός ρόλος όχι μόνο του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου αλλά και όλων των πολιτιστικών φορέων οδηγεί καθημερινώς στην επαναξιολόγηση και εμβάθυνση της σχέσης του με το κοινό και στην αναζήτηση νέων τρόπων προσέγγισης της πολιτιστικής κληρονομιάς που διαφυλάσσει και μεταφέρει, έτσι ώστε να μπορεί να απευθύνεται σε όλους.

Η πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά για τα άτομα με αναπηρία δεν είναι απλά ζήτημα αξιοπρέπειας, αλλά και ζήτημα ισότητας και συμμετοχής στην κοινωνία. Όταν οι άνθρωποι με αναπηρία έχουν πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά, μπορούν να εμπλακούν στην πολιτιστική ζωή, να απολαύσουν την τέχνη και τον πολιτισμό, να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους και να ενισχύσουν την αίσθηση της ταυτότητάς τους. Η δημιουργία μιας κοινωνίας, που είναι προσβάσιμη σε όλους, όπου οι αναπηρίες δεν αποτελούν εμπόδιο για την απόλαυση του πολιτισμού και την πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά απαιτεί πρώτα απ' όλα υιοθέτηση αντίστοιχων εφαρμοσμένων πολιτικών, συνεργασία μεταξύ των κρατών, των αρχών και των κοινοτήτων, πολλαπλών φορέων και πολιτιστικών οργανισμών, καθώς και ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση για την κατανόηση και την υποστήριξη των αναγκών των ΑμεΑ. Μόνο μέσω αυτών των προσπαθειών μπορούμε να διασφαλίσουμε ότι η πολιτιστική κληρονομιά είναι ή θα γίνει προσβάσιμη για όλους και θα συνεχίζει να ενισχύει την ποικιλομορφία και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Αυτό, θα ήθελα να υπενθυμίσω ότι δεν αποτελεί απλό ζήτημα αύξησης της προσβασιμότητας σε μουσεία και συλλογές αλλά βασικό στοιχείο δημοκρατίας και ισονομίας.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΡΩΝ

braille, 14, 26, 47, 48, 80, 81, 102, 107, 109, 118, 120, 128, 129, 132, 133, 135, 146, 147, 148, 152, 180, 181, 189, 206, 210, 212, 213, 214, 219

marketing, 70, 71

SignGuide, 41, 142, 191, 192, 193, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 203

social media, 70, 71, 72

Αθανάσάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο, 176, 180, 183

αισθητηριακές αναπηρίες, 20, 21, 24, 40, 45, 46, 47, 71, 77, 129, 131, 135, 139, 146, 153

αισθητηριακές δυσκολίες, 19, 20

ακουστικές αναπηρίες, 36, 37, 38, 41

Ακρόπολη, 41, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 104, 127, 131, 132, 133, 134, 135

ΑμεΑ, 10, 11, 14, 72, 83, 122, 145, 147, 149, 152, 216, 217, 218, 219, 220

αναπηρία, 10, 11, 12, 14, 15, 21, 25, 26, 32, 34, 35, 36, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 56, 57, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 92, 95

αναπηρία κώφωσης και βαρηκοΐα, 36

αναπηρία όρασης, 14, 45, 46, 47, 48, 56, 57, 69, 71, 73, 77, 78, 80, 82, 84, 92, 99, 100, 101, 104, 107, 109, 110, 120, 122, 135, 137, 146, 148, 152, 153, 164, 165, 166, 167, 181, 184, 207, 210, 212, 214, 216, 217

ανομοιογένεια, 59, 60, 61, 62, 65

αξιολόγηση ρίσκου, 23, 22

απτικά έργα, 115, 92

απτική αντίληψη, 46, 94

απτική λογική, 46

απτικό εργαστήριο, 92, 93

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 41, 133, 160, 142, 143, 144, 145, 153, 154, 158, 160

άτομο με αναπηρία, 12, 25, 47, 48, 57

αφήγηση, 59, 63, 73, 134, 135, 137, 138, 151, 154, 189, 210, 211

βαρηκοΐα, 36, 40, 42, 78, 133

βρόχοι επαγωγής, 36, 37, 39

Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, 109, 206, 210, 216, 217

Γκουέρνικα, 45, 46, 47, 48, 55, 56, 57, 225

γνωστικοί χάρτες, 64

διαφημίσεις, 71

διαφορετικότητα, 23, 25, 30, 61, 63, 142, 174

Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων, 143

διεπαφή, 158, 195, 198

διεπαφή επισκέπτη, 195

διεπιστημονική προσέγγιση, 65

διερμηνεία, 8, 38, 39, 40, 42, 62, 79, 80, 116, 119, 131, 133, 136, 153, 154

Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 82, 88, 89, 90, 91, 102, 103

εικαστικό περιεχόμενο, 45

εικονική πραγματικότητα, 28

εμποδιζόμενα άτομα, 10, 11, 24

έννοια της προσβασιμότητας, 10, 16, 33, 145, 206

ενσωμάτωση, 28, 32, 33, 34, 36, 41, 42, 73, 142, 144, 145

επαγωγική λογική, 47, 56

επεξεργασία γλώσσας, 41

επικοινωνία, 7, 12, 23, 27, 32, 33, 36, 38, 40, 42, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 70, 71, 73, 76, 77, 83, 114, 116, 122, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 153, 154, 160, 167, 206, 211, 216, 190, 191, 195, 202

καθολικός σχεδιασμός, 12, 16

κινητικά προβλήματα, 10, 80, 118, 129

κινητικότητα, 107, 181

κοινωνικά δίκτυα, 73

κοχλιακό εμφύτευμα, 60

κωφά ή βαρήκοα παιδιά, 60

κώφωση, 36, 40, 42, 78, 108, 119, 133

λεζάντες, 63, 83, 212, 213

μαθησιακό περιβάλλον, 61

μηχανικής μάθησης, 41, 154, 192, 193

μικροκαψουλικά χαρτί, 47, 48

μουσεία, 7, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 23, 28, 32, 33, 35, 38, 40, 42, 47, 59, 61, 63, 64, 65, 56, 99, 100, 101, 102, 109, 115, 117, 119, 120, 123, 129, 130, 131, 142, 143, 145, 154, 160, 166, 167, 174, 188, 181, 191, 192, 200, 203, 220, 225,

μουσειακής εμπειρίας, 20, 35, 83, 92, 113, 130, 158

μουσείο, 7, 8, 14, 15, 45, 82, 99, 113, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 136, 137, 139, 142, 143, 144, 145, 146, 149, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 176, 179, 180, 181, 183, 184, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 199, 200, 202, 203, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220

Μουσείο Αφής, 79, 80, 100, 101, 104, 108, 109, 112, 209, 210, 211

Μουσείο για Όλους, 14, 56, 57, 82, 108, 142, 144, 159, 160

Μουσείο Κανελλοπούλου, 125, 127, 128, 129, 130, 131

Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 7, 40, 41, 102, 113, 116, 117, 119, 130

Μουσείο Μπενάκη, 164, 165, 167

μουσειοπαιδαγωγός, 21, 29

μουσειοσκευή, 80, 110, 111, 117, 118, 151, 152

νοηματική γλώσσα, 26, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 78, 79, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 115, 116, 119, 120, 133, 134, 154, 155, 192, 193, 206

ξεναγήσεις, 39, 104, 119

οπτική επαφή, 36, 63, 166

οπτική επικοινωνία, 61, 62, 63, 65

περιήγηση, 77, 79, 83, 84, 85, 88, 90, 93, 94, 99, 104, 153, 158, 180, 181, 182, 183, 184, 188, 189, 190, 193, 206, 212

πολιτιστικά αγαθά, 7, 14, 77, 81, 100, 107

πολυαισθητηριακή, 12, 64, 117, 118, 123, 133, 135, 164, 166, 167

προβλήματα όρασης, 71, 76, 77, 79, 84, 87, 92, 94, 95, 100, 104, 107, 108, 109, 115, 117, 129, 133, 135, 139, 148, 149, 152, 208, 211, 216

προθήκη, 120, 121

πρόσβαση, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 19, 33, 34, 36, 42, 45, 46, 47, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 69, 71, 72, 73, 77, 81, 83, 99, 100, 102, 107, 108, 109, 110, 112, 120, 129, 135, 143, 145, 146, 149, 152, 153, 154, 155, 160, 165, 174, 181, 190, 191, 192, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 216, 220

προσβάσιμος χώρος, 19

προσβασιμότητα, 7, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 23, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41,

42, 43, 48, 59, 61, 62, 63, 65, 69, 73, 95,
101, 108, 109, 110, 118, 119, 120, 128,
129, 132, 143, 145, 154, 160, 168, 192,
206, 207, 217, 220

προσωπική εμπλοκή, 35, 56, 57

σημάνσεις προσβασιμότητας, 36

σύγχρονες θεωρίες μάθησης, 45

συμμετοχικότητα, 7, 8, 33, 34, 160

συμπεριληπτικά εργαστήρια, 135

συμπερίληψη, 7, 8, 10, 11, 19, 30, 40, 59,
65, 92, 109, 112, 115, 117, 120, 122,
123, 125, 129, 131, 135, 142, 143, 145,
152, 217

συνθήκες λειτουργίας, 201

Τεχνητή Νοημοσύνη, 42

υπολογιστικής όρασης, 41, 154, 192

υπότιτλοι, 37

Φάρος Τυφλών, 100, 108, 19, 112, 216

φυσική πρόσβαση, 10, 12, 14, 206

φυσική προσβασιμότητα, 12

φωτισμός, 25, 36, 61, 62

χειλεανάγνωση, 29, 36, 60, 62, 63, 191

ψηλάφηση, 77, 104, 188, 189, 209

ψηφιακή εικονική περιήγηση, 83

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ ΤΟΜΟΥ

Βασίλης Αργυρόπουλος, Καθηγητής

Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Ο Βασίλης Αργυρόπουλος είναι Καθηγητής και διδάσκει στο Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας από το 2004 με γνωστικό αντικείμενο που αφορά στην Εκπαιδευτική Παρέμβαση σε Άτομα με Αναπηρία Όρασης. Έχει συντονίσει πολλά χρηματοδοτούμενα & ερευνητικά προγράμματα, τόσο εθνικά όσο και ευρωπαϊκά, και έχει οργανώσει ημερίδες πάντα με επίκεντρο την εκπαίδευση των ατόμων με προβλήματα όρασης. Έχει δημοσιεύσει πάνω από 100 εργασίες σε ελληνικά και διεθνή περιοδικά με κριτές, σε συλλογικούς τόμους και πρακτικά συνεδρίων. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα αφορούν σε ζητήματα εγγραμματισμού στην εκπαίδευση παιδιών με σοβαρά προβλήματα όρασης, σε ζητήματα καθολικού σχεδιασμού και διαφοροποίησης καθώς και στην πρόσβαση των παιδιών με αναπηρία όρασης και πολλαπλές αναπηρίες στην πληροφορία σε τυπικά και μη-τυπικά περιβάλλοντα μάθησης. Είναι κριτής σε πολλά διεθνή περιοδικά και υπηρετεί τη θέση του συνδέσμου των Βαλκανικών χωρών (contact person) στο International Council for Education of People with Visual Impairment (ICEVI).

Νίκος Παπαδημητρίου, Δρ. Αρχαιολόγος

Διευθυντής του Μουσείου Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου

Ο Νίκος Παπαδημητρίου γεννήθηκε στην Αθήνα το 1968. Σπούδασε Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και έκανε μεταπτυχιακές και διδακτορικές σπουδές στην Αρχαία Ιστορία και Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο του Birmingham της Αγγλίας. Μεταξύ του 2003 και του 2018 εργάστηκε ως Επιμελητής Αρχαιοτήτων στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης και για μικρότερο χρονικό διάστημα στο Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου. Στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης είχε την ευθύνη της Συλλογής Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης και (από το 2014) της Συλλογής Κυκλαδικής Τέχνης. Επιμελήθηκε μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις, οργάνωσε συνέδρια, σεμινάρια, εκδόσεις και ερευνητικά προγράμματα και επέβλεψε την ψηφιοποίηση των συλλογών και την παρουσίασή τους στο διαδίκτυο. Έχει συμμετάσχει σε πολλά ερευνητικά προγράμματα και έχει εργαστεί ως επισκέπτης ερευνητής στα Κέντρα Ελληνικών Σπουδών των Πανεπιστημίων Princeton (2011) και Harvard των ΗΠΑ (2017). Το 2021 ανέλαβε την Διεύθυνση του Μουσείου Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου, μετά από διαγωνιστική διαδικασία. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν το Αιγαίο της Εποχής του Χαλκού, την αρχαιολογία της Αθήνας και της Αττικής, τις διαπολιτισμικές επαφές στην αρχαία Μεσόγειο, τις κοινωνικές προεκτάσεις των ταφικών τελετουργιών στην αρχαιότητα, και τις αρχαίες τεχνολογίες κατεργασίας υλικών. Στο χώρο της μουσειολογίας ενδιαφέρεται για την ανάπτυξη ενός ενεργού διαλόγου μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος και για την αύξηση της προσβασιμότητας του κοινού στα πολιτιστικά αγαθά.

Μαρίνα Πλατή, Αρχαιολόγος

*Διευθύντρια του Τμήματος Εκπαιδευτικών και Κοινωνικών Προγραμμάτων
Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης*

Η Μαρίνα Πλατή σπούδασε Ιστορία & Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ξεκίνησε τη συνεργασία της με το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης το 1986, οπότε και δημιούργησε το Τμήμα Εκπαιδευ-

τικών Προγραμμάτων, του οποίου είναι διευθύντρια. Έχει συμμετάσχει σε πολλά προγράμματα για εκπαιδευτικούς και μαθητές, όπως το «Μουσείο και Σχολείο» και έχει δημιουργήσει εκπαιδευτικό υλικό, όπως για το πρόγραμμα «Μελίνα», τις Μουσειοσκευές του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης κ.ά. Η εκπαίδευση φοιτητών και εκπαιδευτικών, η συγγραφή βιβλίων για μαθητές και εκπαιδευτικούς, η διοργάνωση σεμιναρίων και ημερίδων αποτελούν σημαντικό μέρος των δραστηριοτήτων της. Συμμετέχει τέλος σε ερευνητικά και Ευρωπαϊκά Προγράμματα.

Ελένη Μάρκου, Αρχαιολόγος-Μουσειολόγος

*Υπεύθυνη Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης*

Η Ελένη Μάρκου σπούδασε Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης στο ΕΚΠΑ και Μουσειακές Σπουδές, το Διιδρυματικό ΠΜΣ του ΕΚΠΑ και του ΠΑΔΑ. Εργάζεται από το 2002 στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης ως Υπεύθυνη Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων. Σχεδιάζει και οργανώνει εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης, βιωματικά σεμινάρια για εκπαιδευτικούς, έχει γράψει βιβλία για παιδιά και εκπαιδευτικούς και συμμετέχει σε συνέδρια με ανακοινώσεις, καθώς και σε ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα με θέματα που αφορούν στην εκπαίδευση στα μουσεία, στην προσβασιμότητα κ.ά.

ISBN

—

978-960-9439-95-4

—

